Ročník XIII.

LISTY

Říjen 1983, č. 5

Časopis československé socialistické opozice

Chvála mezní situace

VLADIMÍR NEFF

Soudobý německý existencialista Karl Jaspers rozvinuje ve svém díle myšlenku, jež v podstatě je základem jeho názoru na skutečnost, že právě v mezních životních chvílích, ve chvílích hrůzy a zoufalství, ve chvílích, kdy mu jde o všechno, člověk se probouzí z mrákotného snu, do něhož byl nutně ponořen v dobách lhostejného poklidu, a počne naplno žít: jeho polospánek přechází v plné a odpovědné vědomí vlastní existence.

Přiznávám, že jsem tuto formuli nikdy nebral vážně a považoval ji za papírovou floskuli; teprve v těchto dnech, kdy naši mírnou a pokojnou vlast zčista jasna zaplavily nepřátelské armády, jsem pochopil pravdivost a ledovou logiku Jaspersovy myšlenky.

Neboť co platí pro lidi jednotlivé, platí i pro národy. Nuže, nemůže být pochyby o tom, že naše národy se — počínajíc jednadvacátým srpnem — přes noc naráz a nečekaně octly v situaci krajně a tragicky mezní. Padli jsme do rukou lidí, kteří nám nerozumějí a jimž nerozumíme my, protože pojmy pravdy, spravedlnosti a socialismu mají pro ně zcela jiný obsah než pro nás. Je to nesporně jedna z nejstrašnějších chvílí našich dějin. Ale právě v této chvíli a právě proto, že je tak strašná, se stalo několik zázraků najednou, a tyto zázraky byly umožněny tím, že pod tlakem hrůzy a zoufalství jsme procitli z mrákot k plnému a tragickému vědomí své existence.

Což jsme v uplynulých dvaceti letech věděli, přátelé drazí, kdo jsme a co jsme, což jsme věděli, že jsme Češi, že jsme Slováci? Možná, že jsme to víceméně věděli, ale ať jsme to věděli nebo nevěděli, bylo nám to fuk. Teď to víme naplno a víme to horoucně, prožíváme skutečnost své národnosti jako drahý odkaz své tisícileté minulosti, a teď najednou víme i to, co jsme v uplynulých dvaceti letech opravdu nevěděli a co věděly moudré postavy Kiplingovy džungle: že jsme všichni jedné krve, ty i já.

Což jsme v uplynulých dvaceti letech věděli, co to je pravda? Možná, že jsme to víceméně věděli, ale ať jsme to věděli nebo ne, říkali jsme lži, mluvili jsme o úspěších, kde ve skutečnosti šlo o prohry, o pokroku, kde ve skutečnosti jsme šli nazpět, o přátelství, kde ve skutečnosti v nejlepším případě šlo o lhostejnost. Ale teď, v této mezní situaci, kdy raketová děla míří na hrad našich králů, to víme naplno a bez stínu pochybnosti, a nejenže to víme, my jsme i začali pravdy používat jako své jediné zbraně, která nám zbyla, ale která má tu přednost, že ji máme my a naši okupanti nikoliv.

Což jsme v uplynulých dvaceti letech věděli, co to je práce? Možné, že jsme to věděli a dokonce i pracovali, ale tak bídně, že na národ, který s oprávněnou hrdostí mluvil o svých zlatých rukou, to byla hanba. Teď najednou, v této mezní situaci, ty zlaté ruce, o nichž jsme se už domnívali, že odumřely, přes noc ožily k plné činnosti, počaly tisknout noviny, ač nemáme tiskárny, sestrojily televizní vysílačky, ač nám okupanti zabrali naše studia, před hlavněmi tankových děl přemístily orientační tabulky, a neustávají a neustávají ve své šikovné, nenapododobitelné, okupantům na nervy jdoucí a nepochopitelné aktivitě.

Věděli jsme, co je to statečnost, co sebeobětování, nasazování krku pro dobrou věc? Nevěděli jsme to, a ve svém mrákotném polospánku jsme jen opakovali Švejkovu větu, již Hašek nikdy nenapsal, že to chce klid. Teď najednou to národ ví a dokazuje toto své vědění činy, zázraky vytrvalosti. Co píši tyto řádky, domem tiše pronikají hlasy těch skrytých hrdinů, kteří, ač štváni z místa na místo, už pět dní ve dne v noci vysílají do světa zprávy o naší situaci, zprávy o naší pravdě.

Bože nedopusť, abychom nanovo, až vyjdeme z této burcující lázně zoufalství a krve, upadli do mrákot položivota, v němž není opravdových lidských hodnot. Je to možné, protože situace, v níž jsme, je vskutku mezní. Ale každá mez má dvě strany. A druhou stranou této meze je už jen toto: že zůstaneme národem, jímž jsme se nanovo stali za těchto hrůz, a že vlastnosti tohoto národa, jež se tu nanovo probudily, už nezaniknou.

Jen co letos zemřel Vladimír Neff, spustili úřední dohlížitelé nad českou kulturou rádoby smuteční řeči a snažili se dokázat, že zesnulý spisovatel patřil odjakživa mezi opěrné sloupy socialistického realismu, režimní kultury a samozřejmě «reálného socialismu». Ze lži je usvědčuje kromě jiného článek, který Vladimír Neff uveřejnil ve zvláštním vydání Literárních listů 28. srpna 1968, a který otiskujeme jako trvale platnou vzpomínku k uctění jeho památky.

REDAKCE LISTŮ

Dopis Charty 77 Federálnímu shromáždění ČSSR

Blíží se 15. výročí události, která hluboce otřásla československou společností a která svými důsledky změnila postoj její značné části k veřejnému životu i k mezinárodním faktorům, které na něj působí. Byla to největší vojenská operace podniknutá v Evropě od konce druhé světové války, která použitím vojenské síly potlačila obrodný proces, směřující k idejím uznávaným i samotnými iniciátory této vojenské akce. Tak byl 21. srpna 1968 vpádem vojsk Varšavského paktu násilně přerušen pokus československé vlády o demokratickou reformu, podporovaný spontánně většinou lidu.

Následky této události nese naše společnost dodnes. Jejich souhrn lze bez nadsázky označit za vážnou celospolečenskou krizi, na řadu jejíchž aspektů upozorňovala v minulých létech nejen Charta 77, ale i mnozí občané a celé kolektivy.

15. výročí vpádu vojsk Varšavského paktu do Československa doprovázejí povážlivé jevy v ekonomice, rostoucí zaostávání technické vybavenosti, urychlované ničení životního prostředí, živoření kultury, všeobecná netečnost ke společnému zájmu, rozmáhání korupce ve všech odvětvích veřejného života. Nadále trvá persekuce a diskriminace těch, kdo odmítli a odmítají jak falšující chvalozpěvy, tak metody a formy jednání moci s občany a celou společností, jež byly u nás zdiskreditovány dávno před rokem 1968, byly otevřeně odmítnuty celým národem v obrodném procesu a znovu mu vnuceny po vojenském zásahu 21. srpna.

Jakákoliv opravdová a vážná snaha překonat tyto negativní jevy by nutně vedla ke zkoumání jejich příčin. K takovému přehodnocení vyzývají i některé mezinárodně politické iniciativy, které se právě ve výročí «Pražského jara» ohlásily z Prahy: lednové zasedání poradního výboru Varšavské smlouvy, a červnové Světové shromáždění za mír a život, proti jaderné válce. Při obou těchto příležitostech byly z Prahy učiněny závažné výzvy mezinárodní veřejnosti. Zdůraznily se v nich ušlechtilé zásady, mnohokrát předtím již vtělené do mezinárodních dokumentů, jako jsou Charta OSN, Všeobecná deklarace lidských práv, jakož i Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě z Helsink: nepoužití vojenské síly ani hrozby takovou silou v řešení politických otázek, zásada neintervence, respektování práva každého národa svobodně se rozhodovat. Věrohodnost těchto výzev však nebyla dosud posílena tím, že by místa, odkud byly pronášeny, sama na ně dbala.

Právě v této souvislosti znovu opakujeme loňskou srpnovou výzvu Charty 77 o nutnosti opustit politiku uplynulých 15 let, rozdělující společnost, zvětšující její nesnáze a oslabující její způsobilost překonat je. Učinit vážný krok k usmíření a spolupráci. Zkušenosti Maďarska po otřesech roku 1956, ale i nedávné a dosud trvající problémy Polska jen zdůrazňují naléhavost takového kroku. Znamenalo by to i ukončení persekucí a diskriminací, kořenících v «normalizaci» vynucené zásahem 21. srpna 1968. Umožnilo by to, aby celý bohatý potenciál výrobních a tvůrčích sil naší společnosti mohl být využit k překonání současné krize a k plnému rozvoji republiky.

I další námět Charty 77 z loňského srpna se stal letos ještě aktuálnější právě lednovými i červnovými výzvami z Prahy: přezkoumat nutnost prodlužování dočasného pobytu sovětských vojsk na československém území. Výslovně uvedená «dočasnost» tohoto pobytu klade otázku, zda trvají důvody pro něj uváděné v textu smlouvy, zejména po úpravě vztahů mezi oběma německými státy, mezi NSR a ostatními socialistickými zeměmi, v tom i Československem, po podpisu smlouvy o Berlíně a zejména po podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě z Helsink.

Obrovský význam takového kroku pro ozdravění života v Československu i pro upevnění míru ve střední Evropě není třeba zdůrazňovat.

Praha 15. srpna 1983

Jan Kozlík, Marie Rút Křížková, Anna Marvanová
mluvčí Charty 77

JAK TO BYLO V ČIERNÉ NAD TISOU

Svědek vypravuje

Jako mnoho západních publikací věnoval i pařížský týdeník «L'Express» koncem srpna 1983 patnáctému výročí invaze několik příspěvků: reportáž svého zpravodaje z dnešního Československa s rozhovory se signatáři Charty 77 Danou Němcovou a Rudolfem Slánským, dále literární a soukromý portrét českého spisovatele Milana Kundery, který žije ve Francii, a zejména dokument nadepsaný «Praha: jaro zemřelo v Čierné». Je to osobní svědectví překladatelky Jany Neumannové, dnes žijící v Rakousku. Tato rekonstrukce průběhu jednání československého a sovětského stranického vedení, kterou předkládáme čtenářům Listů, se opírá o záznam pořízený bezprostředně po jeho skončení, tři týdny před okupací.

Schůzka v Čierné se konala ve dnech 29.7.-1.8. 1968, po sedmi měsících složitého a dramatického vývoje Pražského jara a rostoucího napětí mezi KSČ a KSSS.

Československá strana se nezúčastnila červencové varšavské schůzky představitelů «bratrských» stran, která byla zamýšlena jako povolání KSČ k pořádku a poslušnosti. Komunistické a dělnické strany sovětského bloku zaslaly Dubčekovu vedení ostře kritický a v podstatě výhrůžný dopis.

Československé vedení mělo zájem na tom, aby Brežněvovi a jeho politbyru vysvětlilo situaci, ubezpečilo je, že KSČ ji zvládne a dostojí svým závazkům vůči spojencům. Sověti původně chtěli uskutečnit setkání na sovětské půdě, což pražské vedení prozíravě odmítlo. Už sama tato skutečnost musela Brežněva rozzuřit, a byla tím poznamenána i počáteční atmosféra jednání. Osobně se domnívám — na základě toho, co jsem slyšela a zažila, že sovětské straně šlo o jedinou věc: ověřit si (že mají v československém politbyru své lidi, to věděli), zda je předsednictvo KSČ v hodnocení situace v Československu a tudíž v představách o možném řešení nejednotné, zda to «jejich» lidé řeknou a prokáží svou ochotu hájit sovětské stanovisko. Že toto rozbití jednoty znamená smrtelnou ránu obrodnému procesu, bylo jasné všem. Vzhledem k tomu, že od Čierné do 21. srpna uplynulo pouhých dvacet dní (mezitím se konala ještě bratislavská schůzka představitelů zemí Varšavského paktu), nelze předpokládat, že by Sověti byli v době jednání vážně počítali s politickým řešením situace vlastními silami československého stranického a státního vedení. O ozbrojené intervenci zřejmě již bylo rozhodnuto. Zda by v případě, že by bylo k jednání došlo na sovětské půdě, učinili Sověti z členů předsednictva Komunistické strany Československa svá rukojmí a předložili ultimatum obdobné moskevským protokolům, o tom se můžeme jen dohadovat.

Jednoho dne mě zavolali z mezinárodního oddělení Ústředního výboru, pro nějž jsem již předtím překládala i tlumočila, že jde o něco velmi důležitého, že pro mě přijede auto a odveze mě na letiště, ale kam se letí, že nevědí. Nebylo jasné, o jaký druh jednání jde, ale vědomí závažnosti a osudovosti měli, myslím, všichni. V letadle jsem se ptala svého kolegy, zda si veze teplé prádlo. Skoro pohoršeně odpověděl, že se ho dáma na něco takového ještě neptala. Vtipům o Sibiři, kde by je mohl potřebovat, se ani moc nesmál.

Letěli jsme do Košic, a odtud jsme jeli do Čierné. Je to městečko na hranicích Československa a SSSR. Vzhledem k tomu, že Sovětský svaz má jiný rozchod železničních kolejí, bylo tu vybudováno velké překladiště zboží cirkulujícího v rámci vzájemného obchodu. Osobní vagóny se mechanicky přemisťují na jiný podvozek. (Když jsem jezdívala do Moskvy, čekávali jsme tu celé hodiny. Je to vskutku nomen omen. Jako děti jsme se strašívaly pohádkou o černém městě: v jednom černém přečerném městě byla černá přečerná ulice a v té černé přečerné ulici byl černý dům. . .).

K jednání byl upraven železniční klub, přímo proti nádraží. Do Čierné byl, pokud vím, vypraven celý vlak s nábytkem, rozhlasovým zařízením pro kabinové tlumočení, nádobím, pochopitelně se zásobami potravin, nápojů atd. Přijel také příslušně četný personál, o bezpečnosti ani nemluvím.

Po dobu jednání bylo nádraží, myslím, mimo provoz, nepamatuji se aspoň, že by tam byl hlomoz a hluk nádražím vlastní. Přístupové silnice byly také uzavřeny. Do Čierné se probojovalo jen jedno televizní auto, ale neměli šanci, museli spát ve voze a nikdo s nimi nechtěl mluvit.

Bydlelo se ve vlaku. Nemyslím tím jen tlumočníky a okruh poradců. Celé předsednictvo strany, to znamená také prezident republiky Ludvík Svoboda, předseda vlády Oldřich Černík, předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský a samozřejmě první tajemník Ústředního výboru KSČ Alexander Dubček. Prezident měl salónní vůz, ostatní spali ve vozech první třídy a pomocný štáb ve třídě druhé (běžná subordinace). Těžko lze sdělit, jak podivná byla atmosféra perónu, i vlaku, který nikam neodjíždí. (I když jsme v rámci černého humoru špičkovali, že nás v noci přetáhnou přes hranice). Byli jsme jakoby vyvrženi na ostrov bez spojení s pevninou, ostrov, z něhož nemuselo být návratu. Žertovalo se, klábosilo, ale neustále tu byl přítomen spodní tón blížící se, ještě neznámé katastrofy.

Pondělí 29. července

První příjezd sovětského vlaku. Na peróně stojí hlouček vítajících. Všichni jsou vážní, málomluvní. Když, tak někdo něco prohodí polohlasem, něco bezvýznamného. Žádné zvuky nádraží, žádné houkání lokomotiv. Hrobové ticho, a v tom tikotu hodin historie komický gag. Na nástupišti pobíhají zří-

zenci s červeným běhounem a snaží se strefit se do místa, kde zastaví Brežněvův vagón. Pochopitelně jej položí jinam, takže když vlak zastavuje, popadnou běhoun a utíkají k salónnímu vozu. Brežněv ukázněně čeká, dokud koberec, i když trochu šejdrem, neznačí jeho vstup na československou půdu.

Vystoupí mlčky, bez úsměvu, bez pozdravných gest. Brežněv se políbil jen se Svobodou, jinak bylo chladné podávání rukou.

Po několika replikách Brežněv s Dubčekem nastoupili zpátky do vagónu. Bylo to první z jejich mnoha jednání mezi čtyřma očima.

Hlouček na peróně se rozrostl o sovětské funkcionáře a jejich personál. Žádné oživení, tlumené hovory, většinou o počasí. Od těchto chvil na nástupišti, i pak během jednání — o přestávkách, před zahájením — Sověti určité lidi ignorovali a jiným se okázale věnovali. Ignorovali například Kriegla, také Smrkovského, velice pečovali o Biľaka, Svestku a Koldera. Už na tom se dalo odhadnout, jakou taktiku sledují. Někdo se zeptal: «Skažitě, a kto takoj Cisarž?» Císař měl krátce předtím projev, který se Sovětům zdál být revizionistický. Bylo zřejmé, že má velký vroubek.

Jak dlouho jednali Dubček s Brežněvem, nevím. Čas se vlekl. Když vystoupili (to už číšníci roznášeli pivo), jako by jim povolila křeč ve tvářích, skoro se pokoušeli o úsměv. Hlouček oživl. Trochu jako když se pohne živý obraz.

Ke klubu železničářů to bylo pár kroků. U vchodu den předtím zaházeli jednu louži štěrkem (ostatní nechali) a před schůdky byl položen dřevěný můstek, který vypadal jako popraviště.

Sovětská delegace přijela asi v 10 hodin našeho času. (V Čierné platí středoevropský, ale Sověti se řídili podle moskevského času). Jednání začalo asi v jedenáct, možná v půl dvanácté. Příznačné bylo, že jednání nikdo neřídil. Dubček říkal, předsedajícího nemáme, takže když se to Sovětům hodilo, řízení přebírali na sebe, jinak je přenechávali Dubčekovi.

První mluvil Brežněv. Jeho projev měl asi 60 stránek, trval asi 3 hodiny. Mluvil o tom, jak si v Sovětském svazu vždycky vážili Československa, co znamenalo, když se řeklo Čech a Slovák, o tradici přátelství atd. Pak mluvil o pravicovém nebezpečí v Československu, jmenoval KAN (Klub angažovaných nestraníků) a K 231 (Klub politických vězňů perzekvovaných v 50. a 60. letech), uváděl varování, která zazněla z jednání lidových milicí. Říkal, že strana nemá v rukou vliv na tisk, rozhlas a televizi. Všechno to bylo dost ostré, ale ve srovnání s tím, co přišlo dál, byl Brežněvův projev relativně umírněný.

Brežněvův projev překládala do češtiny sovětská tlumočnice. Dělala to dobře, i když její čeština nebyla perfektní. Nesměli jsme ji vystřídat, ačkoli tlumočila živě z ruského textu. Jednu chvíli málem omdlela únavou, ale musela vydržet.

Po Brežněvovi mluvil Dubček. V podstatě říkal, že není návratu do období před lednem, že jsou různé nedostatky a problémy, ale že vývoj je v zásadě socialistický a přátelství se Sovětským svazem je nenarušitelné. Mluvil také o tom, že se vedení strany s KANem dohodlo, že to bude organizace, která nebude mít vertikální strukturu, tedy žádné okresní, krajské atd. výbory. K 231 že se rehabilitačním zákonem rozpouští a že výstřelky, které se v obrodném procesu projevují, nejsou charakteristické, že nejsou pro tento vývoj určující. Dubček hájil i rozhlas, tisk a televizi, v jejichž práci jsou sice přehmaty, ale hlavní tendence je pozitivní.

O přestávce Sověti odešli na oběd do svého vlaku, od hostitelů nepřijali ani sousto. Jen kávu a nápoje, které se podávaly během zasedání, si brali.

V jakém přesně pořadí mluvili další řečníci — z československé strany Svoboda a Černík, ze sovětské Kosygin a Suslov, už dnes nevím, ani to není podstatné, protože do určitého momentu šlo o běžnou rutinu.

I kdyby měl nezasvěcený čtenář k dispozici doslovný protokol jednání, nepochopil by asi, oč vlastně šlo.

Jazyk, jímž se na komunistických stranických sjezdech a mezinárodních konferencích mluví, je skutečně nereálný jazyk, v němž slova ztratila svůj původní smysl a polofabrikáty frází slouží pouze k identifikaci řečíka s hlavním Řečníkem. Sama skutečnost, že se jazyk Dubčekových projevů a jazyk novin vracely k normální lidské řeči, tento sémanticko-lingvistický aspekt obrodného procesu, iritovala sovětskou stranu nesmírně.

V Čierné byl zaklínadlem pojem demokratického centralismu. Sovětská strana vytýkala československé, že nedodržuje jeho zásady, že připouští jeho porušování, že není schopna zajistit jeho uplatňování. Teoretické rozklady dokazovaly, že demokratický centralismus je jednou z nezvratných tezí marxismu-leninismu, uváděla se spousta citátů z Marxe, Engelse, Lenina. Přívlastek «demokratický» tu sloužil jako bižuterní ozdoba, ve skutečnosti šlo o centralismus, a to hodně tuhý. Příkladem porušování demokratického centralismu bylo to, že sdělovací prostředky nemluvily o všech problémech unisono, že samy nastolovaly nové otázky. Suslov uváděl nepřípustné příklady: povídku, v níž sovětský voják nebyl znázorněn jako výlupek všech ctností, filosofický článek, který zkoumal marxismus jako ideologii.

Další základní teze Sovětů byla, že v Československu je kontrarevoluce, a tisk, rozhlas a televize tvoří de facto opoziční stranu. Komunistická strana nezvládá situaci, hranice na západě nejsou chráněny, bezpečnost je v rozkladu, volí se závodní a národní výbory bez komunistů.

Sovětští řečníci měli rozdělené úlohy, Suslov přirozeně mluvil o ideologických otázkách, Kosygin se pozastavoval nad tím, že československé straně vadí přítomnost dvou pluků sovětské armády, «té armády, která osvobozovala Československo». Hovořil také o nebezpečí ze strany západního Německa, a zde je skoro doslovný citát: «Nemůžete se domnívat, že západní hranice je vaší hranicí, je to hranice naše, a my ji nedáme, uhájíme ji.»

Pozoruhodné a velmi důležité ve vystoupení sovětských představitelů bylo uvádění jmen «revizionistů», «kontrarevolucionářů» atd. V souhrnu to byl prostě policejní seznam, listina osob na indexu. Jaký měl být jejich osud? Likvidace jako v Maďarsku 1956, zatčení? V posrpnové «normalizaci» se dalo bezpečně sledovat, jak byli lidé vyhazováni ze zaměstnání, zbavováni funkcí a nakonec i policejně rozličným způsobem perzekvováni přesně podle tohoto seznamu.

Pro pochopení atmosféry jednání je třeba si představit dlouhý stůl, kde na jedné straně sedí sovětští a na druhé českoslovenští politikové. Tváří v tvář. Dubček naproti Brežněvovi. Když například Brežněv četl svůj dlouhý projev, kazatelským a sebejistým tónem, nepodíval se ani jednou na «soudruhy» sedící naproti. Nebylo v těch monolozích kousíka lidského kontaktu. Kosygin mluvil neosobně, vkládaje občas notu rozhořčení a hněvu, které jako by byl studoval. Suslov mluvil a trochu i vypadal jako učený, zdvořilý, klidný a neúprosný jezuita.

Úterý 30. 7.

Byl to den krize a zlomu v jednání.

Sovětští představitelé od počátku zdůrazňovali, že by měli mluvit všichni (ale na Kriegla například nedošlo), opakovali to mnohokrát. Když se sešli k druhému dni jednání, které zase nikdo oficiálně neřídil, řekl Brežněv znovu, že by měli mluvit všichni, a dodal: «Zdá se, že se ke slovu hlásí soudruh Biľak.» Mezi sovětským předsednictvem nastalo znatelné oživení, narovnávali si sluchátka. Během jeho projevu bylo napjaté ticho.

Biľak v podstatě řekl, že kampaň kolem poselství československých občanů stranické delegaci, odjíždějící k jednání v Čierné, a sbírání podpisů, byla zorganizována, a kdyby sovětští soudruzi chtěli, dovedli by také zorganizovat, aby se za ně postavilo 240 miliónů sovětských občanů. Tím jaksi suspendoval podporu, kterou mělo za sebou Dubčekovo vedení. Biľak dále uvedl, že před odjezdem do Čierné bylo řečeno, že kdo nedodrží usnesení, je zrádce. On tedy bere na sebe toto nebezpečí, že bude označen jako zrádce, že za to bude trpět on i jeho rodina, ale že to řekne. A pak srovnal československou komunistickou stranu s lékařem, který celá léta léčil pacienta špatně, přizná pacientovi, že jeho diagnóza byla nesprávná, a přitom chce dále pokračovat v léčení. Strana očerňuje svou vlastní minulost, a tím znemožňuje uskutečňování své vedoucí úlohy. Biľak se ve všech bodech ztotožnil se sovětským stanoviskem: u nás se sice nestřílí, ale až se bude střílet, bude už pozdě; tisk, rozhlas a televize se staly samostatnou opoziční silou, která už není v rukou komunistické strany.

Po Biľakovi vystoupili v jednom sledu Rigo, Piller, Barbírek a Kolder. S různými nuancemi se připojovali k sovětskému stanovisku a k Biľakovu vystoupení. Rigo například odpověděl na otázku, kterou kladli Sověti, kdo je tedy ve straně progresivní, levý, a jak doslova řekl — «krasnyj ili fioletovyj». Rigo tuto klasifikaci provedl a uvedl, že mezi konzervativní se počítá Biľak, Kolder, Švestka, mezi progresivní pak Smrkovský, Kriegel, Císař, a teď se k nim přidává Dubček. Barbírkovo vystoupení bylo celkem bezbarvé, v této čtveřici však nikdo neříkal výslovně, že by v Československu kontrarevoluce již byla, mluvili o jejím nebezpečí. Pokud si dobře vzpomínám, neobsahovaly Biľakův projev ani vystoupení dalších československých členů předsednictva přímé útoky proti Dubčekovi nebo někomu z vedení KSČ a z československé vlády.

Tragikomická byla epizoda s Kolderovým vystoupením. Byl to Ostravák, mluvil těžkým dialektem a nebyl žádný génius. Jeho vystoupení, v němž podpořil Biľaka, byl naprostý blábol bez hlavy a bez paty. Dobrý tlumočník zpravidla uhladí nedostatky mluvené řeči, nekoktá a neopakuje se jako řečník, přidá chybějící sloveso atd. V tomto případě jsme však tlumočili doslova, takže ani překlad nedával žádný smysl. Mezi Sověty, kteří zřejmě věděli, že Kolder má mluvit na jejich podporu, nastal rozruch. Začali pobíhat jejich šedí muži, jeden z nich přišel do kabiny, že «soudruzi nerozumějí», že je «plochoj perevod». Ujistili jsme je, že překlad je naprosto přesný. Ale to hlavní soudruzi pochopili: že je to jejich muž. (Velmi závažný detail: po Kolderově vystoupení Brežněv odešel.)

Vyvrcholením tohoto dne bylo vystoupení Šelesta. Horší než ostatní bylo jenom v hrubosti a primitivitě, s níž káral Dubčeka, že by i malé dítě vidělo, že v Československu řádí kontrarevoluce, jen vy, soudruhu Dubčeku, to nevidíte. Pak vytáhl nějaké letáky, které se prý rozesílají do Sovětského svazu a šíří se i v Československu. Měly obsahovat požadavky na vrácení Zakarpatské Ukrajiny Československu. Smrkovský přes stůl požádal, aby mu ty letáky ukázal. Šelest je velmi nerad podal a hned je žádal zpět.

Tento den mohl možná skončit rozhlasovým prohlášením některého z tajemníků ÚV KSČ, v němž by požádal sovětskou armádu o pomoc v boji s kontrarevolucí, a část účastníků Čierné by skončila podobně jako v Maďarsku roku 1956.

Vtom vystoupil Dubček; velmi emocionálně, se slzami v hlase řekl, že kategoricky taková obvinění odmítá, že mu přátelství a spojenectví se Sovětským svazem bylo vždycky drahé, a že je mu velmi líto, že to dospělo tak daleko. Zlomil se mu hlas, ani nedočetl to, co měl připraveno.

Nastalo hrobové ticho.

Dubček vstal, vstali všichni, československá i sovětská delegace, a v tom hrobovém mlčení se rozešly. Ani slovo nebylo řečeno o dalším zasedání, o ukončení jednání. Nic.

Bylo asi osm hodin večer. Brežněvova nepřítomnost, zdá se, patřila do režie.

Později večer přišli sovětští představitelé (myslím, že Kosygin, Suslov, Podgornyj a ještě jeden, byli čtyři) za Dubčekem do československého vlaku. Tam se zřejmě dohodlo, že jednání bude pokračovat zpočátku v užším kruhu, po čtyřech představitelích z každé strany. Z československého vedení to byli Dubček, Černík, Svoboda a Smrkovský, a ze sovětského zřejmě Brežněv, Kosygin, Podgornyj a Suslov.

Středa 31. 7.

Celý den probíhalo jednání osmi, bez tlumočníků, bez expertů, bez tajemníků. Jaký byl obsah jednání se lze dohadovat jen ze sekundárních poznatků.

Večer se sešlo zase plenární zasedání obou předsednictev, ale opět bez tlumočení a účasti expertů. Před zahájením přišel ke kabinám Brežnev a řekl: «Ubrať vsju etu těchniku!» A ještě se podíval, zda tam není namontováno odposlouchávací zařízení. Dubček se na nás pousmál a prohodil, abychom si zatím šli na frťana. Na poznámku, že nevíme, zda máme pít na radost nebo na žal, odpověděl, že máme počkat, že až to skončí, napijeme se spolu.

Toto zasedání bylo krátké, mohlo trvat hodinu, možná půl druhé hodiny.

Když zasedání skončilo, Brežněv vyběhl z místnosti celý rudý. To v nás vzbudilo naději, že to dobře dopadlo. Československé předsednictvo se tvářilo docela spokojeně. Příznačné bylo, že na tomto zasedání byla jen sovětská stenografka; proč československá strana takové věci akceptovala, je dost nepochopitelné.

Byl to podivný večer. Skryté napětí a vzrušené pobíhání mezi vagóny. Dubčekovo vedení vyzvalo novináře, aby přijali krátkodobě «bianco cenzuru» — nepsat nic o ožehavých problémech, žádná kritika Sovětského svazu a spojenectví s ním, žádná kritika zahraniční politiky. Později se tato výzva označovala jako «Švestkových osm bodů». Zřejmě v ten den probíhala i různá osobní jednání mezi členy československé delegace. Vnitřní roztržka sice byla zřejmá, ale Dubček se snažil s pragmatismem československé politice tolik vlastním všechno «nějak urovnat».

Na tomto zasedání bylo dohodnuto svolání schůzky šesti. Sověti přišli s touto myšlenkou hned v pondělí. Když skončilo odříkávání psaných projevů, poznamenal Brežněv, že by bylo dobré tyto otázky projednat na schůzce všech šesti stran. Dubček záležitost odsunul s tím, že o tom je ještě třeba se dohodnout. Říkalo se, že sovětská delegace předložila dvě varianty seznamu (50 a 250 osob) lidí, kteří mají být okamžitě zatčeni. Říkalo se také, že Dubčekovo vedení přistoupilo na svolání schůzky šesti za cenu odvrácení vlny zatýkání. Domnívám se, protože se o tom hovořilo všeobecně již v Čierné, že tento výklad odpovídá skutečnosti, s jistotou to však tvrdit nemohu.

Sovětská strana si vzala za úkol, že ostatní strany uvědomí.

Letní večer. Vyvržený ostrůvek nástupiště, který se stal světem sám pro sebe.

Dubček pozval naši skupinku do salónního vozu. Delegace Východoslovenského kraje, jedni z mála lidí «zvenčí», přivezla pečená selátka. Když jsme přišli, Černík je zrovna porcoval. Připadala mi hrozná — jako upečená nemluvňata. Sedělo se u kulatého stolu, vedle Dubčeka Kriegel a Smrkovský, prezident Svoboda. Dubček se s úsměvem obrátil ke svým sousedům a pravil: «Tak který z vás je lotr po levici a který po pravici?» Je-li člověk v kruhu, ztrácí se význam vpravo a vlevo, poznamenal někdo z přítomných. Svobodovi se stařecky třásly ruce, neustále někdo přicházel a odcházel, přinášel vzkazy, žádal pokyny. Dubčeka to zřejmě rušilo, chtěl ponechat věcem průběh.

Nechtěli jsme na návštěvě u tak vysoce postavených osobností být příliš dlouho, řekli jsme, že máme ve svém voze vodku, že bychom ji mohli tam vypít. Seděli jsme namačkáni v kupé, Černík, Dubček, Kriegel mezi námi. Pili jsme z pohárků na čištění zubů a povídali jsme. Nevím, zda se dá říci, že byl Dubček optimistický, ale rozhodně byl úsměvný a nejevil žádné známky deprese. Hovořil o tom, jak ho těší a dojímá, že «sa ľudia usilujú v práci», a že si strana získala novou důvěru a že to půjde. Byl to živý rozhovor, naprosto neformální, přítomné spojovala sympatie a semknutost uprostřed záplavy osudovosti.

Někdo prohodil cosi hněvivého o Biľakovi. Dubček reagoval velmi živě. «To nie je tak, ja som sa mu prihovoril, všetko sme si ujasnili...» Věřil tomu sám?

Padaly i otázky na tělo. Neprodali jste tu neintervenci za obrodný proces? Ne, to není možné, to by nám nikdo neodpustil. Tak jste asi slíbili, že obnovíte cenzuru? Ne, to si také nemůžeme dovolit. Samozřejmě, musíme usměrnit, jak budou psát ve sféře zahraniční politiky.

Kriegel seděl mlčky a spokojeně se usmíval, když se otázky vyostřovaly. Kriegel se vůbec držel v Čierné velmi zpátky. Znal velmi dobře antisemitismus, a zřejmě nechtěl jako žid dávat záminku k dalším útokům. Myslím, že to byl Šelest, který seděl v jednací síni proti Kriegelovi, a aniž na něj pohlédl, mluvil «o nějakém židovi z Haliče». Pro zkušeného politika, jakým Kriegel byl, bylo jasné, že právě slyšel tvrdý rozsudek. Zachoval však podivuhodný klid. Také tady, v přeplněném kupé, zachoval rezervu.

Rozhovor v kupé skončil náhle. Do kupé vrazil kdosi z aparátu a skoro arogantně vyzval Dubčeka, aby se dostavil k jakémusi jednání.

Této noci prošli vlakem dva muži a přísně žádali, aby každý vydal všechny písemnosti, poznámky, texty psaných projevů.

Čtvrtek 1. srpna

Ve čtvrtek měla sovětská delegace přijet ráno.

Zde je asi na místě uvést ještě některé charakteristické podrobnosti z «provozu» jednání. Sovětská delegace odjížděla ve svém vlaku každý den na noc přes hranice na sovětské území. Stravovali se také výhradně na své půdě. Sověti si přivezli celý štáb lidí. Řada z nich uměla česky, denně vyhodnocovali československý tisk a rozhlasové i televizní vysílání (sovětští představitelé toho používali ve svých projevech), prováděli analýzu toho, co bylo řečeno na jednání. Poněkud přízračně působili muži v příliš elegantních stejných oblecích, nikdy jsme je neslyšeli promluvit, oči měli chladné a bez reakce. Nehnulo se v nich nic, ani když kolem nich proběhlo pěkné děvče v minisukních. Byli docela jiní, než «andělé» československých politiků, v těch bylo něco švejkovství, hodně pivařství, každé ženské si všimli, zkrátka něco lidského. Z těchhle však vanul chlad. Před každým zasedáním prohlíželi jednací místnosti, zda se jednání nenatáčí, postávali u tlumočnických kabin. V budově klubu byl telefon, kterého však členové československého předsednictva nemohli volně používat. Nevím to zcela přesně, ale myslím, že kolem každého telefonického rozhovoru bylo dohadování, a že u telefonu vždy seděl jeden z elegantních mužů. V každém případě je jisté, že stranické a státní orgány v Praze měly o průběhu jednání velmi málo zpráv. Z toho, že se jednání protahovala, vznikaly nejrůznější dohady. (O nedostatku informací svědčí také to, že ani později nebyli vysocí funkcionáři skutečně zasvěceni.)

Asi v deset hodin sovětská strana telefonovala, že se zdrželi, a že se za hodinu spojí a sdělí, kdy přijedou.

Čekalo se, nakonec přijeli asi ve dvě hodiny odpoledne. Závěrečné zasedání pak bylo velmi krátké.

Brežněv přednesl sovětské komuniké a stručně

řekl: «Nět, tovarišči, vozraženij, značit priňato.» Československá strana měla připravený vlastní návrh, kde se mluvilo o suverenitě a nevměšování, ale neměla ani příležitost jej přednést. Schválila se tu také ona schůzka šesti. Všechno rychle, bez diskuse.

Pak se konečně konala každý ze čtyř dnů připravovaná a vždy zrušená recepce, s připitky, úsměvy, jakous takous konverzací. Také netrvala dlouho.

Na nástupišti stály dva vlaky. Českoslovenští představitelé vyprovodili sovětské politbyro. Jeden vlak odjel na východ. Druhý na západ. Cestou do Košic se v jídelním voze podával oběd, shromáždili se tam všichni. Zase ta podivná atmosféra veselí, smíšeného s očekáváním neznámého. Dubček zpíval se Slováky a Ostraváky starou slovenskou zbojnickou písničku: «Tri dni ma naháňali, ešte ma nedostali, ešte ma tri dni budú, aj tak ma nedostanú. . .». To si zpíval slovenský zbojník, který bohatým bral a chudým dával, když unikl žandárům. Znám tu písničku dobře, a v duchu jsem si říkala další sloku: «Dneska som na doline, zajtra som v cintoríne (na hřbitově), dneska mi hudci hudú, zajtra ma vešať budú.» Tu písničku Dubček jistě nezpíval náhodou.

V Čierné vlak vyprovázelo snad celé městečko, povídali si s politiky, líbali se s nimi, mávali. V Košicích na nádraží byly také obrovské davy, podávaly květiny, snažily se stisknout ruce. Po celé cestě na letiště provázelo kolonu mávání a pozdravy. Na letišti se s odletem čekalo, dokud prezident Svoboda nenatočil projev pro Československou televizi. Slyšela jsem ho až po návratu v Praze, byl optimistický a uklidňující.

Po několik dní byli prezident republiky, předseda Národního shromáždění, předseda vlády a první tajemník KSČ a celé stranické vedení izolováni v malém pohraničním městě. Po několik dní žila země, která prodělala několik měsíců rozporuplného, leč nadějného vývoje, odtržena od své politické reprezentace. Neobvyklé okolnosti jinak běžných jednání — místo jakoby v zemi nikoho, nepochopitelné protahování schůzky, tajemné mlčení kolem jejího účelu — to všechno vyvolávalo obavy a dohady.

Po Svobodově projevu všichni s úlevou vydechli.

Nebyla jsem schopna odpovídat na otázky o Čierné. Nejen proto, že šlo o důvěrné jednání (formálně jsme žádný závazek o utajení nepodepisovali, ani to nikdo nežádal), ale hlavně proto, že moje subjektivní pocity byly v hlubokém rozporu s obecnou radostnou náladou.

Zbývalo jen dvacet dní nadějí, klidu a samostatnosti.

JANA NEUMANNOVÁ

Srpen 68 – stále otevřená rána

Sotva by se našla země v západní Evropě, kde by letos nebylo vzpomenuto patnáctého výročí vpádu do Československa. Chtít vypsat úplný přehled by bylo marné snažení; proto jen několik příkladů. V LONDÝNĚ se konala manifestace před československým velvyslanectvím v den výročí. Protestní dokumenty žádající dodržování lidských a občanských práv pražskou vládou a odchod cizích jednotek nebyly přijaty na československém ani sovětském velvyslanectví a proto odeslány poštou. Na tiskové konferenci v předvečer výročí promluvila bývalá mluvčí Charty 77 Zdena Tominová. Úryvkem z jejího projevu pak zahájila britská nezávislá televize pořad, kterým vzpomněla srpnových událostí. Také BBC věnovala výročí okupace velkou pozornost, mimo jiné pětidílným cyklem o Československu vysílaným do světa v mnoha jazycích. Televize BBC vysílala půlhodinové dokumentární pásmo; srpna vzpomněly i všechny ústřední britské noviny.

Podobně tomu bylo v PAŘÍŽI, kde se například manifestace před čs. zastupitelským úřadem 22. srpna zúčastnily známé osobnosti francouzského politického i kulturního života jako Jean Poperen a Jacques Huntzinger za socialistickou stranu, herec Yves Montand, předsedkyně Mezinárodní ligy pro lidská práva Blumová, historik Le Roy Ladurie, Lise a Arthur Londonovi a mnoho dalších. BELGICKÁ televize věnovala 15. výročí celovečerní program 18. srpna, v jehož průběhu promítla britský film «Invaze» podle knihy Zdeňka Mlynáře «Mráz přichází z Kremlu» a některé reportáže svých dopisovatelů z roku 1968, a po nich vysílala diskusi o příčinách sovětské intervence, dnešní situaci a perspektivách, za účasti belgických novinářů.

Ve VÍDNI uspořádalo několik organizací manifestaci s podobnými požadavky jako v Londýně, a navíc za dodržování helsinských dohod a právo všech národů na sebeurčení. Účastníci vyslovili solidaritu hnutí Charty 77. ITALSKÁ televize zařadila do programu k výročí film «Nepřátelé státu» vyrobený britskou nezávislou televizí podle scénáře Zdeny Tominové; diskuse o něm se vedle italských novinářů a Jiřího Pelikána zúčastnil i spisovatel Pavel Kohout. Téměř všechny italské noviny věnovaly výročí invaze úvodníky a komentáře; z nich článek, který napsal funkcionář italské komunistické strany Adriano Guerra, zvláště zaujal pražské Rudé právo, které mu věnovalo komentář razantního stylu. Protože příslušné číslo «L'Unità» bylo v Praze zabaveno, zasloužilo se Rudé právo o to, že se čs. veřejnost o italském článku dověděla a nemusíme ho zařazovat do rubriky «O čem Rudé právo nepíše».

Četné byly ohlasy a vzpomínky na patnácté výročí ZA OCEÁNEM; např. jen z KANADY zaznamenejme, že společnost CBC vysílala 22. srpna televizní dokument o Československu, a diskuse po něm se z jejího londýnského studia zúčastnili redaktor BBC John Simpson a Karel Kyncl.

Zpět do Evropy: ve SKANDINÁVII připomněly události před 15 lety a poměry ve «znormalizovaném» Československu televize, rozhlas a všechen tisk. Často byly citovány dokument Charty 77 i prohlášení Skupiny Listy k výročí. K podpisu pod prohlášení na podporu akcí solidarity ve Stockholmu se švédskému «Výboru 21. srpna» podařilo získat

politické strany od konzervativních po komunistické, i odborové a kulturní organizace. Na veřejné demonstraci 21. srpna mluvil ve Stockholmu s Jiřím Pelikánem představitel sociální demokracie Jon Olof Persson. Levicová strana (komunistů) vydala prohlášení odsuzující pronásledování stoupenců Pražského jara a obránců lidských práv v Československu. V norském Oslu otevřel 23. srpna František Janouch s rektorem tamní univerzity výstavu «Zakázané myšlenky», která po celý rok putovala po švédských městech. Jiří Pelikán a Zdenek Hejzlar byli přijati švédským předsedou vlády Palmem, který potvrdil kritiku režimu v Praze a sympatie k demokratické opozici v naší zemi.

V ZÁPADNÍM NĚMECKU byl zvláště významný příspěvek spisovatele Heinricha Bölla, ktery v časopise Stern obsáhle recenzoval novou literární sbírku sestavenou Jiřím Grušou pod názvem «Verfemte Dichter» («Básnici v klatbě»). Böll využil této příležitosti k výraznému připomenutí myšlenek Pražského jara. Také ostatní významnější časopisy přinesly komentáře nebo vzpomínkové črty; hamburský list Die Welt měl v srpnu interview se Zdeňkem Mlynářem. Nejrozsáhleji vzpomněly výročí rozhlasové stanice; např. dvouhodinového pořadu WDR se zúčastnili i bývalí západoněmečtí dopisovatelé v Československu. V televizi byl výročí věnován tzv. Magazin ZDF a ve zpravodajství druhého televizního programu se tři dny po 21. srpnu objevila obsáhlá reportáž z dnešního Československa.

PROJEV ANDREJE SACHAROVA
k udělení ceny Lea Szillarda

Jsem vděčen a hrdý na to, že mi byla udělena cena nesoucí jméno Lea Szillarda, skvělého člověka a vynikajícího vědce. Vím o jeho mimořádných zásluhách vědeckých i o jeho veřejné činnosti, která vyvěrala z naléhavého pocitu osobní zodpovědnosti za osudy lidí na naší Zemi a za možné následky velkých vymožeností vědy.

Vysoká odpovědnost vědců vůči společnosti vyvstala zvláště jasně právě v letech, kdy Szillard žil a pracoval. A právě on má značný podíl na tom, že se vědomí této odpovědnosti začalo šířit mezi vědeckými pracovníky.

Dnes, téměř dvacet let po jeho skonu, stojí otázky, které si kladl Szillard, bohužel stejně ostře a tragicky před námi, jako tehdy.

Jako tehdy je svět politicky a ideologicky rozdělen ve dva protichůdné tábory. Obě strany si vyhrožují raketovými a termonukleárními zbraněmi, jejichž ničivá síla se rok od roku zvětšuje a již dnes dosáhla úrovně, na které by jejich použití vedlo k smrti stamiliónů lidí, ke zkáze, chaosu, ničení a utrpení bez obdoby v lidských dějinách, a vrhlo by lidstvo o staletí zpět. Nelze dokonce vyloučit možnost úplného zániku lidstva a života na Zemi, možná již při dnešních zásobách jaderných zbraní, ale ještě jistěji při dalším kvalitativním a kvantitativním rozvoji prostředků hromadného vyhlazování.

Přitom neprobíhá pouhá pasivní konfrontace. Stačí porovnat pohled na mapu světa v prvních poválečných letech a dnes, abychom se přesvědčili, že se dělící čára mezi sférami vlivu ustavičně posunovala jedním směrem — ve prospěch socialistického tábora. Je možné to vydávat za projev historických zákonitostí, někdo to označí za historickou spravedlnost, jiný zase za socialistickou expanzi, která místo jedněch sociálních a právních problémů vytváří jiné, neméně palčivé a tragické. Ale nejdůležitější je objektivní výsledek — další zhoršení světové situace a nebezpečí přerůstání místních konfliktů ve světové střetnutí.

I problémy málo vyvinutých zemí zůstávají tak vážné, jako kdy předtím. Není pochyb o tom, že nerovnoměrnost rozvoje způsobuje většině lidstva nesmírné utrpení a ohrožuje světovou stabilitu — a tak je možná hlavním zdrojem nebezpečí. Jedním z hlavních úkolů dneška, který vyžaduje koordinované akce všech zemí — jak vyspělých tak rozvojových — je zmírnit tuto nerovnoměrnost. A rozdělení světa vede i v tomto směru k záporným jevům. Sovětský svaz dnes poskytuje technickou a hospodářskou pomoc rozvojovým zemím jen ve velmi malé míře, a k tomu pouze těm, které se podrobují jeho vlivu, zatímco se prakticky vzdal účasti na celosvětových společných snahách, ale stal se mimořádně vydatným dodavatelem zbraní.

Od konce šedesátých let se mezi vážné destabilizační činitele zařadil mezinárodní terorismus, jakási internacionála «levých» i «pravých» teroristů. Státy, které tyto destruktivní síly přímo nebo nepřímo povzbuzují, nepochybně způsobují obrovské škody celému světu, i vlastním národům.

Jednou z nejtragičtějších a nejnebezpečnějších událostí posledních let byl sovětský vpád do Afghánistánu. Za tři roky afghánské války zahynulo mnoho desítek tisíc Afghánců — podle některých odhadů přesahuje počet obětí sto tisíc. Padlo i mnoho sovětských vojáků, milióny Afghánců uprchly ze země před hrůzami války, asi třetina obyvatelstva se změnila v uprchlíky. Sovětská invaze krajně zhoršila mezinárodní situaci, přispěla k urychlení závodů ve zbrojení a zejména ohrozila jednání SALT-2. Nedojde-li ve světě ke změnám k lepšímu, může se Afghánistán stát Habeší nové světové války.

Dnes si znova klademe otázku, zda je vzájemné nukleární odstrašení činitelem schopným oddálit válku. Svět již téměř čtyřicet let uniká třetí světové válce — a je docela možné, že tomu ve značné míře napomáhá právě nukleární odstrašení. Avšak jsem přesvědčen, že se jaderné odstrašení postupně mění

ve svůj opak a stává se nebezpečným anachronismem. Rovnováha jaderného odstrašení se stále více rozkolísává, což stále více přibližuje lidstvu nebezpečí záhuby, jestliže je náhoda nebo záchvat nepříčetnosti anebo nezvládnutá eskalace zavlekou do termonuklární války. Proto je nutné postupně a opatrně přesunout odstrašovací funkci na konvenční ozbrojené síly, se všemi hospodářskými, politickými a sociálními důsledky, které z toho vyplynou. Je nutné usilovat o nukleární odzbrojení. Samozřejmě musí být na všech mezietapách odzbrojování a jednání zaručena mezinárodní bezpečnost vůči jakékoli možné taktice potenciálního útočníka. K tomu je zejména třeba být připraven k odporu na různých možných úrovních eskalace konvenční i jaderné války. Žádná ze stran nesmí být vystavena pokušení vést omezenou či regionální jadernou válku.

Uvedu dva konkrétní problémy. Sovětský svaz soustředil hlavní sílu svého nukleárního potenciálu na obří rakety odpalované z pozemních základen. V podstatě jsou to zbraně prvního úderu. Je třeba žádat jejich zničení nebo snížení jejich stavů. To je sotva dosažitelné dříve, než bude mít Západ podobné rakety a bude ochoten tyto i jiné prostředky jaderné války zničit. Druhý problém. Sovětský svaz sotva zničí svoje rakety středního doletu — které porušily nukleární rovnováhu v Evropě a ohrožují Čínu i Japonsko — dříve, než Západ rozmístí podobné rakety.

Konečným cílem je ovšem mezinárodní bezpečnost, stažení a zničení jaderných zbraní, a sbližování — konvergence — zemí s různým společenským zřízením; v dlouhodobém výhledu tvoří právě konvergence alternativu k všeobecnému zničení. Tohoto cíle nemůže být dosaženo bez pronikavých obecně politických a ideologických změn ve vztazích mezi socialistickými a západními zeměmi, i uvnitř těchto zemí.

Po válce volali Niels Bohr i Leo Szillard a mnozí podobně smýšlející lidé po otevřené společnosti jako důležité a nutné záruce mezinárodní bezpečnosti. Od té doby odešel Stalinův tyranský režim se svými obludnými masovými zločiny v Sovětském svazu ze scény. Avšak četné základní rysy zřízení, jež se pod ním vytvořilo, zůstaly v podstatě zachovány. Jsou to stranický a státní monopol v ekonomické a ideologické oblasti, a tím spíše v politické a vojenské, i porušování občanských práv, které s tímto monopolem souvisí a je v rozporu s otevřeností společnosti; je to porušování svobody přesvědčení a výměny informací, svobody volby země pobytu i místa pobytu uvnitř země, bezdůvodné pronásledování jinak smýšlejících, vězňů za svědomí. Jistě, rozsah perzekuce dnes se nedá srovnat se Stalinovou dobou, ale pronásledovat za přesvědčení lidi, kteří se nedopustili násilí a nevyzývali k němu, je zásadně nepřípustné. Jsem si jist, že se nás osud vězňů za svědomí — z nichž mnozí jsou odsouzeni k sedmiletému, ba až patnáctiletému odnětí svobody — hluboce dotýká. Bojovat za každého vězně jednotlivě je velmi důležité. Všeobecná amnestie pro vězně za svědomí v Sovětském svazu a na celém světě by byla nejen aktem lidství, ale i závažným krokem k upevnění mezinárodní důvěry a bezpečnosti.

V závěru svého projevu bych rád znovu připomněl hluboké obavy našich velikých předchůdců Einsteina, Bohra, Russella, i Lea Szillarda o osud lidstva, i myšlenky, které nám zanechali. Tyto myšlenky — o míru, nebezpečí hrozícím lidstvu, o důležitosti vzájemného porozumění a tolerance, otevřenosti společnosti, dodržování lidských práv, sbližování států s různým zřízením, o odpovědnosti vědců — si uchovávají svůj význam i dnes.

V Gorkém, v dubnu 1983

A. SACHAROV

Na okraj neproslovené řeči Andreje Sacharova píše prof. dr. František Janouch:

Szillardova cena byla Andreji Sacharovovi slavnostně udělena v Baltimoru, USA, v dubnu 1983. Křeslo rezervované pro Andreje Dmitrijeviče zůstalo prázdné. Další v dlouhé řadě prázdných křesel, která začíná na ceremonii v norském Oslu v roce 1975, při udílení Nobelovy ceny míru.

Leo Szillard, který byl iniciátorem a autorem proslulého dopisu Alberta Einsteina prezidentu Rooseveltovi o nezbytnosti projektu atomové bomby, má s Andrejem Sacharovem mnoho společných rysů. Oba vysoce nadaní a mnohostranní vědci; oba se aktivně zúčastnili — jeden na Západě a druhý na Východě — vytvoření jaderných zbraní; oba se pak stali nejaktivnějšími a nejdůslednějšími odpůrci těchto zbraní.

V poselství, které dorazilo do Baltimoru místo laureáta, mluví Andrej Sacharov o «Otevřeném světě» Nielse Bohra. Tyto řádky jsou pisateli této poznámky zvláště blízké. Protože 19. září 1973, kdy jsem ještě z Prahy navrhoval v dopise do londýnského listu The Times, aby byla Sacharovovi udělena Nobelova cena míru, jsem psal:

«Není jistě náhodou, že se k Bohrovým myšlenkám více než po dvaceti letech vrací teoretický fyzik, který stejně jako Niels Bohr sehrál nemalou úlohu při vývoji jaderných zbraní. Andrej Sacharov Bohrovu výzvu doplňuje: Otevřený svět nelze uskutečnit bez respektování základních lidských práv, bez hluboké demokratizace společnosti».

Nelze nesouhlasit s akademikem Sacharovem, když říká, že mír v Evropě, vybudovaný bez zásadního vyřešení «třetího koše» helsinských problémů doplněného o problém lidských práv a demokratizace, tedy vlastně jakéhosi Bohrova-Sacharovova «koše» problémů, by spočíval na písečných základech a byl by nebezpečnou iluzí.

Poselství Andrej Sacharova, které bylo napsáno v jeho nezákonném vyhnanství v Gorkém, dokazuje, že ani leta izolace a policejního šikanování nezlomila ducha velikého ruského vědce a humanisty.

FRANTIŠEK JANOUCH

LUDVÍK VACULÍK

V LETADLE

(fejeton)

Z rozvířených myšlenek nedokážu dostat na papír ani větu. Protože bych jen houpal podlahou, a už teď mě bolí nohy, jdu si lehnout. Čtu, ale nemůžu se udržet v předepsaných řádcích, tak zhasínám. Tím ovšem jako bych zapnul přístroj, jenž ty divoké vlny pořádá v obraz. V prostoru pružně tkví obrovské, zavalitě setrvačné letadlo. Najednou se obraz začíná křivit a rozpadá se. Je to legrační i zlověstné, nedá se to při jedné projekci ani dost pochopit, pouštím si to znovu, jako když zlý chlapec trápí nevinné zvíře, až poznávám, co se stalo. Kdo to byl a proč to udělal, zní zděšená otázka, ale já to vím a můžu podat tisíciletý popis; byl to vrah rodem i výchovou, přáním i velením a do jeho chudého života svitla radost, když uslyšel povel, pro nějž ho otec nevěda ujebal, a také jeho potomstvo budou plánovaní vrazi.

Ráno však vidím, že to nemůže být pravda. Tu zprávu někdo musí odvolat, čin se odčiní. Vždyť v prostoru se houpá zářivé slunce, jakési noční mlžiny se rozplývají v čerstvé atmosféře, jen vítr kolébá zahradou a v zarosené trávě válejí se hrušky. Můžu, bohudík, psát o hruškách! Jenže čistý papír, který zůstal z noci ve stroji, mě ruší, jako by se na něj přece dostalo něco z mých proklínavých myšlenek. Vytrhávám jej, zakládám nový, a jako by všech 269 lidí bylo doma, vymýšlím podle původního předsevzetí první větu o končícím létě. Věta se však nedaří. Samo modré nebe ztrácí svou jistotu. Ano, bylo léto, přijde zima, potom snad nové léto... ale co s tím? Jak a kde si vynutím pravdu? Zas už do bílého papíru uvažuju, co všecko bych musel uzavřít, zařídit, zabezpečit, než bych se tam vydal. Jak se mám rozloučit?

Beru těžký kancelářský stroj a nesu ho po schodech dolů, přes zahradu, do letního altánu. Voní tu dřevo, věnec česneku, krumpáč s lopatou, karbolka a hrušky. Stroj pevně sedí na bílém dřevěném stolíku vraženém do rohu mezi dvě okna. Oknem před sebou vidím okrouhlé ohniště poskládané z hrubých kamenů, plné kyprého popela. Okno po mé levé ruce vede do zelené síně sklenuté větvemi ořešáku, do jehož kmene ostře seká strakapoud. Natáčím nový papír, který nic neví, jen se těší. Přes okraj papíru zamýšlím se oknem do popela. Vedle ohniště stojí zdráv a svěží špalek na sekání dřeva. Sekyra jedna visí na stěně u mého lokte, druhá — těžký pantok — je opřena o stěnu. Tady v altánu je mnoho dobrých mužných témat i všecko potřebné nářadí, já jsem například už neráz přemýšlel o tom, zda a v jakém sporu by se člověk ubránil dneska sekyrou. Kosy dvě visí mezi okny. Pilka malá i větší oblouková i pila břichatka. Vše k postavení domu na neznámém místě, kam by za člověkem nedolezla žádná vláda. Kde takové najít? Taky železná postel je tu pro případ nepsaní. Třetí sekyru dal mi před deseti lety slovenský spisovatel Pavel Hrúz, ale není dosud nasazena. Slyším škrabot ořechových větví na střeše altánu, slyším strakapouda, dokonce šumění vody na jezu od řeky slyším, a právě se slabounce rozdrnčela tabulka v okně, upevněná hlavně pavučinami, ztuhle čekám, dokud se hukot letadla nepřesune za pohoří a tabulka se nezachumlá zas do svých pavučin.

Shýbám se na zem, beru sekyru od Pavla Hrúze a jdu s ní do dílny. Nejprve je ovšem třeba najít kus tvrdého dřeva. Pracuju asi hodinu, protože práce se, jak je pravidlo, různě zkomplikovala. Ale celou tu dobu cítím se přirozeněji než při psaní o jakémsi letadle za horama, i bezpečněji, přestože střecha domu je eternitová a ani zdi nejsou moc tlusté. Jak jdu se sekyrou na dlouhé násadě zpátky do altánu, jak slyším padat hrušky a vidím kývání světla v korunách bříz, jsem zase sklíčený, proč nedokážu za odcházejícím nádherným létem prostě vyslat nevinné tři stránky uznání a poděkování.

Svědomitě usedám ke stroji. Cením si klidu a půlmetrové výšky altánové podlahy nad zemí. Uvažuju nad první větou. Dokud totiž nejsem spokojen s první větou, nemůžu nikdy dobře pokračovat. Teprve když mám dvě se sebou spokojené stránky, nabídne se mi vhodný nadpis, ten mi definitivně objasní, o čem to celé bude, takže třetí stránka už mě baví. Zbývá ty první dvě přepsat, aby se k třetí líp hodily. Je to vlastně zamítavý způsob psaní, při němž je přesně vynecháváno to hlavní. Jako když kreslíř vykreslí jenom okolí figury, ale tak nadaně, že figura se pozná. Někdy naopak vím hned přesně, co budu psát, a začnu rovnou titulkem. Ale ani to nezaručuje rychlý úspěch: máme září, a já z červencového fejetonu mám jenom výtečný nadpis: «Černoši v Brumově!» Dopsat ho bude těžké, protože co k tomu proboha dodat? Proto jsem se rozhodl, že v srpnu a září strčím papír do stroje, rozhlédnu se po okolí a začnu líčit.

Papír je ve stroji. Rozhlížím se po okolí a hned si vzpomínám, co jsem chtěl nutně udělat: beru lopatu, jdu ven, nabírám popel — podzimní dračí vítr mi ho rozfukuje — a nosím ho do jámy s nahnilými jablky. Krásnou procházkou chodím po zahradě a vidím, kolik zase napadalo hrušek od chvíle, kdy jsem začal psát. Sbírám je a ulepené ruce si umývám ve vaničce. Pravdu se stejně nikdy nedovím, a kdybych se k ní i přiblížil sám, náhodou, třeba bloudě v noci, ještě by mě zabili. Jdu si pro kus drátu a přivazuju třímetrové šlahouny červené růže jménem «Sympatie».

Čistá šedomodrá obloha potvrzuje mi rozhodnutí, že nejlíp každý udělá, když denně bude pokračovat na svém. Musím psát. Zcela nově se posazuju na židli, jako by prvně. Už bez tíhy hrozné noční můry kladu ruce na klávesnici stroje, rozhodnut nenutit stroj ani ruce do ničeho, co v nich není. Léto ještě nekončí, ještě bude pár pěkných dní. Mé prsty hned naostro píší titulek — ten, který stojí na prvním z těchto tří listů.

(Září 1983)

(Otištěno bez vědomí autora.)

Z BLOKU

■ Poslanec ■ Prorok reálsocialismu ■ Beránek, který nesnímá hříchy ■ Odborářské skotačinky ■ Volají: ať žije svoboda ■

Při rovnání knihovny mi padl do ruky «Nylonový měsíc» Jaroslavy Blažkové. Je to už víc než dvacet let, co jsem tu povídku četl a zůstal ve mně po ní trochu nostalgický pocit. Navíc pak dojem, že jsem tu Blažkové rezatou Vandu už někde potkal, a tak jsem si příběh o nylonovém měsíci prchavé lásky chtěl zopakovat. Vanda se mi pořád líbila, i když celá scenérie příběhu připomínala idylický, bezelstný a už zapomenutý film. A tu jsem užasl. Uvědomil jsem si (což mi při prvním čtení před dvaceti lety uniklo), že jediný mužský, který tu supernáročnou a nesentimentální dívku Vandu vlastně zajímal, byl jakýsi «poslanec».

Byl to nepohledný, starší pán, který v sobě tajil jakousi hořkou zkušenost, asi z války, cudný svým vnějším projevem a vytrvalý v zájmu o věci, které ho přesahovaly. Takhle ho viděla Vanda:

«Poslanec zrozpačitěl, ještě víc vynikla neurčitost jeho věku, dlouhé hubené ruce, které trčely ze špatně ušitého konfekčního saka.»

«Měl by ji nudit, tenhle nehezký chlapík s unaveným obloukem páteře a s jizvou místo úsměvu, lhostejný k eleganci a ke všemu, co s ní souvisí. Místo nudy tu byl zájem, skoro napětí. Vanda zbožňovala hádanky, a v něm bylo něco, nač nemohla najít odpověď.»

Nepíšu zde recenzi, a proto mne nezajímá Blažkové «poslanec» jako literární, nýbrž jako sociální fakt. Najděte dnes takového člověka v našem veřejném životě: člověka, který by si mohl získat nefalšovanou úctu mladé, kritické spisovatelky — protože oči Vandy jsou zde i autorovým zrakem.

Najděte mi dnes takovou vzácnou zvěř: «poslance» s nadosobní motivací, veřejného činitele, kterého by poháněla ne vidina postupu na sociálním žebříčku, ale něco, co by šlo bez úšklebku nazvat «vyšším morálním principem».

Tady není důležité, že ten Blažkové poslanec byl asi sám notný naiva. Důležité je, že vůbec byl — a není.

Vlastně je, v seriálu Jaroslava Dietla. A protože Jaroslav Dietl ví o nadosobní motivaci asi tolik jako Eskymák o rovníkové Africe, jsou jeho hrdinové z okresů nutně umělohmotní, nedojímají opravdovostí, ale dráždí drzostí, s níž sami sebe do toho světa «všeobecné vychcanosti» prolhali.

■ ■ ■

Při tom rovnání knížek jsem také na posezení spořádal ještě jednu. Napsal ji Vladimír Páral a jmenuje se «Milenci a vrazi». A přiznám se, četl jsem ji jedním dechem, alespoň do poloviny, pak už román rozbředá. Na straně sté čtvrté jeden z hrdinů ústecké ságy, Alex Serafín, takto přemítá ve vypůjčené podnikové limuzíně před křižovatkou:

«K západu, gentlemen, Herren, Messieurs, směrem k městu a pobírat za nic stokoruny za privátní melouch — enterprising, bez daní, rizika a hysterické solidnosti psychofarmaky hnaného Okcidentu?

K východu, soudruzi, tovarišči, Genossen, směrem k fabrice, lehnout si do elektroskladu s flaškou piva a sledovat na hodinkách, jak nám nabíhají placené přesčasy v konejšivé nirváně ospalého Orientu?

Kam jen račte —»

Znovu jsem užasl: vždyť tady někdo napsal filozofii našeho šmelinářsko-byrokratického totalitarismu ještě před jeho naprostým normalizačním triumfem! Veliký je reálný socialismus a Vladimír Páral je jeho prorok. Svou knížku napsal autor — jak tvrdí závěrečná notička — od 18. srpna 1966 do 13. srpna 1968. Ale ona už pojednává o dalším desetiletí. Vždyť teprve v něm se například manželé Tušlovi — ten parádní párek dravečků — mohli jaksepatří rozvinout. Jestliže v Páralových raných šedesátých letech Tušlovi teprve bojují o pozici v podniku a o kvartýr, tož v sedmdesátých letech už jako supersoudruzi kupují od státu za babku vilu, neboť to oni nám dneska už nerušeně vládnou. Všichni se v tom Páralově (a našem) světě slepě ženou za osobním profitem, všude chroustají, až jim kape od kusadel, nastal dlouhý den kobylek.

A Páralův jediný spravedlivý, Julda Serafín, se na tom tržišti pošetile motá, lidem je k smíchu a na obtíž, kazí jednotnost ideového obrazu a bude vyvržen. Jak praví autor: «Kromě nejmenších dětí ho všichni považovali za naprostého idiota.»

■ ■ ■

Zaplatbůh, že už jsou ta sedmdesátá leta za námi. Protože den kobylek pomalu končí a zůstává hospodářská spoušť, nad kterou hrozivě pohřmívá.

Ne že bychom čekali, že nám náprava přijde z hierarchické hůry. Tam dnes spíš naši novozbohatlíci v panice uvažují, jak své rychle nabyté majetky nějak kamuflovat a dědičně utrvalit. Koneckonců, čert je

vezmi. Pro ten strach jim není co závidět. Ovšem, jestli někdo stále ještě spekuluje s tím, že s příchodem nového vladaře na uvolněný, leč dosud nerozviklaný kremelský stolec vzejde také éra nové mravnosti, pak je stejně naivní, jako byl Páralův Julda. Hora takových, řekl bych andropoidních očekávání porodila zatím hodně šedivou myš.

Přečtěte si například fejeton v slovenské Práci z 9. června 1983. Pod titulem «Riaditeľ sa obohacoval» se praví:

«Ing. Milan Papšík, riaditeľ závodu podniku Povodie Dunaja v Malackách, si iste nemyslel, že ho raz budú súdiť pre trestný čin zneužitia právomoci verejného činiteľa. Zapríčinil si to len sám, lebo ako 50-ročný vedúci pracovník si mal uvedomovať zodpovednosť voči spoločnosti, ktorá mu plne doverovala. V závode si počínal tak, akoby to bol jeho súkromný podnik. Boli to predovšetkým opravy vlastného auta v dielňach závodu. Tri roky mu opravovali pracovníci osobné vozidlo. Všetko v pracovnom čase, takže závod za tieto práce vyplácal mzdy. Neskôr sa zistilo, že riaditeľ získal takto 3.548 Kčs. Aj na rodinkárstvo doplatil. Predovšetkým zamestnával svojho syna so zatriedením do VII. tarifnej triedy, kde mu závod vyplácal hodinovú mzdu vo výške 10,90 Kčs. Syn nevykonával práce, ktoré sú podmienkou pre toto zaradenie. Aj keď ho podnikový riaditeľ upozornil na túto neoprávnenú mzdu vyplácanú synovi, neurobil ihneď nápravu. Takto získal riaditeľov syn za dva roky na škodu podniku 12.421 Kčs. Riaditeľ býval v podnikovom byte. Bez súhlasu riaditeľstva podniku si dal z prostredkov závodu vybudovať pivnicu a saunu. Časť potrebného stavebného materiálu, a to cement, dlaždice, obkladačky, určeného na výstavbu sociálneho zariadenia, použil jednak pre podnikové byty, jednak na opravu kúpeľne svojej svokry v Záhorskej Bystrici. Týmto poškodil podnik o ďalších 4.231 Kčs. Revízia vyčíslila celkovú škodu, o ktorú sa riaditeľ obohatil, sumou najmenej 20.200 Kčs.»

Ubohý riaditeľ! Vyměřili mu (ne kvůli spravedlnosti, ale protože je kampaň a na někoho to padnout musí) 3 roky na tvrdo. Zjištěnou škodu prý musí nahradit. Obžalovaný se odvolal.

Bodejž by se neodvolal! Vždyť neudělal přece nic, než co bylo zvykem, co se zaběhlo, zabydlelo, tolerovalo. Dvacet tisíc — co je to proti mnohamiliónovým transakcím pana Zapadla, někdejšího ředitele mladoboleslavské automobilky, jehož velkošmeliny zašmodrchaly do svých sítí i ruského generála! Aféra Zapadla však zcela zapadla. Jedna sauna! Co je to proti rezidencím ředitele televize nebo okresního tajemníka z Prahy 4, jehož vilu dokonce zvelebovali pankrácští vězňové! A vůbec, co to je za «show» a komu to má vytřít zrak?

■ ■ ■

Každé ráno se koná v naší trafice a ve všech trafikách v Česku plebiscit: nejdříve zmizí z pultu Lidová demokracie, pak Svobodné slovo; když už není Slovo, kupuje se alespoň Mladá fronta. Lidé vycítili, že způsob, jak jsou tyhle noviny dělané, lze ještě snést — a tak, když už není ani ta Fronta, leží na pultě dva plátky, jeden světového formátu a druhý takový upatlaný, červenočerný — Rudé právo a Práce.

To, že pak ranní obecenstvo vykoupí dříve Práci, nemluví v její prospěch. Je to úžasný šajsblat, snad nejhůř dělané noviny ve střední Evropě. Že si je lidé koupí ještě před Rudým právem, je akt zásadní povahy: alespoň na jednom místě mohou dát najevo, co si o vydavatelích RP myslí.

Když jsem si onoho dne kupoval noviny, leželo tam už jenom Rudé právo a jeden červenočerný Hoffmannův věstník. Měl jsem sto chutí koupit si Rudé právo, přece jen se tam člověk alespoň v zahraniční rubrice něco dočte (když to umí číst), ale pak jsem si s povzdechem koupil tu malou ranní nudu.

A protože v Práci z 30. května opravdu nebylo co číst, zahleděl jsem se do románu na pokračování. Nazývá se «Jako jed» a napsal jej Karel Zídek. Nevím, proč se to jmenuje «Jako jed», ale ze 44. sekvence jsem zjistil, že je to pěkná sranda. Jakýsi obstarožní inženýr Pavel se tu neustále potýká a pojímá s temperamentní Slovenkou Julkou a zmíněné potýkání a pojímání je právě zastihuje — za bílého dne — na lavičce ostrova Štvanice. Ocitujme Julku:

«Ty moj miláčik, ty ma chceš? Mlč, veď aj ja ťa chcem, hneď teraz a tu! Znovu se mu zakousla do rtů, až cítil na jazyku krev. Než se nadál, dosedla mu obkročmo na klín. Potom ho obratně zakryla svou dlouhou sukní a pod její záštitou se s ním iniciativně snažila navázat spojení.»

Musel jsem si zakrýt ústa kapesníkem, tak mne zveselila ta syntéza erotiky starých Večerů pod lampou s novořečí byrokracie: iniciativně se snažila navázat spojení! Že by se sám stranický šéf kultury Müller opět chopil pera? Nuže, čtěme dále:

«Co to děláš?» div že nekřičel. «Zbláznila ses? Měj rozum! Podívej, někdo sem jde.»

Avšak Julčiny sametové oči byly zakaleny mlhovinou a ona ve svém úsilí nepolevovala. Znovu se mu nemilosrdně zakousla do rtů, dusila jeho zoufalá slova a urputně se domáhala dosáhnout kýženého. Volnou rukou mu strhla hlavu na prsa, a jako by chlácholila vyděšené dítě, naléhavě šeptala:

«Hlupáčik. Nikto nejde. Nikto sa nepozerá. Nikto!»

Noné! zvolal jsem opět a představil si sladkobolný úsměv šéfa státních odborů, když se na tohle pozerá. Noné!

Pak jsem si ale řekl: hele, nebuď snob. Přej jim to. I soudruh Hoffmann chce mít na své úrovni nějaké to porno. A tohle je takové domácké, odborářské, krotké. A navíc se tím posiluje česko-slovenská vzájemnost.

Po čase jsem si zase koupil Práci a rovnou se pozerám na román «Jako jed». Bylo to už 55. pokračování a nezklamalo:

«Julka mu visela na rtech vlahýma a obdivnýma očima, zlehka mu položila malou dlaň na mužné svalnaté předloktí a hladila je tak, aby jeho hustý, plavý porost protékal mezi doširoka roztaženými prsty. A Pavlovi se začala valit s hukotem krev do hlavy, vyprahlo mu v ústech a nemohl se soustředit na vyprávění.»

Dobře, pomyslel jsem si nahlas, až lidé v tramvaji vzhlédli. Dobře, vše je na svém místě.

Pak jsem se ale dozvěděl, že zakazují rockové (či punkové) skupiny, prý pro nemravnost. A Rudé právo i Tribuna se rozkatily na písničku o holce, která má špinavý záda — a má to tolik ráda.

Tož jsem se rozhodl, že už nebudu dál tolerantní. To se podívejme na ty soudruhy! Holka se špinavými zády jim vadí (protože není z jejich chovu a je vzpurná), ale ty skotačinky v Práci jim jdou k duhu? To se nám sešli mravokárci!

Činím toto napomenutí nerad, dohnali mě k němu. Kdyby byli trošku, trošinku snášenliví, ani bych nešpitl. Ať si mají spánembohem ty své «jakojedy». Je to ostatně v jejich novinách pořád to nejlepší čtení.

■ ■ ■

O mírovém pochodu pražské mládeže ze Staroměstského náměstí na Václavák ke koni a zpět dne 21. června Léta Páně 1983 se svědectví — mírně řečeno — rozcházejí.

Zde jsou některé útržky (cituji diváky nebo účastníky):

– Vpředu šly tři svazačky v kroji.
– Vpředu šly tři pionýrky.
– Vpředu šly dvě svazačky a jedna pionýrská vedoucí.
– Vpředu šel jeden provokatér, ale my si ho nevšímali.
– Trhli jsme se ze Staromáku, protože tam jedna paní ještě v devět večer hrozně kecala.
– Šli jsme tam, protože jsme si říkali: půjdeme se podívat, může být sranda...
– Volalo se: ať žije mír! A potom: mír a svoboda!
– Náhodou se volalo: svobodu národům, zrušte armádu.
– Já jsem volal: svobodu národu!
– Když jsme šli ke koni, ještě se nic nedílo. Až u koně se začaly sjíždět žigulíky.
– Nejhustší to bylo před Ambassadorem po půlnoci.
– Náhodou nejhustší to bylo mezi desátou a jedenáctou na Staromáku, viděl jsem na vlastní oči, jak tam nacpali do antonu takovejch třicet lidí...

Atd.

Jako každá správná dějinná událost zaskočil mírový pochod všechny: vládu i opozici, čekatele reforem i škarohlídy, rodiče i policii, znalce Československa i delegáty z Afriky. Všichni jako by spráskli ruce: a kde se to v té Praze vzalo?

Byl to malý div, uvážíme-li, že mírový pochod vytvořilo několik stovek studentů a učňů, které hlídalo dvakrát, možná třikrát tolik příslušníků v civilu. A přece neuhlídalo.

Komu asi za to myjou hlavu?

Já bych měl pro ně tip.

Tu demonstraci zavinili ti, co mladé lidi nejvíce dráždí.

Ti, co jim zakazují jejich zbožňované rockové skupiny...

Ti, co otravují nekonečným lživým žvástem...

Ti, co se postarali, aby se naše společnost stala mumrajem protekce, podrazů a zákazů.

Ti, co jim brání cestovat...

A poznávat.

A růst rovně.

Ono to zas takové překvapení nebylo. Kdo slyšel loni skandovat tribunu fanoušků Bohemky na Julisce: zrušte armádu! — ten si mohl představit něco podobného jindy a jinde.

Protože naši mladí jsou velice, ale velice pro mír. Jsou tak pro mír, že s nimi ještě budou nesnáze.

Na Staroměstském rynku jste mohli ten večer spatřit příslušníka v civilu, jak tlumeným hlasem oznamuje do vysílačky:

Volají: Ať žije svoboda! Volají: Ať žije svoboda! Přepínám.

Lepší pointu i lepší vzkaz si sotva vymyslím.

A proto: přepínám.

BOHEMICUS

L13

Interview s Václavem Havlem

Otázky kladl Michael Siegert, rakouský časopis «profil»

Pane Havle, vy jste byl v roce 1979 uvězněn kvůli svým názorům.

V roce 1979 jsem byl společně s pěti přáteli odsouzen k trestu čtyř a půl let vězení. Byli jsme odsouzeni za svou práci ve VONSu (Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných), který dokumentoval a zveřejňoval různé případy policejní a justiční nespravedlnosti. Trvali jsme všichni a dodnes trváme na tom, že na této naší práci nebylo nic trestného a že nám její trestnost nebyla nijak soudem prokázána. VONS — mimo jiné — existuje dodnes a ve své práci pokračuje (nebyli zavřeni všichni jeho členové a na místa zavřených nastoupili ihned po jejich zatčení další). Jde o práci velmi důležitou, neboť to je jeden z mála pokusů v naší zemi podrobit práci bezpečnosti a justice opravdu svobodné veřejné kontrole.

Ve vězení jste musel pracovat manuálně. Co jste dělal? Byl byste to mohl odmítnout?

Pracoval jsem jako dělník v železárnách, určitý čas v prádelně a na konci opět jako dělník v podniku «Kovošrot», který má svá pracoviště v mnoha věznicích. I ve vězení existují velmi omezené možnosti práce v administrativě, ale ta u politických vězňů nepřipadá v úvahu. Odmítat přidělenou práci — například ze zdravotních důvodů — znamená okamžitě být kázeňsky trestán (pobytem v korekci apod.). Někteří vězni tuto cestu volí, ale jen velmi zřídka tím něčeho dosáhnou. V mém případě by takové odmítání nemělo žádný efekt, jen by mi způsobilo další utrpení. A také jsem k němu neměl dostatek pádných důvodů: byť s obtížemi, přesto jsem byl zdravotně schopen svou práci vykonávat.

Mohl jste na cele psát? Byla vám intelektuální činnost posilou?

Psát cokoli a vlastnit například poznámkový blok jsem měl přísně zakázáno. Má jediná «literární» seberealizace byly dopisy mé ženě. Směl jsem jí psát jednou týdně jeden dopis předepsaného rozsahu. Ve svých dopisech jsem se snažil zamýšlet nad různými obecnějšími otázkami, ale to bylo spojeno — aspoň v prvních letech — s mnoha komplikacemi s vězeňskou cenzurou. Vždy znovu a znovu mi bylo nakazováno držet se pouze «rodinných věcí» a mé «úvahové» dopisy byly zadržovány. Později se má situace po této stránce trochu zlepšila. V českém samizdatu existuje a koluje asi čtyřsetstránkový výbor z mých dopisů, nazvaný «Dopisy Olze». Ještě před svým zavřením jsem napsal hru «Protest», a Pavel Kohout «Atest», s tím, že budou tyto hry uvedeny spolu, což se také stalo. Já ve vězení samozřejmě žádné hry psát nemohl, ale při návštěvách (jedna hodina za čtvrt roku) jsem se leccos mohl dozvědět, např. i o tom, že Pavel Kohout napsal a mně věnoval hru «Marast», navazující na naše předchozí hry, podobně jako Pavel Landovský hru «Arest». Tyto zprávy — jako vůbec všechny zprávy o projevech solidarity se mnou a mými přáteli — mne přirozeně ve vězení posilovaly.

V únoru jste byl pro nemoc propuštěn. Jak se vám daří nyní?

Trest mi byl přerušen pro těžký zápal plic, spojený s nějakými dalšími komplikacemi (zánět pohrudnice apod.). Teď se už cítím po této stránce zdráv; mám potíže pouze s lokty (jde o tzv. «tenisové lokty», což je určitá nemoc) a tato okolnost by mi teď dost ztěžovala, ne-li úplně znemožňovala, manuální práci. Tyto komplikace vznikly v době, kdy jsem pracoval ve vězení v železárnách.

Na začátku vám nabízeli místo vězení emigraci. Byla tato nabídka opakována?

Před procesem mi byl ve vazbě nabízen studijní pobyt v USA, který by ale znamenal ve skutečnosti emigraci (nepochybně bych byl zbaven při tomto pobytu čs. občanství podobně jako Pavel Kohout — není ostatně náhoda, že mi tato nabídka byla oficiálně tlumočena asi týden nebo 14 dní před tím, než Pavlu Kohoutovi znemožnili návrat). Odmítl jsem ji z mnoha důvodů: ze solidarity se svými přáteli; proto, že když jsme si jisti svou pravdou, nezdá se mi být chlapské utíkat od následků toho, že ji zastáváme; ale i prostě proto, že se nechci stát emigrantem. Během trestu mi bylo — neoficiálně — víckrát naznačeno, že možnost vystěhování stále trvá — a tím spíš trvá nepochybně i dnes.

Chcete cestovat na Západ?

Z předchozího je snad zřejmé, že si nemohu dovolit ani sebekratší cestu za hranice: buď by mi nebyla povolena anebo — když by mi povolena byla — bych mohl téměř napevno předpokládat, že se nebudu moci vrátit. A to riskovat nechci.

Brecht napsal hru «Švejk v 2. světové válce». Dalo by se dnes napsat pokračování «Švejk za normalizace»?

Myslím, že na toto téma napsal moc hezký fejeton Ludvík Vaculík — doporučuji Vám jeho četbu!

Co teď můžete literárně dělat? Máte zde publikum?

Psát mi nikdo zakázat nemůže, psát chci — jediná otázka je, zda se mi bude práce dařit (nikdy jsem nepsal lehce a snadno). Mé hry samozřejmě žádné divadlo v ČSSR neuvede, ale možnosti neoficiálních představení nebo nahrávek existují, byť jsou spojeny s obtížemi, které si Rakušan asi těžko umí představit. Mým «publikem» v mé zemi zůstávají tudíž hlavně čtenáři «samizdatu».

Kdysi jste napsal esej o dvou kulturách ve vaší zemi, o oficiální a o té «druhé», opoziční. Tu opoziční však vytváří jen velmi malý počet lidí. Myslíte, že může přežít?

První, kdo začal užívat termínu «druhá kultura», byl Ivan Jirous. Myslím, že tato «druhá kultura» — totiž ta nepovolená nebo neoficiální v naší zemi existuje a že je daleko rozvinutější, než v sedmdesátých letech. Tato kultura se přirozeně neomezuje na prostředí Charty 77. Existuje mnoho časopisů, stovky samizdatových titulů, stovky nevystavujících malířů, desítky hudebních skupin, které nemohou veřejně vystupovat. Hranice mezi oficiální a neoficiální kulturou přitom už nejsou zdaleka tak ostré a nepřekročitelné, jak byly před několika lety. Jsou stále častěji překračovány — a to v obou směrech, byť zatím větší frekvence je na cestě z kultury oficiální do té «druhé», než na cestě opačné. Je také mnoho kulturních fenoménů, u nichž není jasné, kam je zařadit, zda k «první kultuře» či k té «druhé». Jsou prostě kdesi na pomezí.

Budete se politicky angažovat jako kdysi, když jste byl mluvčím Charty 77?

Svou aktivitu jsem nikdy nepovažoval za práci v pravém slova smyslu politickou. Bylo to prostě určité občanské angažmá. Své postoje jsem samozřejmě po pobytu ve vězení nijak nezměnil; mám-li příležitost, přispívám i dnes k práci Charty 77; v nejbližších měsících bych se však rád soustředil především na psaní nové hry.

Pane Havle, vy bydlíte v severních Čechách, kde je devastace životního prostředí velmi silná. Co cítíte, když vidíte umírat české lesy?

Myslím, že ekologická situace v ČSSR je opravdu alarmující. Nejhůř jsou na tom severní Čechy (lesy v celém Krušnohoří jsou už téměř zničené), nedávno ostatně věnovala Charta 77 sociologicko-ekologické problematice severních Čech jeden ze svých dokumentů. Já se zdržuji převážně na své venkovské chalupě v Podkrkonoší. I tam už začíná být situace povážlivá, i když katastrofického stavu, jaký je v severních Čechách, zatím nedosahuje.

Často se říká, že mírové hnutí na Západě mají v hrsti Rusové a že nezávislé mírové skupiny na Východě jsou Reaganovými stoupenci. Jak vy vidíte budoucnost?

Situace v zemích sovětského bloku je radikálně jiná, než situace na Západě. Právě proto považuji za nesmírně důležité, aby západní mírové hnutí bylo otevřeno dialogu s nezávislými občanskými iniciativami na Východě — a ovšem i naopak. Charta 77 už určitý dialog navázala, sešli jsme se například s mnoha delegáty nedávného mírového kongresu v Praze a zjistili jsme k oboustranné radosti, že naše stanoviska, motivy a cíle si jsou ve skutečnosti daleko bližší, než jak se to možná zatím leckomu jeví.

Krize v sovětských systémech

se nazývá české vydání vědecké práce Zdeňka MLYNÁŘE (INDEX 1983, 210 s.). Současně vyšlo i její německé vydání «Krisen und Krisenbewältigung im Sowjetblock» v nakladatelstvích Bund-Verlag v Kolíně n.R. a Braumüller Universitätsverlag ve Vídni. V kapitolách «Vnitřní krize politických systémů sovětského typu v létech 1953-1968, «Relativní stabilizace sovětských systémů v sedmdesátých létech a její zhroucení v Polsku 1980», «Mezinárodní souvislosti vývoje sovětských systémů v létech 1953-1981» a «Hlavní faktory ve vývoji sovětských systémů v osmdesátých létech» analyzuje Mlynář povahu, vývoj, krizové jevy a výbuchy i předpokládané budoucí tendence politického systému v SSSR a zemích sovětského bloku.

PŘÍPAD LADISLAVA LISE

SDĚLENÍ VONS č. 332 (Ladislav Lis odsouzen)

Dne 21. července 1983 proběhlo před senátem Okresního soudu v České Lípě hlavní líčení ve věci mluvčího Charty 77 (až do zatčení v lednu 1983) a člena VONS Ladislava Lise. Obžaloba ho vinila z porušení § 100 (pobuřování), jehož se měl dopustit tím, že údajně «rozšiřoval nepřátelské tiskoviny a pronášel pobuřující řeči». Pouze třetina z 15 svědků vyslechnutých v přípravném řízení byla slyšena ústně, aniž bylo přijatelně vysvětleno, proč nebyli předvoláni ostatní. Ústní výslech svědků měl i v této torzovité podobě chaotický ráz a působil nepřesvědčivě. Výpovědi svědků se rozcházejí s tím, co uvedli v přípravném řízení, a to v údajích časových i faktických.

Rovněž vnější okolnosti, za nichž se proces konal, se nijak nelišily od rázu běžného v politických procesech. Proces probíhal za soustředěné pozornosti složek veřejné i státní bezpečnosti ve velmi tísnivé atmosféře. Manželka obžalovaného Alena Lisová, která vezla k hlavnímu líčení Lisovy sestry, byla po cestě kontrolována, a byla provedena technická kontrola jejího vozidla. Do soudní síně byla vpuštěna pouze ona, ze sester nebo z přátel obžalovaného nikdo; zbývajících pět míst v soudní síni obsadili příslušníci bezpečnosti v civilu. Mluvčí Charty 77 požádali telegraficky předsedu senátu Dr. Lukáška o vstupenky a zaplatili odpověď. Odpověď však žádná nepřišla a vstup jim umožněn nebyl. Kromě přátel obžalovaného k soudu přijeli zástupci pražského diplomatického sboru, nebyli však vpuštěni do soudní síně a před polednem byli vykázáni i z budovy soudu.

Ačkoli vina Ladislava Lise nebyla nijak prokázána, odsoudil ho senát na 14 měsíců do vězení nepodmíněně, a po vykonání trestu mu ustanovil na 3 roky ochranný dohled. Ani Ladislav Lis ani *prokurátorka se k rozsudku nevyjádřili.*

27. července 1983

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
Československá liga pro lidská práva
člen Mezinárodní federace pro lidská práva

Odvolání zamítnuto — rozsudek potvrzen

12.9.83 probíhalo před Krajským soudem v Ústí nad Labem odvolání Ladislava Lise. Již od časného rána bylo Ústí n.L. doslova obsazeno VB, jejíž příslušníci kontrolovali projíždějící motorová vozidla. Z přátel Ladislava Lise se k soudní budově nedostal nikdo, pracovníci sedmi západních zastupitelských úřadů se dostali jen před budovu. Toto veřejné líčení ve skutečnosti opět veřejné nebylo. 7 až 8 míst v soudní síni zaujali pracovnice soudu, příslušníci StB a dokonce jejich rodinní příslušníci. Z rodiny Ladislava Lise se směla zúčastnit jen manželka.

Při líčení předsedal JUDr. Václav Nygrýn. Po dvou a půl hodinách zasedání potvrdil původní výměru trestu (14 měsíců + 3 roky ochranného dohledu). Změnil však důvody pro jeho uložení. Nyní je hlavním důvodem trestu dopis manželů Lisových, jímž se obrátili se žádostí o pomoc k prezidentu republiky a federálnímu ministru vnitra, když jim bylo před časem jakousi teroristickou skupinou vyhrožováno zavražděním dětí, nesloží-li vysoké výkupné. Byly čteny i některé svědecké výpovědi, např. místního občana Budského, který uváděl, že dům Lisových navštěvoval ještě v r. 1971 např. Jiří Pelikán. Soud použil i tohoto nesmyslného svědectví přes jeho zjevnou nepravdivost. (Jiří Pelikán je v zahraničí od r. 1968.) Jako důvod pro uložení tří let ochranného dohledu bylo soudem uvedeno, že není záruka, že by odsouzený nepokračoval v aktivitě v Chartě 77.

Po skončení líčení byl manželům Lisovým povolen dvouminutový rozhovor.

L16

Svědectví o československém klimatu a malých českých lidech

KAREL KYNCL

Odsouzení mluvčího Charty 77 dr. Ladislava Lise se těžko komentuje. Vše, co by bylo správné říct, bylo už tisíckrát řečeno, tisíckrát rozebráno ze všech stran a úhlů. Po tisící a prvé je pouze možno konstatovat, že Československo skutečně úspěšně dovršilo výstavbu... policejního státu, a stejně úspěšně vstoupilo do etapy výstavby rozvinutého... státního terorismu.

To není nic nového.

V souvislosti s Lisovým případem se mi však dostal do ruky tlustý svazek protokolů StB, které ve svém souhrnu i jednotlivostech tvoří otřesný — a bohužel zdaleka ne unikátní — dokument. Jde o svědecké výpovědi dlouhé řady občanů zejména z okolí Zahrádek u České Lípy; svědeckých výpovědí, které z nich dolovali a vydolovali pracovníci státní bezpečnosti v prvních třech měsících tohoto roku. A které si také plánovitě připravovali několik měsíců předem do zásoby.

O zločinech Ladislava Lise se z tohoto vyšetřovacího materiálu nedovídáme vlastně nic — pokud za zločineckou činnost nepokládáme to, že Lis byl mluvčím Charty 77 a myslel si a říkal něco jiného, než říká dr. Husák a společníci. Pokud bychom toto stanovisko přijali, museli bychom pak ovšem považovat za zločince asi pětadevadesát procent obyvatel Československa — jejichž «zločiny» nejsou menší proto, že si své názory normálních lidí buď nechávají pro sebe nebo je říkají šeptem pouze svým nejdůvěrnějším kamarádům.

Pokud svědecké výpovědi ve věci dr. Lise vůbec o něčem svědčí, pak o celkovém klimatu v Československu, o vyšetřovatelích StB a o samotných svědcích.

O vyšetřovatelích se nedovídáme nic překvapujícího: ze způsobu, jakým vedli výslechy, opět vyplývá, že prostě dostali «politicky závažný úkol» shromáždit o Lisovi důkazy, aby mohl být odsouzen. A protože jeho zločinecká činnost — a tedy ani důkazy o ni — neexistují, musili si je vyrobit. Všemi dostupnými prostředky, a těch nemá tajná policie v diktatuře málo. Má k dispozici obrovský aparát na výrobu lží a překrucování, má neméně obrovský sbor informátorů a fízlů, a má k dispozici obrovský rezervoár strachu poddaných československé gubernie. S tím už se dá něco udělat. Amatérští psychologové v úloze vyšetřovatelů nemají práci příliš obtížnou. Mají volné ruce použít všech postupů, které je napadnou, aby chudáka svědka zastrašili, morálně zničili, proměnili v blábolící stvůru, která je za slib pohodlného přežití ochotna vypovědět do protokolu i to, co neví. Vyšetřovatele za to nikdo nevolá k odpovědnosti — naopak, jsou za to chváleni a povyšováni. Oni stejně jako jejich představení totiž vědí, že prokurátor ani soudce se neodváží zkoumat způsoby, jimiž byly svědecké výpovědi získány. Stejně jako vyšetřovatel také oni dostali «politicky závažný úkol» odsoudit obviněného za každou cenu. Také prokurátor a soudce jsou obvykle příslušníky téže tajné policie jako vyšetřovatel, nebo v teoreticky nejlepším případě mají před tajnou policií stejný strach jako svědci.

Ale přejděme ke konkrétním svědeckým výpovědím, které proti dr. Ladislavu Lisovi shromáždili vyšetřovatelé od letošního ledna do března. A začněme tou kategorií svědků, s nimiž neměli vůbec žádnou práci, protože to jsou jejich staří spolupracovníci, fízlové, bretšnajdři. Mnozí se tím na veřejnosti ani netají.

Hvězdou mezi nimi je nesporně jakýsi pan Žák ze Zahrádek u České Lípy. Zde je několik doslovných citátů z jeho výpovědi, z nichž přímo čiší touha zavděčit se státní bezpečnosti, uplatnit se, zazářit:

«A také vím, že vlastnil nepřátelské tiskoviny, zapůjčoval je E. Brázdové, která mi některé zapůjčila k přečtení. Jednalo se o rok 1981 a o větší množství písemností Charty 77... Dále se mi Prokeš chlubí tím, že mu Lis půjčuje různé materiály Charty... Mohu se vyjádřit, že jeho názory jsou nepřátelského charakteru vůči našemu společenskému zřízení... Pamatuji se, že za své společníky vyhledává osoby soudně trestané, nebo jinak vyloučené z KSČ, propuštěné ze zaměstnání. U nich vyhledává společnost a když vystihne jejich negativní stránku, popichuje je, aby vyvolal větší nenávist proti tomuto zřízení... Vím, že Lis často otevřeně, a to například v hotelu Pošta, vystupoval proti současné politice KSČ a socialistickému státnímu zřízení u nás... Určitě působí jako rušivý element v Zahrádkách a okolí, a jeho chování tomu nasvědčuje... Samozřejmě, že mě a Vorlíčka jeho řeči pobuřovaly. Velice jsme se podivovali nad tím, že se může tak nepřátelský živel beztrestně pohybovat...»

Co k tomu říct? Nemá samozřejmě cenu rozhorlovat se nad onim až chorobně fízlovským přístupem k věci, který řve z každého páně Žákova slova. Malé ošklivé zvířátko těžko může zpívat jako slavík. Zajímavější jsou spíš fakta, která tu Žák předkládá — a která vděčně přijímá vyšetřovatel, a později i prokurátor a soudce. Písemnosti Charty 77 přece nemohou být jiné, než **«nepřátelské»**, *stejně jako Lisovy názory — přičemž vůbec nezáleží na tom, o* **jaké** *názory konkrétně šlo. Rozkošný a příznačný je Žákův výrok, že Lis volí za své společníky* **«osoby soudně trestané, nebo jinak vyloučené z KSČ»** *a* **«propuštěné ze zaměstnání»**. *Onen logický řetěz* **«vyloučený z KSČ» — «propuštěný ze zaměstnání» — «soudně trestaný»**, *je stručnou a výmluvnou definicí jednoho ze základních rysů «humanistického» reálného socialismu; obžalobou poměrů, která je o to přesvědčivější, že ji vyslovil malý český fízl. A stejně tak tvrzení, že Lis* **«často a otevřeně vystupoval proti současné politice KSČ a sociali-**

stickému státnímu zřízení». *Vyšetřovatele — a později prokurátora a soudce — opět vůbec nezajímají konkréta, co ten Lis vlastně doopravdy říkal v tom hotelu Pošta. Pro jejich účely naprosto stačí obecné konstatování, opsané ostatně ze znění paragrafu 100 trestního zákona, nadepsaného «Pobuřování», který začíná: «Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky nejméně dvě osoby pobuřuje. . .»*

Moment! Svědek Žák ze Zahrádek je jenom **jedna** *osoba. Nepřehlédl snad tento fakt ve své svědecké výpovědi? Ne, uklidněme se, nepřehlédl.* «**Samozřejmě,**» *říká,* «**že mne a Vorlíčka jeho řeči pobuřovaly.**» *Vše je zachráněno. Pan Žák a pan Vorlíček jsou «nejméně dvě osoby», požadavek paragrafu 100 je tedy naplněn. Soud v České Lípě může dr. Ladislava Lise oprávněně odsoudit. Od 21. července 1983 se pánové Žák a Vorlíček ze Zahrádek už nemusí* «**velice podivovat nad tím, že se může tak nepřátelský živel beztrestně pohybovat**». *Československá justice opět — po kolikáté už? — sestoupila na úroveň spodiny, která volá: «Ukřižujte ho!»*

Kromě pana Žáka je podle jeho svědecké výpovědi soudě klasickou postavou v tomto ohledu také vedoucí hotelu Pošta v Zahrádkách, který se jmenuje Panimec. Zdá se, že zpočátku se Panincovi do věci příliš nechtělo, protože o Lisovi vlastně nic nevěděl a znal ho jen od vidění. Ve svém prvním svědeckém protokolu vypověděl: «**Lis navštěvoval restauraci asi jedenkrát za tři týdny. Nikdy se v restauraci nezdržel dlouho. Jeho návštěva se omezovala na to, že zakoupil lahvové pivo**». *Tento způsob výpovědi se však vyšetřovateli StB nezamlouval. Poučil tedy Panince o nepřátelské činnosti a záměrech dr. Lise a hostinský pochopil, co se na něm chce. V dalším průběhu vyšetřování prohlásil:* «**Někdy v červnu 1981 mi nabízel Prokeš nějaké písemnosti, brožury týkající se Charty 77, abych si udělal obrázek, jak to ve skutečnosti bylo v roce 1968 s úmysly pravice, a dále o představách, jak by to mělo u nás v současné době vypadat.**»

Normální vyšetřovací orgány normálního státu — které by se ovšem něčím takovým vůbec nezabývaly — by z takovéto výpovědi neměly žádnou velkou radost. I pologramotný obhájce obviněného by totiž hravě dokázal, že je to nesmysl. Charta 77 nikdy nevydávala a nemůže vydávat brožury, a rozborem události kolem roku 1968 se nezabývá. StB však o takovéto jemnosti pochopitelně vůbec nejde, neboť případné námitky obhájce či obviněného soud stejně nevezme v úvahu. Panincova výpověď tedy v očích tajné policie dr. Lise usvědčovala, že seznamoval jiné lidi s materiály Charty 77 — což je zřejmě zločin — a navíc se v ní objevilo nové jméno: Prokeš. K postavě Prokeše se ještě dostanu — teď si raději přečtěme nejzásadnější část výpovědi hostinského Panince. «**K předání materiálů** *(rozumějte: protistátních písemností Charty — pozn. K.K.)* **nedošlo,**» *prohlásil,* «**jelikož Prokeš byl ve vazbě. . . Již tehdy jsem byl rozhodnut, že jakmile mi Prokeš materiály půjčí, tyto předám bezpečnosti. . . Toto mé rozhodnutí vyplývá z toho, že nesouhlasím s jednáním Ladislava Lise.**»

Přeju obyvatelům Zahrádek u České Lípy, kteří chodí na pivo do hotelu Pošta, aby jim i nadále chutnalo. Nejsem však přesvědčen, že bude: vědomí, že jim ho čepuje agent-provokatér, není příjemné. A navíc **hloupý** *agent-provokatér, který se ke své nízké činnosti propůjčil podle vlastních slov sice proto, že nesouhlasil* «**s jednáním Ladislava Lise**», *ale zapomněl přitom, že podle své dřívější výpovědi o nějakém Lisově jednání neměl ani tušení.*

Galérie zahrádeckých občanů, kteří fungovali jako svědkové obžaloby v případě dr. Lise, a o nichž je známo, že jsou více či méně dobrovolnými spolupracovníky bezpečnosti, je dlouhá a pestrá. Pozoruhodně mnoho fizlů na tak malou obec. Nebo že by to byl reprezentativní vzorek, jak to vypadá v celé ČSSR? Průzkum veřejného mínění je podle oficiálních názorů buržoazní pavěda, v Československu v pravém slova smyslu neexistuje, ponechme tedy tuto nepříjemnou otázku bez odpovědi. Jenom k volnému úsudku vás doma. A pokračujme v listování nevábnými výplody nevábných lidí ze Zahrádek u České Lípy.

Občan Vorlíček si nadiktoval do protokolu větu, kterou zabil tři mouchy jednou ranou: jednak vyhověl požadavkům StB inkriminovat Lise, a jednak denuncoval další dva zahrádecké občany. «**Vyhledával** *(Ladislav Lis — pozn. K.K.)* **osoby, které nemají kladný vztah k socialistickému zřízení. Patří mezi ně Elsner a Prokeš. . .**» *A ještě jeden úryvek z výpovědi dobrého pana Vorlíčka:* «**Svým jednáním narušoval občanské soužití. Podobní lidé by měli být řádně zaměstnáni nebo zavřeni, aby neměli čas na rozeštvávání národa, neboť tomuto státu škodí jak se dá.**»

Pan Vorlíček se ve své svědecké výpovědi zmiňuje také o dalším údajném Lisově trestném činu: «**Napadl mě veřejně, že jsem krysa, a upozorňoval na mou osobu lidi, aby si na mne dávali pozor, aby se mě stranili pro mé smýšlení.**» *Pro tento trestný čin nebyl Ladislav Lis ani obžalován, ani odsouzen — nevím tedy, zda ho skutečně spáchal. Nemohu se však ubránit dojmu, že ho spáchat měl.*

Svědek Franc — rovněž ze Zahrádek u České Lípy — vypověděl: «**Lis vedl řeči proti režimu, dokazoval na konkrétních článcích v Rudém právu, že se jedná o skutečné lži. . .**»

Zahrádecký občan Budský vypověděl: «**Měl v oblibě pojmenovávat zvířata jmény státníků. Praseti říkal Korčák. . .**»

Mám sice pocit, že tyto výroky komentář vůbec nepotřebují, ale k poslednímu přece jen něco podotknu, ostatně také jako svědek, protože budu psát o tom, co jsem sám zažil. Zvyk pojmenovávat domácí zvířectvo jmény našich velkých politiků neměl dr. Lis, ale můj kolega Jiří Hochman, bývalý redaktor Rudého práva a později Reportéra, který do roku 1974, kdy se vystěhoval do Spojených států, bydlel v Provodíně. To je kousek od Zahrádek. Vepřový dobytek nechoval, a jméno Korčák obdržel tedy jeho kohout. Jedna Hochmanovic slepice, která nenesla vejce, se jmenovala Štrougalka a kocour nosil hrdé jméno Hamouz. Jiří Hochman sám o tom koneckonců napsal fejeton do Listů. Zminil se v něm rovněž o majoru státní bezpečnosti Melicharovi z České Lípy, tedy o orgánovi, který má léta na sta-

rosti také Ladislava Lise. Tento major Melichar těžce nesl, že Jiří Hochman je pro něho ve městě Columbusu ve státě Ohio nedosažitelný, a tak se už dlouho snažil usvědčit z pojmenovávání zvířat jmény socialistických státníků Ladislava Lise. Téměř po deseti letech mu tedy v tomto snažení přispěchal na pomoc svědek Budský. «Trpělivost, jak vidět, přináší nejenom růže,» podotýká k tomu v jednom ze svých dopisů krajskému prokurátorovi Ladislav Lis.

Ale ostatně asi máte za to, že hovořit o těchto věcech ve spojení s údajnou trestnou činností je v národě, který dal světu Dobrého vojáka Švejka, jaksi nepatřičné. Naprosto souhlasím. Souhlasím o to víc, že ve svědeckých výpovědích o Lisovi listuji ve Velké Británii, kde například o předsedkyni vlády Margaretě Thatcherové vycházejí v novinách mnohem peprnější karikatury a vtipy. S gustem je ostatně přetiskují Rudé právo i Dikobraz.

To však nic nemění na skutečnosti, že Ladislav Lis byl na základě podobných výpovědí odsouzen.

Denunciace citovaných — i necitovaných — svědků se dají shrnout v podstatě do jediné krátké věty. Státní bezpečnost a později prokurátor jimi Ladislava Lise «usvědčili», že nesouhlasí s koncepcí a praxí tzv. reálného socialismu, že se se svým nesouhlasem netají, že podepsal Chartu 77, byl jejím mluvčím a dával některým lidem číst její dokumenty.

Na to všechno měl a má jako občan teoreticky plné právo. Husákův režim dodneška tvrdí, že za **názory** *se prý u nás nezavírá — a Lisovo* **jednání** *nikde nepřekročilo hranice, stanovené literou i duchem československého právního řádu. Zejména Mezinárodní dohodou o lidských a politických právech, která se stala jeho součástí. Fakt, že současně a touto dohodou zůstal v našem trestním zákoníku například paragraf o pobuřování, je pouze dokladem parodie na tzv. socialistickou zákonnost. A také dokladem reálně socialistického pojetí marxistické dialektiky, které připouští existenci dvou vzájemně se vylučujících skutečností vedle sebe. Protože nic nemůže být současně jenom bílé a jenom černé, mohou státní orgány volit vždy takovou barvu, jaká se jim v daném okamžiku právě hodí — z čehož vyplývá, že zákonnost neexistuje. Ani socialistická, ani žádná jiná.*

Jak StB, tak zejména politické orgány si ovšem uvědomují, že slovní ekvilibristika není zejména v cizině dost pádný argument. V každém politickém procesu se proto snaží obviněnému přišít nějaký obecný trestný čin, který by jeho odsouzení v očích mezinárodní veřejnosti lépe ospravedlnil.

V případě Ladislava Lise se bezpečnost pokusila obvinit ho z obecného trestného činu značně pitoreskní povahy. Zdůvodnila jeho zatčení oficiálně také tím, že údajně odcizil místnímu státnímu statku dva pytle kukuřice pro své domácí zvířectvo. Bylo sice jasné, že kukuřici napaběrkoval na sklizeném poli, ale StB od svého absurdního obvinění ustoupila teprve v době, kdy francouzští demonstranti dopravili na československé velvyslanectví v Paříži spoustu pytlů kukuřice jako náhradu za ony údajně odcizené.

Po kukuřičném krachu se státní bezpečnost spolehla na své spolupracovníky v Zahrádkách, a s jejich pomocí vyrobila další dvě nařčení, jež měla aspoň vrhnout stín na Lisův charakter.

Svědek občan Budský si nadiktoval do svědeckého protokolu: **«Od roku 1975 jsem se stal pravidelným svědkem, a to vždy na 1. máje, Lisova vystoupení, kde se v tento den představoval jako Hitler; k tomu měl knírek. Různě před přáteli pózoval a provolával se vztyčením ruky «Heil Hitler!» To jsem viděl pravidelně až do 1. května 1981. Přitom byl oblečen do zeleného saka a kalhot s lampasem. Na saku měl medaile.»**

Když už nic jiného, bylo by zajímavé zjistit, jak si asi dr. Lis mohl nalepit hitlerovský knírek na svůj mohutný plnovous, ale to samozřejmě není to nejpodstatnější. Obvinění z propagace nacismu by bylo za normálních okolností možno lehce vyvrátit: Budského tvrzení je naprosto osamoceno, nepotvrzuje ho žádný z těch, kteří údajnému tyjátru podle Budského byli každoročně přítomni. A to už vůbec nemluvím o faktu, že Lis po celou dobu nacistické okupace pracoval v ilegalitě a zúčastnil se ozbrojeného boje, za což byl vyznamenán československým válečným vyznamenáním za odvahu.

Zdá se, že StB si tento nesmysl u Budského objednala poté, co vyhodnotila jednu pasáž z výpovědi jiného svého spolupracovníka, hostinského Paninc e. Ten prohlásil: **«Pokud je mi známo, Lis se důvěrně přátelil s Prokešem, který je v současné době ve výkonu trestu pro protistátní výroky.»** *A bezpečnostní stroj se rozjel. Vyšetřovatel povolal dalšího malého českého fízla, zahrádeckého občana France, který vypověděl:* **«Vzpomínám si například, že Prokeš s Lisem hovořili, že za Hitlera byl u nás pořádek, že je třeba, aby se nějaký Hitler znovu narodil, aby se u nás udělal pořádek.»**

Úmysl byl jasný. Prokeš si v současné době za podobné výroky odpykává trest odnětí svobody, podle hostinského Panince je Lisův důvěrný přítel, Lis tedy může mít stejné názory jako on. Vyšetřovatel si zajel za Prokešem do věznice — ale tam ho čekalo zklamání. Pokud jde o jeho důvěrné přátelství s Lisem, Prokeš ve svém svědeckém protokolu uvedl: **«Byl ke mně zdrženlivý, neboť věděl, že se opíjím.»** *A pokud jde o vychvalování Hitlera, podařilo se vyšetřovateli získat od Prokeše tuto neuspokojivou větu:* **«Pokud svědek Franc uvádí... pokud byl přítomen Lis... nevím, zda se Lis do hovoru zapojil, respektive si nepamatuji, ale pokud to tvrdí Franc, pak toto tvrzení nevyvracím.»** *Je až dojemné, jak se Prokeš snaží vyšetřovateli pomoci, ale současně se stále nemůže odhodlat k tomu, aby řekl vyloženou lež. Tak tedy Francovo tvrzení aspoň nevyvrací. A ačkoliv předtím výslovně prohlásil, že neví, zda Lis byl inkriminovanému rozhovoru vůbec přítomen, vyjde při další otázce vyšetřovateli maximálně vstříc:* **«Ale vím, že mi nedal ničím najevo, že se mnou nesouhlasí.»**

Je to hubený a neprůkazný výsledek, ale ve vyšetřovacích spisech zůstane.

Druhou bizarní skutečností, která měla dokázat pro změnu násilnickou povahu dr. Lise, bylo to, že prý chodí se sekerou. Vorlíček tvrdí, že se vyjadřoval, že ji má **«na komunisty»**, *Franc zase, že prý* **«na policajty».**

Skutečnost je trošku prostší. Po podpisu Charty 77 začala StB věnovat Lisovi mimořádnou pozornost. Jeho orgán, major StB Melichar, mu při výsle-

šich a «návštěvách» neustále opakoval, že by se mu mohlo lehce něco stát. Třeba že by ho někdo strčil do potoka, přidržel tam a vypadalo by to jako utonutí. Nebo že by mohl spadnout ze skály. Jednou Lise dokonce upozornil, že kolem jeho chalupy je «dost stromů, na nichž by se to houpalo». Po tiskové kampani v severočeském stranickém listu Průboj začal Lis dostávat dopisy, v nichž mu anonymové vyhrožovali zabitím a podpálením chalupy. V České Lípě byl organizován zájezdový autobus k pogromu na něho, což měl být projev odporu «československé veřejnosti a dělnické třídy proti nepřátelům vlasti».

Od té doby chodil v okolí své chalupy, která je na samotě, nikoli se sekerou, ale s cepínem nebo holí.

Seznam nesmyslů a patologických lží, které StB nashromáždila od svých spolupracovníků v Zahrádkách a z něhož jsem citoval, byl jádrem obžaloby, na jejímž základě byl Lis odsouzen. Fakt, že byl odsouzen «pouze» na čtrnáct měsíců vězení, svědčí o tom, že československé politické vedení nebylo s práci svých fízlů příliš spokojeno a uvědomovalo si nicotnost obvinění. Ale fakt, **že byl vůbec odsouzen,** *svědčí o naprosté zvůli, s níž československé politické vedení a jeho tzv. justice zacházejí s lidmi, kteří se odvažují veřejně nesouhlasit.*

Zatím jsem citoval jenom z výpovědí policejních udavačů a provokatérů. Teď si všimneme aspoň několika protokolů lidí jiné kategorie. Lidí v zásadě slušných a poctivých, kteří se však v řadě případů dali všemocnou státní bezpečností zastrašit tak, že selhali a očividně vypovídali nepravdy. Aby se zavděčili nebo zachránili svůj víceméně pohodlný život — i když to bude na účet jiného.

Takovýto typ lidí se vyskytuje samozřejmě tu a tam ve všech společenských formacích, ale v reálném socialismu je jich až znepokojivě mnoho. Svědčí to na jedné straně o křehkosti lidského charakteru, ale na straně druhé — a hlavně — o katastrofálních koncích společenského systému, který lidi takto deformuje a degraduje. O antihumanismu režimu, který vstupoval do světové arény pod prapory humanismu.

Svědek Charvát ze Zahrádek vypovídal při svém prvním výslechu 6. ledna t.r. takto: **«Od Lise jsem žádné materiály Charty, ani Listy nedostal. Materiály jsem dostával v obálkách od neznámé osoby pod dveře. Na otázku, zda jsem materiály dostával od Lise, uvádím, že ne.»**

O dva měsíce a o dva výslechy později, 9. března, však svědek Charvát nakonec vyhověl potřebám státní bezpečnosti a vypověděl: **«Lis je chartista, a proto je pravděpodobné, že mi tento materiál na chalupu dával on.»**

Co se asi stalo v těch dvou měsících, v mezidobí mezi dvěma podstatně rozdílnými výpověďmi? Jaké asi byly prostředky, jimiž vyšetřovatel StB přivedl svědka Charváta takřikajíc «k rozumu»? Nevím, pana Charváta neznám; nevím, kde je jeho slabá stránka, nebo — jak tomu krásně říkají pracovníci StB — čím je ho možné «zbourat».

Znám však jiného podobného svědka, mladého lesního inženýra Antonína Kabelku ze Zahrádek, který se s dr. Lisem dlouhá léta přátelsky stýkal. Byl za to už v minulosti mnohokrát předvolán k výslechům, při nichž mu pracovníci StB vyhrožovali a nutili ho ke spolupráci. Jak ho nutili? Na to existuje mnoho receptů, z nichž jeden je klasický: jsi technik na polesí, máš tedy možnost dělat různé podfuky, prodat někomu dříví a peníze strčit do vlastní kapsy, tu a tam si v lese něco zastřelit... Taky se rád napiješ...

Typicky český přístup k věci.

Ing. Kabelka dlouho odolával, a pak, na podzim loňského roku, vyřešil své dilema podle mého názoru relativně na úrovni. Když došel k závěru, že by dříve či později podlehl a stal se informátorem, využil zcela nicotné záminky a přátelství s dr. Lisem přerušil.

Když byl letos 6. ledna u prvního svědeckého výslechu, ihned také tento fakt uvedl do protokolu. Jenže mu to příliš nepomohlo. Vyšetřovatel StB se evidentně rozhodl, že tentokrát Kabelku prostě «zbourat» musí. Nevím pochopitelně, jakých donucovacích prostředků přesně použil, ale za zmínku rozhodně stojí mimo jiné to, že Kabelka byl ke své svědecké výpovědi odvezen v půl deváté večer policejním autem. Po kanonádě otázek se rozhodl uvést aspoň jeden zločinný rys svého bývalého přítele. **«Pamatuji se,»** *vypověděl,* **«že v roce 1978 pan Lis poslouchal Svobodnou Evropu, a já, pokud měl Lis tuto stanici puštěnou, jsem poslouchal také...»** *A příznačně hned dodal:* **«Já osobně jsem po roztržce s Lisem přestal poslouchat zahraniční vysílání.»**

Ani to však vyšetřovateli nestačilo, neboť poslech rozhlasového vysílání ze zahraničí kupodivu není dosud v Československu žádným nařízením zakázán, a formálně tedy není trestný. Po více než hodině tedy výslech přerušil, aby nechal svědka pořádně uzrát. V protokolu mu zlověstně doporučil, **«aby znovu uvážil svoji svědeckou výpověď a po případě ji doplnil nebo upravil».**

Není těžké si představit, co asi probíhalo mysli svědka ing. Kabelky v oné půlhodině «na rozmyšlenou» v prázdné vyšetřovně StB. V každém případě po desáté hodině večerní mohl vyšetřovatel napsat do protokolu tuto uvozovací větu: **«Po krátkém váhání doplnil svoji výpověď následovně...»** *a svědek Kabelka začal hovořit podobně jako placení informátoři ze Zahrádek.*

Zvláštní místo v galérii svědků obžaloby proti dr. Lisovi si zaslouží paní Pólová, více než sedmdesátiletá dělnice na státním statku a sousedka Lisových. Paní Pólová je udřená vesnická žena se zlatým srdcem. Ona i její ještě starší druh, pan Slavík, dobře věděli, jak těžký životní úděl si vybral dr. Lis a spolu s ním i jeho žena a dvě malé děti, a projevují jim dlouhá léta opravdové sympatie. Vysloužili si za to i oni časté návštěvy příslušníků StB a výslechy i vyhrožování. Jednou například paní Pólová rozrušeně přiběhla a vyprávěla, že «tam zase byli» a radili jí, aby k Lisovým nechodila, že by mohla přijít k úrazu, «že by ji mohli i zastřelit», jak se jeden z tajných policistů vyjádřil.

A tato prostá žena byla po zatčení dr. Lise rovněž předvolána ke svědeckému výslechu. Po zkušenostech, které prožila, se dá lehko pochopit, že byla vyděšená a roztřesená. Vyšetřovatel StB mistrně tohoto jejího stavu využil. Vyhotovil zvláštní **«úřední záznam»,** *v němž o paní Pólové popravdě konstatuje, že* **«žije již delší dobu pod psychickým nátla-**

kem», *ale okamžitě tvrdí, že příčinou je* **«obava z následků, které by ji mohly postihnout za případnou výpověď proti jmenovanému... že má velký strach, že by ji lidé kolem Lise mohli zlikvidovat za případnou výpověď proti jmenovanému.»**

Jsou věci, které skutečně vylučují jakýkoli komentář. Toto je jedna z nich.

Výslech se pak přes psychický stav paní Pólové, popsaný v citovaném **«úředním záznamu»**, *konal. Ubohá stará žena poskytla policejní hyeně jedinou «cennou» informaci: že se před ní členové Lisovy rodiny* **«baví cizí řečí».**

Případ svědeckého výslechu staré paní Pólové je pouze jedním z vrcholů snažení, které státní bezpečnost vyvinula v touze poslat dr. Ladislava Lise za mříže. Existuje ještě druhý vrchol, v jiném slova smyslu snad ještě otřesnější.

Jeho vyličení vyžaduje úvod do situace: značnou část vyšetřovacího materiálu proti Lisovi tvoří protokoly o jeho dopisech, které loni před prázdninami poslal ministru vnitra a prezidentu republiky. Týkaly se anonymních vyděračských dopisů, které obdrželi manželé Lisovi začátkem loňského června. Neznámý pisatel je v nich vyzýval, aby do určité doby složili obrovskou sumu peněz a že když tak neučiní, budou obě jejich děti uneseny a zavražděny. Něco takového je v Československu dosud nezvyklé, a ještě nezvyklejší bylo, že cílem vydírání se stala právě Lisova rodina. I rozumově omezený vyděrač si totiž spolehlivě musel uvědomit aspoň dvě zásadní skutečnosti: Předně to, že statisícová částka je zcela nad možnosti rodiny, normalizačním procesem už čtrnáct let systematicky hospodářsky a existenčně ničené. A za druhé — že dr. Lis jako mluvčí Charty 77 je téměř neustále sledován příslušníky StB, takže přinejmenším eventuální předání výkupného by bylo spojeno pro pachatele s neúnosným rizikem.

Na druhé straně výhrůžky příslušníků StB, kteří se zuby nehty snažili zabránit Lisově aktivní činnosti v Chartě 77, se nápadně podobaly oněm vyděračským dopisům. Jenom dva typické příklady: krátce předtím byl předvolán k výslechu Lisův pětasedmdesátiletý tchán, který byl právě po mozkové mrtvici. Vyšetřovatel mu při této příležitosti sdělil, že pokud Lis bude nadále aktivní, bude jeho dcera, Lisova manželka, zatčena. Major státní bezpečnosti Šimek to vyjádřil přímo: «Zničíme vás i vaši rodinu.»

Když jsme tedy déle než před rokem o vyděračských dopisech diskutovali, dospěli jsme k odůvodněnému závěru, že je to další provokace StB, a že všechny zkušenosti ukazují na to, že hrozbu nelze podceňovat. Dr Lis se rozhodl o případu oficiálně informovat ministra vnitra, a když nedostal odpověď, i prezidenta republiky. Z pochopitelných důvodů jim nepsal příliš zeširoka o závěrech, k nimž jsme došli — tím by se byl vystavil okamžitému zatčení a odsouzení pro křivé obvinění — ale pouze se zmínil o některých výhrůžkách tajných policistů, vyličil podstatu věci a energicky žádal o účinná opatření k ochraně svých dětí. Případem se pak 16. června 1982 zabýval sekretariát ministra vnitra, a oznámil Lisovi, že k ochraně jeho dětí byla vytvořena zvláštní bezpečnostní skupina. Práce skupiny se projevila v tom, že počet policejních sledovačů všech členů Lisovy rodiny se znělikanásobil.

Podle nejenom mého názoru tím StB vlastně dosáhla jednoho ze svých cílů, totiž stoprocentní kontroly každého pohybu dr. Lise. A ani on proti tomu za daných okolností nemohl protestovat.

Den určený vyděrači k předání výkupného, minul — a nic se nestalo. Dalo by se předpokládat, že skuteční vyděrači by na nedodržení svých podmínek reagovali aspoň jedním dalším dopisem — ale ani to se nestalo. Pouze sledování všech členů Lisovy rodiny pokračovalo — a sledovači se několikrát pokusili donutit Lisovu třináctiletou dceru, aby jim ukázala obsah své školní aktovky.

O půl roku později, po Lisově zatčení v letošním lednu, se náhle ukázalo, že vyšetřovatelé StB se rozhodli vyrobit z jeho reakce na vyděračské dopisy ústřední důkaz... to byste neuhodli čeho: trestného činu pobuřování, jehož se měl dopustit Ladislav Lis!

Zde jsou na ukázku formulace některých otázek, které mu kladl vyšetřovatel po zatčení: **«Provedeným šetřením bylo zjištěno, že jste rozšiřoval dopisy...» «S kým jste se radil ve věci únosu dětí?» «Měl jste jiný důvod, pro který jste ukazoval předmětný dopis?»** *Nebo tento zvlášť pěkný úvod vyšetřovatelovy otázky:* **«Rovněž z výpovědí vyplývá, že vám šlo o očerňování příslušníků státní bezpečnosti.»**

A souběžně s výslechy dr. Lise probíhaly v tomto směru výslechy desítek svědků, zaměřené na to dokázat, že Lis si celý případ s vyděračskými dopisy vlastně vymyslel. Už to je značně obludné, ale od československé StB je něco takového koneckonců možné očekávat. Mnohem obludnější jsou však právě ony svědecké výpovědi některých malých českých lidí, vedených zcela očividně snahou nekomplikovat si vlastní život.

Svědek ing. Směja vypověděl: **«Hledal Charváta. Na můj dotaz, jak se má a co je nového, řekl, že má starosti ohledně únosu dětí...»** *Dr. Lis pochopitelně vyprávěl Smějovi o úzkosti, kterou v té době žil on i jeho žena. A z hlediska státní bezpečnosti «pobuřoval», neboť Smějovi ukázal svůj dopis, který v té věci zaslal ministru Obzinovi. Směja si dopis přečetl — a o šest měsíců později na sugestivní otázku vyšetřovatele vypověděl:* **«Z obsahu dopisu jsem nenabyl dojem, že pisatel je v obavě o své děti.»** *Z čeho tak usoudil, to nespecifikoval. Jeho žena, paní Smějová, vyšla vyšetřovateli vstříc ještě mnohem dále:* **«Když jsme s manželem probírali dopis, došli jsme k závěru, že dopis je nevěrohodný a že si ho pan Lis napsal sám, aby na sebe upozornil.»**

K tomuto stanovisku je těžko dodat něco jiného, než co k němu v dopise krajskému prokurátorovi podotkl sám Ladislav Lis: **«Postoj paní Smějové je projevem arogance a notné dávky cynismu, když žena a matka se nedovede vžít do situace druhé ženy a matky, a bez jakékoli známky porozumění a citu zaujme tak arogantní a povýšenecké stanovisko. Je to projev lhostejnosti lidí, kteří si ničím nechtějí komplikovat svůj maloměšťácký život a zatěžovat si svědomí. Zvláště pak, když jde o případ rodiny, která není politicky v kurzu.»**

Ať tak či onak — 21. července byl dr. Lis na

základě doslova žádných důkazů odsouzen. Z vězeni vyjde až 5. března příštího roku, a potom se celé tři roky bude muset hlásit na policii. Třeba dvakrát denně, když se k tomu státní bezpečnost rozhodne. Jakoukoli cestu mimo obvod svého bydliště bude muset oznámit předem a získat k ní policejní svoleni. Hlavního účelu této tragikomedie tedy StB dosáhla: úspěšně využila všech prostředků, které ji štědře poskytuje náš tzv. právní řád, aby se dalšího člověka s nepohodlnými názory pokusila donutit držet hubu a krok.

Ještě podstatnější v této souvislosti jsou však tristní svědecké výpovědi mnoha občanů ze Zahrádek u České Lipy i odjinud. Aby bylo jasno: v protokolech StB je rovněž řada dokladů, že někteří odolali násili a zachovali si tvář a čest. Procento těch pokřivených nebo zlomených, kteří ze zištnosti, pohodlnosti nebo živočišného strachu poplivali sami sebe, je však hrůzně vysoké.

Při pročítání svědeckých protokolů jsem si znova uvědomil, že výsledky dlouhých let panství reálného socialismu v Československu se skutečně dají přirovnat k výsledkům druhé světové války. Ne pokud jde o počet mrtvých, ale rozhodně pokud jde o počet zmrzačených. Oběti reálného socialismu mají sice obvykle obě ruce a obě nohy, ale těžce zmrzačený je jejich charakter, jejich důstojnost, jejich čest.

Případ dr. Lise způsobil, že zejména okolí České Lipy bylo donuceno prožít svou hodinu pravdy. Pravdy nepříjemné a otřesné. Český člověk z této zkoušky vyšel těžce pošramocený.

Vnucuje se otázka: jak by z ní asi v této době vymknuté z kloubů vyšly ostatní vesnice, města a kraje dnešního Československa?

Případ Šavrda — 3 dokumenty

Dokument Charty 77 č.16/83

Dr. Gustáv Husák, prezident ČSSR
Praha – Hrad

Pane prezidente,

nedávno byl už podruhé v Ostravě odsouzen za údajné pobuřování, tentokrát k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na 25 měsíců, ostravský spisovatel dr. Jaromír Šavrda. Za totéž, za co byl odsouzen už jednou: že u něho bylo nalezeno několik strojopisů převážně jeho vlastních textů, ale i některých dalších, a několik knih dílem vydaných v zahraničí a dílem u nás v 60. letech. Tentokrát byl jeho proces už docela zjevným výsměchem jakékoli mravnosti, spravedlnosti i logice: výmluvně o tom svědčí např. okolnost, že jako jeden z hlavních argumentů obžaloby sloužil Šavrdův opis Tvardovského básně «Torkin na onom světě», tj. básně jednoho z nejvýznamnějších sovětských spisovatelů nedávné doby, básně legálně v SSSR publikované a kritikou i samotným oficiálním Slovníkem sovětských spisovatelů kladně ceněné. Důkazy o tom snesené nevzal soud vůbec v potaz, stejně jako všechny další důkazy o Šavrdově nevině. Nevzal v potaz ani konstatovanou skutečnost, že vlastní rukopisy dr. Šavrdy, figurující rovněž v žalobě, nemají žádný podvratný charakter, ba že dokonce nabízejí pozitivní obraz činnosti SNB (šlo o detektivky). Ale i kdyby nebylo toho všeho, je jasné, že za pobuřování lze soudit pouze někoho, kdo někoho jiného něčím pobouřil; nic takového však nebylo dr. Šavrdovi prokázáno. O naprosté neúctě k celému soudnímu řízení svědčí posléze i takové detaily, jako např. že prokurátor dr. Jurča při líčení usnul a jednání muselo být proto přerušeno. Dr. Jaromír Šavrda je vážně nemocen, ve vazbě zhubnul o 18 kg, potřebuje naléhavě operaci nohou (sami lékaři z vězeňské nemocnice na Pankráci doporučili přerušení vazby, aby tato náročná operace mohla být provedena!) a hrozí mu, nebude-li operace včas a řádně uskutečněna, amputace nohou.

Domníváme se, že tu jde o obzvlášť otřesný případ svévole krajských bezpečnostních orgánů, jejich naprosté ignorace k zákonům, k elementárním lidským právům a svobodám i k základním humánním principům. Spolu s dr. Šavrdou byl stejně nesmyslným způsobem odsouzen i prof. Vladimír Liberda, člověk, který stál za války pro svou odbojovou činnost už před nacistickou popravčí četou a který pak celý svůj život zasvětil boji za to, aby se hrůzy, jaké v mládí poznal, už nikdy nemohly opakovat.

Jménem Charty 77, jejímž je dr. Šavrda signatářem (což je zřejmě jeho největší, byť nevyslovená «vina»), Vás s veškerou naléhavostí žádáme, abyste jeho i Liberdův případ napravil způsobem, který je asi v tuto chvíli jedině možný a který je zcela ve Vaší kompetenci, totiž udělením milosti. Jsme přesvědčeni, že je zcela evidentně nejen v obecném zájmu, ale i v zájmu současného státního vedení, aby Československo znovu a znovu na sebe neobracelo pozornost světové veřejnosti takto hanebnými případy, byť byly jen dílem provinčních institucí, neboť i takové případy vrhají — tím, že jsou vůbec možné — velmi smutné světlo na celou československou justici a státní moc. Zvláště nyní, před velkým mírovým kongresem v Praze, by akt nápravy tohoto čerstvého a obzvlášť provokativního bezpráví byl zřejmě na místě, určitě by pomohl překonat pochybnosti o důvěryhodnosti hostitelské země tohoto kongresu a jeho pořadatelů, nad kterou se četné západní mírové iniciativy, jak je nám známo, vážně a s obavami zamýšlejí.

Praha, 17. května 1983

Jan Kozlík, Marie Rút Křížková, Anna Marvanová, mluvčí Charty 77
Václav Havel, člen kolektivu mluvčích Charty 77, Ludvík Vaculík, spisovatel

* * *

O P I S

Nápravně výchovný ústav
Ostrov, pošt. přihr. 100, okr. Karl. Vary
PSČ 363 50

Ostrov dne 21. června 1983

Dolores Šavrdová
ul. Výškovická č. 87
Ostrava-Zábřeh

Sdělení.

Paní Šavrdová,
návštěva v mimořádném termínu nebude odsouzenému Šavrdovi povolena. Není pro to důvod. Skutečnost, že jste delší dobu se neviděli, nezakládá v žádném případě důvod k návštěvě. Jeho zdravotní stav je uspokojivý, je mu poskytována potřebná léčba. Jeho chování není v souladu se zákonem. Pro opětovné porušení povinností odsouzeného byl kázeňsky potrestán.

Pokud jde o balíček s ovocem, nebyl mu povolen, neměl na něj nárok. Pokud lékař doporučí, není toto doporučení rozhodnutím o povolení.

Ve svém dopise argumentujete velmi špatným zdravotním stavem odsouzeného Šavrdy. Ještě jednou opakuji, že jeho zdravotní stav je uspokojivý a není zde důvodů k výhodám oproti jiným odsouzeným.

N á č e l n í k :
podpis nečitelný

* * *

O P I S

L Nt 133/83

U s n e s e n í

Okresní soud v Karlových Varech rozhodl v neveřejném zasedání konaném dne 23. června 1983 t a k t o :

Žádost odsouzeného Jaromíra Š a v r d y, nar. 25.5.1933, o upuštění od výkonu zbytku trestu odnětí svobody a o přerušení trestu odnětí svobody, uloženého rozsudkem okresního soudu v Ostravě ze dne 3.3.1983 sp. z. I T 15/83, se podle § 327 odst. 2 tr.ř. a § 325 odst. 1 tr.ř. jako nedůvodná z a m í t á.

O d ů v o d n ě n í

Odsouzený Jaromír Šavrda, který vykonává v NVÚ Ostrov výše uvedený trest odnětí svobody, požádal o upuštění od výkonu zbytku trestu, příp. o přerušení výkonu tohoto trestu ze zdravotních důvodů. Uvedl, že trpí závažným ledvinovým onemocněním a onemocněním cévního systému dolních končetin. Tato onemocnění jsou nevyléčitelná a ve svém souhrnu životu nebezpečná. Odsouzený se léčil již ve vazbě a dle vyjádření lékařů bude v nejbližší době nutno provést rozsáhlou rekonstrukci cévního systému dolních končetin, přičemž tento zákrok nelze provést v žádném ze zdravotnických zařízení SNV.

Z lékařské zprávy zdravotnické služby SNV v NVÚ Ostrov vyplývá, že odsouzený trpí obliterující artherosklerosou tepen dolních končetin se stenosou v pánevní oblasti a uzávěrem stehenní tepny vpravo, klaudikačním syndromem, TBC ledvin a má vertebrogenní potíže. Jde o choroby těžké, nevyléčitelné, ale život neohrožující, které budou mít tendenci spíše k progresi. Další léčení je možné v zařízeních SNV a pokud se týká operace, je možno s ní vyčkat až do skončení trestu.

Z výše uvedených skutečností učinil soud závěr, že odsouzený sice trpí řadou závažných chorob, které jsou nevyléčitelné, ale nejedná se o choroby životu nebezpečné. Odsouzenému je poskytována přiměřená léčba ve zdravotnických zařízeních SNV a jeho zdravotní stav nevyžaduje léčení na některém specializovaném zdravotnickém pracovišti. Provedení operace není urgentní. Výkon trestu tedy může plnit svůj účel a soud neshledal důvod pro upuštění od výkonu zbytku uloženého trestu ani pro jeho přerušení. Proto žádost odsouzeného zamítl.

P o u č e n í : Proti tomuto usnesení je přípustná stížnost do tří dnů od doručení usnesení, ke krajskému soudu v Plzni prostřednictvím soudu podepsaného.

V Karlových Varech 23.6.1983
kulaté razítko

JUDr. Josef Kulhavý v.r.

Za správnost vyhotovení:
podpis nečitelný

NEPOKORNÝ

Vyprávění o Václavu Havlovi

ELA LEDERER OVÁ

V nedávném interviewu poskytnutém francouzskému novináři Havel o sobě řekl: «Nejsem, nikdy jsem nebyl a ani nemám ctižádost stát se politikem, profesionálním revolucionářem nebo profesionálním disidentem. Jsem spisovatel, píšu to, co chci. . .»

Václavovi bude letos 47 roků. V roce nemalých událostí, v roce 1956, mu bylo dvacet. Neměl snadný start do života, protože neměl «dobrý» sociální původ. Dokonce se nedostal do gymnázia. Ale tehdy, v roce 1956, prožil — jak to sám později označil — dialektický tanec pravdy a lži. V úvodu ke knížce, která měla vyjít v polském nezávislém vydavatelství Nowa, napsal, že střet jeho prvního vážného sebeuvědomění právě s oním historickým obdobím byl pro něho jako spisovatele velmi šťastný. Vybaven životními zkušenostmi, znalostí Kafky a francouzského absurdního divadla našel v těch neobyčejných společenských podmínkách vděčné pole pro tvorbu. Podle něho šťastná shoda jeho literárního času s historickým časem jeho prvních pokusů připadla na 60. léta, na ono relativně příhodné období jisté svobody a odvahy.

Po prvním období hledání a nejistoty Václav nakonec věděl, proč a pro koho píše. Pro divadlo Na zábradlí napsal tři hry, které, světe div se!, vyšly i tiskem a byly inscenovány v různých domácích divadlech i na Západě a sporadicky i na Východě.

Ale ta šedesátá léta, která Havel přesně charakterizoval konstatováním, že «čím víc jsme mohli, tím víc jsme dělali a čím víc jsme dělali, tím menší byly možnosti represe», skončila neočekávaně, i když ve sféře sovětských vlivů zákonitě, totiž 21. srpnem 1968. Kolosální, násilím sbratřené armády válcovaly budoucí cesty malé země nejen proto, že byla malá a s hloupou geografickou pozicí, ale hlavně proto, že byla jednou provždy v Jaltě přidělena do této a ne jiné sféry vlivů. A hlavní dozorce nedobrovolného sdružení nemá rád odchylky od své ideologie, která ve skutečnosti nosí název: strategie.

Časopis Tvář, na jehož stránkách Havel často publikoval a v němž byl dokonce předsedou redakční rady, byl zlikvidován na jaře 1969, jako konečně všechny kulturní časopisy. V rámci započaté normalizace. Ale ještě před zničením objevila se na stránkách Tváře Havlova polemika s článkem Milana Kundery Český osud, který vyšel v Listech.

Tato polemika byla vynikající analýzou českého charakteru, specificky české historie a příčin toho a ne jiného chování Čechů v dané historické situaci. Havel nesouhlasil s kunderovskou apoteózou minulosti, projevující se v přítomnosti. Přesněji — nesouhlasil s Kunderovými závěry, jaké možno vyvodit z dávné slávy i z dávných porážek, pádů. Havel tvrdil, že nelze žít jen vzpomínkami na hrdinský, i když nekrvavý srpen. Třeba přirozeně pamatovat na srpen, ale nikoli z touhy po sebechvále za střízlivý a odvážný postoj, ale proto, aby se nezapomínalo na to, co jsme žádali v měsících obrody, na to, jaký byl tehdy náš způsob myšlení. Srpen podle Havla nebyl jen protestem proti ozbrojené sovětské intervenci, bylo to zároveň neoficiální všelidové referendum o tom, jaké mají být v zemi poměry. Byl to i vzájemný slib, že od určitých hodnot nikdy neustoupíme. Havel nesouhlasil s Kunderovou koncepcí českého údělu, který je jakoby vším vinen. Zatímco se Kundera raduje, že polednová politika přežila srpnovou katastrofu, Havel se střízlivě ptá, zda tato politika opravdu přežila. Pravda, zatím nejsme zaviráni za své názory, federalizujeme se, Skaut nebyl rozpuštěn. Ale vydržely — ptá se Havel — ty hlavní, základní věci, z nichž by mělo všechno ostatní vyplývat a které by to měly zaručovat? Vydržela například svoboda slova a svoboda shromažďování? Vydržela naděje na otevřenou a veřejně kontrolovanou politiku a skutečně demokratický způsob vlády? A tak dál, a tak dál — Havel prorocky klade jeden otazník za druhým a s vrozeným skepticismem analyzuje srpen a jeho možné následky a perspektivy do budoucna. Ale nikoli jako Kasandra, věštící neštěstí, ale jako člověk pokládající za svou morální a občanskou povinnost upozornit jiné na nebezpečí, jaká jim hrozí. A zároveň jim naznačit, jak by bylo třeba se proti tomu postavit, aby se zachránilo to nejdůležitější: právo na důstojný život. Havel pochopil, že srpen neznamenal jen výměnu vlády, ale že to byl konec jedné epochy. A v této situaci dvojnásob mocněji pociťoval potřebu psát jinak než dosud, protože víc se chtělo křičet než ironizovat. Pochopil, že skončila doba slovního žonglérství a že stále zřejmější bylo ohrožení lidské existence.

Pro Havla znovu nastal čas hledání a přílišného trápení nad neúspěchy, přepadla ho ztráta sebedůvěry. Toužil za každou cenu vydat svědectví o době, v níž žije, svědectví o pravdě. A byl hluboce nespokojen s výsledky své práce. Příliš si zvykl na psaní pro konkrétní divadlo a pro konkrétního diváka. Neuměl psát do šuplíku. Naučil se chápat divadelní hru jako něco, co musí vznikat v reáliích konkrétního času a místa. A co teprve potom může získávat jiný svět. Nejen neměl konkrétní divadlo, ale všechny dveře ke kultuře jsou pro něho zavřeny. Stal se nejvíc prokletým z prokletých.

Sedmdesátá léta jsou v Československu léty naplánované a shora určené nezaměstnanosti intelektuálů. Spisovatelé přestali být spisovateli podle oficiální propagandy, protože nemají právo vydávat knížky a patřit k nově vytvářenému svazu spisovatelů. Malíři nesmějí vystavovat, novináři publikovat, zpěváci zpívat pro veřejnost, a tak do nekonečna.

Havel jako jeden z nezaměstnaných trávil většinu času ve své vesnické chalupě v lesích okolo Trutnova. Nečinnost trápí. Peněžní zásoby se tenčí. Rozhoduje se jít do zaměstnání. Z různých možností se nabízí trutnovský pivorar. A tak tam začne válet sudy s pivem, které sám nepije. A pozoruje jiný život, než který znal dosud. Zpočátku se k němu dělníci chovají rezervovaně — inteligent, pivo nepije, sprostárny nevypráví, ale dělat umí. Nakonec se spřátelili. Policie to ráda nevidí. Točí se pořád kolem. Čmuchá. Ale mnoho se nedovídá. A tak přivolá na pomoc techniku, odposlouchávací zařízení v místnosti, kde dělníci svačí. Havel se o tom rychle dovídá, není překvapen. Nedávno něco podobného našel v lustru v pražském bytě.

S Havlem bylo v pivovaru neustále živo, ale pro vedoucí závodu nepříjemně. Neustálé kontroly, policejní dohled. Havel opouští pivovar a narychlo a s chutí napíše scénickou drobnost, jednoaktovku pro pobavení přátel. Jmenuje se Audience. Místo děje — pivovar, osoby — sládek a dělník-intelektuál. Přátelé se opravdu baví. Doba je neveselá, v divadle a literatuře mrtvo. Havlovým největším překvapením je úspěch jednoaktovky. I v zahraničí.

Na podzim 1975 se v malé obci blízko Prahy konalo zvláštní divadelní představení. Na programu byla Havlova hra na brechtovské motivy — Žebrácká opera. Hru provedl mladý ochotnický soubor. Do Horních Počernic se toho večera sjela kulturní smetánka, celý svět zakázané pražské kultury. Sál byl velký, ale neútulný. Sedělo se na židlích i na stolech podél zdi. Ale všichni byli nadšení. Tleskalo se nekonečně. Havel v tmavěmodrém námořnickém krátkém kabátě se zlatými knoflíky a velkou taškou přes rameno vypadal jako rozradovaný student, jemuž se podařilo provést parádní kousek. Lidé se po představení rozjížděli s pocitem, že ještě není všechno ztracené, že jsme ještě něčeho schopni.

Druhého dne vybuchla bomba. Policie se uvedla do pohybu. Začala série výslechů. Hrozby a psychický teror. Po celé Praze se o ničem jiném nemluvilo.

Na podzim roku 1976 došlo v Praze k nové senzaci, avšak méně známé širší veřejnosti: proces s hudebními skupinami Plastic People a DG 307. Havel se dostal do soudní síně místo maminky jednoho z obžalovaných hudebníků. Maminka usoudila, že Havel snadněji pochopí, oč jde v parodii nazvané spravedlnost... Havel sedí v soudní síni, pozoruje. A stane se nejmocnějším obráncem pronásledovaných undergroudových skupin, jejichž největším zločinem bylo, že nehrály pod patronátem úředně uznaným, že reprezentovaly své vlastní, originální postoje. Havel se snaží upozornit široké vrstvy společnosti na nový jev oněch let, na nekonformní, undergroundové hudební skupiny rodící se jako houby po dešti, a na jejich pronásledování. V procesu s «plastiky» vidí Havel počátek nebezpečného precedentu, trestání za porušení nakázaných kánonů. A zároveň v tomto hnutí vidí něco pozitivního, co jako každá věc, která se vymkne z ustáleného rámce, může mít nemalý vliv i na jiné oblasti života, ne pouze hudební.

Jsou to roky pronásledování všeho, co je nekonformní, a zároveň roky stálých snah udržet ten drobet, který zůstal z měsíců obrody. Je pravda, že těch neústupných, těch riskujících, kteří zvítězili nad vlastním strachem, není mnoho, ale každý z těch, kteří se rozhodli postavit se čelem proti násilí bez ohledu na následky, pracuje s myšlenkou na budoucnost.

V nedávno vzniklé samizdatové edici Petlice vycházejí knížky zakázaných autorů, knížky psané na stroji. V soukromých domech a bytech se scházejí lidé, jež dusí mlčení a nečinnost — spisovatelé, vědci, novináři, umělci. Diskutují, pořádají semináře. Uvažují o možnostech pozitivní práce. Nejzajímavější skupinou jsou účastníci semináře profesora Patočky, mezi nimiž byl i Havel. Ten, který napsal slavný dopis doktoru Husákovi, dopis, který byl donekonečna opisován, který prošel exilovým tiskem a který se objevil v různých jazycích v mnoha západních časopisech.

Již dávno opustili konferenci v Helsinkách státníci. A československá vláda ratifikovala mezinárodní pakty o lidských právech. Na pohled se nic nezměnilo. Jenže se našli smělí lidé, kteří se domnívali, že nadešel čas, aby se připomnělo dané slovo. Rodil se nápad na vytvoření něčeho, co by dohlíželo na respektování závazků dohodnutých v Helsinkách. Taková normální občanská iniciativa. Nic víc, než jen se dožadovat, aby stát plnil zákony, které sám stanovil. Někdy stačí kamínek, aby se dala do pohybu lavina.

V době vánočních svátků roku 1976 se sebralo 245 podpisů. To byli první signatáři zrozené Charty 77. Prvními mluvčími nového hnutí jsou filosof Jan Patočka, bývalý ministr zahraničí Jiří Hájek a spisovatel Václav Havel.

Policie a propaganda šílí. Nejvíc se soustřeďují na mluvčí, kteří se snaží vysvětlit cíle a úlohu Charty. Marně. V komunistickém jazyku to je prostě spiknutí proti straně a státu. Ale národ stále nezná text nebezpečného dokumentu.

Vláda ve vystrašené horlivosti spáchala kardinální chybu: udělala reklamu něčemu, o čem občané dosud neměli ponětí.

Havel i ostatní dva mluvčí chodí denně na výslechy. Nosí s sebou kartáček na zuby, cigarety a svačinu. Jednoho dne se Havel z výslechu domů nevrací. Zůstává ve vazební věznici. A kromě něho dva bývalí divadelní ředitelé a jeden novinář. A v téže době zbylí dva mluvčí Charty se snaží propagovat nové hnutí a jeho zásady všemi možnými způsoby. Útoky policie na ně zesilují. Nakonec srdce profesora Patočky nevydrží. Jeho pohřeb se stává manifestací. Starý břevnovský hřbitov je přeplněn — nejen účastníky pohřbu, i policejními agenty.

Havel těžko snáší vězení, svou první izolaci od světa v životě. Nedostatek kontaktu s lidmi. Chybějí mu zprávy o novém hnutí, které bylo skoro v zárodku udušeno, hnutí, jehož byl duší i tělem. Nemá zkušenosti ze čtení mezi řádky, respektive v těch proudech špiny tekoucí ze stránek Rudého práva. Myslel si, že je připraven na všechno, i na nejhorší, a zatím každý den přináší něco, proti čemu se cítí bezbranným. A potom má pocit, že po tolika útocích a pronásledovaních museli se zlomit i ti nejsilnější přátelé a stoupenci Charty 77. Kapitáni, majoři a plukovníci pracují usilovně na zlo-

mení dosud pevného Havla. Činí ho odpovědným za všechno pronásledování a zároveň sebe představují jako nejlepší vlastence, jimž je dobro vlasti nade všechno. Falešně vyjadřují lítost nad tím, jakou škodu způsobila Charta doma i v zahraničí. A dokazují, že nikdo, kdo stojí proti vládě, nemá šanci. Nežádají od Havla mnoho. Jen aby se vzdal funkce mluvčího. A potom slib, že nebude nic nového již organizovat.

Havel byl přesvědčen, že po Chartě už není ani stopy. Že ji rozsápali, než se dostala k širším vrstvám národa. A že se již nikdo neodváží k ní přidat. Prostě že je třeba ještě počkat. Píše dopis generální prokuratuře, v němž se vzdává funkce mluvčího Charty. Dopis měl sloužit jen vnitřním účelům, jak byl Havel ujištěn. Ale zatím je přirozeně využit k veřejné difamaci jeho samotného. A proti Chartě. Havel vychází na svobodu. Visí nad ním hrozba procesu, ale je mezi svými. Vítá ho rodina i přátelé. A ihned je všechno jinak. Havel se dovídá, že Charta žije, že přibývají noví signatáři, že se lidé otužují a zpevňují. Sám se cítí jako zrádce, ačkoli mu nikdo nic nevyčítá. Jenže on sám je svým nejpřísnějším soudcem. Nikdy nezapomene na svou slabost a naivitu. Byla to tvrdá, ale dobrá škola charakteru.

V té situaci se již ani na chvíli necítí vázán jakýmkoli slibem. Vrhá se do práce. Nechrání se, ani nešetří. Na podzim toho roku je Havel odsouzen na řadu měsíců do vězení, zatím však jen podmíněně.

Za rok po zrodu Charty někdo má nápad, aby se přátelé z Charty společně účastnili železničářského plesu. Stalo se. Jenže policie se připravila. Jako pořadatelé tam slouží příslušníci bezpečnosti. Chartisty neurvale vyhodí. Chovají se hrubě a sprostě. I vůči ženám.

Daleko od vchodu do budovy a od těch potyček stál ve stínu Havel. Jen nejbližší věděli o jeho přítomnosti. Do ničeho se nemíchal. Pozoroval. Jsem tu inkognito — usmíval se — mám přece podmínku. Ale bdělé fízlovské oko ho zahlédlo i v temném koutu. A už běží k němu a už ho táhne. Proč? Prý znectil a napadl příslušníka ve službě, prý pobuřoval a organizoval a vykřikoval. Musel na policejní stanici. A tam výslech s protokolem. Přibíhá tam několik lidí a tvrdí, že chtějí být svědky, že Havel nikoho nenapadl, s nikým dokonce ani nemluvil. Marně. Domů se vrací za šest týdnů. Propustili ho bez soudu a bez omluvy.

Během svého druhého věznění, které snášel značně lépe, se přesvědčuje, jak je snadné se stát obětí «socialistické» justice. A přesvědčuje se, že mnohem snadnější je pronásledovat lidi za jejich přesvědčení, jde-li o lidi, kteří jsou málo známí, o nichž se málo ví. Nedlouho po jeho návratu z vězení se dává dohromady skupina několika chartistů, kteří vytvořili Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných neboli VONS. Havlovy nedávné zkušenosti hrají nemalou roli při formování úkolů této skupiny. Když VONS začne otevřeně a veřejně vydávat informace o pronásledování a když to vše činí s odkrytými kartami a oznamuje i jména svých členů, policie načíná novou etapu své činnosti proti Chartě. A Havel je přirozeně hlavním předmětem jejich péče. Ačkoli byl neustále sledován, hlídán a vyslýchán, uspořádal Havel před velikonočními svátky v roce 1978 na Hrádečku, tak se jmenuje místo u Trutnova, kde má svou vesnickou chalupu, velký koncert. Premiéru Velikonočních pašijí v provedení undergroundové skupiny neboli po česku androšů. Ačkoli na Hrádeček přijely davy z Prahy a ačkoli se hudební nástroje rozléhaly široko daleko trutnovskými lesy, tentokrát policie zaspala. Neobklíčila včas lesy a nezatarasila vstup do Havlovy chalupy. Pašijový koncert a vystoupení sólistů trvaly skoro do rána. Každý host dostal talíř ruzyňského guláše, který připravil a pojmenoval hospodář. A trutnovské pivo přímo ze sudů z pivovaru, kde Havel pracoval. Hrálo se, tančilo a zpívalo. Většina hudebníků i posluchačů již byla daleko na cestě domů, když dorazily první policejní hlídky... A potom, potom bylo totéž co jindy: výslechy, kdo a proč, a řeči o provokaci a protistátní činnosti.

Ale jako by toho všeho bylo ještě málo. Havel s přáteli přišel na myšlenku, že by se měla navázat spolupráce s polským KORem, s výborem na obranu dělníků, který se zrodil pár měsíců před Chartou. První dvě setkání proběhla v horách v utajení a v klidu. Pohovořilo se, snědl se obligátní guláš, dohodly se další způsoby spolupráce a stanovil se termín příštího setkání, již třetího, a to na 1. října. Jenže tentokrát byly policejní orgány na české i na polské straně bdělejší. Dověděly se o místě a termínu setkání. Anebo jen pilně sledovaly určité osoby? Zkrátka, cesta polsko-československého přátelství toho dne vypadala jako terén vojenských manévrů a ne jako turistická trasa. Zadržovali náhodné turisty, legitimovali každého v blízkosti Sněžky. Polské policejní síly zadržely Michnika, Lityńského a Naimského. České účastníky odváželi čeští policisté do různých policejních stanic. A znovu výslechy.

Po té kolektivní akci policejní družby začaly bezpečnostní orgány v Československu zdokonalovat své metody sledování a ztěžování života lidem nepokorným. Stálý dozor přede dveřmi bytů, operativa neboli neustálé chození a jezdění za určitými osobami, policejní dozor ve dne v noci, nevpouštění přátel a hostů do soukromých bytů — to všechno se stalo všedním chlebem oněch měsíců. Hlavně pro Havla. Ať byl v Praze nebo na Hrádečku. Jemu jen někdy povolovali jet na nákup... Před vesnickou chalupou dokonce postavili strážní domeček na kůlech, aby horský vítr nepoškodil zdraví strážníků. Havel nazval tento domeček lunochodem. Nikdo nesměl spisovatele navštívit. Policisté se taky bavili technickými kontrolami jeho automobilu. Střežili, zda správně přechází ulice, když jde na nákup.

Havel proti tomu všemu protestoval. Psal dopisy ministrovi, jemuž vynálezci těch různých obtěžujících zařízení podléhali, ale marně. Někdy se Havla při výslechu ptali, zda by nechtěl změnit podnebí, prostě řeči o emigraci. Havel odmítal jednoznačně, i když nikomu nezazlíval, kdo se pro emigraci rozhodl. Říkával: Jací bychom to byli bojovníci za lidská práva, kdybychom lidem upírali právo, které má každá vlaštovka.

Psal stížnosti. Kdekoho informoval o protiprávním postupu orgánů, které měly chránit práva; ne proto, že by šikanování jeho osoby bylo něčím mimořádným, ale proto, že člověk — a tu připomí-

nal slova profesora Patočky — má nejen právo, ale přímo povinnost bránit se proti zvůli.

A tak šel život až do jara 1979. Koncem května policie v celé zemi zahájila akci namířenou proti VONSu. Všichni členové byli vyslýcháni. Všem hrozili soudním procesem. Nakonec z deseti vězněných šest postavili na podzim před soud. A ten jim dal vysoké tresty. Ve své obsáhlé obhajovací řeči Havel mluvil o VONSu, o jeho práci a o jeho úkolech a o tom, že nechtěli nic jiného, než aby vláda a ji podléhající policie a justiční orgány dodržovaly zákony, které vláda určila. Jediným argumentem obžaloby bylo tvrzení, že VONS jako organizace nepřátelská socialismu nemá právo odvolávat se na ústavu. Havel na konec své závěrečné řeči oznámil, že mu ve vězení navrhovali odjezd do Spojených států na «pracovní pobyt», ale že on to odřekl. A že je to výsledek jeho vlastní volby. Volby, která opravdu nesvědčí o nepřátelství k této zemi. «Necítím se být vinen a neztrácím víru ve spravedlnost», to byla poslední slova Havlova v soudní síni — než se za ním zavřely brány vězení na čtyři roky a šest měsíců. Takový byl výrok soudu. V tom soudním procesu jako v desítkách podobných nešlo přece o zjištění skutkové podstaty, o pravdu a spravedlnost, ale o odstranění pro režim nevhodných lidí, o pacifikování ostatních a o zastrašení neustrašených sympatizujících.

Od té doby případ Havla a s ním odsouzených členů VONSu se neustále vracel na stránky světového tisku, byl vnášen na pořad jednání při různých státních návštěvách na různých úrovních. Osud známého spisovatele, obránce lidských práv nebyl lhostejný ani profesionálním kolegům. Ani politikům. Při různých příležitostech tento případ připomínali pražskému režimu. Konečně pražský režim by se sám nejraději zbavil té nepříjemné osoby a nepříjemného připomínání jejího případu. Jenže jak? Když přece prestiž neomylné justice policejního státu měl zůstat nenarušený. Proto vládci v Praze zřejmě s úlevou přijali zprávu o těžké Havlově nemoci na počátku roku 1983. To je smutné, ale pravdivé konstatování — teprve přímé ohrožení Havlova života následkem choroby, kterou vězeňští lékaři z počátku zřejmě podceňovali, způsobilo, že mohl být převezen z vězeňské nemocnice do civilní a z ní pak propuštěn domů několik měsíců před uplynutím doby trestu.

Avšak místo ve vězení, které zůstalo prázdné po Havlovi, nezůstalo prázdné dlouho. Zatýkání v Československu pokračuje. A zrovna v době, kdy Havla propustili, řádila policie v oblasti, kde stojí Havlův Hrádeček, na Trutnovsku. Několik týdnů tam probíhají domovní prohlídky, výslechy, sledování lidí — konfiskování soukromých dopisů, soukromých fotografií, samizdatové knížky a podobné věci. A všechno kvůli jedné ženě, která se podle policie dopustila trestného činu pobuřování tím, že půjčovala známým a přátelům protistátní tiskoviny — a proto je zavřena v jedné větší cele s pěti dívkami v královéhradecké vazební věznici.

Propuštění Havla na svobodu není tedy počátkem žádné liberalizace, žádného obratu k lepším časům. Ohraná gramofonová deska pražského režimu skřípe, ale točí se dál stejným tempem.

Historie Václava Havla je důkazem, že tento režim se k humanizování a k reformování nehodí. A činí-li již něco humanitě podobného, činí to pouze pod tlakem — vnějším nebo vnitřním, ale vždy pod tlakem, nikdy z vlastní vnitřní potřeby. To je dobře si připomenout v roce patnáctého výročí vstupu sbratřených armád pod velením Sovětského svazu do Československa.

JIŘÍ DIENSTBIER

O psaní dopisů

§ 12 Dopisy a návštěvy

(1) Odsouzený si smí dopisovat s příslušníky své rodiny a přijímat jejich návštěvy v rozsahu stanoveném pro nápravně výchovnou skupinu, do níž je zařazen. Je-li to v zájmu jeho nápravy anebo je-li pro to jiný závažný důvod, může mu být povolen písemný styk i s jinou osobou, popřípadě přijetí její návštěvy. K zabezpečení účelu výkonu trestu se dopisy odsouzených cenzurují.

(2) Na požádání se příslušníkům rodiny odsouzeného, jakož i jeho obhájci podávají sdělení o stavu a chování odsouzeného.

(Zákon č. 59 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody)

V posledním květnovém týdnu 1982, šest dní před mým propuštěním z vězení, nás z knihárny přestěhovali na první úsek, kde byl ubytován Václav Havel. Oba jsme měli dopolední směnu, počasí bylo příznivé a dvůr většinou otevřený. Jako naschvál, abychom se mohli pět odpolední procházet po borských Versailles, posledním z osmi dvorů mezi křídly hvězdicové trestnice, kde výrobní boudy a harampádí ještě nezrušily trávníky a květinové záhony snad z dob Rakouska-Uherska. Vždyť předtím jsme se mohli celé měsíce vidět jen na okamžik při výdeji jídla na centrále, při oslavách Vítězného února či Říjnové revoluce, při sportovních soutěžích, na ojedinělém koncertu Bachových nahrávek či na minutu u katru, když se prádelna vracela do svých cel.

Pro mne se kruh uzavíral. Byli jsme opět v jisté euforii jako na samém počátku v Heřmanicích v lednu 1980, kdy jsme po sedmi měsících vazební izolace najednou mohli spolu mluvit, společně si připravovat svačiny a sedět vedle sebe na televizních novinách. Paradoxně byl v lepší náladě on.

V mém výstupu cítil začátek našich návratů, zatímco mně odchod připadal neúplný, když další ještě zůstávají.

Nedostižný systematik, který i muklovskou skříňku skládal tak precizně a úhledně, že by byla vzorem pro absolventy důstojnických škol, mě nepřetržitě školil a instruoval a vyžadoval, abych mu vše řádně v bodech opakoval. Smáli jsme se, jak plánuje můj návrat do světa, o němž už toho mnoho nevíme.

Velice mu záleželo na jeho dopisech. Věděli jsme o obrovské kampani ve světě v souvislosti s naším procesem a vězněním, která nás posilovala a pomáhala nám snášet tíhu vězeňského života. Havel však měl obavy, aby nevstoupil do povědomí veřejnosti příliš jako jakýsi «profesionální revolucionář» či «disident». Přál si v něm zůstat především jako spisovatel. Nechtěl být vnímán jako nějaká «křižující raketa» v souboji mocných, nýbrž jako člověk, kterému jde o smysl a horizonty lidské existence. Netoužil se stát nástrojem žádné etablované moci proti moci jiné, nýbrž odpůrcem nesmyslu, ať kvete kdekoli. Vystupuje-li hlavně proti domácímu, pak proto, že žije právě zde a jeho povinností je začít u vlastního prahu. «Kdybych žil jinde», řekl, «pravděpodobně bych mařil výstavbu nové přistávací dráhy ve Frankfurtu, sbíral podpisy proti instalaci Pershingů a Cruisů a volil «zelené».

Dopisy mluví za sebe havlovskou analytickou schopností, postřehem a někdy až trýznivým úsilím dobrat se pravdy i o sobě v celé její složitosti a v každém dílčím aspektu a detailu. Na první pohled však nemusí být zřejmý onen nikdy nepřestávající souboj s nároky vězenského prostředí, cenzurou počínaje a nalezením místa a času k psaní konče.

7. ledna 1980 nás, odsouzené v procesu s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných, vyvedli v poutech na pankrácký dvůr, rozsadili daleko od sebe v autobuse, který pak naplnili ostatní eskortovaní vězni. Cesta z vazby do severomoravského kriminálu tak začala pokračováním přísné izolace.

V Olomouci jsme na sebe naposledy kývli s Petrem Uhlem. Přestupoval na Mírov. Havla, Bendu, mne a pár neznámých vyzvali k nástupu do heřmanického autobusu. Jiné instrukce jsme nedostali, sedli jsme si tedy zkusmo a s nejistotou vedle sebe. Ani zde se nesmělo kouřit, jíst a mluvit, ale jinak se eskorta vpředu dobře bavila a nevěnovala nám pozornost. Vylovil jsem opatrně fotografii deseti, propašovanou při vánoční návštěvě a podstrčil ji Vaškům. Prošlo to. V Heřmanicích nás odvedli do sklepa — všude se převléká ve sklepě — pak k jakémusi zápisu a na ubikace nástupního oddělení. Druhý den jsme šli vyřezávat drátky z umělohmotných obalů. V ošklivém mrazu, ale společně. Pomalu jsme začínali věřit: Jsme nejen v jedné věznici, ale opravdu bydlíme na jedné chodbě, pracujeme v jedné fabrice a můžeme si povídat. A snad to tak zůstane. Naše první dopisy odrážely toto nadšení.

Za několik dní si nás povolal náčelník a nabídl vysvětlení neočekávaného řešení: Kritizovali jsme politické izolace a vysloužili si normální lágr. Místo ideálních poměrů, ve kterých prý bydlel, pracoval a psal si Lederer, budeme nastupovat na dvůr, mrznout a moknout ve frontách na jídlo, vržení mezi obyčejné zločince.

Znělo to hrozivě. Jenže «obyčejní zločinci» nám, zločincům zřejmě neobyčejným, zatím podstrkovali paštiky, sádlo a špek, opatřovali nám čisté košile s knoflíčky, znemožnili a ztloukli na nás nasazeného udavače a — ačkoli jsme byli nováčkové, neboli holubárny — dávali nám nanejvýš zamést kulturní místnost, jak se říká cimře s televizorem. Jiní by v naší situaci drhli hajzly. A tak, abychom nepřijímali přívětivost jako samozřejmost, vydrhli jsme je jednou kolektivně sami. Někteří nás ovšem hlídali a donášeli, aby si vytvořili podmínky k podmíněnému propuštění. Vždyť muklové jsou jen výběr mužské populace mezi osmnácti a sedmdesáti lety a vztahy mezi nimi poměrně věrně zrcadlí normální lidské vztahy kdekoli. Jsou pouze otevřené a viditelné, neskryté za společenskou maskou. Je-li však nemilosrdně krutě trestána a zneužita každá slabost, vyjevuje-li se násilí odkrytě jako násilí, je stejně respektována každá silná stránka a oceněny kvality každého člověka, s nímiž přichází zvenku a na jejichž základě se zařadí na své místo v novém neobvyklém prostředí.

Cestu do tohoto světa nám už předem, jistě nechtěně, upravily komentáře Rudého práva a televizních novin. Brzy jsme byli žádáni o radu v kdejaké situaci, při psaní žádosti o obnovu řízení či stížnosti na porušení zákona, při rozpadu rodiny, v psychických krizích, při úvahách o sebevraždě, ve sporech o pravidla pokeru a milostné aféry pražských hereček. Nejen to. V prostředí, kde většina přítomných považuje téměř každého za bonzáka, tedy práskače, jsme byli díky činnosti, za niž jsme byli odsouzeni, později i díky osobním zkušenostem s námi, přijati jako výjimky, jimž je možno svěřit cokoli bez obavy z bumerangového efektu. Tohle rychle pochopil i náčelník, když na nás křičel, že mu nebudeme dělat z lágru odbočku VONS a zavřel Havla na deset a Bendu na čtyři dni do díry, když objevil, že napsali dopisy negramotnému Cikánovi.

Mezi první věci, které nám náčelník zakázal, patřilo psaní vůbec. Včetně zákazu dělat si poznámky. Byli bychom prý po výstupu milionáři. Za jakýkoli náš pokus vydat se touto cestou za milionářskou kariérou hrozil odměnou méně sympatickou, třiceti dny samovazby.

Zbývaly dopisy domů. Podle předpisů jednou týdně čtyři strany textu. Psát se smí o osobních a rodinných věcech. Nikoli například o výkonu trestu.

Co jsou vlastně osobní věci? Co na tom, že výkon trestu je v dané chvíli věc nejosobnější? A jak třeba vysvětlit a prosadit, že pro spisovatele jsou úvahy o literatuře osobní věc?

Psaní dopisů je za těchto okolností nejen jediným stykem s vlastním světem, kromě hodinové návštěvy jednou za čtvrt roku jediným pravidelným stýkáním s rodinou, nejen jedinou možností realizace pro lidi zvyklé psát, ale často především nepřetržitým zápasem o vymezení tématu.

Především je třeba nalézt místo a čas pro psaní. V prvních měsících se nám občas dařilo psát dopisy společně na učebně oddílu, kde jsme byli ubytováni, než nás náčelník rozhodil s pokřikem, že jsme třídní nepřátelé a že všechny převraty se připravovaly v kriminále. Většinou je však třeba v sobotu a v neděli, mezi nástupy na snídani, povinné kino, oběd, sčíták a televizní noviny, mezi úklidem a

otravami všeho druhu, jimiž se tvoří fikce převýchovy, v místnosti, kde jedni chrápou, druzí se hádají, jiní fetují a někteří se rvou, utrhávat chvilky a učit se na čtyři stránky dopisního papíru vpravit smysluplný text, který vypoví co nejvíce o situaci a stavu mysli a nevzbudí přílišnou nevoli cenzorů.

Dopis často neprojde: Není o osobních věcech. Je o nedovolených věcech. Zesměšňuje dovolené věci. Je poťouchlý. Je nečitelný. Je psán příliš malými písmeny. S příliš hustým řádkováním. Nejsou dodrženy okraje. Je zakódovaný. Je v něm mnoho úvah.

Ostatně stejný je osud dopisů z domova. Mne chtěl dát náčelník zavřít za obsah dopisu mého bratra. Václavu Bendovi zadržoval dopis od manželky. Kamila psala, že «kamna kouří» a zkoumalo se, co tím chtěla naznačit. Havlovi nedali dopis, protože v něm bratr použil anglické slovo. Jakoby i naši příbuzní byli odsouzeni.

Bylo legrační, že jsme se nejprve snažili pravidla pochopit a přizpůsobit se jim. Vzájemně jsme si četli dopisy a probírali šance na jejich odeslání. Měli jsme být vždy znovu překvapeni. Dopis, který nám připadal nevinný, byl zadržen. Jiný, v němž se některý z nás pokusil pohybovat na samé hranici námi chápaných pravidel, či je zkusmo překračoval, byl odeslán. Vymýšleli jsme instrukce pro naše příbuzné a chtěli na nich, aby psali tak, abychom jejich dopisy dostávali. A trápili jsme se, že jsme neschopni proniknout k zákonitostem psaní z kriminálu.

Muselo nás osvobodit poznání, že intelektuálská touha po nalezení řádu a logiky věcí je tu stejně marná jako venku za mřížemi. Jediné pravidlo je okamžitý rozmar a nálada náčelníka a dalších cenzorů. Zadržení dopisu může být i forma nevysloveného trestu, když o nás horliví bonzáci něco nepříznivého donesou nebo když třeba cizí rozhlas vysílá zprávu o našem pobytu v Heřmanicích. To je sice k vzteku, ale vztek k ničemu.

A tak jsme se scházeli dál, dál jsme si vyměňovali v šatně dopisy, tentokrát však už proto, abychom rozebírali jejich témata. Témata sama byla často jen pokračováním našich hovorů, které jsme vedli nad krupičnou kaší v jídelně, při nástupu do zaměstnání, při každé příležitosti, která se naskytla. Psali jsme zkrátka i sami sobě, se zadostiučiněním, že neprojde-li dopis z vězení, byl určen alespoň druhým dvěma. Když jsme chtěli sdělit domů něco důležitého, rozdělili jsme si úkoly tak, aby některý z dopisů měl větší šanci projít. Občas zabavili dopisy všem třem. Když se to opakovalo, pustili jsme před bonzáky naše rozhodnutí, že při takové praxi přestaneme psát domů vůbec. Příští dopisy věznice odeslala. Dlouhodobější přerušení korespondence by mohlo vyvolat nežádoucí publicitu.

Václav Havel byl zvláště oblíbený terč pronásledování. Dráždila jeho autorská úspěšnost v zahraničí, obliba jeho her, pod níž si malý člověk představuje hlavně sumy peněz. Je-li to v drsných vězeňských poměrech u mnohých dodatečný zdroj obdivu, druzí závidí i v noci. Havlovo slušné a zdvořilé vystupování, «kinderstube» příliš kontrastující s vyzývavostí a arogancí prostředí, snad nejprve vyvolalo u náčelníka a některých dozorců dojem, že je měkký a bude možné ho zlomit. To bylo svůdné. Tím spíše je vydražďoval pro ně zcela nepochopitelný jev, že Havlovu viditelnou rozpačitost nad jakoukoli hrubostí nenásledovalo očekávané podrobení, nýbrž tichá a vytrvalá neústupnost. Zabavili mu dopis s tím, že je v něm mnoho úvah. «Vy jste samý řád ducha, řád bytí», rozčiloval se náčelník. «Jediné, co by vás mělo zajímat, je ústavní řád». Napsal tedy dopis nový, v němž uvažoval o něčem jiném. Když mu náčelník zakázal úvahy vůbec s tím, že má psát jen o sobě, začal sérii o svých patnácti náladách. Po osmé mu náčelník zakázal nálady číslovat. Sedm jich je tedy bez čísla, ale jsou.

Toto vítězství nad vězeňskou cenzurou dovršil Havel později — už v borské trestnici — koncepční sérií šestnácti dopisů, tvořící druhý díl tohoto souboru. Zamýšlel ji jako pokus o celistvý esej, rozvržený do šestnácti pokračování, shrnující, reflektující a uzavírající přemýšlení, rozptýlené v celé předchozí korespondenci. Ani na Borech si ovšem Havel nesměl ponechávat koncepty nebo opisy svých dopisů. V Heřmanicích byl za takový «delikt» čtrnáct dní na díře. Z listů z domova smí mít vězeň u sebe jen ty, které přišly poslední poštou, předešlé musí odevzdat. Není tedy vždy právě snadné udržet kontinuitu úvah, vyvarovat se případného opakování sebe sama či nepřesných odkazů.

Druhý díl Havlových Dopisů Olze je vyústěním jeho předchozích úvah. Byl by však nemyslitelný bez heřmanického souboje, započatého hledáním stylu, témat a pohledů, které by prošly, tedy bez oné vytrvalosti, placené neustálnými nepříjemnostmi, represemi i kázeňskými tresty. Je jakousi prémií svedeného zápasu. Zápasu, jehož svědectvím je kniha, kterou jste dočetli.

Praha, leden 1983

Otiskujeme bez vědomí autora; doslov Jiřího Dienstbiera byl uveřejněn v samizdatovém svazku, který vyšel v lednu 1983 v Praze pod názvem Václav Havel: Dopisy Olze. Výbor ze 144 dopisů napsaných ve vyšetřovací vazbě a věznicích od června 1979 do září 1982 vyjde knižně v nakladatelství Sixty-Eight Publishers Corp., Box 695, Postal Station A, Toronto, Ontario M5W 1G2, Canada.

Z OBDRŽENÝCH KNIH

zaznamenáváme — než se k nim vrátíme podrobněji — tři novinky nakladatelství SIXTY-EIGHT PUBLISHERS Corp. v Torontu

- Ludvík Vaculík: Český snář, str. 630 s fotogr. (vydáno s přispěním nadace Charty 77 ve Stockholmu);
- Lída Baarová: Útěky, str. 320 s fotogr. (život české herečky podle jejího vyprávění zapsal Josef Škvorecký);
- Jan Novák: Striptease Chicago, str. 160 (kapitoly: Co mi řekl jeden pán; Fotrovy fóry; Dear Ann Landers; Erotické dusno; Pomíjivý rozkoše).

ŽÍT VE SNU

«Žijete ve snu, v nereálném světě», řekl. Nechodí mezi nás často, vlastně skoro vůbec ne, dnes sem nějak zabloudil, trochu poslouchal, a pak se ozval.

My také obvykle nemáme takovou příležitost. Hovořit, dokonce diskutovat s lidmi, co sice třeba nemají moc, ale přihřívají se u ní, vsadili na ni, podepsali takový ten faustovský úpis, je jim z toho všeho čím dál víc nanic, ale vystoupit se nedá, a tak se musí vymyslet teorie, ospravedlnění vlastní existence, trochu intelektuálnější verze reálného socialismu: My žijeme ve skutečnosti, vy ve snu, skutečnost je ovšem k zblití, ale snů se nenajíš, urveme aspoň, co se dá, život je jen jeden, vy jste ten svůj dávno prohráli, nikdo ani neví, že jste, jen vy sami si myslíte, že vás ještě znají, dokonce jménem, ale kde, pokud kdy znali, dávno zapomněli, taková je skutečnost, dnes, teď, tady, v téhle zemi, v tomhle městě, v téhle části Evropy, kdo to nechápe, je k smíchu nebo spíš k pláči.

«Myslíte si, že něco změníte, že přijde vaše doba, že vás lidi potřebují, že vás chtějí, že pro ně jste hrdinové. Blbost. Nejvýš tak ještě na vás mají vztek, že jim koplikujete život».

Je agresivní, pochopitelně. Ale jak mu to vysvětlit. Jak najít slova, kterým by rozuměl?

Hleděli jsme na sebe a hlavou nám šly vzpomínky na podobné, ba skoro stejné diskuse, monology, dialogy, jak jsme je vedli, tu ten, tu onen, před čtyřiceti, třiceti, dvaceti, deseti lety, a tak mnozí před námi. O těch, co přijdou po nás nemluvě. Nejstarší z nás slyšeli ty argumenty nejednou za války, za okupace. Ti mladší v letech padesátých a šedesátých, a ani ti nejmladší ho neslyší poprvé, setkali se s ním v sedmdesátých letech už tolikrát, ve škole, ve fabrice, a doma, především doma, samozřejmě doma.

Proč přišel? Vyzvídat? Poslali ho? Možná, ale spíš ne. Přišel, protože je nejistý. Není hloupý, naopak, a už dávno ničemu nevěří. Kromě toho, co považuje za skutečnost, za realitu svého života. Jenže ta mu není k ničemu, pokud si nedokáže, že je i realitou života našeho, že my ji jenom nechceme uznat, vidět, žít, a utíkáme z ní do jakéhosi snu, ve kterém se zdánlivě naplňují naše tužby, naše ambice.

Je lepší než ostatní, které tohle netrápí. Než ti, pro které jsou důležití jen oni sami a svět byl stvořen k tomu, aby se v něm měli dobře, tak dobře, jako to jenom jde. Spousta takových do toho světa odešla, ale většina zůstala a stala se oporou reálného socialismu, který ve slovech tolik trvá na tom, že zájem druhých je důležitější než zájem vlastní, že smyslem života je práce pro druhé, pro jejich štěstí a blahobyt. Zná tyhle lži nazpaměť, a sám je často opakuje, pohrdá jimi, ale nevidí z nich cestu, a tak se rozhodl žít s nimi a v nich, a složitou — ale možná ani ne tak složitou — sofistikou si vybudovat kryt argumentů, v němž by se ukryl . . . Před kým? Před námi? Spíš před sebou a před těmi, kteří no znali ještě než dal přednost tomu, co považuje za skutečnost. Před tím, čemu říká sen.

Dnes tu tedy sedí, trochu zmatený tím, že ho sice chápeme, že mu rozumíme, ale že to na nás jaksi neplatí. Plete ho, že mu ani nenadáváme, ani se mu neposmíváme, ani jím nepohrdáme, že mu nezávidíme, kde všude byl a co všechno má. Trochu znejistí, původní agresivita mizí. Hledá jinou cestu.

«Uznávám, jsem zbabělec, možná oportunista, nemyslete si, že nevidím, že nevím, co víte vy, ale uznejte, že když se to nedá změnit, musí z toho člověk aspoň . . .» Nějak se mu nechce to dopovědět, a zase marně hledá v našich očích nesouhlas, hněv, odsouzení. Jenže nám se do ničeho takového nechce, ani tu nejsme od toho.

Jako to bylo dál? Pokusili jsme se skutečně vysvětlit mu jeho omyl? Dovést ho k pochopení, že ve snu žije on, ne my? Že život lidí i život národů je součet celé řady skutečností, z nichž jedna protiřečí druhé, které se navzájem vyvracejí, ale jsou spjaté právě tou kontinuitou, tím, že jednu skutečnost od druhé neodtrhneš, že z dějin ani ze života nevystoupíš na konci jedné situace, že se nevyhneš tomu, aby ses musel vyrovnávat s tou, která přijde po ní, být jí měřen, vážen, čelit jí, přidat ji k úhrnu, který ovšem zase není konečný.

Každý, kdo má moc, každý vládce, každý, kdo se na moci přiživuje, podílí, se snaží uvěřit, že právě tato situace je ta jediná skutečnost, která se mu nabízí, a že po ní už nepřijde nic jiného. Nechápe, že právě tohle je však sen, že životy, prožité jako okamžik, jsou tragické výjimky, že tíha, obtížnost života je v jeho trvání, že národy se trváním rodí, že neexistuje život bez historie, nehistorická skutečnost, současnost bez minulosti či budoucnosti.

Jak mu vysvětlit, že je nám lhostejné, zda ti, kteří žijí svůj sen o nekonečné a především nezměnitelné současné skutečnosti, se zajímají o naši existenci, zda vědí, kdo jsme, jak se jmenujeme, co si myslíme. Samozřejmě, že se snažíme myslet i pro ně, mluvit i k nim. To, že on tu dnes sedí, je důkazem, že leccos zaslechnou. Ale mnohem, mnohem důležitější je ta pravá skutečnost, skutečnost dějin tohoto národa, Evropy, světa. A v ní i život jako celek. Kdyby se mělo stát, že jednou, až se lidé probudí ze sna, který se jim jeví jako jediná skutečnost, by nenašli než ty hlasy o dnešní skutečnosti, jež znějí jako ten jeho, jen výpovědi, které čteme v novinách či knížkách, které u nás dnes vycházejí, pak by ten národ skutečně zahynul, pak by neměl snad ani právo existovat. Jenže tak tomu v dějinách není. Až ta jeho skutečnost pomine, až skončí třeba i jeho život či sen o něm, objeví se všechno, co bylo řečeno, napsáno a vykonáno ve jménu té pravé skutečnosti, dějinné skutečnosti, jako zdroj obrody, hrdosti, sebevědomí, národní cti i nové víry v sebe. Ti, kteří žili okamžikem a vycházeli mu vstříc, a je jich jistě většina, zmizí v anonymitě dějin. Živí zůstanou ti, kteří pochopili, že skutečnost není jen to, co je dnes. Většinou budou i oni anonymní, ale z téhle anonymity vzejde budoucnost, jež vždycky staví na těch, kteří dovedli říci: Ne.

Znamená to snad, že každý slušný člověk musí být disident, manifestovat svou opozici, konat to či

ono? Ale kde. Lidi se spíš dělí na ty, kteří na některé věci prostě nemají žaludek, nedokáží vyslovit, a tím míní opakovat, o čem vědí, že je to lež a podlost, neuměji překročit určitou mez. A na ty ostatní.

Není vůbec jisté, zda jsme mu to řekli takhle, a možná jsme mu to neřekli vůbec. Asi to ostatně tušil, možná i věděl, už když přišel. Rozpačitě se zvedl, každému podal ruku, a nikdo svou neodtáhl. «Já zas někdy přijdu, jo?» řekl nejistě. Kývli jsme.

Vyšel ze dveří, do toho svého snu, který se tak zoufale snaží vydávat za skutečnost. Do svého snu o sobě a takových jako on.

Hleděli jsme za ním kupodivu s jistou sympatií.

Přijde? Nepřijde?

DALIMIL

Dokument Charty 77 č. 24/83

JAK DOŠLO K NĚKTERÝM UDÁLOSTEM

během Světového shromáždění za mír a život, proti jaderné válce v Praze 1983

Již několik týdnů před začátkem Světového shromáždění předvolala nebo předvedla Státní bezpečnost některé signatáře a mluvčí Charty 77. Předmětem jejího zájmu bylo, co chystá Charta 77 ke Světovému shromáždění, zejména nebude-li vyzývat k jeho bojkotu, a případná reakce signatářů na možnou snahu některých západních delegátů setkat se s nimi.

Dne 30.5.83 se však Charta 77 na Shromáždění oficiálně přihlásila. V dopise č. 19/83, který mluvčí odeslali Přípravnému výboru, shrnují dosavadní stanoviska Charty 77 k mírové problematice a žádají výbor o potřebný materiál a pozvánky pro představitele Charty 77.

Protože do 6.6.83 nedošla odpověď, vydali se mluvčí Jan Kozlík a Anna Marvanová urgovat odpověď na dopis osobně. V kanceláři Přípravného výboru jim bylo sděleno, že dopis Charty 77 dostal k vyřízení pan Kupec, který byl právě na poradě. Mluvčí tedy na něj čekali, když však porada skončila a pan Kupec se objevil, sám sebe zapřel s tím, že není v budově, utíkal před mluvčími a nakonec řekl, že nemá čas. Když mu však Jan Kozlík druhý den telefonoval, pan Kupec, na rozdíl od nevlídného chování z předchozího dne, prohlásil, že nikomu nelze v účasti na Shromáždění bránit a že mluvčí budou pozváni k jednání. 8.6.83 byli mluvčí skutečně telefonicky k jednání pozváni na 10.6.83, hned následující den však byla schůzka zrušena, aniž byl stanoven náhradní termín.

Dne 12.6.83 nezbylo tedy mluvčím Charty 77 nic jiného, než odeslat otevřený dopis (č. 22/83) předsedovi Přípravného výboru Světového shromáždění MUDr T. Trávníčkovi. Shrnuli v něm události posledních dnů a poukázali na rozpor mezi oficiálním tvrzením, že Světové shromáždění je otevřeno všem, a mezi skutečností, jak ji sami poznali.

Jedinou odpovědí, které se jim dostalo, bylo předvolání k výslechu na den 16.6.83 (kromě mluvčích též prof. Jiřího Hájka a Václava Havla), který se tentokrát soustředil na hrozby a varování před blíže neurčenými «nátlakovými a provokačními akcemi», jichž by se vyslýchaní mohli dopustit během kongresu anebo k nimž by mohli vyzývat zahraniční delegáty.

Avšak již 15.6.83, když bylo zcela zřejmé, že účast představitelů Charty 77 byla zmařena záměrně, odeslala Charta 77 dopis č. 20/83, určený přímo účastníkům Světového shromáždění. Dopis podepsali vedle současných i všichni bývalí mluvčí Charty 77, s výjimkou vězněných. K otázce souvislosti mezi mírem a lidskými právy se v dopise říká, že tu nejde o dvě samostatné věci, nýbrž o věc jedinou, dvě dimenze téhož problému krize světa jako krize odpovědnosti mocných, vyrůstající z krize lidské odpovědnosti vůbec. Dopis obsahuje i návrh, aby k zvýšení účasti veřejnosti byly všechny strany zavázány zveřejnovat z odzbrojovacích jednání návrhy nejen své, ale i protivníkovy. K dopisu byl přiložen sborník «Charta 77 o míru», v němž devět autorů, vesměs signatářů Charty 77 z různých názorových seskupení, vyjadřuje svá stanoviska k otázkám míru a odzbrojení.

Už od prvních dnů, kdy se do Prahy začali sjíždět delegáti Světového shromáždění, vyhledávali někteří z nich nejen současné, ale i bývalé mluvčí Charty 77 i jednotlivé signatáře. Těchto setkání bylo mnoho a Charta 77 se tak sešla s delegáty nebo pozorovateli z mnoha zemí: ze Španělska, Belgie, Velké Británie, Německé spolkové republiky, Holandska, Švédska, Itálie, Francie; z některých zemí i se zástupci několika různých mírových organizací. Tito zahraniční účastníci měli živý zájem o minulý i současný život Charty 77 a její dokumenty, zejména o ty poslední, o osud politických vězňů.

Tak již v předvečer Světového shromáždění došlo z iniciativy francouzské mírové organizace CODENE k podpisu společného prohlášení, jehož text zde uvádíme:

> *Signatáři CH 77 byli informováni zástupci francouzské organizace CODENE (Comité pour le désarmement nucléaire en Europe), že tato organizace odpověděla na pozvání organizátorů*

Světového shromáždění za mír a život, proti jaderné válce dopisem, v němž vyslovuje podmínky své účasti.
Zástupci CH 77 děkují CODENE, že v tomto dopise uvedli jako podmínku své účasti, že přípravný výbor pozve do Prahy všechny *skupiny, které se zasazují o mír, a to i nezávislé na svých vládách, jmenovitě Chartu 77.*
Zástupci CODENE a CH 77 se shodují v tom, že nebezpečí války nespočívá pouze ve zbraních a vojenských strategiích, ale také v nedůvěře mezi národy a v porušování základních práv člověka, jako práva vyjádřit svobodně své názory a svobodně se pohybovat (např. zástupci CH 77 neobdrželi v dubnu povolení k cestě do západního Berlína na Druhou evropskou konferenci za jaderné odzbrojení).
CODENE vyslovuje politování, že v době, kdy se koná Světové shromáždění v Praze, českoslovenští občané, kteří se zasazují o lidská práva a mírový dialog, zůstávají ve vězení: Petr Uhl, Ladislav Lis, Jaromír Šavrda, Vladimír Liberda, Rudolf Batťek, Jiří Gruntorád, Jan Litomiský a další.
Obě strany konstatují, že způsob organizace Shromáždění neumožnil účast všech mírových sil: Charty 77, která se účastnit nemohla, *a CODENE, který se v důsledku toho účastnit nechtěl. Ve chvíli, kdy vzrůstá nebezpečí války v Evropě, zvláště v důsledku rozmístění raket SS20 a Pershing, musí veřejné mínění vyvíjet tlak napříč hranicemi. aby se vyšlo z politiky bloků. Proto musí* nezávislá *mírová hnutí sílit, jak na Východě, tak na Západě. A tak může vzrůst naděje na uskutečnění míru ve spravedlnosti a svobodě nejen pro Evropu, ale i pro celý svět.*

Paříž: Jacques Berthelet

Praha: Anna Marvanová
Jan Kozlík

Někteří delegáti pak přímo na Světovém shromáždění přečetli dopis CH 77, určený tomuto shromáždění (Oswald, strana Zelených, NSR), jiní, jako např. poslanec západoněmecké SPD Weisskirchen a van Keulen (PAX CHRISTI, Holandsko), přečetli dopisy manželek vězněných, dalším byly tyto pokusy různými způsoby znemožněny. Z iniciativy těchto účastníků pak byli mluvčí CH 77 a někteří signatáři, zejména autoři prací ve sborníku, pozváni ke společnému setkání.

Ve čtvrtek 23.6.83, kdy měli delegáti Světového shromáždění volný den a mohli si vybrat program mimo budovu Shromáždění, byla tedy CH 77 pozvána na setkání v oboře Hvězda ve 12 hod. v poledne. Někteří delegáti (Zelení) či pozorovatelé (Broomfield a Spiller z britské CND) přímo oznámili pořadatelům Světového shromáždění, že se hodlají setkat se signatáři CH 77. Nebylo jim to sice doporučeno, avšak v setkání jim prý nelze bránit. Nicméně již ve čtvrtek ráno zjistili všichni tři mluvčí a někteří signatáři, že jsou zcela neskrývaně sledováni příslušníky StB. Obora u letohrádku Hvězda byla už před polednem obklíčena uniformovanými a zejména neuniformovanými příslušníky; několik desítek tajných policistů, z nichž někteří byli vybaveni i kamerami, postupně obklíčilo setkání, které pokračovalo i za těchto okolností. Po chvíli přišly i ženy — delegátky Shromáždění — známé svými protestními akcemi u britské základny Greenham Common. Všichni delegáti měli na oděvu připevněné jmenovky, policie se tedy nemohla mýlit. Přesto přikročila policie k zásahu, tentokrát proti přítomným zahraničním reportérům a posléze i proti delegátům Shromáždění. Poručila reportérům vydat filmy, magnetofonové pásky i kamery. To vyvolalo údiv a rozhořčení zahraničních hostů. Britský televizní tým např. pozval zdvořile příslušníky Bezpečnosti do hotelu, kde měl technická zařízení, z nichž mohl filmy policii promítnout. To bylo odmítnuto a nakonec příslušníci Bezpečnosti začali násilím odebírat kamery novinářům, řádně akreditovaným na Světovém shromáždění i trvale v ČSSR. Jeden z novinářů byl povalen na zem. Přítomná delegátka, poslankyně za stranu Zelených v bonnském parlamentu, proti zásahu ostře protestovala, upozornila důrazně, že zásah bude mít politický dopad, ale i její protest vyzněl naprázdno. Doslova za jejími zády pak byla přepadena členka její delegace, které chtěla policie prohledat kabelku. Holandský delegát Josef van Keulen byl odvlečen do lesa a prohledán a teprve na stížnost ostatních delegátů přiveden zpět.

Ještě než však bylo toto zcela klidné a otevřené setkání policií rozehnáno, bylo z něho vydáno následující komuniké:

Ve čtvrtek 23.6.83 v poledních hodinách se sešli na přátelském a informativním setkání někteří zástupci západních politických organizací a občanských iniciativ, kteří se účastní jako delegáti Světového shromáždění za mír a život, proti jaderné válce, s několika signatáři CH 77, aby si vyměnili názory na problematiku světového míru. Shodli se na tom, že jejich stanoviska jsou v mnohém příbuzná, že mír úzce souvisí s lidskými právy a že nejlepší zárukou vnějšího míru je svobodný dialog všech společenských sil uvnitř států i mezi státy. Svobodná setkání a svobodná výměna názorů zvyšují naději na trvalý mír. Účastníci setkání chtějí v načatém dialogu všemi dostupnými způsoby pokračovat.

V předvečer setkání podepsali toto komuniké i oba poslanci (Schreier a Weisskirchen) za SPD, kteří se před setkáním vraceli z pracovních důvodů do Bonnu. Při setkání samém komuniké podepsali:

Heidi Dann, Gabi Potthast, Walter Oswald (Zelení, NSR), Josef van Keulen, R. Heeskerbeck (Pax Christi, Holandsko), Helen Steven, Rev. Graeme Muckart (Iona Community), Anna Šabatová, Marie Rút

Křížková, Miloš Hájek, Petruška Šustrová, Jakub Trojan, Jan Kozlik, Václav Havel (Charta 77). (Přítomní zástupci CND komuniké nepodepsali jen proto, že měli od své organizace pokyn nepodepisovat v Praze žádný text). Na závěr setkání účastníci konstatovali, že tento zbytečný a brutální zásah neprospěl dobrému jménu pořadatelské země — Československa. Mnozí delegáti pak ujistili Chartu 77, že budou pokračovat v dialogu nebo jej naváží bez ohledu na hranice a různost názorů a stanoviska vlád.

Od chvíle, kdy bylo toto setkání hrubým způsobem znemožněno, měla většina jeho českých účastníků (po dobu 5-7 dní) svá obydlí doslova obklopena příslušníky Bezpečnosti, kteří ve dne v noci je a často i příslušníky jejich rodin doprovázeli na každém kroku, někde dokonce legitimovali ty, kteří šli na návštěvu do sledované rodiny. Teprve budoucnost ukáže, šlo-li o součást promyšlené persekuce, či jen o výstřelek momentálního podráždění.

Tak byla znovu demonstrována známá teze Charty 77 o naprosté nezbytnosti základních lidských práv pro dialog a dorozumění mezi lidmi a národy. Stát, který toto nerespektuje, není připraven pro mírový dialog, je nanejvýš schopen pořádat jakési mírové spartakiády.

Charta 77 byla naproti tomu vedena myšlenkou, že povede dialog s každým, kdo o něj projeví zájem, bez ohledu na jeho politickou či názorovou příslušnost nebo mocenské postavení.

V Praze dne 30.6.1983

Jan Kozlík, Anna Marvanová, Marie Rút Křížková
mluvčí Charty 77

Slovo k boji za mír

Dr. BEDŘICH PLACÁK

Mír byl vždy a nepochybně jedním z nejzávažnějších a nejstarších požadavků lidské společnosti. Je nejméně tak starý, jak staré jsou války a je tu tedy od nepaměti. V době válečné se usilovalo o uzavření míru a když se neválčilo, zaměřovalo se úsilí na zachování, rozšíření, upevnění, zajištění míru.

Stohy papíru byly popsány mírovými smlouvami, dohodami, dekrety — dekret o míru stál u kolébky Sovětského svazu. Přesto války nejen nepřestaly, ale jejich frekvence se zvýšila, období prostá válek se zkrátila. A i mír byl často jen zdánlivý. Neválčilo se třebas na území agresora, ale jeho agresivní činy vedly k pokoření a zotročení mírumilovných národů. Nebylo třebas vůči vlastnímu obyvatelstvu použito tanků, děl, raket, ale jaký to je mír, který vede ke ztrátám na lidech, jež se vyrovnají ztrátám válečným, když pominu nevyčíslitelné ztráty duchovní, způsobené masovým mrzačením společenského charakteru.

Tak tomu bylo vždy, leč to, co se děje kolem míru v době současné, lze přímo označit za mírové bělšnění. Mír se stal kultem. Éter, tisk, televizní obrazovky jsou denně zaplavovány mírovými projevy a prohlášeními vědců, státníků právě vládních, emeritních i exkomunikovaných. Za mír se pochoduje, za mír závodí cyklisté a jiní závodníci, hrají divadla, konají se podpisové akce, peněžní sbírky, mírová shromáždění. Akce stíhá akci. Zdálo by se, že mír je závislý na množství těchto akcí, jakoby bylo možno mír, jako téměř všechno v této zkorumpované době vykoupit, podplatit nebo nalákat na různé sliby nebo projevy oddanosti a pokory. Avšak mír není, v tomto smyslu, podplatitelný a sotva se dá pohnout materiálními prostředky a sliby nebo hrozbami.

Ve znamení a pod prapory míru se také štvou jedni proti druhým. Všichni chtějí mír a zároveň všichni mír ohrožují. To se vymyká racionálnímu myšlení, kdy něco je nebo není a přitom si snad ani neuvědomujeme, že jsme se octli v oblasti iracionálna, kdy něco zároveň je i není. Je to jako v «Jitru kouzelníků».

Převážná většina mírových akcí se zaměřuje na zastavení zbrojení, na snížení dosavadního stavu výzbroje nebo aspoň stavu nukleární výzbroje a zastavení výroby zbraní hromadného ničení a jejich eventuálního zničení. Nemám nic proti těmto požadavkům. Mám jen hlubokou pochybnost o jejich účinnosti. Především je třeba se zamyslet nad opakovanými prohlášeními odpovědných činitelů obou rozhodujících a v tomto mírovém zápolení proti sobě stojících světových velmocí, že obě strany mají dostatek zbraní hromadného ničení, aby mohly zničit svět ne jednou, ale několikrát. Zničit svět dvakrát, třikrát, čtyřikrát či pětkrát znamená právě tak, jako že dvakrát nekonečno je zase jen nekonečno, pořád jen zničit svět. Buď jsou tato prohlášení nepravdivá nebo jsou pravdivá a potom snížení nebo zvýšení počtu nebezpečných zbraní, které by vedlo k tomu, že by každá soupeřící strana měla možnost zničit svět ne čtyřikrát, ale pětkrát nebo «jenom» třikrát, by nemělo žádný praktický význam. Handrkování o takové změny ve výzbroji by bylo nepochopitelné a sloužilo by nanejvýše k vytírání očí.

Nejsem také přesvědčený, že obě strany mají k dispozici prostředky, kterými mohou přesně zjistit stav nukleární a jiné výzbroje protivníkovy (jakož i její přesné rozmístění). Kdyby tomu tak bylo, proč máme k dispozici jen globální údaje o převaze těch nebo oněch protivníkových zbraní a proč například nemáme taková přesná hlášení: Ke dni tomu a tomu bylo oběma stranám dobře známými přístroji v družici zjištěno, že protivník má takový a takový nukleární válečný potenciál a takový a

takový jiný válečný potenciál. To je, podle mého soudu, důvod, proč není možno se dohovořit na účinné kontrole odzbrojování při zachování rovnováhy sil.

Nesmíme dále zapomínat, že války se dosud konaly bez ohledu na stav výzbroje. Válčilo se luky, praky, kosami, vidlemi, cepy, palcáty, kopími, šavlemi, puškami, kulomety, děly, tanky, bombardovacími letouny, raketami. Každá další válka byla strašnější. Pokaždé se tvrdilo, že se už nic takového nesmí opakovat. V jediné bitvě u Borodina padlo na každé straně přibližně 50.000 vojáků. Děsivé kvílení raněných a umírajících se ozývalo po celém bojišti ještě druhý den po boji. Mnoho se o tom mluvilo a psalo. A co to bylo ve srovnání se ztrátami na životech a hrůzami I. světové války, a ty se zas utoplly v potocích krve, byly pohřbeny v rumištích velkých měst a zanikly v nepředstavitelných hmotných ztrátách II. světové války. Zase se hovořilo a psalo, že se už nikdy nic podobného nesmí opakovat. A za pár let vznikla nová válka — válka korejská — jejíž děsivost se sice na našem kontinentě málo vnímala, byla však svými lidskými i hmotnými ztrátami relativně strašnější než II. světová válka (v celé Severní Koreji nezůstal prakticky ani jeden neporušený dům a v prvním období války prý zahynulo na 5.000.000 lidí). Žádná z těchto a jiných «posledních» válek však nevedla ke skoncování s válkami. Dále probíhaly a dodnes probíhají.

Výzbroj není sice zanedbatelná, nemá však zásadní vliv na vznik války. Hitlerovy tanky, které vnikly do Alsaska-Lotrinska, neměly prý benzin na zpáteční cestu a nacistická vojska měla na začátku války slabší výzbroj než vojska spojenecká. Převahu získala až po získání válečného materiálu zhroucených armád. Stav výzbroje, znovu opakuji, není tedy určujícím činitelem války či míru.

Domnívám se, že rozhodujícím činitelem je *důvěra*. Jaká však může být důvěra mezi státy, když není důvěra uvnitř jednotlivých států! Lid nevěří a nemůže věřit vládám, které potlačují základní lidská práva. Jestliže občan nemůže beztrestně říkat své názory, jestliže nemůže svobodně volit své zástupce z řad těch, kterým věří, jestliže nemá právo shromažďovací, právo na stávku, jestliže za jeho nekonformnost trpí jeho rodina, příbuzní i známí, pak nemůže mezi ním a jeho vládou vzniknout pouto důvěry. Když v takových zemích vládní činitelé tvrdí, že lid stojí jednotně za svou vládou a proti je jen hrstka nekonformních, které oni označují za politické ztroskotance, zkrachované existence apod., je taková jednota vratká, pochybná a iluzorní, protože se zakládá na strachu, nikoliv na důvěře. A jako důvěra nemůže být jednostranná, je i strach z někoho vždy oboustranný. Proto bývá tolik povyku kolem té «hrstky», a proto tolik opatření proti ní.

Mezistátní vztahy věrně odrážejí vztahy uvnitř států. I zde spíše než důvěra vládne strach.

Soudím proto, že prvořadým a řekl bych přímo základním článkem boje za mír je boj za lidská práva. Obnovení lidských práv povede k důvěře mezi občany a jejich vládou a i k vytvoření ovzduší důvěry v jednáních mezistátních, které je nezbytným předpokladem úspěšného zakončení mírových jednání.

Znovu připomínám, že nejsem proti snížení stavu výzbroje všeho druhu. Obávám se však, na základě toho, co je známo o okolnostech, za jakých vznikly války předcházející, že povede spíše ke vzniku války než k jejímu zabránění.

Mistrovství světa v míru

Světové shromáždění za mír a život, které poznamenalo Prahu na začátku léta, je už za námi, bezpečně v minulosti, tak jako třeba letošní čas třešní.

Třešně byly vcelku vydařené. Jejich zrání nepřerušil déšť, nechybělo jim slunce. Co jsme nesnědli, máme schováno v kompotových sklenicích. Čas třešní po sobě něco zanechal.

První atrakce shromáždění zaujala i mnohé otrlé Pražany. Navečer se rozezněly zvony. Naposledy zvony všech pražských chrámů vyzváněly v pětačtyřicátém jako díkůvzdání za skončenou válku.

Teď neměly snad válku odvrátit, ale měly dodat lesku oné mezinárodní události. Efekt se nedostavil. Zvonů, které se ještě dají rozhýbat, zůstalo v Praze málo, a snad i zvoníci projevili pro tuto asistenci málo nadšení. Ani nad historickým jádrem Starého Města nedokázaly zvony vytvořit velebný příkrov.

Tak i čas zvonů uplynul. Odepsalo ho státní přesvědčení a státní chudoba. Po tři desetiletí nikdo zvony nepostrádal, nebylo jich zapotřebí, zvukové efekty státních slavností spolehlivě obstarávaly dělové salvy. Ty se staly novou, ústrojnou tradicí, kdežto zvony jsou už elementem cizím, zjevně nespolehlivým.

Prahu, která už není, prezentovaly také obchody a hospody na hlavních ulicích, neobvykle otevřené dlouho do noci. Tento efekt se vydařil: spolu s vlídnými teplými večery tato úřední snaha na krátkou dobu vytvořila zdání společensky živého města.

Do předstírání jiné, mírově vylepšené skutečnosti byla zapojena armáda. Posádky měly pohotovost, prý na ochranu proti nežádoucím mírovým manifestacím, ve skutečnosti proto, aby na veřejnosti ubylo vojenských uniforem. Kluci zůstali zavření v kasárnách a oficíři chodili v civilu. V Praze byli přikázáni do mírové manifestace na Staroměstském náměstí, měli přispět k jejímu hladkému průběhu. Zase to nezvládli!

Ubylo také dětí. Vyšší třídy základních škol odjely — vždy v červnu odjíždějí — na branná cvičení. Ubylo i dětských hraček. Obchodní domy a hračkářství ve dnech shromáždění nevystavovaly jediný samopal, žádné plechové dělo, tank nebo transportér. V televizi se týden neválčilo.

Proč? Komu tady vytírali zrak?

Lidová Praha ve svých hostech viděla vyžírky, záviděla jim komfortní autobusy, v jakých obyčejný člověk nesedává, záviděla banány, které už dlouho neměla. Pouze dobromyslní říkali: mistrovství světa v míru.

Ve skutečnosti sjezd disidentů. Těch cizích, západních, pražské vládě milých. Ve sjezdovém paláci zasedalo jen dvacet procent státních obránců míru z Východu a jen úzká vrstva západních komunistů stalinského, osvědčeného typu. Solí tohoto shromáždění byl aktivní západní občan, hrubě nespokojený s vojenskou politikou své vlády, spíš bojovník než myslitel. V Praze byl hýčkán, veleben a posilován; to jemu vytírali zrak.

Svoboda projevu a názorová snášenlivost byly tenorem pořadatelů. Denně jim to ve veřejných prohlášeních museli delegáti stvrzovat. Snad opravdu mohli v komisích a pracovních skupinách říkat, co si mysleli. Mluvte si, mluvte, ale vězte, že žádný účet není dělán bez hostinského. Podstatný bude závěr, komuniké, a to je v našich rukách. Nakonec byl každý odstávající chlup přičesán do známé východní fazóny.

Z pražského mírového shromáždění nepronikla do světa žádná nová idea, žádný návrh či nové, sbližující východisko. S čím přišli, s tím také odjeli.

Podařilo se ty poctivé, ty ideově motivované delegáty přelstít? Vyvolat v nich dojem, že jsou významnou a ctěnou součástí monolitního mírového úsilí?

Stůj co stůj se pořadatelé a jejich četníci snažili vyvolat zdání, že československá veřejnost je v nazírání na cesty k míru zcela jednotná a zcela srozuměná s každým krokem své vlády. Stůj co stůj se snažili zabránit, aby opozice zahraniční, vítaná a užitečná, vešla ve styk s pronásledovanou opozicí domácí. Nakonec toto zdání ze všech nejvíc narušila Státní bezpečnost svým hloupým a toporným zásahem v pražské Hvězdě.

Představitelé Charty 77 mohli státní mírovou akci přejít mlčením. Rozhodli se pro veřejné stanovisko, což byl zřejmě způsob správnější. K prohlášení, které bylo vydáno v průběhu shromáždění, budiž však poznamenáno: Připomnělo, že úsilí o mír ve světě je složité a mnohotvárné. Připomnělo jeho opomíjená a přitom zcela zásadní hlediska. Byl to věcně správný manifest plný složitých myšlenek a dlouhých souvětí. Případného badatele, který přežije válku a bude pak vážit správnost postojů a zkoumat míru zavinění, dozajista uspokojí. Méně dokázal oslovit současnou domácí veřejnost.

Přátelé, kteří jediní opravdu mluvíte za nás, udělejte vždy ještě jeden krok navíc. Položte si praktickou otázku — co zůstane ve vědomí člověka po jediném vyslechnutí vašeho stanoviska.

Před shromážděním jako po shromáždění, nadále mezi sebou soupeří dvě strany o mír podle vlastní podoby. Každá se vydává za jediného obránce míru, za jeho ztělesnění. Když viceprezident Bush prohlásí (5. července 83), že americká obranná politika je tím nejlepším mírovým hnutím, můžeme si jen trpce pomyslet, jak podobný je slovník velmocí. Stoupenci jiného názoru arciť nebudou ve Spojených státech či západní Evropě vsazováni do žalářů — to je velmi podstatná odlišnost, avšak míru příliš nepomůže.

Máme se, jak je od nás žádáno, bezvýhradně přihlásit k jednomu či druhému protikladnému pojetí? Máme své vyznání odvodit z místa trvalého pobytu nebo ze sympatií k demokratickým či autoritativním režimům?

Budeme-li se chovat jako spořádané a věrné ovce, neschopné vlastního, všelidského stanoviska, války se patrně dočkáme.

Do práce chodím kolem transparentu. Na rozdíl od svých spoluobčanů a ke své škodě transparenty vnímám a vážím. Z rudého podkladu svítí mi do cesty bílý nápis: «Pryč s americkými raketami!»

Dokud jedno z těch slov nezmizí, nemluvte mi doma o mírovém hnutí. Na přesném určení raket, které se mají ztratit ze světa, pražské shromáždění nic nezměnilo.

Já tam nebyl. Ve sklepě mám čtrnáct sklenic naložených třešněmi.

j.g.

KAREL KYNCL

Lochneska a její bratři

FEJETON

Existuje klasická marxistická poučka, že všechno souvisí se vším — poučka, kterou jeden pražský univerzitní pedel kdysi pochopil a interpretoval tak, že všechno souvisí s něčím úplně jiným.

Budiž mi dovoleno, abych obě tyto poučky — marxistickou i pedelskou — aplikoval na dvě historická výročí, která se nám sešla skoro přesně na den:

PŘEDNĚ: je tomu patnáct let, co nám vojska pěti států pod vedením slavné sovětské armády poskytla bratrskou internacionální pomoc.

A ZA DRUHÉ: je tomu padesát let, co se na stránkách britského časopisu Kurýr z Invernessu *objevila první zpráva o tom, že ve skotském jezeře Loch Ness byla spatřena podivná, patrně předhistorická obluda.*

To naše, patnácté výročí, je oficiálně výročí slavné, ale jeho oslavy příliš slavné nebudou. Strana a vláda by na 21. srpen 1968 nejradši zapomněly a vymazaly ho z historie — což je ostatně značná část toho mála, v čem se stoprocentně názorově shodují s drtivou většinou Čechů a Slováků. Jenže Češi a Slováci zapomenout nemohou; na to má ono osudné znásilnění z konce srpna před patnácti lety příliš trvalé, příliš hmatatelné a příliš tragické důsledky pro jejich každodenní život. A strana a vláda zapomenout nesmějí. Nelze prostě zapomenout na něco, na čem závisí vaše holá existence. Pro oficiální představitele Československa by se vymazání bratrské internacionální pomoci z letopisů rovnalo podříznutí větve, na níž sedí — a nevyhnutelný pád.

Na rozdíl od léta roku 1968 v Československu se na léto roku 1933 u jezera Loch Ness vzpomíná velkolepě, přímo monumentálně, a činorodě. Po hladině tam křižuje speciální loď jménem «Nová Atlantida», plná nejmodernějších elektronických přístrojů. Citlivé sonary ohmatávají dno hlubokého jezera metr za metrem a pátrají po obludě. Dva američtí elektroničtí inženýři se utábořili na břehu Loch Nessu a pod hladinou umístili složitá lokalizační zařízení a několik televizních kamer. Ve dne v noci se střídají ve službě u televizních obrazovek ve svém motelovém pokoji a čekají na obludu. A všude na pobřeží jezera se potulují stovky — a někdy i tisícovky — svátečních lovců obludy, vyzbrojených jenom fotografickými aparáty nebo filmovými kamerami, a spoléhajících nikoli na systematický průzkum, nýbrž na štěstí.

Slavná lochneska prostě za těch uplynulých padesát let nezestárla — u předhistorické obludy to ostatně není nic zvláštního — ale hlavně zájem o ni neochabl. Jestli v jezeře ta záhadná potvora opravdu je, těžko bude moci udržet své dlouholeté inkognito tváří v tvář technice konce dvacátého století, kombinované se sportovním fandovstvím.

Po vyličení těchto faktů se mohu vrátit k tomu, čím jsem toto pojednání začal: k marxistické poučce, že všechno souvisí se vším.

Dialektikům z československé státní bezpečnosti je věc dávno jasná: v této chvíli už nepochybně dospěli k názoru, že se dopouštím dalšího podvracení republiky, pářeného s paragrafem 99 — totiž s poškozováním státu světové socialistické soustavy. Ona souvislost — říkají si — jistě spočívá ve srovnání půlmiliónových bratrských armád ze srpna 1968 s předhistorickou obludou, ošklivou, zlou, nebezpečnou a tupou.

Leč nikoli.

Obluda z Loch Nessu po celou dobu své novinářské existence neublížila ani kuřeti. Ani jednomu plavci v jezeře neukousla ruku či nohu, nikoho nezabila. To jsou zásadní skutečnosti, které rozhodně nelze uvést o bratrských armádách ze srpna 1968 a z následující — dosud patnáctileté — dočasnosti. Obluda z Loch Nessu je — pokud vůbec *je — hodné, mírumilovné a milé zvíře, které chce pouze žít po svém v hlubinách svého jezera, které nemá ambice okupovat přilehlou pevninu a nutit kohokoli, aby s ní podepsal smlouvu o nehynoucím přátelství na věčné časy.*

Z tohoto hlediska existuje dialektická souvislost spíš mezi armádami Varšavské smlouvy a davy technicky po zuby ozbrojených lovců lochnesky. A mezi ubohou obludou a patnácti milióny Čechů a Slováků.

Londýnské Times *nedávno přinesly redakční úvodník, z něhož tento přístup k věci vyplývá nad slunce jasně. «Pohled na loď Novou Atlantidu, křižující po hladině jezera Loch Nessu,» napsaly, «je podivně depresivní. Nejmodernější technologie versus předhistorická příšera — to se zdá poněkud* unfair. *Na rozdíl od jaderné ponorky nemůže lochneská obluda přikročit k protiopatřením, pokud by se v zoufalství nerozhodla znenadání se vynořit a vyděsit kapitána, nebo potopit jeho loď. A je to znepokojující i v hlubším slova smyslu. Jestli se moderní technice podaří obludu objevit, pak to bude mít smutné důsledky. Bylo by tragické, kdyby byla potvrzena její existence, a ještě tragičtější, kdyby se ji dokonce podařilo polapit. Poesie jezera Loch Ness by vyschla. Každý by měl pocit ztráty, ztráty něčeho nádherně tajemného, magického, krásného — měli bychom podobné pocity, jako když došlo k výměně parních lokomotiv za diesel-lokomotivy, nebo když se latinské mše začaly sloužit v jazyce té které země.»*

V Československu roku 1968 k takové tragické ztrátě došlo. A nejen ke ztrátě poesie — to také — ale zejména ke ztrátě budoucnosti. Pokud u nás to odporné slovo «dočasnost» ještě vůbec něco znamená, pak rozhodně není spojeno jenom s pobytem bratrských vojsk na našem území — ale s nadějí, že budoucnost byla ztracena opravdu jenom dočasně. Aspoň z hlediska věčnosti, když mluvit o tom v rozměrech žijící generace by bylo zřejmě příliš naivně optimistické.

Ubohá předhistorická obluda ze skotského jezera Loch Ness je naše sestra. Naše šťastnější *sestra, protože se jí dosud stále ještě daří unikat bratrským internacionálním armádám výzkumníků, které po ní pátrají. Držme palce, aby aspoň jí se to podařilo.*

Londýn 18. srpna 1983

BŘEVNO v oku svém

Sovětský list Izvestija před krátkým časem obvinil rakouskou televizi z «ideologické podvratné činnosti» a její zpravodajské vysílání o socialistických zemích označil za «antikomunistickou slátaninu». Volksstimme, tiskový orgán rakouské komunistické strany, stížnost Izvestijí převzal a okořenil poznámkou o údajné dvojakosti rakouské zahraniční politiky. Pražská Tvorba přispěchala a stať oklikou z Volksstimme přetiskla, aby ukázala, jak se proradné Rakousko zpronevěřuje své neutralitě.

Je to jen jeden z četných příkladů nátlaku, jímž se Moskva pokouší přimět neutrální země, aby svou politiku přizpůsobily jejím zájmům. A protože do Rakouska nemůže vyslat ponorky, jak to soustavně činí ve výsostných vodách neutrálního Švédska, hrozí mu tiskovými kampaněmi.

Nedávná aféra sovětské tiskové agentury Novosti v Bernu nasvědčuje, že se Sovětský svaz nehodlá spokojit «neutralizací» neutrálních zemí a že se nerozpakuje působit v nich přímo jako v nějaké své gubernii.

V roce 1965 otevřela APN svou kancelář v Ženevě. Neuplynul však ani rok a švýcarské úřady byly nuceny upozornit vedoucího této kanceláře, že její činnost překračuje meze povolení, které jí bylo uděleno. O několik let později, v roce 1978, zřídila APN další kancelář ve švýcarské sídelním městě Bernu. Jejím šéfem se stal ředitel APN pro Švýcarsko Alexej Dumov, který v odbočce zaměstnal i dva místní novináře, členy Švýcarské strany práce.

Působnost bernské úřadovny APN se zdaleka neomezila na překládání a šíření článků o SSSR. Dumov svým dvěma jmenovaným zaměstnancům ochotně umožnil, aby si z kanceláře APN utvořili základnu pro politické akce zcela neslučitelné se statutem cizí tiskové agentury v hostitelské zemi. Za jeho přispění se v kanceláři APN rozmnožovaly letáky a zhotovovaly transparenty pro manifestace mírového hnutí, udělovaly se tu rady a pokyny různým protestním skupinám mládeže, které vyžadovaly otevření «autonomního střediska mládeže», vystupovaly proti povinné vojenské službě apod. Skupině zahraničních demonstrantů, kterou na mírovou manifestaci v Bernu vyslala západoněmecká komunistická strana, se odtud dostalo poučení, jak má jednat, aby na hraničním přechodu neměla obtíže atd.

To vše nakonec přimělo švýcarskou vládu k výjimečnému opatření: uzavřela kancelář Novosti v Bernu a Dumova vypověděla ze země. V protestní notě adresované sovětskému velvyslanectví se energicky ohradila proti zahraničním pokusům ovlivňovat politické dění ve Švýcarsku.

První, kdo se ozval, byl vedoucí představitel Švýcarské strany práce, který odpovědného člena vlády označil za «antisovětského, antikomunistického hysterika a odpůrce všeho, co je progresivní». Švýcarský výbor pro mír téhož ministra obvinil, že se dopouští «aktu morálního násilí proti nezávislému švýcarskému pacifistickému hnutí».

Ve švýcarském tisku, jak už to v demokratických zemích bývá zvykem, se všem stanoviskům dostalo široké publicity a novináři, citliví na jakékoliv omezování svobody projevu, nejednou vyslovili pochybnosti o závažnosti argumentů vlády a žádali na ní, aby o případu zveřejnila podrobnou zprávu. Mluvčí vlády vysvětlil, že zdaleka nejde o to házet všechny skupiny mírového hnutí do jednoho pytle, že se však agentura Novosti prokazatelně snažila ovlivnit určitou část tohoto hnutí. Opatření vlády bylo také výlučně namířeno proti sovětské agentuře a jejímu vedoucímu a nijak se netýkalo dvou švýcarských zaměstnanců APN, kteří mají plnou volnost uplatňovat politickou činnost svá občanská práva.

Oba švýcarští pracovníci bernské úřadovny APN prohlašovali, že jejich politická aktivita neměla nic společného s jejich služebními úkoly. Prý jen občas použili služebního telefonu k «soukromým rozhovorům» a někdy prý také v úřadovně «narychlo sepsali nějaký text letáku». A tu jsme právě u jádra věci. Jen duše zcela naivní se mohou domnívat, že Alexej Dumov dával svým švýcarským podřízeným k dispozici zařízení a prostředky APN z čiré osobní dobroty. Škoda, že nezkusili v kanceláři APN zredigovat mírovou výzvu, která by byla požadovala odstranění sovětských raket SS 20. Byli by vzápětí poznali, že ochota soudruha Dumova má své přesné meze. Dovedeme si také živě představit, jak by asi moskevské, varšavské nebo pražské úřady zatočily se zaměstnanci kterékoliv západní tiskové agentury ve své zemi, dejme tomu Reuter nebo Associated Press, kdyby týmž způsobem, jak se to dělo v bernské úřadovně APN, pomáhali třeba výboru sovětských občanů pro dodržování helsinských dohod, Solidaritě či Chartě 77.

Případ APN v Bernu je poučný. Ať už máme na mírové hnutí názor jakýkoliv, bylo by jistě krátkozraké tvrdit, že je inspirováno z Moskvy. Bylo by to i nespravedlivé a urážlivé pro všechny jeho účastníky, kteří jednají z hluboké lidské touhy po odzbrojení a uchování míru. Bernská aféra nám ovšem také připomíná, jak pošetilé by bylo si myslet, že se Sovětský svaz vzdal své tradiční politiky infiltrace i snahy ovlivňovat mírové hnutí ve svém zájmu. V neutrálním Švýcarsku byli opět jednou přistiženi na švestkách.

— dh —

O čem Rudé právo nepíše

Reformy v Maďarsku

Bez velkého hluku — a bez komentářů v ostatních zemích sovětského bloku — usnesl v červnu ústřední výbor maďarské komunistické strany závažnou změnu volebního zákona. Má být novelizován tak, aby na každé zvolitelné místo ve volebním okruhu byli nominováni nejméně dva kandidáti.

V červenci bylo v Budapešti oznámeno, že maďarští občané dostanou v brzké době možnost pracovat 5 let v cizině — i kapitalistické. Chtějí-li si zachovat v Maďarsku své sociální nároky, budou povinni ukládat 20 procent příjmů ve valutě u národní banky, avšak po návratu jim bude ekvivalent uspořené sumy vyplacen ve forintech.

Při prohlubování ekonomické reformy podporuje se nyní v Maďarsku zakládání a provoz malých a středních soukromých podniků. Jejich počet se již v létech 1979-1982 zvýšil o více než 40 procent, a k ochraně jejich zájmů byl nyní založen Svaz drobných podniků. Mohou si vytvářet i přímá zahraničně obchodní spojení. Maďarská bilance zahraničního obchodu s kapitalistickými státy byla v roce 1982 pozitivní. Byl vykázán přebytek ve výši 520 miliónů dolarů. K tomu přibyl ještě valutový příjem 178 miliónů dolarů ze zahraniční turistiky. Aby se využilo podnikavosti a volné pracovní kapacity, mohou nyní jednotlivci nebo kolektivy v průmyslu, službách i zemědělství provozovat samostatnou produktivní činnost, a to jako subdodavatelé státních podniků a družstev nebo přímo pro trh. Již v roce 1982 bylo v činnosti 3000 takových jednotek v průmyslu a 5000 v zemědělství. Jejich počet letos rychle vzrůstá. Vzniká tak svérázný typ «smíšené ekonomiky», který legalizuje a do systému zapojuje tu část produkce a služeb, která dosud existovala jako černý trh.

Za těchto okolností orientují se maďarské kritické a opoziční síly nikoliv k přímým útokům na podstatu systému, nýbrž k tlaku na prohlubování a rozšiřování reforem. Nedávno uveřejnila takový program kritická skupina kolem samizdatového

časopisu «Beszelö». Požaduje lepší informovanost o hospodářské situaci a o připravovaných opatřeních, aby se na diskusi mohly podílet i neoficielní skupiny občanů. Požaduje tajnost voleb odborových funkcionářů bez vměšování vyšších orgánů, vydání nového zákona o odborech, který by vyjasnil i otázku práva na stávku, a možnost vytváření zájmových organizací nejen pro drobné podnikatele, ale i pro jiné sociální skupiny, např. pro penzisty, Cikány aj. Požaduje zřízení ústavního a správního soudu, omezení pravomoci policie a právo svobodně navrhovat kandidáty do volených orgánů. Požaduje také možnost vydavatelské a nakladatelské činnosti pro odborové, kulturní a jiné skupiny aspoň v takovém pojetí, jaké platí pro katolické organizace v Polsku. Cílem návrhů «Beszelö» je přispět k demokratizaci politického života, zajistit reprezentaci různých sociálních zájmů a přiblížit se stavu právního státu s občanskou společností. Návrhy jsou formulovány tak, aby mohly být přejímány reformními silami uvnitř mocenské struktury.

Čína na nových cestách

V červnu se konalo první zasedání Všečínského shromáždění lidových zástupců, svolané podle nové ústavy z prosince 1982. Celkem 2978 poslanců bylo v dubnu zvoleno Lidovými shromážděními v 29 provinciích v tajných volbách a z více navržených kandidátů, a doplněno o zástupce armády a Číňanů z Tajvanu, Hongkongu a Macaa. Tři čtvrtiny poslanců tvoří noví členové tohoto shromáždění. Je mezi nimi méně členů komunistické strany než dříve — 62,5 proti 72,5 procenta. Jejich průměrný věk je 53 let, a 23,5 procenta tvoří příslušníci inteligence. Dvěma poslanci jsou zastoupeni i drobní soukromí podnikatelé. 403 poslanců zastupuje 55 národnostních menšin a 21,2 procenta poslanců tvoří ženy.

V souvislosti s miliónovým nákladem «Vybraných spisů Deng Xiaopchinga» a s doporučením ústředního výboru Komunistické strany Číny, aby «všichni členové strany Dengovu knihu pečlivě studovali» vznikly spekulace o tom, že se nyní v Číně nahrazuje zavržený «kult» Mao Zedonga novým «kultem» Deng Xiaopchinga. Číňané takovou tendenci popiraji. Zdůrazňují, že Dengovy názory a stanoviska mají rozhodující význam pro pochopení chyb Maova období a pro prosazení nové nedogmatické politické linie, a že samou svou podstatou působí proti jakémukoliv novému «kultu osobnosti» a kumulaci osobní moci. Nemůže však být pochyb o tom, že Deng Xiaopching zaujímá v současném čínském vedení zvláštní postavení. Aniž formálně zaujímá některou z nejvyšších stranických nebo státních funkcí, odvolávají se všichni k němu jako k nejvyšší autoritě. Oficielní zahraniční hosté Číny pokládají setkání s ním za setkání na «nejvyšší úrovni».

Kritický dokument z Novosibirska

V polovině srpna 1983, ve stejnou dobu, kdy Jurij Andropov naznačil v projevu ke starým členům strany nevyhnutelnost «změn v plánování, správě a v celém ekonomickém mechanismu», stal se v Moskvě známým obsah kritického dokumentu, který připravila skupina odborníků z novosibirské odbočky Akademie věd a který byl v dubnu předložen tajné konferenci v Kremlu.

Novosibirská kritika vychází z toho, že základy současného hospodářského systému byly formulovány před více než 60 lety za Lenina, kdy se nepřipouštěla možnost rozporů mezi osobními, skupinovými a celospolečenskými zájmy za socialismu, a že systém byl dobudován za Stalina, kdy byla industrializace prováděna v podmínkách podobajících se válečnému stavu. Nyní se však centralistický systém ukazuje zastaralým a je brzdou ekonomického rozvoje. «Nacházíme se v paradoxní situaci, kdy možnosti iniciativy pracujících jsou nesčetnými administrativními opatřeními omezeny na minimum, a kdy současně rostou možnosti protispolečenské iniciativy a aktivity... Centralistický systém regulativů a norem, které vymezují ekonomickou politiku, je pln nejen nástrah, ale i pohodlných východisek, která vedou k řešením odporujícím socialistickým principům», říká se v dokumentu. Kritika požaduje «strukturální změnu ekonomického systému tak, aby do něho byly zavedeny ekonomické stimuly rozvoje». Autoři dokumentu zdůrazňují, že současná odborná i kulturní úroveň sovětských pracujících to jak vyžaduje, tak umožňuje. Není zatím známo, jak byl dokument v Kremlu přijat.

Nepotismus v Rumunsku a Bulharsku

«Socialistický» nepotismus se nejvýrazněji projevuje v dnešním Rumunsku. Žena Nicolae Ceausesca Elena je členkou politbyra, náměstkyní předsedy vlády, předsedkyní ústřední kádrové komise a předsedkyní Státní vědecké rady. Ceausescův syn Nico je členem ústředního výboru strany, členem Státní rady a tajemníkem ústředního výboru Svazu mládeže. Ceausescův bratr Ilie je náměstkem ministra obrany a předsedou Politické rady v armádě. Druhý jeho bratr Nicolae E. je generálem v ministerstvu vnitra, a třetí bratr Ion je náměstkem předsedy Státní plánovací komise. Manžel jedné Ceausescovy sestry Vasile Barbulescu je stranickým sekretářem v oblasti Olt, manžel druhé sestry Manea Manescu je členem politbyra, místopředsedou Státní rady a náměstkem předsedy Rady pro ekonomický a sociální rozvoj. Bratr Eleny Ceausescu Gheorghe Petrescu je náměstkem předsedy vlády a členem Rady pro ekonomický a sociální rozvoj. Letos v květnu dostali také Ceausescův syn Valentin a dcera Zoia vysoká státní vyznamenání a oba mají důležité státní funkce.

V Bulharsku byla dcera Todora Živkova Ljudmila do své smrti v roce 1982 členkou politbyra a ministryní kultury. Její muž Ivan Slavkov byl do té doby šéfem bulharské televize, ale pak se pro neschopnost musel spokojit s předsednictvím v olympijském výboru. Živkovův syn Vladimir je členem vedení svazu mládeže a poslancem parlamentu. Bratr Živkovovy zesnulé ženy Anastas Malejev je členem politbyra a od roku 1981 i členem akademie věd.

Alkoholismus v SSSR, Polsku a Maďarsku

Sovětský svaz zaujímal vždy ve spotřebě alkoholu první místo ve světě; v roce 1972 byl však předstižen Polskem. Maďarsko dosáhlo světového prvenství pokud jde o růst spotřeby alkoholu v posledních 20 letech.

Podle údajů, které je třeba pracně hledat v odborných časopisech, pije nyní 4,3 miliónu Poláků více než 100 litrů čistého alkoholu ročně. Půl druhého miliónu notorických alkoholiků by vyžadovalo bezprostřední lékařskou péči. Pravidelně pije alkohol i celá polovina žáků středních škol. Od zavedení výjimečného stavu v prosinci 1981 stoupla spotřeba vodky o 30 procent.

V SSSR činí průměrná spotřeba přepočítaná na množství čistého alkoholu 15 litrů ročně na osobu. Je to dvakrát víc než před 25 lety. V zemi je 1,5 miliónu registrovaných notorických alkoholiků. V průmyslu výroby alkoholických nápojů je zaměstnáno 250000 lidí. Každá druhá rodina na venkově a každá pátá rodina ve městě pálí mimo to vodku doma. Polovina těžkých zločinů je spáchána pod vlivem alkoholu, a z 55000 smrtelných úrazů v dopravě roku 1978 bylo 33000 způsobeno v opilosti. 70-95 procent mladistvých konzumuje více než 10 litrů čistého alkoholu ročně. Odhaduje se, že odstranění opilství v pracovní době mohlo by samo o sobě zvýšit průmyslovou produkci o 10 procent.

V Maďarsku činí spotřeba alkoholických nápojů přepočítaná na čistý alkohol 12 litrů ročně na osobu. Vzrostla za posledních 20 let dvojnásobně. Ohromné množství alkoholu z domácího pálení není ve statistice zahrnuto. Počet notorických alkoholiků se odhaduje na čtvrt miliónu. 80 procent těžkých zločinů je spácháno pod vlivem alkoholu, a každý pátý zaměstnanec v průmyslu má větší či menší problémy s alkoholismem.

Odborníci pokládají alkoholismus — vedle zhoršení zdravotní péče, poklesu životní úrovně a rozrušování životního prostředí — za pravděpodobnou příčinu zkracování průměrného věku v těchto zemích. Francouzský vědecký časopis «La Recherche» nedávno uveřejnil údaje, podle kterých průměrný věk občanů v Sovětském svazu nyní poklesl na 61,9 roku proti 66,3 v roce 1965, v Maďarsku na 65,5 roku (pokles o 1,5 roku) a v Polsku na 66 let (pokles o jeden rok). Ve většině průmyslových zemí je tendence obrácená.

Nespokojenost na Kubě

V souvislosti s rozborem výsledků sčítání lidu z roku 1981 bylo nyní zjištěno, že na rozdíl od oficiálního tvrzení o plné zaměstnanosti bylo v době sčítání na Kubě 121700 — to jest 3,4 procenta — nezaměstnaných.

Na počátku roku 1983 bylo v Havaně odsouzeno k smrti pět dělníků, kteří se s 50 soudruhy pokoušeli vytvořit nezávislé odbory a vydávali letáky kritizující Castrův režim. Původní rozsudek uložil jim trest vězení, avšak na přímou intervenci Fidela Castra byl rozsudek změněn na trest smrti a soudce, který protestoval proti porušení zákonnosti, byl sám uvězněn. Později bylo uvězněno 200 rolníků v oblasti Sancti Spiritus pro odmítání dodávek za státem určené ceny, a 20 dělníků potravinářského závodu v téže provincii pro pokus o stávku. Nezávislé odbory pokusili se budovat také šoféři cukrovaru Chaparra v provincii Camagüey, a za stejný pokus byli uvězněni dva funkcionáři oficiálních odborů v pivovaru Pedro Marrero v Havaně.

Zahraniční dělníci v ČSSR

Podle jugoslávské kanceláře TANJUG pracovalo v červenci 1983 v Československu asi 45000 zahraničních dělníků. Největší skupinu tvořili Vietnamci — asi 26000 osob. Poláků pracovalo v Československu asi 7000, Kubánců asi 5000 a menší skupiny pocházely z Laosu a Mongolska. Určitá část těchto dělníků byla pozvána, aby získala kvalifikaci. Vietnamci a Kubánci mají veliké obtíže, aby dokázali plnit československé výkonové normy. Počítá se, že na jejich přizpůsobení se pracovním a životním podmínkám je třeba nejméně dvou let. Dochází u nich často k porušování pracovní a technologické disciplíny, v některých případech i disciplíny občanské. Jazykové obtíže zesilují izolaci skupin zahraničních dělníků od obyvatelstva, a kulturní a civilizační rozdíly vedou — i podle oficiálních československých sdělení — k četným «nedorozuměním a konfliktům».

Obránci míru v NDR

Východoněmecký režim se v posledních měsících marně snaží potlačit projevy neoficiálního mírového hnutí. Opatrně ale zřetelně se v něm totiž angažuje evangelická luteránská církev, a s tou musí režim zacházet opatrně. Synod představitelů této církve z Meklenburska, Durynska a Saska přijal na shromáždění 11. a 12. června 1983 rezoluci odsuzující militarizaci. 19. června podepsali kritické mírové prohlášení společně představitelé této církve z NSR a NDR. Na církevním dnu v Drážďanech 16. července bylo nejen požadováno odzbrojení v obou vojenských blocích, ale i rovnoprávnost věřících a ateistů v NDR. Církevní shromáždění a kostely se na mnohých místech NDR staly útulkem skupin neoficiálního mírového hnutí.

V červnu bylo dokončeno vypovězení 20 již dříve pronásledovaných mírových aktivistů z Jeny do NSR, avšak v srpnu došlo v Jeně k novým zatčením. Na počátku července se na uzavřených neoficiálních mírových shromážděních v kostelích ve východním Berlíně podílelo na 1000 občanů. 14. července podepsalo 17 představitelů neoficiálního mírového hnutí otevřený dopis Honeckerovi, ve kterém požadovali, aby se nepřipustilo umístění raket s atomovými hlavicemi na území NDR; 21. července zahájilo v Berlíně 21 osob hladovku za tento požadavek. 1. září — v den výročí vzniku II. světové války — uspořádalo asi 50 mírových aktivistů demonstraci před americkým a sovětským vyslanectvím ve Východním Berlíně. Policie ji rozehnala a čtyři účastníky zadržela.

3. září 1983 Z.H.

Lidový vůdce

JIŘÍ LEDERER

Od poloviny srpna 1980 je upřena pozornost světa na jednoho Poláka, do té doby zcela neznámého, Lecha Wałęsu. Stal se nejdřív miláčkem dělníků gdaňské loděnice, stal se jejich mluvčím, jejich vůdcem. A za několik dní mluvčím a vůdcem většiny polských dělníků. Stal se nejvíce vyhledávaným partnerem novinářů nejen polských. Sjížděli se za ním i novináři a televizní týmy západní.

Čím to bylo, že Wałęsa získal tak rychle mimořádně velkou autoritu doma i v zahraničí? Kde jsou zdroje jeho prudkého vzestupu ke slávě? Z neznámého dělníka se stal lidovým vůdcem uznávaným i velkými osobnostmi veřejného života — jak k tomu došlo?

Odpovědět důkladně na tyto otázky znamenalo by vyprávět historii posledních let Polska. Chci se soustředit na momenty, které jsou bezprostředně spjaty s Wałęsovou osobou, s jeho životem, se *zvláštnostmi jeho výjimečné osobnosti.*

Bylo zajímavé pozorovat Wałęsu v prvních měsících jeho horečné veřejné činnosti. Nikdo ho neznal, a přece se nechoval jako nesmělý nováček, jako nejistý zajíc, který se neustále ohlíží, zda neudělal nějakou hloupost. Mluvil bez papíru a dovedl tak improvizovaně hovořit dlouhou dobu, a vždycky jeho věty měly obsah, nebyla to nikdy pouhá slova bez významu. Věděl v každém momentě, co chce. I na otázky ostřílených reportérů z velkých západních novin uměl odpovídat pohotově a směle, bez rozpaků. Vždycky byl při interviewu pánem, nikoli zakřiknutým objektem novinářských útoků.

Když začínal svou politickou kariéru, nebylo mu ještě sedmatřicet. Neměl za sebou žádné zvláštní vzdělání politické, ani historické, ani ekonomické, a přece v jeho vystoupeních bylo cítit, že je to člověk s politickým instinktem, s pocitem historického zázemí toho času, ve kterém vystupoval, s bystrou základní znalostí hlavních hospodářských problémů.

Od počátku se hlásil ke dvěma věcem: především že je dělníkem, a potom že je křesťanem. Nikdy nebyl v žádné politické straně, ale choval se, jako by měl za sebou dlouhou politickou praxi. Samozřejmá suverénnost byla od počátku znakem jeho veřejných vystoupení.

Šokoval své druhy, polskou vládnoucí moc i světovou veřejnost svými prvními požadavky: my, dělníci, chceme o našich věcech jednat s vládou jako rovný s rovným, a zároveň chceme, abyste uznali naše právo na vytvoření dělnických odborů podle našich představ.

Neznámý elektromontér si dovoluje komunistické vládě vyslovit veřejně požadavky, které jsou nepřijatelné a vlastně nepředstavitelné. Vláda přece uvažovala v kategoriích, na něž si zvykla od konce druhé světové války: my jsme vládou dělnické třídy, dělnická třída má své stranou vytvořené odbory. Kdo toto neuznává, je rebelant, je vlastně ještě něčím horším — nebezpečným kontrarevolucionářem, protisocialistickým elementem.

Ty srpnové dny, poznamenané mohutnou stávkovou vlnou, která dosahovala největších rozměrů v Gdaňsku a okolí, byly nabity obrovským napětím. Vláda odmítala se snížit k jednání se zástupci stávkujících dělníků. Očekávalo se, že na zlomení stávek nasadí brutální sílu policie a vojska, anebo že nakonec zasáhne sovětská armáda. Mnozí si kladli v Polsku i v zahraničí otázku, zda představitelé dělníků, především ten hlavní — Wałęsa — vydrží nápor situace, zda vydrží napětí chvíle, zda se nezlomí anebo neustoupí, zda se nespokojí s menšími výsledky.

Wałęsa v oněch dnech sehrál první velkou politickou úlohu a sehrál ji na výbornou. Nezlomil se a neustoupil. Zároveň neútočil. Neustále opakoval, že chce jednat, že se chce s vládou dohodnout jako Polák s Polákem. Neurážel vládu, nepřipomínal jí tragédie, které v minulých desetiletích přivodila polskému národu. Dělal všechno, aby dveře k dialogu zůstaly neustále otevřené, a otevřené široce. Přál si jednat s vládou, aby se došlo tímto způsobem ke zvratu ve vývoji poválečného Polska. Nedělal si žádné iluze o představitelích komunistické moci, dobře věděl na základě zkušeností, s kým má co dělat. Nepřistupoval k nim jako ke svým, protože k nim nikdy nepatřil. Ale na druhé straně dobře věděl, že chtějí-li dělníci opravdu dosáhnout úspěchu, musí se s mocí, která je chráněna sovětskou velmocí, dohodnout. Dobře věděl, že vláda sama od sebe žádné podstatné změny neudělá, na to už bylo dost zkušeností, zejména po roce 1956 a po roce 1970, po krvavých událostech v přímořských městech, které Wałęsa prožíval již velmi aktivně. To byla jeho první velká politická lekce pro ony měsíce roku 1980.

Věděl na základě zkušeností z roku 1970, že dělníci musí své podniky proměnit v pevnosti, v ukázněné pevnosti, že nesmějí vyjít do ulic, kde by došlo ke střetnutí, při němž by padlo znovu mnoho lidí a zároveň by se pohřbila myšlenka zvratu.

Wałęsa stál tvrdě na tom, že vláda s nimi jednat musí, jinak se kritická situace bude neustále zhoršovat. Varoval, ale nevyhrožoval. A když konečně došlo k jednání, stal se vynikajícím vyjednavačem, na něhož nestačili protřelí a zkušení zástupci komunistické vlády. Byl jim víc než rovnocenným partnerem.

Po velkém vítězství vstoupil Wałęsa na mezinárodní arénu. Podnikl v krátké době několik velkých cest. Především navštívil Řím, aby složil hold Janu Pavlovi II., a zároveň aby jednal s představiteli italských odborů. Dovedl se rychle orientovat. V jednom rozhovoru tam v Římě pověděl: «Dělám všechno, co mi nakazuje svědomí, řídím se vědomím národních zájmů a svým instinktem, a je lhostejné, zda jsem doma nebo v Římě».

A tam v Římě, po setkání s papežem učinil toto nejcharakterističtější vyznání:

«Jeden věří na peníze, druhý na postavení a moc, a jsou takoví, kteří věří v Boha. Člověk musí v něco věřit. Naše víra nepředstavuje překážky, naopak, pomáhá nám v boji. Bez ní bych tady nebyl».

Když byl vyhlášen válečný stav a Wałęsa internován, nejeden politicky zkušený člověk v Polsku i v zahraničí se začal obávat, zda se Wałęsa nezlomí, zda se nestane nástrojem moci. Nestal se.

A když ho po marných snahách o spolupráci propustili, znovu byly vyslovovány obavy, které vláda záměrně podporovala. Přece to představitel vlády prohlásil, že Wałęsa na svobodě prospěje vládnoucí moci víc než za mřížemi.

Jeden polský podzemní politický komentátor kladl skeptickou otázky: Co se skrývá za propuštěním Wałęsy? Co udělá on? Hovořil o tom, že je tu nebezpečí, že se Wałęsa postaví proti podzemnímu vedení Solidarity, proti prozatímní koordinační komisi, v níž pracují Bujak, Lis, Frasyniuk aj. A autor své pochybnosti vyslovil otevřeně: «Wałęsovo opuštění arlamowské myslivny není tak velkou událostí, jak se v první chvíli zdálo. Spíš komplikuje než vyjasňuje situaci».

A znovu, nevím již po kolikáté, se ukázalo, že Wałęsa přesvědčil i ty, kteří o něm pochybovali. Zůstal svůj — od srpna 1980 až do dneška. Od první chvíle, kdy se z internace vrátil domů do Gdaňska, opakoval, že zůstal věrný duchu srpna 1980, duchu Solidarity.

«Musíme být věrni, věrni ideji, s níž jsme začali», to je věta, kterou si připravil pro projev k 16. prosinci, k výročí těžkých dělnických ztrát na životech v roce 1970, pro projev, který chtěl přednést pod obrovitým památníkem na náměstí proti vchodu do gdaňské loděnice. Policie mu to znemožnila. Ale jeho projev se i tak dostal ke všem Polákům. A v něm i tato věta: «Neztrácejme naději. Věříme, že jsme zaseli zrno, které zapadlo velmi hluboko».

Znovu a znovu vyzývá i v této zdánlivě beznadějné situaci vládu k jednání, k dialogu, k porozumění. Neútoči, neuráží, ale důsledně opakuje, že jen jednáním a národním dorozuměním se Polsko může dostat z vleklé a hluboké krize.

* * *

Kdo je to ten člověk, který se stal symbolem naděje miliónů Poláků, který zůstal nezlomen i po porážce, po vyhlášení válečného stavu, po internování, po policejních šikanách, po nesčetných výsleších, po trvalém policejním hlídání? Kde jsou kořeny jeho síly? Jaké je jeho rodinné zázemí?

Wałęsa pochází ze starého rolnického rodu. Jeho kořeny jsou zapuštěny na polské vesnici. Narodil se za války, v roce 1943. Brzy po jeho narození Němci zavřeli jeho otce do tábora. A když se otec po válce vrátil domů, bylo jeho zdraví narušeno. Brzy zemřel. Matka zůstala sama s dcerkou a třemi syny. Nejmladší byl Lech. Matce z těžké situace pomohl švagr, který jí nabídl manželství, a tudíž i otcovství dětem po bratrovi. Matka nabídku přijala. Z nového manželství se narodily ještě tři děti. A tak má Lech šest sourozenců.

Nikdo ze sourozenců nezůstal na vsi, v zemědělství. Všichni hledali obživu v průmyslu, ve městě. A nakonec i nevlastní Lechův otec opustil vesnici a vypravil se do Ameriky. Když bylo Lechovi dvacet roků, odejela jeho matka za manželem. Ale mnoho si nové vlasti neužila. Po dvou letech přišla o život na ulici amerického města.

Když matka opustila Polsko, byl již Lech vyučený jako zemědělský mechanik. Nastoupil do vojska. Na závěr základní vojenské služby ho důstojníci přesvědčovali, že by měl ve vojsku zůstat. Při hodnocení byl označen jako výtečný vůdce.

Ti, kdo vzpomínají na jeho dětství a mládí, říkají, že na něm nikdy nepozorovali zvláštní schopnosti. Byl velmi neklidný, tím se lišil od svého staršího, rozvážného bratra Stanislawa, v jehož stínu v rodině žil. Lech začal brzy kouřit a někteří o něm říkají, že to vlastně byl rošťák. Přitom ovšem na vysvědčení měl z mravů vždy jedničku, to byla vedle tělocviku jednička jediná. Jiní vzpomínají, že když se vrátil z vojenské služby, byl ještě zručnější než předtím. Uměl všechno opravit.

Nezapomínal na svého vlastního otce. Často zašel na jeho hrob, aby se pomodlil. Modlitba mu byla denní potřebou, ale zároveň to nebyl člověk uzavřený do sebe, naopak byl otevřený světu, lidem, jejich problémům. V roce 1968 opustil rodnou vesnici; bylo mu pětadvacet. Měl namířeno do Gdyně, ale když projížděl Gdaňskem, už tam zůstal. To bylo zrovna v době velkých studentských bouří v březnu památného roku 1968, bouří, které ponechaly dělníky v klidu. Avšak Wałęsa se o ně zajímal.

V polovině října toho roku zaskočil do květinářského krámku, aby si rozměnil peníze. Prodavačkou toho krámku byla Danuta. Dívka ze vsi, z devíti dětí. Nechtěla zůstat na vsi, ani se tu vdát. Toužila po městě, po samostatném a nezávislém životě. Proto odešla do Gdaňka, kde zanedlouho poznala Lecha, o šest let staršího. Lech a Danuta spolu začali denně chodit do biografu, ani jeden z nich neměl vlastní byt. Za rok se vzali. Začátkem listopadu 1969.

Danuta, dnes matka sedmi dětí, představuje Wałęsovi rodinné zázemí. Oba pocházejí z četné rodiny, a sami vytvořili velkou rodinu. V obou je něco starosvětského, tradičního, v tom dobrém smyslu slova. Jsou oddáni trvalým hodnotám, které se přenášejí z generace na generaci.

Za rok po sňatku Wałęsa prožil události, které poznamenaly jeho život. Obrovské dělnické stávky, první boj, který prožil, boj za vlastní svobodu a práva. Patřil mezi aktivní, nebyl pouhým účastníkem. Po bouřích zažil první konflikt s vládnoucí mocí, s její policií. Prosincové události mu ukázaly cestu. Již dosavadními zkušenostmi byl přímo zasažen. Říkával již tehdy, že se cítí odpovědný za ty postřílené a že se jim bude muset jednou postavit pomník.

Účastní se ilegální činnosti dělníků, hledá spolu s nimi východisko ze začarovaného kruhu neustálých krizí, dělnických bouří, vládních slibů. Stále víc si uvědomuje, že to oni, k nimž patří, že dělníci musí rozrazit tento začarovaný kruh naděje a zklamání. Je často zatýkán a po dvou dnech opět propouštěn, je stále předvoláván k výslechům. A to všechno byla jeho univerzita.

Značný obrat nastává po bouřích v Radomi a v závodě Ursus v červnu 1976, kdy se vytvořil pro-

slulý KOR — výbor na obranu dělníků. To byl první velký krok ke spolupráci dělníků a inteligence. Walęsovi tato spolupráce otevírá nové obzory. Je to doba, kdy opoziční činnost v celém Polsku prudce zintenzivněla. Zrodily se nové podzemní časopisy, i odborové. Začala činnost podzemních nakladatelství, z nichž nejproslulejší byla NOWA. Vznikaly ilegální skupiny, výbory, strany. Je to doba intelektuálního kvasu širokých polských vrstev. A tudíž doba Walęsova dozrávání.

Jednou se dal do boje, tak v něm pokračuje. Je už otcem několika dětí, ale to nebrzdí riskantní činnost, pro niž se rozhodl v prosinci 1970. Na počátku roku 1980 ho vyhodili pro ilegální činnost z gdaňské loděnice, kde pracoval jako elektromontér. Zůstal bez práce až do velkého srpnového konfliktu. Do loděnice se vrátil ve chvíli, kdy i tam začala stávka. Stávka, na niž se čekalo v celém Polsku. Stávka, které se vláda nejvíc obávala. Měla přece zkušenosti z prosince 1970 a z měsíců, které následovaly. Tehdy dělníci donutili nového stranického šéfa Gierka, aby přijel k nim a složil účty. Tehdy je ještě umluvil a oni mu slíbili, že mu pomohou. Zklamal je. Zradil. A od té doby dělníci věděli, věděl tudíž i Walęsa, že nelze stavět na komunistických slibech. Musí mít vlastní organizaci, silnou organizaci, která by vládu donutila, aby své sliby skutečně splnila. A tak když začala stávka v gdaňské loděnici, Walęsa se tam vrátil. Bylo to 15. srpna. Ale nikoli bránou, neměl propustku, nebyl zaměstnancem, vyhodili ho. Přelezl plot a postavil se do čela stávky. Dělníci ho přijali a zvolili předsedou stávkového výboru. Zanedlouho se stal předsedou mezipodnikového výboru a krátce nato předsedou nových odborů, nové síly na mapě východní Evropy.

Nikdo z těch, kdo znali Walęsu před srpnem 1980, neočekával, co vše je v něm ukryto. Ale náhle se Walęsa objevil jako strhující lidový tribun, jako vůdce polských dělníků, kteří ho poslouchali a cítili, že mluví všechno to, co oni nejasně cítí, že vyjadřuje všechno to, co oni prožili a po čem touží. Byl jejich opravdovým mluvčím. Ale byl, respektive stal se něčím víc. Stal se stratégem velkého, bezprecedentního zápasu v té části Evropy, kterou ovládají komunisté. Mluvil jménem Poláků, jménem miliónů občanů, a tak ho museli začít respektovat i ti, kteří v Polsku drželi moc. Ano, drželi silou moc, kterou jim národ nikdy nesvěřil.

Jen dvě ženy již dřív vycítily, že ve Walęsovi je ukryto něco zvláštního, mimořádného. Nevěděly, co to je, jen to z velké lásky k němu vyciťovaly.

Když Walęsova matka opouštěla v roce 1973 Polsko a odjížděla do Ameriky, řekla svým dětem, již dospělým: Buďte takoví jako Lech! A Lechovi sourozenci se divili, matku nechápali, protože na Lechovi nenalézali nic obdivuhodného, ani příkladného.

A Lechova žena Danuta nedávno vzpomínala na počátky společného života a pravila: Když jsem Lecha poznala, nevěděla jsem, jak to všechno bude, ale tehdy už jsem u něho zjistila něco, co ho odlišovalo od jiných lidí. Něco v něm bylo.

* * *

Když bilancujeme Walęsův život a jeho výpovědi a zpovědi, vidíme, že v jeho osobnosti hraje velkou roli připoutání k vesnickému způsobu života, připoutání k tradičním hodnotám polské vesnice — k vlastenectví a ke katolictví. A zároveň u něho vidíme přímo mimořádně vyvinuté vědomí práce, dělníků a rolníků a umělců a vědců. A jako by hmatatelně vyciťoval, že kde jsou tato práva lámána, narušována, tam je lidská práce znehodnocována. A to odporuje jeho křesťanským představám o společenské spravedlnosti. A to ponižuje a oslabuje jeho národ, jeho rodnou zemi, jeho Polsko. Proto vede zápas za práva dělníků a podporuje zápas o práva rolníků a intelektuálních tvůrců. A je si plně vědom, že tento zápas o práva lidské práce je zároveň zápasem o svobodné a nezávislé Polsko.

Jeho projevy jsou myšlenkově bohaté a stylisticky velmi pestré. Má jedinečný smysl pro zkratku a humor. Svou řeč prošpikovává různými lidovými rčeními. Ale vždy je věcný. Nikdy svou myšlenku neutápí ve slovech. Směřuje z různých stran k cíli, který si vytyčil, aby lidi přesvědčil. Bere v úvahu jejich nepochopení a nedůvěru a na ně odpovídá.

Od počátku měl dvě základní myšlenky, na nichž budoval celý svůj program, který se nakonec stal zcela rozpracovaným programem Solidarity. A ty dvě myšlenky jsou:

1. dělnické, nezávislé odbory,
2. dohoda s vládnoucí mocí.

Od těchto dvou myšlenek se nedal odvést nikým a ničím, ani netrpělivostí druhů, ani podtrhy komunistické moci. A celá jeho činnost od poloviny srpna 1980 až do dneška ukazuje, že to byly jediné nosné myšlenky tohoto času.

Walęsa však nikdy nebyl a není dogmatikem. Je dost pružný, aby si uvědomoval, že je třeba velmi prozřetelně a promyšleně reagovat na kroky vlády a na posuny v náladách širokých vrstev.

Stal se výjimečnou osobností celé poválečné historie národů střední a východní Evropy. Mnoho faktorů historických i sociologických přispělo, že se touto osobností vůbec mohl stát. U Walęsy není snadné odlišovat to obecně podmíněné, to vyvolané polskou historií a situací, od osobních předpokladů a schopností. Jeho největším osobním příspěvkem bylo, že dovedl odhadnout pravý moment k takovým akcím, které by za jiných okolností mohly vypadat jako nepodařený vtip. Jenže když Walęsa prohlásil, že si dělníci vybudují nové, vlastní a nezávislé odbory navzdory desetiletí existujícím komunistickým odborům, nebyl to vtip, ale bylo to vyjádření potřeby v tu nejvhodnější chvíli. Protože vláda si nemohla dovolit odpor. A pokud si ho nesměle dovolovala, brzy ustoupila. Toho všeho si byl Walęsa velmi dobře vědom. Má jedinečně vyvinutý politický čich. Proto je již po tři roky miláčkem polského národa, jeho autoritou. A zároveň je předmětem pozornosti světové.

Není to tak dlouho, kdy představitelé vlády prohlašovali, že je to pouhá soukromá osoba, která nikoho nezastupuje, že vlastně je to člověk bez schopností, který by bez svých poradců nebyl schopen pořádného kroku. A zatím se tím neschopným soukromníkem musí vláda neustále zabývat.

Výjimečnost a zvláštnost Walęsy je v tom, že je

to první opravdový lidový vůdce v poválečné historii komunisty ovládané části Evropy. Je pravda, že se v roce 1956 objevil Gomułka a v roce 1968 Dubček. Oba byli obdivováni a milováni masami ve své době. Ale dobu neporovnatelně kratší.

Gomułka se dostal ze soukromé izolace, a vlastně z vězení k moci, tím, že zdánlivě vyjadřoval lidovou touhu po svobodě a nezávislosti. Jenže ve skutečnosti se lid jen mylně domníval, že vyjadřuje jeho touhy. Za rok po nastoupení k moci Gomułka odkryl karty — a v celé nahotě se ukázala propast mezi skutečným a domnělým Gomułkou. A jeho pád měl hlubší význam než symbolický — porazily ho dělnické bouře.

Stejné naděje lidé v Československu spojovali s Dubčekem. Také ho pokládali za vyjadřovatele vlastní touhy po svobodě a nezávislosti, za svého vůdce. Jenže pravdivost a velikost vůdce se prokazuje jak ve chvílích vítězství, tak i ve chvílích porážky. Po své porážce se Dubček proměnil ve figuru — jednou jako předseda Federálního shromáždění, podruhé jako velvyslanec v Turecku. A když zmizel zcela z politické scény, jako by se zem po něm slehla. Uzavřel se do soukromí a mlčel, protože jeho jediný žalobný dopis byl jen výlevem soukromníka obtěžovaného policií, nikoli politické osobnosti, tím méně pak lidového vůdce.

Není náhoda, že zjišťujeme tak markantní rozdíl mezi Wałęsou na jedné a Gomułkou a Dubčekem na druhé straně. Tito byli komunisty, lidmi, jak říkával Stalin, zvláštního ražení, stranickými apparátníky, kteří v každé chvíli svého vzestupu ke slávě i sestupu hleděli na svět očima své ideologie a kteří nebyli schopni překročit horizonty sovětské politické doktríny. Proto se na omezený čas stali pouze falešnými spasiteli svých národních společností. Byli sevřeni soustavou svých představ, zrozených z marxisticko-leninské ideologie. V tomto uzavřeném světě žili a působili.

Kdežto Wałęsa je absolutně jiný člověk. Proto je i jiným vůdcem. Byl autentickým dělníkem, který se nikdy nepodílel na moci, který jako miliony jiných touto mocí trpěl. A potom byl věřícím, autentickým křesťanem, otevřeným všem lidem. Na svět se nikdy nedíval očima omezené ideologie.

Vlastenec, křesťan, sebevědomý dělník — to jsou hlavní rysy Wałęsy. A to jsou zároveň zdroje jeho síly, jeho působivnosti, jeho věrohodnosti. Proto se v podstatě stejně chová ve chvílích vzestupu ke slávě i v dobách, kdy začal ústup ze slávy, kdy se objevily těžké porážky. Wałęsa se nikdy necítil ani nechoval jako vítěz, ani po podpisu gdaňského protokolu na počátku září 1980, ani o pár týdnů později po soudním uznání Solidarity. A proto se taky nikdy necítil ani nechoval jako poražený — ani po 13. prosinci 1981, ani v různých vilách, kde byl internován v izolaci, ani po návratu domů, kdy má za sebou neustále tolik hlídacích psů.

Wałęsa reprezentuje myšlenky, které mohou být umlčovány násilím, ale které nemohou být nikdy zničeny. A reprezentuje společenské síly, polské dělníky, polský lid, polský národ, ty síly, které nelze vyhladit, které mají v sobě vždy schopnost k obrození.

I proto se chová tak, jak se chová, na výsluní i ve stínu.

Ani Gomułka, ani Dubček nemohl prohlásit to, co po návratu z internace prohlásil Wałęsa:

«Musíme být věrni, věrni ideji, s níž jsme začali».

Wałęsa je osobností, jejíž význam není omezen hranicemi Polska. Je to osobnost, která promlouvá stejně tak jménem Čechů a Slováků a Maďarů a Rumunů a východních Němců a Bulharů. A je víc než pravděpodobné, že i tyto národy ze sebe jednou vydají vůdce Wałęsova typu. Čas dozrává pomalu, zato však trvale.

RUDÝ PRAPOR ZAVLAJE – ALE JAK?

JULIÁN SLATINA

Potřebujete poradit? — byla nadepsána rubrika na straně 3 Rudého práva z 25. května t.r., a protože potřebuji poradit každou chvíli, proběhl jsem očima po jejích dvou sloupcích. A zastavil se v druhém, u titulku «Státní vlajka a rudý prapor». Podivil jsem se, proč by někdo o této problematice potřeboval poradit. Jak vypadá státní vlajka, je přece jasné; nejistotu může snad jedině působit otázka, zda má být bílý pruh nalevo a červený napravo nebo naopak. Ale i tento falešný problém jsem odkázal do patřičných mezí: jakmile se na stejnou vlajku podívám z druhé strany, je to přece obráceně, čili je to pěšky jako za vozem. Tím spíš, že kdo ví, která strana je vůbec druhá, ba dokonce zda ta druhá není vlastně první. . . Nu, a pokud jde o rudý prapor, je prostě rudý, a nic mu nebrání, aby zavlál. O čem se radit?

Ne tak smýšlí Rudé právo, a nejen ono: zcela jinak smýšlel i čtenář J.S. ve Znojmě, a zeptal se, «v kterém předpise či nařízení se mohu dovědět bližší podrobnosti o vyvěšování státní vlajky a rudého praporu?». Rudé právo ochotně odpovědělo, že «zásady pro používání státního znaku ČSSR a státní vlajky (praporu) jsou zveřejněny v Ústředním věstníku ČSR, částka 4, ročník 1975».

To už jsem se začal divit. Malou pozornost jsem věnoval skutečnosti, že ochotný Ruďásek odpověděl podle zásady «já o voze, ty o koze». Odpověděl totiž stran státního znaku, na který se čtenář J.S. neptal, patrně proto, že ho nevyvěšuje, ale nereagoval na zmínku o rudém praporu, na který se J.S. tázal. Trochu víc mnou trhlo sdělení o věstníku z roku 1975. Přepadla mě obava, že zásady vyvěšování státní vlajky a rudého praporu do té, normalizačně dosti pokročilé doby nebyly vůbec kodifikovány, a že tedy občané České SR do té doby nevěděli, *co s těmi dvěma důležitými textiliemi dělat. Ale to byla představa tak děsivá, že jsem od ní hned odešel*

a domyslel si, že asi úprava (ač nevím, čeho vlastně) do toho roku byla jiná, a že v r. 1975 byla tedy uzákoněna nějaká procedura nová, jistě progresivnější, jelikož na vyšším stupni normalizace. Jenže pak mě začala hryzat otázka, jaké to konkrétně nastaly změny v modelu vyvěšování vlajky a praporu. Neboť znát charakter těchto změn by umožnilo vyvodit nějaké teoreticko-ideologické principy, podle nichž se vyvěšování těchto emblémů vyvíjí souběžně s budováním reálného socialismu, což je téma nepostrádající půvabu a mohlo by se i hodit při volbě námětu doktorské disertační práce.

Jelikož však ucházet se o doktorát věd pro mne v dohledné době nepřichází v úvahu, odepřel jsem si lákavé, ale možná namáhavé hledání Věstníku České socialistické republiky z roku 1975, najmě jeho částky 4. Ostatně mě právě uvedená otázka věcně zajímala podstatně méně než jiná, a to:

Proč *se Znojemšťan J.S. vůbec ptal na takovou pitomost? Dosud jsem si, patrně naivně, představoval, že kdo má rád svou vlast, resp. věc socialismu, dělnické třídy nebo pokroku, a chce tuto lásku sdělit s jiným občany, prostě otevře okno a státní vlajku nebo rudý prapor vystrčí ven. Tyto pak jsou velké nebo malé, dlouhé či krátké, z drahého resp. obyčejného materiálu atd. podle velikosti okna, výšky domu nebo finančních možností vyvěšovatelových. Čili kdo to myslí s republikou nebo socialismen vážně, přece nepotřebuje nikomu posílat takové hloupé otázky, nejméně pak Rudému právu, kde jsou otázky občanů zásadně (ač ne nutně v praxi, když se jich sejde moc) určeny k uveřejnění. A třebaže uznávám, že za reálného socialismu je možné ledacos, nepředpokládám, že by byl někdo pohnán před lidovou spravedlnost za to, že vyvěsil státní vlajku nebo rudý prapor příliš dlouhé nebo krátké.*

A tu mi vysvitl jedině možný závěr. Řekl jsem si, že se jako onen znojemský čtenář může ptát jedině *někdo, komu republika v tomto provedení, socialismus atd. na srdci neleží. Kdo si, jinak řečeno, myslí svoje a svůj kladný poměr jen předstírá. Jedině takový typ občana by považoval za nutné se nejen vůbec dotazovat na modality vyvěšování, ale dokonce se pídit po ouředním dokumentu, který toto zdobení oken textuálně reguluje. Zjistil jsem tedy, že zde běží o věrnou obdobu onoho václavohavlovského zelináře, který si do výlohy nad kapustu, brambory a kedlubny vyvěsil tabuli naléhavě vyzývající proletáře všech zemí, aby se spojili. A který tím nejenom ani za mák nepřispěl k tomu, aby opravdu ještě víc semkli své řady, ani tím nepodal důkaz opravdového revolučního nadšení, ale pouze učinil zadost, pozdravil u vrbiček a kryl si záda.*

A přemýšlel jsem dál, a řekl si toto: Dobře, tím je vysvětlena ta otázka, *tedy jaksi z hlediska občana J.S. Ale co* odpověď, *co hledisko Rudého práva? Vždyť redakce mohla občanovi stručně odpovědět dopisem, a ušetřit místo v listě pro jiné cenné příspěvky. A jestliže tak neučinila a otázku i s odpovědí otiskla, musí to být proto, že považuje tuto otázku za předmět obecného zájmu, jaksi za věc veřejnou, za něco, co chce vědět víc tazatelů, možná mnoho tazatelů, anebo na co se lidé sice moc neptají, ale* měli by *se ptát, resp. co by nutně měli vědět, co jim naléhavě má být sděleno. A že tedy redakce RP počítá s tím, že mnoho lidí, masa ba skoro totalita československého obyvatelstva sdílí postoj občana J.S., sdílí jeho — mírně řečeno — vlažný poměr k této republice a docela odcizený vztah k rudé vlajce (či vinou?), a že tudíž tato masa má být poučena o byrokratických klauzulích či rituálu používání symbolů státu a Strany, aby správně vykonávala obřady nahrazující feudální líbání rukou a starověké vrhání se otroků k nohám. Z čehož zřejmě redakce ústředního orgánu soudí, že prokazuje čtenářům cennou službu, asi jako zelinářům a jiným živnostníkům prokazují výrobci rekvizit typu tabulí «Proletáři všech zemí, spojte se!»*

Zapojila se tedy redakce světového formátu i tímto závažným počinem aktivně do všeobecného hnutí předstírání, klamání tělem a budování potěmkinských vesnic, bez něhož by náš nový život byl nemyslitelný. Z toho pak mi vyplynulo něco jako definice reálně socialistického režimu na vyšším stupni normalizace: Je to stát, jehož obyvatelé jsou známi úřadům jako jeho odpůrci nebo lidé přinejmenším k němu zcela lhostejní a jemu odcizení do té míry, že by jim nenapadlo vyvěsit jeho vlajku nebo prapor hnutí, jehož se dovolává, spontánně, z vlastní vůle, tím méně z nadšení, ale kde vykonávají s těmito symboly rituály úředním jazykem předepsané v jeho Ústředním věstníku. A že vlastně Rudé právo i ostatní sdělovací prostředky — ty povolené, podle zásady, že je povoleno jen to, co je nařízeno — jsou vlastně pouhými přílohami úředního věstníku, tento Věstník interpretujícími nebo aplikujícími na život, a že i ta státní vlajka a rudý prapor jsou pouhými věcnými — na rozdíl od písemných — přílohami *téhož Věstníku. Že tedy byly vyrvány z rukou lidu — kterého se ony sdělovací prostředky omylem stále dovolávají — a odevzdány do moci Předpisů, Nařízení, Návodů a Instrukcí, kteréž je vydají občanovi do dočasného použití jen za přesně vymezených podmínek. A že i mozky občanů, z vlastního popudu se veřejně ptajících, co s těmi symboly správně dělat, byly vlastně veřejnou mocí uzurpovány a proměněny v* tazatele *na zbytečné oficielní instrukce, a tedy i vykonavatele týchž.*

Já v tom všem vidím zhanobení státní vlajky. I lidských mozků. Na to první jsou paragrafy. A na to druhé — zvláště na to! — by měly být. A přísné.

ZE SPOLEČENSKÉ RUBRIKY

Prof. dr. LUBOMÍR SOCHOR, čs. filosof působící ve Francii a člen redakčního kruhu Listů, zaslal redakci pro informaci rozhodnutí Ministerstva vnitra ČSR z 10. května 1983, jímž se mu odnímá československé občanství, ač se narodil v Boňkově u Havlíčkova Brodu, jeho poslední pražské bydliště bylo v Třídě jugoslávských partyzánů a nyní bydlí v Leninově třídě (Avenue Lénine) v Arcueil u Paříže. To vše nestačilo odčinit jeho vinu, že podle ministerstva vyšly v letech 1981-82 v Listech jeho články, např. «Komunistické strany za reálného socialismu», «Kautsky a bolševismus», jakož i «Nové kladivo na čarodějnice» a «Velké pomníky malým mužům». Děkujeme dr. Sochorovi touto cestou za přesvědčivý důkaz, jak pečlivě malí mužové, ne-li dokonce čarodějnice, čtou náš časopis.

Bezpečně první

Československo se chlubí různými prvenstvími, ale ne každé je radostné. Máme čelné postavení ve spotřebě elektrického proudu na jednotku výroby, v nadváze strojírenských výrobků a ve spotřebě surovin, které nevlastníme, v přepočtu na obyvatele máme vysokou výrobu oceli a spotřebu piva, značná je i obezita obyvatelstva. Teď jsme se také vypracovali na čelné místo v Evropě ve škodlivinách, exhalacích, které vypouštějí naše závody do volné přírody, v zaneřáděnosti vod a toků.

Reálný socialismus tak získal prvenství ve zdravi škodlivém svinstvu. V poslední době na to doplatilo 30 tisíc hektarů zničeného lesa, který bylo třeba jen v ČSR vykácet. Třetina lesního porostu v ČSR je exhalacemi vážně ohrožena, 690 tisíc hektarů je škodlivými emisemi poškozeno.

Překračujeme všechny normy

Mezinárodní normy určují hranici exhalací, která v zájmu lidského zdraví a v zájmu přírody musí být dodržena. V Československu je už dnes množství lokalit, kde tato norma je překračována šestnáctkrát. Do katastrofické oblasti postižené exhalacemi patří přirozeně vzorné socialistické město Praha, celý Středočeský, Severomoravský a Jihomoravský kraj, dále část Bratislavy, Prievidza, Hradec Králové, Louny, Plzeň, Most, Chomutov, Sokolov, a jásat příliš nemohou ani Karlovy Vary, Mariánské Lázně a další místa.

Kromě lidí vymírají zajíci, bažanti, koroptve, ale i čmeláci. Jen politbyro se statečně drží. Strana tvrdí, že nemá nic jiného na mysli, než blaho člověka. Lže nám snad rodná strana, snaží se nás snad pomýlit?

Jakby, strana nelže. Důkazem je, že se podařilo na různá zasviňovadla a komíny v ČSR namontovat 3463 odlučovačů takových nebo makových exhalací. Málo? Moc? Dost — skoro. Malér je, že nejen lidé, ale i odlučovače mají stanovenou mez životnosti. Elektrické odlučovače mají životnost odměřenou na 15 let, zatímco mokré a suché odlučovače mají svůj život spočítaný na 7 let a méně.

Asi 65% odlučovačů namontovaných v ČSR slaví letos v průměru své třiadvacáté až třiatřicáté narozeniny. Jen 35% odlučovačů není v průměru starších než 13 let. Strana nelže, odlučovače exhalací jsou. Malér je, že na komínech jsou vlastně parádní atrapy a že léta tak rychle běží, vážení.

První pozici obhájíme

Patří k úřednímu tajemství, že v ČSR žije na 4 milióny obyvatel v zamořených, zdravotně krajně nebezpečných oblastech. Podobně jako ovzduší jsou zamořeny vody, řeky, rybníky, voda spodní i povrchová. Není divu, když vláda vydala na 2 tisíce výjimek, které povolují vypouštět do vod odpady. K tomu připočítejme, že třetina obyvatel ČSR není napojena na kanalizaci, takže žumpa a fekálie jdou zpravidla do spodních a povrchových vod. V samotné Praze nesmějí maminky vařit dětem kojeneckou stravu z tzv. pitné vody pražské vodovodní sítě; je v ní tolik dusičňanů, že by děti zmodraly. Ale takto otrávenou vodou se s vědomím úřadů zásobují alespoň dospělí. Už leta.

K ničení vody přispívá nemalou měrou i nesmyslná koncentrace dobytka na velkofarmách JZD a státních statků.

Prvenství ve výrobě nejmizernějšího prostředí k životu si zřejmě chceme uchovat. Na věci se pracuje. V roce 1982 jsme dokázali způsobit 302 havarijních případů. Dvojnásobek proti roku 1970 a o 62% více než v roce 1981. Tu se rozplácne vojenský kamión s naftou, tu teče kotel nebo roura s ropou, tu cosi jiného, ale pořád se něco děje.

V reálném socialismu je všechno reálné. I průšvihy, i jejich řešení. V roce 1978 stát investoval ve prospěch ozdravění vod v ČSR 624 miliónů korun, ale v roce 1982 se investice scvrkly o polovinu, na 268 miliónů. Kolik by bylo třeba peněz, aby se dnešní vody staly vodami? Padesát miliard korun. Pochopitelně, že nejsou. Stát je nemá a nedá, protože potřebuje prostředky na údržbu a výkrm policajtů a oficírů. Neboť oni to jsou, co v zemi vytváří zdravé ovzduší.

Ale nemluvme o ozbrojencích, když máme na mysli životní prostředí. Chtěli bychom vědět, co se děje s těmi, kteří životní prostředí ničí.

Spolana Neratovice pustila do vzduchu desetkrát více nečistot v průběhu jedné hodiny, než se smělo. Napařil tedy úřad Spolaně pokutu ve výši 600 tisíc korun, tak jako 150 tisíc korun vysočanské spalovně a dalším podnikům za podobné nedodržení předpisů. Podniky zaplatily polovinu předepsané pokuty a lidé, kteří škody způsobili a byli za ně odpovědni, nazaplatili na pokutách ani halíř. Proč? Všichni buď měli mocné strýčky, nebo prokázali, že jednali v zájmu výroby — a ta má před ochranou životního prostředí nespornou přednost.

Tak se Československo, oplývající kdysi mlékem a strdím, země čistých vod, krásných strání a hustých lesů, postupně mění v měsíční krajinu.

Lišky na smetišti

Změny jsou vidět všude a na všem. Třeba na liškách, které přestaly lovit. Současná generace lišek má zcela novou kvalitu. Potuluje se po skládkách, vybírá si potravu z bohatě zásobených popelnic, prochází se Letenskými sady,čůrá na podstavec bývalé velesochy J. V. Stalina v Praze, chodí po ruzyňském letišti, tloustne a blahobytní a pro samé roupy se množí a množí, takže letos na podzim bude na lišky vyhlášen pogrom.

Jaké máme in puncto životní prostředí perspektivy? Pro veřejnost jsou ministerstvem vnitra utajeny. Dobře činí hoši z kachláku a vnitráckých sídlišť.

Investice na ochranu vod a ovzduší jsou rok od roku nižší. Loni jsme na přírodu a lidi vypustili 5,26 miliónů tun pevných a plynných jedovatých látek. A odlučovače stárnou. A nikdo dosud nespočítal, co stojí těžba a spálení metráku hnědého uhlí. Nikdo nevypočítal, co stojí nezdravá struktura průmyslu. Nikdo neřekl, jak vypadá krevní obraz obyvatelstva žijícího v oblastech, ve kterých se až šestnáctkrát překračuje povolená norma exhalací . . .

Žijeme v naprosto surreálném socialismu.

VLADIMÍR KADLEC

KRIZOVÉ JEVY —

následek nekvalifikovaných centrálních plánů

Prakticky až do šedesátých let rostl v ČSSR — při aktivní platební bilanci — vytvořený národní důchod rychleji než ve většině kapitalistických států. Existovaly sice určité disproporce, ale dynamika ekonomického rozvoje ukazovala na reálné možnosti poměrně rychlé nápravy chyb a nedostatků. Kritika ekonomů byla zaměřena především na to, že vadný hospodářský mechanismus málo využíval potenciálních předností plánovaného hospodářství. Kritizována byla přemíra direktivnosti a centralizace, která příliš omezovala pravomoc i ekonomickou odpovědnost výrobních podniků, tlumila jejich iniciativu a zbyrokratizovala celý systém plánování a řízení. Hospodářství vyčerpalo zdroje extenzívního růstu a pro intenzívní rozvoj chyběla v podnicích jednak účinná hmotná stimulace, jednak vnější ekonomický tlak konkurence. Administrativní, byrokratický tlak na zvyšování hospodárnosti výroby, na zavádění technického pokroku, inovací, na zlepšování technických a ekonomických parametrů výrobků se ukázal neúčinný. Projevilo se to v technickém zaostávání a v klesajících ekonomických trendech.

V roce 1968 byly návrhy ekonomů na reformu hospodářského mechanismu, připravované od roku 1964, včleněny do Akčního programu KSČ. Šlo především o snížení nadměrné centralizace a byrokratizace v plánování, o rehabilitaci funkcí výrobního podniku pokud jde o jeho odpovědnost za racionální hospodaření se svěřenými zdroji. Trh dodavatele měl být postupně změněn v trh kupujícího a u některých výrobků měl být omezen monopol výrobců. Ve výrobních podnicích měla být posílena ekonomická angažovanost pracujících. Podnikové rady pracujících měly vykonávat kontrolní funkci podnikového hospodaření, účastnit se řízení — nepřímo i tím, že volily ředitele podniku s důrazem především na jeho odbornou kvalifikaci. Kritérium odbornosti mělo být zesíleno v celém hospodářství.

Reforma byla prokleta

Po roce 1969 byly všechny korektury hospodářského mechanismu zavedené v roce 1968 proklety. I ty volné soboty, zavedené v roce 1968, byly zredukovány. Plánování a řízení se vrátilo do stavu před ekonomickou reformou. Během následujících let takzvané ekonomické normalizace dokonce direktivnost a centralizace ještě sílily, přesto (a také i proto), že disproporce a z nich plynoucí škody, ztráty a ekonomické deformace stále narůstaly. Vadná metodika plánování znovu přímo podporovala a odměňovala plýtvání surovinami a materiálem; teprve po více než deseti letech od ekonomické reformy z roku 1968 byl zrušen ukazatel hrubé výroby jako hlavní ukazatel průmyslové a stavební výroby. Rostla deficitnost zdrojů v poměru k nereálně plánovaným výrobním úkolům. Plánované výstupy nebyly v centrálních bilancích zajišťovány potřebnými vstupy; selhávalo především materiálové zajištění výrobních plánů — jež pak zůstávaly zbožným přáním. Přidělování deficitních zdrojů a jejich přerozdělování se provádělo stále se rozšiřujícím systémem priorit a superpriorit v hmotných jednotkách, protože finanční inflační politikou ztratily peníze svou funkci všeobecného ekvivalentu. Byrokratizace se prohlubovala a řízení hospodářství se postupně přibližovalo přídělovému válečnému hospodářství.

Rozsah byrokratického parazitního aparátu nabyl obludných rozměrů. Plánování ekonomického rozvoje se postupně měnilo v deficitní plánování (vytloukání klínu klínem). Ve všech oblastech ekonomiky existuje dnes inflační trh dodavatele. Odběratelé se musí podřizovat zájmům dodavatelů, kteří jsou monopolisty. Výrobní podniky nejsou pod účinným ekonomickým tlakem, aby se snažily samy od sebe, ve vlastním zájmu, automaticky, bez vnějšího (stejně málo účinného) postrkování uplatňovat ve své výrobě technický pokrok a zlepšovací návrhy, snižovat náklady a ceny, přizpůsobovat se požadavkům odběratelů. Důsledkem je technické zaostávání výroby, schodky v zahraničním obchodu na náročných světových trzích nebo drastické snižování dovozu z těchto trhů, což dále prohlubuje naše technické zaostávání za světem. Za naše obezní výrobky s nízkými technickými a ekonomickými parametry, zvláště stroje, dostáváme na světových trzích jen velmi nízké ceny, když se je vůbec podaří na náročných trzích prodat.

I náš nejvyšší propagandista V. Biľak, který ještě roku 1980 hlásal tezi, že období od nástupu nového marxisticko-leninského vedení strany se stalo jednou z nejúspěšnějších kapitol v dějinách výstavby socialismu, přispěl ještě v témže roce k charakteristice naší ekonomické situace zjištěním: v roce 1977 — až do konce roku 1979 se na tom nic nezměnilo — bylo pouze 2% výrobků, určených pro vývoz, na technické úrovni srovnatelné se světovou úrovní... můžeme se divit, že za mnohé vyvezené výrobky dostaneme poloviční cenu? (Tribuna 21/80.)

Na spotřebním trhu

způsobily nekvalifikované centrální plány nerovnováhu mezi poptávkou a nabídkou tím, že vytvořily inflační důchody, které nejsou podloženy reálnými spotřebními výrobky a službami. Vyjmenovat nedostatkové spotřební zboží a nedostatkové služby, které i podle zpráv oficiálního tisku nejsou trvale či přechodně k sehnání, by stačilo na samostatnou studii.

Spotřebitelé stoji ve frontách, nenakupuji, ale shánějí od obchodu k obchodu. U nedostatkového zboží existuje podpultovni prodej za připlatek nebo protislužbu prodavači. Spotřebitelé jsou okrádáni na váze, v kvalitě a cenách těmi, jejichž rukama prochází nedostatkové zboži. Z těchto bezpracnych důchodů vznikli novi, tzv. socialističti boháči. Kritika těchto zbohatlíků, kteři vykořisťuji spotřebitele, je vlastně kritikou centrálních plánovacich orgánů, které pro tyto jevy vytvořily svým plánováním podminky.

Ale lidé nejsou šizeni jen nepoctivými prodavači. Dokonce i otrlými spotřebiteli musí otřást zprávy kontrolních orgánů o tom, v jaké míře výroba a obchod porušuji předpisy o kvalitě a cenách spotřebního zboži.

Situace na spotřebním trhu je spolehlivým barometrem spokojenosti resp. nespokojenosti obyvatelstva. To se pak odráží v jejich politickém myšlení, v ekonomických přistupech, v postojich i vůči jiným událostem a jevům. Narušuje to důvěru k obchodu a výrobě — ale nejen k nim. Že u nás jde především o nekvalifikované centrální plánování a nikoli nějakou inherentni vadu plánovaného hospodářství, ukazuje dnešni Maďarsko. Kádár na sjezdu maďarských odborů v prosinci 1980 prohlásil, že poptávka a fondy spotřebního zboží, které jsou k dispozici, musí být v rovnováze, a kdo chce dobro pracujicího člověka, uznává a dodržuje pravidlo, že kupni síla nemůže být větši než množství spotřebního zboží na spotřebním trhu.

V materiálovém zajištění výrobních plánů

vytvořily nekvalifikované centrální plány obdobnou nerovnováhu mezi plánovanými potřebami a reálnými zdroji, jako na spotřebním trhu. Jen disproporce, deformace, národohospodářské škody a ztráty jsou tu řádově vyšši. Pouhý oficiálně přiznávaný výčet nedostatkových materiálů, subdodávek, kompletačních prvků, nářadí a náhradních dílů je otřesným svědectvim, jak nerovnovážné, nesladěné, nevyvážené a tim i nereálné jsou centrální materiálové bilance. Oficiální tisk přináší informace o tom, jak náměstkové podnikových ředitelů objiždějí subdodavatele a doslova prosí o materiál, který už měl být podle smluv dodán, že se jezdí tisíce kilometrů pro náhradni díly v ceně stokoruny, že republiku křižuji zásobovači pokoušejíci se sehnat pro výrobu alespoň to nejnutnější.

Objednací a dodací lhůty u materiálu a subdodávek jsou neúměrně dlouhé, několikanásobně delší než v průmyslově vyspělých státech. Výrobní podniky musí objednávat dřív, než znají, jaké jim budou z centra uloženy plánované výrobní úkoly. Proto pak u nich vznikají jednak nepotřebné zásoby, jednak dodatečné materiálové požadavky. U dodavatelů tím zase vznikají kapacitní obtiže. U úzkoprofilových materiálů a subdodávek jsou proto dodávky kráceny, často mechanicky, lineárně, někdy v závislosti na nabídnutých protislužbách. Odběratelé z opatrnosti objednávají víc než potřebují, a tim se situace v zásobování dále zhoršuje. V dodavatelských vztazích tak vzniká nedůvěra, labilita, nespolehlivost. Nepravidelné a nárazové dodávky znemožňuji plynulost a rovnoměrnost výroby, to způsobuje nevyuživáni výrobních kapacit a fondu pracovní doby, obvykle v první polovině měsíce. Nerovnoměrnost výroby snižuje výrobní potenciál, zdražuje výrobu při práci přes čas, šturmováni snižuje kvalitu výrobků.

Odběratelé zpravidla nepenalizuji dodavatele za opožděné dodávky, spokojuji se i s jiným než objednaným sortimentem, jinou kvalitou, menším množstvím, než bylo smluvně přislibeno, neboť nechtěji svého (monopolního) dodavatele rozzlobit. Dodavatel je pánem, na němž jsou i v budoucnu závisli. Monopolní dodavatel pak neni nucen inovovat, zvyšovat kvalitu, snižovat náklady — plni plán pohodlně i zastaralými výrobky.

U investic

se nerovnováha mezi plánovanými úkoly a reálnými zdroji projevuje jako následek ekonomické iracionálnosti a absurdity, a tim vznikaji často zbytečné, obrovské každoroční škody.

Je známo, že na všech stavbách včetně těch, které maji nejvyšši prioritu, stále něco chybi. Převážně jde o dodávky elektrotechniky, armatur, kabelů, měřici techniky, úpravny vod apod., avšak i rozhodujici technologické soubory se většinou dodávaji neúplné a opožděně — to jsou slova náměstka ministra energetiky (Hosp. noviny 47/81).

Každým rokem se jedna třetina nových investic s nejvyšši prioritou uvádi do provozu opožděně, někdy i o několik let. Z nedokončených investic pak chybi produkce, s níž se v plánech počítalo. Vzniká řetězová reakce poruch v dodavatelských smlouvách.

Jednou z hlavních příčin opožděného dokončováni investičních staveb je špatná časová koordinace dodávek stavebních a strojních. Znamená dlouhodobé umrtvení hodnot a nadměrnou rozestavěnost. I zde trh dodavatele a nefungujici dodavatelské vztahy působí národohospodářské škody. K příčinám patři i opožděná projekční připravenost.

Metodika plánováni investic vedla až k ekonomickým absurditám. Je obtižné investovat úsporně, když projekční ústav plní plán tim lépe, čim nákladnější investice naplánuje. Stavební podnik nesplni plán objemu výroby, jestliže by dokázal provést investici s nižšími plánovanými náklady. Také investor plní svůj plán tim, že prostaví plánované částky. Protože většinou financuje investici nikoli ze svého, ale ze státních prostředků, je někdy ochoten vyjit stavebnímu podniku vstříc a potvrdit i práce, které nebyly vůbec provedeny.

Nerovnováha v bilanci pracovních sil

vytvořila poptávku po pracovních silách větši, než je jejich nabídka. Vznikla poptávka po neexistujících dělnicích — nikoli živelně, ale jako důsledek nekvalifikovaných centrálních plánů. Například v pětiletce 1970-75 bylo investiční politikou vytvořeno o 82% víc nových pracovních příležitostí, než odpovídalo přírůstku pracovních sil — jak

uvedl náměstek ministra plánování (Plánované hospodářství 8/82).

Strojní pracovní místa zůstávají neobsazena. Obrovské částky byly zbytečně proinvestovány, byly proplýtvány, protože ani v nově vybudovaných investicích není někdy plně obsazena ani první směna.

Podniky nemohou naplnit plánované stavy pracovníků. Proto se lidem daří nacházet stále výhodnější zaměstnání, tj. pracoviště s měkčími výkonovými normami, s praci jen v základní směně atd. Nezaměstnanost byla odstraněna už koncem čtyřicátých let. Dnes se následkem nekvalifikovaného centrálního plánování plná zaměstnanost — bohužel a zbytečně — změnila v pseudozaměstnanost, fiktivní zaměstnanost, v přezaměstnanost, doprovázenou byrokratizací a mající charakter falešné sociální zaměstnanosti. Jak napsaly Hospodářské noviny (10/81) propast mezi rozsahem pracovních příležitostí a reálným počtem pracovních sil překročila meze, které jsou společensky únosné.

Odměňování podle práce

Plánovací centrum nedokázalo za více než třicet let vytvořit podmínky, aby se uskutečnila zásada odměny podle skutečně vykonané práce. Dnešní nivelizace mezd svědčí o tom, že dnešní hospodářský mechanismus v tomto směru totálně zklamal. Jde o dlouholetou chronickou nemoc, která je v rámci dnešního hospodářského mechanismu asi nevyléčitelná.

V roce 1977 napsal ministr práce (RP 10.3.77), že ani u jednotlivých profesí se uvnitř jejich skupin neprojevila diferenciace v odměňování skutečně podle toho, zda jde o pracovníky vynikající nebo mající podprůměrné výsledky. O čtyři roky později (Hosp. noviny 17/81): Zatímco výkonnost u technickohospodářských pracovníků je odlišná až o 50% a u dělníků o 25%, rozdíly ve výdělcích se pohybují v rozmezí 3 až 5% a zcela výjimečně jsou vyšší.

Za této situace není divu, že dochází ke mzdové inflaci, že důchody obyvatelstva nejsou podloženy spotřebním zbožím a že během posledních let byla vytvořena obrovská kupní síla, která nemá naději, že by mohla být na spotřebním trhu realizována.

Zvýšení budoucí produktivity práce, pracovní kázně, technologické discipliny je mimo jiné podmíněno tím, aby byl k dispozici dostatek finančních (ovšem spotřebním zbožím podložených) prostředků na účinnou mzdovou diferenciaci. Tady jsou však vyhlídky dosti pochmurné. Jak uvedl náměstek ministra plánování (Plánované hospodářství 8/82), při skutečném poklesu užitého národního důchodu v roce 1981 proti roku 1980 o 4,5% a při plánovaném přírůstku národního důchodu v roce 1983 proti roku 1982 jen o 2% se nelze divit, že plánovaný meziroční růst průměrné mzdy o 0,5% je nedostatečný pro stimulační působení mzdy. A jiná výpověď (Hosp. noviny 41/82): Říká se, že nedostatky jsou proto, že lidé nepracují kvalitně. Nepracují dost a kvalitně proto, že nejsou hmotně zainteresováni. Materiálně nejsou hmotně zainteresováni proto, že není z čeho hmotně zainteresovávat... A tak to jde dokolečka dokola a zdá se, že jsme konečně přišli na tajemné perpetuum mobile.

Ve skutečnosti je to jen lidové vyjádření známé kybernetické poučky o negativní vzájemné zpětné vazbě. Ve špatně plánovaném hospodářství jsme léta prováděli líbivou inflační normalizační mzdovou politiku. A dnes máme zaplatit účet.

Závěr

Předcházející kapitoly měly dokázat, že naše centrální plánovací orgány vytvořily v posledních letech hluboké disproporce a nerovnováhy v téměř všech základních oblastech našeho hospodářství. Obnovit proporce a rovnováhy bude nesmírně obtížné a bolestivé. Ale bez toho jsou pokusy zdokonalit naše plánování a řízení jakýmkoli souborem opatření jen čeřením vzduchu. I na zasedání ÚV KSČ v listopadu 1982 na to bylo, i když eufemisticky, upozorněno slovy, že skutečná úloha a autorita plánu jsou dány především kvalitou, vybilancovaností, potřebnou provázaností jeho jednotlivých částí, správným vztahem mezi plánovanými cíli a určenými prostředky — a že v tom se nám to ne vždy dost dobře daří.

Dynamický růst produktivity práce by vyžadoval především:

- ekonomickou angažovanost naprosté většiny pracujících jejich zainteresováním na hospodářské demokracii v podniku, tj. především jejich kontrolu hospodaření podniku a účast na jeho řízení, včetně vlivu na jmenování vedoucích pracovníků v podniku;

- posílit decentralizací ekonomickou pravomoc a odpovědnost podniků tak, aby se ve vlastním zájmu a bez vnějšího administrativního postrkování zajímaly o nové technické poznatky, rychle je včetně vlastních i cizích zlepšovacích návrhů uváděly do praxe, inovovaly a zkvalitňovaly své výrobky, snižovaly náklady a ceny. Toho však bez změny dnešního antiproduktivního hospodářského mechanismu nelze dosáhnout;

- změnou plánovací metodiky oslabit dnešní boj podniků s plánovacím centrem o měkký plán, kdy podniky od centra vyžadují nižší úkoly a vyšší příděly zdrojů (ÚV KSČ v listopadu 1982), kdy uplatňují nadsazené požadavky na investice, energii, úzkoprofilový materiál, devizy, pracovní síly, mzdové fondy — aniž jsou ochotny převzít od centra odpovídající úkoly. Plánovací centrum nezná (a nemůže znát) potřeby a zdroje v podnicích natolik, aby je mohlo objektivně posoudit. Plánovací centrum proto střílí naslepo, podniky předstírají bolestivé zásahy, chytračí, zatajují, nadsazují, spekulují apod. A to se opakuje každý rok. Z toho tloustne byrokratický aparát. Že to jde jinak, to úspěšně vyzkoušeli změnou hospodářského mechanismu v Maďarsku.

I kdyby se nepřítel namáhal sebevíc, nemůže nám škodit tolik, kolik si škodíme sami, když se dopouštíme chyb — prohlásil J. Kádár na sjezdu maďarských odborů v prosinci 1980. Jeho názor vybízí k přemýšlení, nakolik jsou dnešní krizové jevy v našem národním hospodářství odstranitelné, resp. zbytečné. Je jistě kladem, že dnešní nedo-

statky a vady jsou i oficiálně přiznávány. Kladem jsou i nepřímá přiznání, že nejsme schopni využít obrovských skrytých zdrojů (tzv. rezerv), které leta leží nevyužity ve všech oblastech ekonomiky. Přiznat dnešní neutěšený stav našeho hospodářství (ostatně zatajit by ho už ani nešlo) a naše velmi neradostné ekonomické trendy a perspektivy je dobré východisko, je-li následováno kritickou analýzou i základních příčin. Takové analýze by měla být podrobena především účinnost dnešního hospodářského mechanismu, reálnost centrálních plánů a podmínky pro neformální účast pracujících na řízení a kontrole podniků. To by však vyžadovalo otevřenou, poctivou, angažovanou a svobodnou diskusi, k níž měla přispět i tato práce.

Prosinec 1982 (kráceno)

(Uveřejněno bez vědomí autora.)

Ze Sovětského svazu:

VĚRA FIŠTEJNOVÁ

BEZ DOMOVA

Pokud máte zámožné a podnikavé rodiče, kteří vám už v dětství našetřili na družstevní byt a včas všechno zorganizovali, nebo máte takové povolání, že podnikový byt vám nabízejí na každém rohu, nebo jste měli to «štěstí», že babička včas umřela / ne, to není cynismus /, tak to možná neznáte. Ale určitě je víc těch, kdo to znají. Chodili také po večerech ulicemi, dívali se na osvětlená okna a snili o tom, že taky jednou budou bydlet, budou mít také osvětlené okno, třeba i s takovou lampou, nebo s takovým pěkným stropem, květinami, a pak se zase vraceli do společného bytu s rodiči, nebo každý zvlášť do dívčí a chlapecké koleje, nebo on do podnájmu a ona do ženských domovů. Ale proti vyprávění, které bude následovat, je to všechno jen romantická idyla mládí. Je to vlastně logické — všechno mají v Sovětském svazu větší — i hloubky lidského ponížení a těžkosti života. Příběh vypráví o nebydlícím člověkovi, mladé sovětské inteligentce, která nemá vlastní byt a sní alespoň o bytě komunálním. Bytě, kde kuchyň, koupelna a záchod jsou společné s několika, někdy i s deseti sousedy, tedy s deseti menšími či většími rodinami. Ne s lidmi, se kterými chcete žít, jako je to v bytových společnostech nebo komunách na Západě, ale s lidmi, kteří mají stejnou smůlu jako vy, že žijí v komunálním bytě. Soused může být hodný člověk, ale taky alkoholik, zloděj nebo donašeč, nebo prostě nesnášenlivý typ. Ale i takové bydlení může být snem pro člověka bez domova... Následující článek byl otištěn v ilegálním ženském časopise Maria, který vychází v Leningradě, pod titulkem. «Monolog člověka bez domova»; autorkou je Ksenija Romanovová.

*
* *

«Pochválen buď, komunální byte, ubohý brlohu! Přistřeší mnohých — se svými hrůznými kuchyněmi, kde je všechno na očích, kde zvlčí i ty nejslušnější ženské, kde se odehrávají takové scény, o jakých se nesnilo ani Alekseji Maksimovičí Gorkému.

Byla kdysi jakási pochybná teorie na toto téma, jako že komunální byty čeká velká budoucnost, že sehrají svou progresivní roli při formování kolektivismu v lidech, při jejich převýchově do onoho stupně rozvoje, že člověk bude znít hrdě a psát se s velkým písmenem. Teorie jaksi vymřela, ale komunálky zůstaly.

Tak už dost! Přestaň očerňovat to, o čem v těžkých chvilkách sníš jako o nesplnitelném přání! Vždyť se to zdá divem divoucím, že jsou na světě někde čtyři stěny, odkud tě majitelka bytu nevyhodí uprostřed noci jenom tak, protože se jí zachtělo, a stěžovat si není kde, když tam nejsi hlášena. Dokonce i když tě majitelka upozorní dva týdny předem, zkus si najít za takovou chvilku byt! A navíc v komunálním bytě nemusíš platit za jeden pokoj polovinu platu (když vydělávaš 90 rublů — 900 Kčs), ale jen nějakých pět-šest rublů i s elektrikou. Vidíš, i na jídlo ti zůstane! Ale, co mi to tu vykládáte o podmínkách, které se neslučují s lidskou důstojností! Nemám ani takové bydlení, a tak se klidně můžu utěšovat iluzí, že kdyby ryby na talíři... tak bych neměla takové sousedy jako mají všichni, ale takové, jako se píše v knihách: hodné, jemné, slušné.

Do hrnce by mi nenakukovali, co tam vařím, a nedělali by výstupy pro neumytý talíř nebo obsazenou plotnu. A už vůbec by nebyli vtíraví, nestarali by se o moje problémy, nešpiclovali by mě. Jo, jo, já vím, že to nebejvá! Ale trošku si snad zasnít můžu, ne?

Vy si teď určitě myslíte, že jsem pěkný ptáček, holka z podsvětí, přížívnice nebo tak něco, že? Věřte, není tomu tak! Pracuju v jednom z «inteligentních» zaměstnání, kde platí skoro dvakrát míň než nekvalifikovaným dělníkům, ale bez vysokoškolského diplomu neberou. Co dělám po práci? Když mám kde spát, tak asi to samé, co vy. Popisovat to není tak zajímavé — jednak — a taky vám do toho tak moc není, je to moje čistě osobní věc.

Ale když nemám zrovna kde bydlet, jako teď, tak po práci trávím volný čas hledáním noclehu. Telefonuji známým asi takhle: «Ahoj! Co zrovna děláš? Aha, máš návštěvu? Aha, no tak ahoj, nebudu tě zdržovat». Nebo ještě líp: «Nazdar! Můžu k tobě přijít? Víš to je tak... No, nemám kde spát. No jo, zase nemám kde bydlet. Proč? Vysvětlím ti to, až se sejdeme. Cože? Ach, že chceš pobýt o samotě. No tak ahoj...». Ale vůbec ne! Neurážím se, každý člověk má právo chtít mě vidět nebo ne, a tím spíš

když jde o přenocování. Já si to plně uvědomuji a proto se snažím neurážet se. Nemůžu přece chtít od přátel, aby mě k sobě nastěhovali navždycky. A jsou mimochodem lidé, kteří to dovedou: parazitovat na cizím soucitu a někdy na neschopnosti říci ne. Jeden můj známý nebydlící tak žije u svého přítele s měkkým srdcem už přes půl roku. Ale já se neumím nalepit jako smůla. Tak vede moje cesta — směr letiště. Tam mají měkká křesla, v noci nevyhánějí a navíc celou noc, plných 24 hodin funguje kavárna. Když máte nespavost, dáte si kafíčko, slupnete nějaký obložený chleba...

Ale od takových noclehů pomalu obrůstám špínou. Ne, nevykládejte mi o hrdinných čistotných dívkách, které se v cizích městech umývají na záchodech na nádražích. Je to trochu jiné... trochu, ale přec jen. Předně pro mě to není cizí město; v cizím městě je naděje, že téměř nemůžeš narazit na někoho známého. A obraz to je, přiznejte mi to, nepříliš vábný. Nějaká husa, svlečená do pasu se myje v umyvadle v sousedství se záchodovými mísami (dveře tam na záchodech nebývají), mezi cestujícími vesnickými bábami s nůšemi a ranci, které nesou na trh, a dámami, které nesou na trh své tělo. A pak, já nevím, jak vy, ale já se k smrti bojím chytit nějakou hloupou nemoc. A na nádraží je taková pravděpodobnost mnohem větší než kdekoliv jinde, už vzhledem k provozu. Ne! To už radši budu obrůstat špínou. Radši nebo ne, ale za chvíli se budu štítit sama sebe. Vlasy už mám slepené mastnotou a potem, zápach nemytého vlastního těla mě přivádí k hysterii. Lidi se mnou nebudou chtít sedět u jednoho stolu. A já je chápu! Představte si, já je chápu... Určitě, vůně člověka bez domova — to není nic pro normální smrtelníky!

O čem to tu plácám? Proč vůbec? Vždyť nikdo není nikomu ničím povinován. Tak je to u nás. Já ale přece nežiji ve vzduchoprázdnu, ale ve státě. A stát, to je podle mých ne zcela jasných představ systém sociálních vztahů. A měl by se, jak si myslím, postarat o to, aby jeho občané měli kde žít, co jíst! Nebo se nemůže postarat? Nebo nechce?

Těch let, co proletělo, a pořád má pravdu Dostojevskij. Nenechávejte bez povšimnutí chudobu a bídu! Pokorně prosím za prominutí, žebráky u nás nemáme a chudé taky ne. Studovala jsem společenské vědy, něco si pamatuji. Ale komunální byt — to je bída. Lidi se dusí nuceným soužitím, svou úlohou svědků cizího života vnucenou jim okolnostmi. Ale je tam postel, čtyři stěny, které ti nikam neutečou. A taky (ó, pohádkový sen!) koupelna, ve které se pravda ne vždycky, někdy ani ne pozdě v noci, ale přece jen můžete vykoupat, mezi námi dokonce se i ohřát, když na ulici promrznete...

Promiňte, že vás zdržuju svým hloupým naříkáním. Vím, samozřejmě vím, že si za to můžu sama. Za co? To já dost dobře nevím, ale vidím vám to na očích. Na shledanou! Já jedu na letiště — do rána. Pak zase do práce. Jak že se jmenuju? Ale ne, to není tak podstatné...».

L50

TŘIKRÁT OD NÁS:

Byty?

Dávno už tomu, dávno, kdy se každým rokem uveřejňovaly přehledy o stavu bytového fondu a dokonce i konkrétní počty žadatelů čekajících na byt. Čas od času pak pro uklidnění potřebných následovaly sliby vyslovované nebo dokonce usnášené na místech a shromážděních nejvyšších. Například na sjezdu KSČ před dvaceti léty bylo usneseno, že bytová krize bude s konečnou platnosti zažehnána do roku 1970. I v tomto případě zůstalo u slov. Nejhorší situace je stále v hlavním městě, kde čekají desetitisíce rodin na samostatný byt. Ve více než 13 procentech pražských bytů žijí dvě rodiny a hospodaří vlastně dvě domácnosti. Praha má ještě některá další prvenství. Je zde nejnižší počet bytů I. kategorie ze všech měst, kde žije více než 100.000 obyvatel. V porovnání s těmito městy mají pražské byty také nejmenší rozlohu. V průměru nepřesahuje jejich obytná plocha čtyřicet čtverečních metrů.

My a Rakušani

Ve vídeňském Institutu pro mezinárodní srovnávání publikoval jeho pracovník, český exilový ekonom ing. Petr Havlík zajímavou studii, ve které srovnává Československo se sousedním Rakouskem.

Uvádí v ní například, že ještě v roce 1960 byl průměrný příjem obyvatel obou zemí přibližně stejný, zatímco o dvacet let později, v roce 1980, byl příjem rakouského občana už dvakrát tak velký jako jeho československého souseda. V přepočtu na šilinky činí průměrný roční plat československého občana 51 tisíc šilinků, naproti tomu rakouského 123 tisíc. Československý pracující dostává tedy jen 41 procent výdělku zaměstnaného Rakušana. K tomu je nutné připomenout, že průměrná týdenní pracovní doba činí v Rakousku 37 hodin, kdežto v Československu 42 a půl hodiny.

Zbytečné starosti

Když se před dvěma roky otvíral na Pankráci s velikou slávou Palác kultury, hned se z tribun a v novinách vysvětlovalo, oč je tato pražská instituce skvělejší než její protějšky v západních zemích a jak obrovskému zájmu návštěvníků Prahy i Pražanů se těší. Někteří neváhali srovnávat ji s novým pařížským Národním střediskem umění a kultury Georgese Pompidoua, a zároveň si starostlivě kladli otázku, zda je Francouzi budou umět využít. Jaká je dnes skutečnost: pařížské Centre Pompidou navštěvuje od jeho otevření v průměru dvacet tisíc lidí denně, to znamená víc než půl miliónu za měsíc a víc než šest miliónů za rok. Zdá se, že zde ani nemají zapotřebí organizovat Den otevřených dveří, jak to dělávají v pankráckém Paláci.

JIŘÍ RUML

Běda tomu, skrze koho . . .

Je v našem trestním kodexu paragraf nazvaný «Pobuřování» a má v záhlaví číslo 100, což se dobře pamatuje. V jeho judikatuře a komentáři k ní se praví, že «i kritika určitých jevů ve společnosti, je-li úplně jednostranná a přehnaná nebo zkreslená a užívá-li se v ní úplně tendenčního srovnávání, může být pobuřováním vyvolávajícím nepřátelskou náladu», ale «není třeba, aby nepřátelské smýšlení nebo nepřátelská nálada byly skutečně vyvolány; stačí jakékoliv, třeba i bezvýsledné působení na myšlení jiné osoby», neboť «je totiž pobuřujícím projev, který podle svého obsahu je objektivně způsobilý nepřátelské smýšlení nebo nepřátelskou náladu vyvolat, i když je v konkrétním případě nevyvolal». A «další podmínkou pro naplnění skutkové podstaty pobuřování je, aby pachatel pobuřoval nejméně dvě osoby», přičemž «není nezbytná ani přítomnost dvou osob současně; postačí, pobuřuje-li pachatel dvě osoby postupně za sebou».

Možnost pružného výkladu je očividná, ne nadarmo se takové paragrafy označují jako gumové. Z uvedeného totiž může vyplynout, že k trestnímu stíhání podle stovky postačí, když občan-pachatel na refýži řekne postupně nejméně dvěma spoluobčanům: «Už tu, hergot, čekám půl hodiny a nikde žádná tramvaj, to je mi pořádek!» Je totiž «určitým jevem ve společnosti», že tramvaje obvykle nejezdí, když nejvíc pospícháme, a projev dotyčného občana-pachatele (navíc kriticky úplně jednostranný a přehnaný, neboť nikoliv žádné tramvaje nejezdí, nýbrž jen ta jeho se dlouho neobjevuje) může být «podle svého obsahu objektivně způsobilý nepřátelské smýšlení nebo nepřátelskou náladu vyvolat», přinejmenším proti socialistické hromadné dopravě, a to dokonce i v případě, že ji «v konkrétním případě nevyvolal», když se k nespokojenci ani jeden z obou postupně slyšících občanů nepřidal, což je však nereálné, neboť obvykle je spolunasraných cestujících celá kopa, ale to už lze kvalifikovat jako vzbouření, kteréžto spadá do paragrafu «Rozvracení republiky» a za zvlášť choulostivých okolností je na to i trest smrti. Za pobuřování v prvním odstavci možno vyfasovat «pouze» tři roky. Zůstaňme tedy u toho.

Vy asi neznáte Drahomíru Fajtlovou z Trutnova, mezi přáteli zvanou Daďa anebo Fajtlovka, ale já ji znám už pár let a tak vám o ní něco povím, protože ona teď sedí v hradecké věznici právě kvůli stovce a jelikož v Krkonoších tramvaje nejezdí, snaží se jí ouřady přisoudit pobuřování jiného druhu, leč stejné provenience.

Daďa neboli Fajtlovka dělá v krkonošských Interhotelech provozářku, má ve svém rajónu devět pohostinství od Albeřic po Sněžku a zná proto poměry uprostřed nejvyšších českých hor velmi zevrubně, neboť tam žije od pětačtyřicátého roku a vidí, k jak převratným, ale neradostným, změnám tam dochází. Ví, které horské boudy z nedbalosti vyhořely, kolik jiných se rozpadlo a rozpadá, jak se v těch zbývající hospodaří či spíš nehospodaří, kam a komu byly další za babku odprodány nebo jinak začachrovány a vidí taky, že se v národním parku budují široké autostrády kvůli těžbě dřeva, zatímco letité horské stezky berou za své, a s hrůzou zírá na to, jak celý lesní areál Krkonoš podléhá smrtonosné zkáze.

Koho by tohle všechno nerozčílilo? Nepobouřilo?? A nikoliv «z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky», jak vyžaduje dotyčný paragraf, nýbrž právě naopak. To přece nemůže být lhostejné zejména člověku, který za ty roky nachodil nebo najezdil na lyžích tisíce kilometrů v kraji, který nejen důvěrně zná, ale i miluje. Před několika lety doktoři Dadě poněkud poničili nohu, když jí do zlomeného bérce natloukli ocelový hřebík tak nešťastně, že porušili kotníkové pouzdro a ona teď trochu pajdá, ale dál zdolává vzdálenosti i výšky, dělící její závody, a dokonce cestou vlastnoručně čistí a upravuje zanedbané a proto zanesené odtokové stružky na horských stezkách.

Řeknete si, že takový člověk by spíš zasloužil metál než vězení, ale když ono je v tom něco jiného. Daďa má přátele a to je casus belli proti ní, neboť jde o Jirku Lederera, Vaška Havla a též o autora tohoto povídání. Proto o tom píšu. Jiří Lederer o ní pěkně hovořil ve Svobodné Evropě, Václav Havel se náhle ocitl na svobodě a má nedaleko Trutnova chalupu, a já zas byl se ženou u Fajtlů koncem února na lyžích. Pravda, moc jsem toho nenajezdil, už mi to tak nejde, ale příslušným orgánům to stačilo jako důkaz styku s «živlem nepřátelským», ačkoliv on se více potýkal a stýkal s živlem sněhovým. Ale žerty stranou.

2. března Daďu uvěznili, když jí současně prohledali pracoviště v Horalce, chalupu na Pomezních boudách, byt v Trutnově, byt její matky, pracoviště kamaráda na Pražské boudě a jeho byt v Hradci Králové. Akce jak v dobrodružném seriálu, jenže nebyly nalezeny zbraně ani protistátní letáky, jak možná čekali, ale veskrze jen a jen literatura, protože oba Fajtlíci hodně čtou. A teď se pracně shánějí ti dva svědci, kteří by se dali přesvědčit, že je Drahomíra Fajtlová pobouřila aspoň postupně, když na horách se lidé potkávají spíš jednotlivě.

Zatím objevili jednoho ze spolupracovníků, který tvrdí, že mu jejich provozářka loni v květnu půjčila přečíst paměti Adiny Mandlové «Dneska už se tomu směju», ale není tak docela jisté, že onen hoch se cítil být tím pobouřen, pokud ho ovšem nepohoršilo naturalistické líčení lásek naší známé filmové hvězdy, jimiž se ona netají, a bylo jich opravdu hodně.

Ještě taky objevili u jednoho svědka můj fejeton «Rýbrcoulův falus» o hrůzách, které Krkonoše prožívají a jaké je ještě čekají v letech ne příliš vzdálených díky spadu spřáteleného popílku z našich, východoněmeckých a polských komínů. Ani tento svědek však nepovažuje za pobuřující, že fejeton od provozářky údajně dostal, ba ani jeho obsah, který pokládá spíše za ekologickou záležitost, a naopak je sám pobouřen tím stavem, protože v onom kraji žije s celou rodinou.

Tak aby bylo jasno: V tom fejetonu je pouze zlo-

meček toho, co by se dalo o Krkonoších a novodobém panstvu napsat. Abych nechodil daleko — bývalý objekt Interhotelů, Barrandov, na němž byla narychlo opravena střecha za 130 tisíc korun, byl skoro vzápětí prodán za 50 tisíc sakumprásk Generální prokuratuře, která má u nás bdít nad zákonností. A dalo by se uvést víc takových příkladů z Krkonoš, ale i z jiných částí naší drahé levné vlasti, třeba kolik státněsoukromých vil se postavilo na účet jiných potřebných objektů veřejného zájmu, jakým je například třináct let budovaný pavilón plastické chirurgie ve Vinohradské nemocnici, který mám právě na očích.

Jistě přijde čas, a nebude to možná dlouho trvat, že se to i u nás začne někomu účtovat, jak se teď děje v sovětské věrchušce, ovšem i potom, až to přiznáme, což se zatím činí velmi nesměle a takřka šeptem, vymění se jenom strážci pokladu a ti, co na tohle veřejně upozorňují, budou i nadále vydáni nebezpečí trestního stíhání pro pobuřování. Jako Drahomíra Fajtlová.

Tady jde zřejmě o záměnu příčin a následků. Následného pobouření za skutečné pobuřování. To není jen slovní hříčka, protože nebývá stíhán ten, kdo pobuřuje — a nikoliv pouze dvě osoby po sobě, nýbrž miliony lidí naráz — neboť jeho konání má důležitou polehčující okolnost. Nečiní tak z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky. On totiž právě díky jeho existenci žije. A dobře, předobře.

12. dubna 1983

(Otištěno bez vědomí autora.)

DOVĚTEK REDAKCE: Ty dvě pobouřené osoby se nenašly. Drahomíra Fajtlová byla propuštěna, «protože důvody pro vazbu pominuly», a to 16. května 1983, tedy po 11 týdnech, na rozdíl od Jiřího Rumla a dalších osob držených ve vazbě v l. 1981-82, kterým pominuly důvody až za rok.

O ZACHÁZENÍ S NEMOCNÝMI VĚZNI V ČSSR

Uveřejňujeme tento dopis jako výpověď očitého svědka o metodách zacházení s vězni, včetně politických, v «lékařském» ošetření v dnešních československých věznicích. Přestože je psán loni na jaře, zůstává aktuální, jelikož se na popsané praxi nic nezměnilo. Autor dopisu, historik dr. Ján Mlynárik, byl propuštěn z vazby ve vězeňské nemocnici v Trenčíně 28. května 1982 jako poslední ze všech uvězněných v případě «Šiklová a spol.», později přejmenovaném na «Ruml a spol.» Osoby zadržené v tomto uměle vykonstruovaném případě «podvratné činnosti» byly drženy až rok ve vazbě. Žádný z nich nebyl postaven před soud, tím méně odsouzen. Dr. Ján Mlynárik žije od prosince 1982 v západním Německu.

Praha 17.3.1982

Ministerstvu zdravotnictví ČSR
Třída Wilhelma Piecka, Praha 2
(zasláno prostřednictvím Zdravotní správy Sboru nápravné výchovy Praha 4 - Pankrác)

Vzhledem k tomu, že už půl roku jsem transportován z Ruzyně do vězeňské nemocnice na Pankráci na ambulantní léčení a že jsem i po dobu hospitalizace v této nemocnic byl převážen do jiné nemocnice, považuji za nutné obeznámit Vás s praxí, která je při těchto transportech běžná a která se mi jeví jako antihumánní.

Včera při transportu obviněných z Ruzyně na Pankrác a zpět jsem byl svědkem násilí, které bylo použito proti pacientovi, který krátce předtím byl na rehabilitačním oddělení nemocnice ambulantně léčen soluxem a ultrazvukem pro nemoc páteře a který při vycházení zakopl na kamenných schodech a poranil se, takže kulhal a stěžoval si na bolest v koleně. Bez ohledu na uvedené skutečnosti mu byla nasazena pouta a bylo mu přikázáno jít do uzavřeného prostoru — kabiny (60 × 50 cm) skříňového vozidla. Prosil příslušníka SNV, aby tam nemusel jít pro úraz, který utrpěl, a uváděl, že nemůže bez bolesti ohnout nohu. Příslušník ho však tam po několik minut před 10 pacienty (obviněnými) s výroky: «Já vás tam dostanu» a «držte hubu» násilím rval, až pacient křičel bolestí a dovolával se pomoci vedoucího eskorty, který se ztotožňoval s počínáním příslušníka SNV.

V celém tomto jednání bylo užito násilí proti pacientovi se zjevnými prvky svévole a msty (výrok příslušníka SNV: «Vy víte, za co to je!») a brutality. Je nutno se pozastavit nad tím, proč lidé, kteří potřebují lékařskou pomoc a léčení, jsou po jejich poskytnutí nuceni snášet pouta a být přepravováni v úzké komoře. Jak tísnivě působí pobyt v ní, jsem zažil osobně. Ačkoli jsem se léčil na nemoc rukou a měl jsem v nich bolesti, byla mi také nasazována pouta. Dokazuje to, že léčení ve vězeňských podmínkách není léčením, že represivní charakter vazby se přenáší i na formu léčení. V poutech, dokonce ve svěracích poutech jsou pacienti přepravováni na vyšetření do jiných nemocnic (z pankrácké nemocnice) v sanitkách, ačkoli přítomnost 3 ozbrojených příslušníků SNV vylučuje, aby nemocný člověk proti nim mohl použít násilí. Osobně jsem viděl pacienta, který v sebevražedném úmyslu si vrazil čínskou tužku do mozku a takřka zázrakem ještě žil. Musel s námi prodělat všechny procedury přípravy transportu (soustředění, prezentace, osobní prohlídka atd.), byla mu nasazena pouta a byl uzavřen do těsné komory skříňového auta. Případ, který by se v civilu běžně řešil okamžitým nasazením auta na úrovni koronární jednotky se signalizací pro rychlou jízdu a lékařskou službou, byl zde řešen jako

běžný případ eskorty muže z jednoho vězení do druhého. Pacient již nežije.

Znám také případ, že do ruzyňské věznice byl eskortován po 4 dnech hospitalizace obviněný s úrazem páteře a se zlomenýma rukama, které měl v sádře a na něž mu při eskortě (na sádru) nasadili pouta. Zvláštní komentář k trestnímu řádu z roku 1981 dává orgánům činným v trestním řízení možnost nevzít nemoc (úraz) obviněného na vědomí a za každé situace ho vzít do vazby (pokud výslovně neumírá) s tím, že nemoc není důvodem nevzetí do vazby, resp. propuštění z ní, protože ve vězeňských podmínkách jsou všechny možnosti k léčení (jak mi bylo oficielně oznámeno z Městského soudu v Praze). Za situace, kdy se věznice na základě tohoto komentáře přeplňují nemocnými, je nutno se distancovat od existující praxe zacházení s pacienty ve vězeňských podmínkách. Tato praxe vylučuje už samu zásadu presumpce neviny a nejen s obviněnými zdravými, ale i s obviněnými nemocnými je nakládáno už jako se zločinci, ačkoli nebyli ještě právoplatně odsouzeni. Je na Ministerstvu zdravotnictví ČSR, aby působilo na justiční orgány, aby s nemocnými obviněnými jednaly humánně s tím, že jsou to v prvé řadě lidé, kteří potřebují léčení a pomoc, *a až potom obvinění, přičemž u soudu může vyjít najevo i jejich nevina. S nemocným obviněným nelze nakládat jako se zločincem, ale je nutno jednat zvlášť citlivě a ohleduplně, neboť už sám fakt vazby s jejími průvodními podmínkami působí depresivně. A jestliže jsou léčeni za pomoci pout a podobných instrumentů a transportováni, jak jsem shora uvedl, je to výsměch jakékoli péče o člověka a popřením určujících zásad zákona č. 20/1966 Sbírky o péči o zdraví lidu.*

Ministerstvo zdravotnictví jistě dávalo dobrozdání ke komentáři trestního řádu z roku 1981 o věznění nemocných obviněných. Tento komentář, který je v praxi plně využíván a který umožňuje nemocnému odejít domů jenom umřít, považuji za reakční a hluboce antihumánní, v rozporu se všemi zásadami zdravotnické péče vůbec. Za daných podmínek, jaké jsem shora uvedl, je vytvářena široká základna k necitlivému až brutálnímu jednání s nemocnými lidmi, kterým v žádném případě nemůže být poskytnuto takové léčení jako v civilních podmínkách, neboť fakt represe značně oslabuje léčení především z psychických důvodů. Je na Ministerstvu zdravotnictví, aby působilo na justiční a jiné orgány, aby pravomoc vyplývající z uvedeného komentáře byla neprodleně zrušena, pokud nepřivodí neodčinitelné následky.

Na základě uvedeného komentáře prokurátoři drží ve vazbě lidi, kteří už jenom pro svoje podlomené zdraví nemají ve vězení co dělat (vícenásobné infarkty a pod.) a kteří jsou i ve vězeňských nemocničních zařízeních vystavováni nebezpečí (znám osobně případ «cukrovkáře», který ve vězeňské nemocnici Pankrác za stálé «péče» upadal několikrát denně do hypoglykemického stavu; a co ti «cukrovkáři», kteří nejsou v nemocnici?). V důsledku dlouhodobé vazby mi ztuhly ramenní klouby a podstatně se mi snížila pohyblivost rukou. Léčení, které prodělávám, považuji za skandální právě pro mimoodborné zásahy, které vyplývají z komentáře z roku 1981, a jsem v situaci pokusného králíka, na kterém se zkouší, jak dalece a co vydrží. A přitom jsem jenom obviněný a ne odsouzený a všechny moje žádosti o propuštění na svobodu, abych se mohl intenzivně léčit, jsou šmahem zamítány.

Upozorňuji na tento stav Ministerstvo zdravotnictví se vší naléhavostí, neboť nedovedeme odhadnout všechny důsledky situace, kdy rozhodnutí policajta převýší vůli lékaře.

JÁN MLYNÁRIK

Sdělení VONS č. 334 (Propuštění pěti františkánů na svobodu)

Dne 14. července 1983 vzala městská prokuratura v Bratislavě zpět obžalobu proti františkánům laikům promovanému biologovi Jaroslavu Brázdovi, Antonu Šmídovi a Petrovi Rúčkovi, kteří byli stíháni podle § 178 trest. zák. (maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi) a byli od 27.3.1983 ve vazbě. Téhož dne byli z vyšetřovací vazby propuštěni, ale trestní stíhání proti nim zastaveno nebylo.

Z vyšetřovací vazby ve věznici Plzeň-Bory byli propuštěni na svobodu františkánští kněží páter Jiří Mazanec a páter František Pometlo, odsouzení již soudem první instance na 8 a 6 měsíců odnětí svobody za tentýž paragraf. Byli od 29.3.1983 ve vazbě a čekají, jak rozhodne krajský soud v Plzni o jejich odvolání proti rozsudku.

Důvody rozsudku: 1) Vydání «Serafinské cesty» — samizdatový časopis náboženského charakteru
2) Přijetí jednoho novice
3) Jedna mše v soukromí pro kněze se státním souhlasem

Sdělení VONS č. 333 (Policejní akce v Přelouči)

Ve středu 1. června 1983 ve 21.00 hod. zahájila Stb domovní prohlídku v suterénu domova důchodců v Přelouči, který slouží k hospodářskému provozu a ubytování řádových sester. Akce se zúčastnilo asi 20 příslušníků, povolení k domovní prohlídce s sebou neměli.

Uvedli, že hledají dva balíky, které měl v domově zanechat slovenský kněz bez státního souhlasu. Jeho návštěva byla zapsána v knize návštěv, žádné balíky však v domově nezanechal a žádné nebyly nalezeny. Příslušníci, vykonávající bez příslušného povolení domovní prohlídku, se chovali hrubě a cynicky. Jindy a jinými respektované soukromí řádových sester jim bylo příležitostí k posměchu, posmívali se jejich víře a řeholnímu stavu.

Byla zabavena náboženká literatura vydaná v zahraničí, rozmnožená cyklostylem i strojopisně. Byly zabaveny duchovní deníky sester, magnetofonové pásky a byly čteny jejich soukromé dopisy. Akce trvala do 4 hodin do rána. Současně byly 4 sestry z celkových deseti podrobeny výslechům.

DAGMAR VANĚČKOVÁ

O zneužívání psychiatrie

Na sedmém světovém kongresu psychiatrů ve Vídni od 10. do 16. července se sešlo na 5.000 delegátů, kteří zastupovali 60.000 členů ze 74 zemí. Poprvé se jednání Světového sdružení psychiatrů nezúčastnilo Československo, které po příkladu SSSR a spolu s Bulhary z něho vystoupilo. Nepřijeli tentokrát ani Poláci, protože jim to jejich úřady nedovolily. Na kongresu však byli přítomni psychiatři z Maďarska a z NDR. Maďarský profesor Pál Juhász byl svolen do funkce místopředsedy. Novým předsedou je profesor Kosta N. Stefanis z Řecka.

Ještě před zahájením kongresu se konala ve Vídni tisková konference o zneužívání psychiatrie pro politické účely. Bylo na ni zastoupeno mnoho deníků, televizních a rozhlasových stanic západních zemí a také zástupci rakouských sdělovacích prostředků, které o jejím průběhu obsáhle referovaly.

Novinářům se představil Jevgenij Nikolajev, autor knihy «Gehirnwäsche in Moskau», kterou v červnu vydalo nakladatelství Klaus Schulz v NSR. Čtyřiačtyřicetiletý Nikolajev vystudoval v Moskvě obor zoogeografie, pracoval v Ústavu dezinfekce a sterilizace, stal se spoluzakladatelem nezávislých obdorů SMOT a byl proto v sedmdesátých letech přinucen podstoupit psychiatrické léčení. V roce 1980 emigroval na Západ a žije v Mnichově. Jeho kniha je dalším v řadě otřesných dokumentů, které před ním uveřejnili Vladimir Bukovskij, Leonid Pljušč, Pjotr Grigorenko, a pravděpodobně jako první v knize «Kdo šili» bratři Žores a Roj Medveděvovi. Právě tato kniha vyšla v českém překladu v exilovém nakladatelství Index a v strojopisných opisech v Československu.

Někdejší pracovník aparátu ÚV KSSS Voslenskij, který nyní žije na Západě, zdůraznil na tiskové besedě ve Vídni a ve svém úvodním slovu k Nikolajevově knize, že se tu nejedná o literární dílo ani o učenou studii, ale o pravdivý dokument, který reprodukuje záznam rozhovorů psychiatra s vyšetřovaným. Profesor Voslenskij je toho názoru, že na sovětské psychiatry a lékaře padá hanba, protože lidé z jejich řad podléhají policejnímu tlaku a podřizují se pokynům. Používání psychofarmak, především neuroleptik, elektrických a inzulinových šoků na psychicky zdravých lidech se dnes — podle profesora Voslenského — jeví podobně jako počínání středověké inkvizice.

Na vídeňském tiskové besedě vystoupil také další z bývalých pacientů takzvané politické psychiatrie v Sovětském svazu Jurij Belov. Uvedl, že podle dostupných údajů vězní dnes sovětské úřady z politických důvodů nejméně 192 pacientů ve 14 zvláštních psychiatrických léčebnách a na 60 dalších klinikách. Podle Belova žije na Západě 30 někdejších obětí sovětské psychiatrie, což je však nepatrná část těch, kteří byli přinuceni absolvovat sovětskou «psychušku». Jak Nikolajev, tak Belov shodně vyzdvihli nutnost informovat světovou veřejnost a význam jejich protestů proti zneužívání psychiatrie k politickým a represivním cílům.

Z diskuse na tiskové besedě vyplynulo, že podle zkušeností se zneužíváním psychiatrie v Československu jsou tímto způsobem jednak trestáni a zastrašováni «neposlušní» občané, jednak se tím projevuje snaha představit tyto lidi domácí i zahraniční veřejnosti jako nenormální a společensky nebezpečné jedince, kteří se vymykají ze «slušného» občanského průměru. O tomto problému obsáhle a s řadou konkrétních případů z dnešního Československa pojednával článek v časopise «Ostnachrichten», který ve Vídni vydávají exulanti ze zemí střední a východní Evropy.

Na jedné z tiskových konferenci v průběhu kongresu byly nově zvoleným představitelům Světového sdružení psychiatrů a přítomným novinářům odevzdány informační materiály o zneužívání psychiatrie pro politické účely v Československu, a rovněž německý a anglický překlad instruktážního článku majorky čs. bezpečnosti JUDr. Keřkové, který uveřejnila v Kriminologickém sborníku číslo 2-1983 a který je dokladem zneužití psychiatrické praxe (viz Listy č. 4-1983).

Rakouská odbočka Společnosti pro lidská práva měla po dobu kongresu před vídeňským Hofburgem svůj stánek s letáky, brožurami a knihami na téma zneužívání psychiatrie.

Na prvním plenárním zasedání Světového sdružení psychiatrů byly potvrzeny a doplněny etické principy Havajské deklarace z roku 1977, které jsou pro členy Sdružení závazné. V druhém bodě jednání vzali delegáti s politováním na vědomí odchod SSSR, ČSSR a Bulharska, a po obsáhlé i kontroverzní debatě byl přijat závěr, že Sdružení uvítá návrat těchto tří členských organizací, za předpokladu, že v jejich zemích bude od zneužívání psychiatrie upuštěno.

* * *

První ověřené a svědectvím vězněných doložené zprávy o zneužití psychiatrie a psychofarmak v Československu pocházejí z padesátých let. Pod dohledem vězeňských lékařů, i psychiatrů a psychologů byly při přípravě politických procesů voleny zvláštní vyšetřovací metody a v jídle a nápojích podávány prostředky, které u vyslýchaných navozovaly stavy euforické výřečnosti a potřeby komunikace, nebo naopak vedly k jejich naprosté odevzdanosti a apatii.

Ve spojení s tělesným mučením a zostřeným vězeňským režimem včetně nedostatku jídla, pití a zejména spánku, docházelo u vězňů k zhroucení, dezintegraci nebo schizofrenii. Výsledkem byla falešná doznání a posléze absurdní rozsudky, které poslaly nevinné lidi na dlouhá leta do vězení a některé dokonce na smrt.

Vedle tohoto drastického zneužití psychiatrie docházelo v uplynulých desetiletích v Českoslo-

vensku i k novému, pro občany i společnost nebezpečnému jevu. Lidi s nekonformním myšlením a jednáním, kritické zvlášť vůči úřadům a funkcionářům, kteří se odlišuji od běžného průměru občanské pasivity a poddajnosti, posílá policie na nucená vyšetření a léčení do psychiatrických léčeben a tím se zároveň snaží je označit jako nenormální, ba nebezpečné osoby.

Ze šedesátých let je znám z tisku případ Anny Schwarzové z Bratislavy. Za kritiku funkcionářů byla držena déle než dva roky v psychiatrické léčebně v Pezinku a zbavena svéprávnosti. Anna Schwarzová se nevzdala a léta vedla s psychiatry a funkcionáři nerovný boj. Teprve když se jejího případu ujali novináři a v poměrně liberální atmosféře roku 1966 ho po důkladném prozkoumání zveřejnili, dočkala se ospravedlnění.

Po sovětské invazi v roce 1968 a zejména po deklaraci Charty 77 se rozmnožily případy zneužívání psychiatrie proti obhájcům lidských práv. Například jeden ze signatářů Charty Tomáš Liška, který nyní studuje v Anglii, byl v srpnu 1979 s dalšími dvěma signatáři Davidem Němcem a Karlem Soukupem zatčen a po 48 hodinách vazby převezen do psychiatrické léčebny v Bohnicích. Na základě žádosti doktora Noska z krajské správy státní bezpečnosti v Bartolomějské ulici byl v uzavřeném pavilónu číslo 31 pozorován jako podezřelý z toxikománie, homosexuality a sebevražedných sklonů. Samozřejmě, že propouštěcí zpráva po osmi dnech ani jednu z předběžných diagnóz nepotvrdila. Přesto ani potom nebyl Tomáš Liška propuštěn na svobodu, ale bezpečnost si ho odvezla zpátky do Bartolomějské k celodennímu výslechu a vzápětí se ho snažila umístit na protialkoholní a na kožní kliniku. Na obou místech ho však odmítli přijmout s odůvodněním, že se jedná o léčebné zařízení a nikoli o kriminál. Nakonec byl znovu umístěn k dalšímu pozorování na psychiatrii, tentokrát v Kateřinkách na uzavřeném oddělení číslo 4. U příjmu nebyl přítomen žádný lékař, protože byl pátek večer, a v pondělí po lékařské vizitě byl Tomáš Liška propuštěn, když se zjistilo, že již absolvoval stejné pozorování v Bohnicích. Internací hodlala policie uspíšit Liškův vyhazov z pražské filosofické falkulty, k němuž také zanedlouho došlo.

Jeden z kolektivu mluvčích Charty 77 katolický kněz Václav Malý uvedl ve své stížnosti ministrovi vnitra ČSSR z letošního dubna, že při jednom z posledních výslechů státní bezpečností byl podroben psychologickému testu. Vyšetřovatelé mu položili asi čtyřicet otázek, některé z nich značně sugestivní, jako například: Máte strach před zářením? Máte strach ze tmy? Pojídáte před výslechem prášky? Jste pro válku ? Odmítáte psychický nátlak? Co byste dělal, kdybyste byl v cele s dvěma násilníky, kteří se na vás dopouštějí násilí?, a tak dále. Přestože Václav Malý na většinu otázek odmítl odpovědět, vyšetřovatel kapitán Karban si po každé otázce zaznamenával do jakési tabulky šifru. Výsledek testu označil za negativní, protože podle něho je páter Malý nestabilní, dezintegrovanou osobností. Proto prý po poradě «s kolegy ze socialistických států» bude proti němu stanoven další postup.

Jiný příslušník státní bezpečnosti a zároveň psycholog, nadporučík Sochůrek, poštval proti vězněnému signatáři Charty Jiřímu Gruntorádovi spoluvězně. Došlo k incidentu, při němž byl Gruntorád zbit dozorci a držen v samovazbě, dokud následky bití nezmizely.

Podle zprávy exilového měsíčníku Zpravodaj, vycházejícího ve Švýcarsku, byl v prosinci loňského roku propuštěn z psychiatrické léčebny třiatřicetiletý katolický kněz Kodhaj z Mladoboleslavska. Státní bezpečnost ho údajně přistihla, jak sloužil nehlášenou mši v lesní kapli poblíž svého bydliště. Když ani pod pohrůžkami nepřislíbil spolupráci s bezpečností a naopak si stěžoval v dopise presidentu Husákovi, byl zatčen a internován na psychiatrii.

Podle dobrozdání některých psychiatrů si státní bezpečnost buď zjevně vynucuje přístup k záznamům o pacientech v ambulantní léčbě i na klinikách, anebo se k nim dostává oklikou prostřednictvím svých spolupracovníků a funkcionářů KSČ na zdravotnických pracovištích.

Psychiatrie jako součást lékařské vědy má sloužit k zmírňování lidské bolesti, psychického i fyzického utrpení člověka. Z několika uvedených příkladů je však zřejmé, že v totalitním státě pod tlakem úřadů a ve spolupráci s policií plní někdy i opačnou funkci a stává se prostředkem násilí, teroru, omezování lidských práv, svobody jedince i celé společnosti.

Tato skutečnost vyplývá i z obšírné stížnosti, s níž se letos v únoru obrátil na Generální prokuraturu a ministerstvo zdravotnictví České socialistické republiky Augustin Navrátil z obce Lutopecnů v okrese Kroměříž. Protože ani jedna z uvedených institucí nepovažovala za nutné na stížnost odpovědět, hledá nyní Augustin Navrátil pomoc u Světového sdružení psychiatrů a žádá je o příslušná znalecká šetření.

Augustin Navrátil především upozorňuje, že byl už čtyřikrát proti své vůli podroben psychiatrickému vyšetření soudními znalci a třikrát dán na pozorování v uzavřených odděleních psychiatrických ústavů. Jeho problémy začaly už tehdy, když se bránil násilnému zabrání půdy, kterou s rodinou obdělával. Značnou nelibost úřadů vzbuzoval i tím, že posílal své děti na výuku náboženství. Za údajné autorství petice «Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR» byl s Janem Pavlíčkem obviněn z pobuřování. Zatímco jeho spoluobžalovaný dostal u soudu osm měsíců nepodmíněně, Augustinu Navrátilovi, protože odmítl vypovídat, bylo nařízeno psychiatrické léčení. Primář léčebny v Kroměříži doktor Ščudlík dával pak v rámci psychiatrického vyšetření Navrátilovi stejné otázky, které mu předtím kladli vyšetřovatelé státní bezpečnosti a k nimž odmítl vypovídat.

Ještě předtím tentýž psychiatr ve svém znaleckém posudku napsal, že u Navrátila se sice jedná o paranoidní blud, ale jen za předpokladu, že byly vyčerpány všechny právní možnosti k vyřízení stížností, které Navrátil měl. Dá se to vykládat také tak, že Navrátil je případem pro psychiatrii jen tehdy, jestliže jeho stížnosti nejsou pravdivé. Celý případ je dokladem mnohostranného terorizování občana v situaci, kdy straničtí funkcionáři a úřední byrokraté nechtějí napravit příkoří učiněná občanovi a pozvou si na pomoc policii. Když

občan odmítne proti sobě vypovídat a nejsou proti němu důkazy, zbývá psychiatrie. Také průběh soudního jednání proti Navrátilovi přinesl v tomto směru další doklad. Na znalce doktora Blaťáka byl předsedou senátu opakovaně vykonáván nátlak. Měl potvrdit, že Navrátil je nebezpečný pro společnost. Namísto toho se soudci nakonec podařilo z psychiatra vymámit, že Navrátil je sice nebezpečný, ale pro úřady.

Podle svědectví Augustina Navrátila je v psychiatrické praxi v Československu hrubě porušována Havajská deklarace, přijatá na šestém světovém kongresu v Honolulu, která stanoví zásadní etické principy. V psychiatrické léčebně v Kroměříži jsou například pacienti na přijímacím oddělení číslo šest mučeni elektrickým proudem. Nejde o elektrické šoky v rámci terapie, ale o způsob trestu za různá provinění a nekázeň. Tak slepý pacient Miloš Kolář dostal při plném vědomí dávky elektrického proudu, kterým se tu říká farady, a to proto, že si od jiného pacienta vypůjčil sto korun, což se nesmí. Pacient Václav Leinweber dostal «farady» za útěk z léčebny, pacient Smrček za nekázeň. Podle trestaných pacientů působí dávky proudu nesnesitelnou bolest.

Někteří pacienti předem na kolenou prosí o ušetření, jiní se agresívně brání. Tato praxe odporuje 7. bodu Havajské deklarace, který stanoví, že psychiatr nesmí nikdy zneužít své profesionální vědomosti k zlému zacházení s jednotlivými osobami nebo skupinami.

Augustin Navrátil ve své stížnosti rovněž dosvědčuje, že se během pobytu v kroměřížské psychiatrické léčebně setkal s dvěma případy svévolné, nucené hospitalizace a léčení, které neodpovídalo platným právním předpisům. První případ se týkal tuberkulozního horníka Jaroslava Kalince, který byl policií přepaden na cestě, zbit do bezvědomí, vsazen do želez a se závázanýma očima dopraven nejdřív na MNV v Huslenkách a potom do psychiatrické léčebny. Úřední příkaz k jeho násilné hospitalizaci byl vydán až o dva měsíce později.

Také manželé Kořínkovi z Brna byli podle Navrátilova popisu na příkaz úřadů a proti své vůli odvlečeni do psychiatrické léčebny v Černovicích. Jindřiška Kořínková byla ve vysokém stupni těhotenství a před očima svých tří malých dětí sražena na zem, kopána a za ruce a za nohy vlečena z bytu po schodech do auta. Teprve dodatečně se prostřednictvím znaleckého posudku psychiatrů — tentokrát objektivního — prokázalo, že je psychicky zdravá.

KDYŽ ODCHÁZÍ BÁSNÍK

Když odchází básník, zůstávají osamělejší nejen jeho blízcí, ale všichni, kdo se jím uměli nechat oslovit. A stejně ovšem platí: když odchází básník, zůstává s námi plněji než kdo jiný — vždyť mnohé v něm ještě chce a má být odhaleno. O Ladislavu Dvořákovi však smíme povědět víc, podle Pascala: Nejen básník, ale celý muž. Neboť dovedl stát ve všem, i v tom, k čemu byl povolán nikoli svým nadáním, ale svou lidskou pevností, vzácnou jednotou povahy, zkušenosti a poezie. Jako student i za knihkupeckým pultem, u soustruhu i jako uklizeč, a také v každé jiné zkoušce «dovedl vždy znovu objevovat člověka právě tam, kde objevil, co ho chce zadupat do prachu». Jeho řečí byla poctivost a pokora. Jí se vyjadřovala v těžkých chvílích jeho oddanost nejbližším, z ní však mluvila i jeho svoboda. A jestliže se jeho slovo někdy zajiklo účastnou představivostí, údivem nad šťastnými objevy nebo úzkostí o lidskou čistotu, zavazovalo nás k ještě pevnějšímu přátelství, ještě naléhavěji nás zasáhl jeho přímý, vše přeznívající jas. S vděčností si uvědomujeme dnes i napříště, čím nás obohatil Ladislav Dvořák: básník a celý muž.

To jsou slova, která nepronesl, ano, čtete správně: n e p r o n e s l básníkův přítel Karel Kraus při pohřbu Ladislava Dvořáka dne 29. června 1983 v 10,30 hod. ve velké obřadní síni krematoria v Praze Strašnicích.

N e p r o n e s l, protože byl násilně umlčen, stejně jako byl tak často ve svém životě umlčován básník Ladislav Dvořák, s nímž se jménem přátel přišel rozloučit.

Kdo byl autorem této inscenace, to se můžeme pouze domýšlet; jako trapný režisér a zároveň aktér zde v plné parádě působil kanovník doktor Rajmon. V posledních minutách před obřadem doslova vyhodil kněze, jenž měl na přání rodiny sloužit smuteční obřad, odsunul i Karla Krause, který měl vystoupit první, a po hudebním úvodu — byla to varhanní improvizace na Dvořákovy Biblické písně — «vykonal náboženské obřady» způsobem, za nějž by se nemusel stydět placený lektor ateistického školení. Nezúčastněně přečetl pouze ty nejnezbytnější formulace pohřebního obřadu, při kterém se jediným slovem nezmínil o samotném Ladislavu Dvořákovi, jehož měl jako (byť nehodný) služebník Kristův odevzdat Božímu milosrdenství. Odříkal Otčenáš, poděkoval jménem pozůstalých za hojnou účast a oznámil, že v neděli v 11 hodin bude u sv. Gottharda v Praze Bubenči sloužena zádušní mše svatá. Pak se vzdálil a varhany se opět rozezněly. Minuty ubíhaly, Karel Kraus tedy vystoupil, aby dal najevo, že chce promluvit. Marně. Přátelé, kteří stáli vzadu, viděli, jak kdosi vyběhl nahoru na kůr, a zřejmě dal pokyn, aby varhaník nepřestával hrát. A malý interpret velikého Dvořáka poslušně hrál a hrál. Opona se zavírala a nám nezbylo než se v poslední chvíli postavit, a vzdát tak příteli Ladislav Dvořákovi poctu.

V neděli v 11 hodin bylo v kostele u sv. Gottharda v Bubenči mrtvo a prázdno. Kdyby tam neviselo parte s poznámkou, že zádušní mše za Ladislava Dvořáka bude obětována tuto neděli v jedenáct, neuvěřila bych, že jsem na správné adrese. V kostele bylo asi dvacet lidí, z básníkovy rodiny a přátel nikdo. Já se

nicméně rozhodla, že setrvám. Zahlcovalo mě cosi, co by se snad dalo označit jako ne-řád a ne-čistota. Stěny špinavé, na lavicích sežmoulané papíry s textem písně, která se pak nezpívala. Zpívalo se Ejhle oltář Hospodinův září, text však pro změnu k dispozici nebyl. Posléze vyšel ze sakristie sám doktor Rajmon, bez jediného ministranta, neoslovil nás biblickým pozdravením, nedal vůbec najevo, že s námi počítá, a obrátil se k nám zády. Kladla jsem si otázku: Kde jsem se to octla? Je to vůbec mše svatá? Konečně se doktor Rajmon ujal slova a přečetl nedělní evangelium. Úplně však pominul první i druhé čtení, žalm, ba i vyznání hříchů. Zato promluva byla úmorná — zřejmě zlatý hřeb programu. Od autora písně Ejhle oltář P. Křižkovského, přes Alfonse Muchu a Cyrila a Metoděje ke druhé světové válce a «slovanskému vlastenectví» — zcela bezduchá a bez Ducha. S vyznáním víry a s přímluvami se tento «dělník na vinici Páně» neobtěžoval. Varhaník hrál Gounodovo Ave Maria, slušně. Pak přišlo proměňování, falešnost slov a gest mně sevřela srdce. Vyběhla jsem z kostela, bylo mi fyzicky zle.

A tak ani nevím, p a d l o -li nakonec přece jen aspoň slovo o čistém člověku, básníkovi Ladislavu Dvořákovi.

Doufejme, že n e p a d l o.

MARIE RÚT KŘÍŽKOVÁ

(Uveřejněno bez vědomí a souhlasu autorky).

PROPUSTIT PETRA UHLA!

Prezident ČSSR
dr. Gustáv Husák

Vážený pane presidente,

v procesu proti VONSu, procesu, který se r. 1979 zapsal do dějin československé justice neblaze tím, že v něm bylo bez jediného důkazu o trestnosti jejich práce odsouzeno 6 občanů za to, že veřejně upozorňovali na různé nezákonnosti, byl spolu s námi odsouzen rovněž náš přítel ing. Petr Uhl. Dostal z nás ze všech nejvyšší trest — 5 let odnětí svobody — a jako jediný z nás je dosud ve vězení. Je za své občanské postoje vězněn už podruhé a má celkem odpykáno více než 8 let.

Petr Uhl je statečný a poctivý člověk, který se nikdy, navzdory všemu pronásledování, nevzdal svého socialistického přesvědčení a který byl donucen svým ideálům obětovat tolik, kolika by byl asi schopen málokdo. Žádáme Vás — nejen jako nejvyššího státního představitele, nesoucího odpovědnost za dodržování zákonů v naší zemi, ale i jako člověka, který byl rovněž dlouhá léta nespravedlivě ve vězení a přesto se nikdy svého přesvědčení nevzdal — abyste užil svého vlivu a dosáhl Uhlova propuštění. Nemusíme Vás asi ujišťovat, s jakou úlevou by takový čin přijala nejen Uhlova rodina a jeho přátelé, ale i mezinárodní demokratická veřejnost, které je Uhlův případ dobře znám a která jeho osud trvale sleduje.

V Praze 5.8.1983

Otta Bednářová
dr. Václav Benda
Jiří Dienstbier
Václav Havel
Dana Němcová

Malá revue pro umění a kritiku

paternoster

vychází ve Vídni každý první jarní, letní, podzimní a zimní den. Má 112 stran, je kapesního formátu a stojí 6 DM.

Redakční rada: Marie BENETKOVÁ, Zbyněk BENÝŠEK, Vratislav BRABENEC, Eugen BRIKCIUS, Martin HYBLER, Vlasta TŘEŠŇÁK, a Paul WILSON.

Revue chce přinášet především autentické umělecké texty, poezii, prózu, eseje, reprodukce výtvarných děl a kriticky reagovat na umělecké dění doma i v exilu.

Objednávky a veškerou korespondenci na adresu redakce:
PATERNOSTER c/o Zbyněk Benýšek, Zinnergasse 27-1-31, 1110 Wien.

O etice anonyma

Mnohé pojmy mají v současném jazyce jiný význam, než mívaly ještě před několika lety. Znějí sice stejně, ale my cítíme odlišně jejich obsah, jejich náplň citovou i morální. Slogany, třeba o míru, chápeme jinak, než člověk vzdálený jen 400 km na západ; rozpory v mnoha tvrzeních již necítíme, mnohé, co bylo tradičně považováno za pozitivní (např. nemít dluhy, nekrást z eráru), je v pokleslém povědomí dneška interpretováno jako naivita a zpozdilost. Pouhá potřeba člověka nenechat ze sebe «dělat vola» je chápána mnohými jako mravní exibicionismus, elitářství či extravagance. Orwell i Zamjatin by z nás měli radost. Obohatili jsme jejich rejstřík. Bonmoty typu «Válka je mír» a «Mír je válka» či «Odstraňte svobodu a odstraníte zločin» jsme rozšířili o mnohé další. Svoboda je pro nás poznaná nutnost, normalizace je domestikace, volby jsou demonstrací poslušnosti, a tak se pomalu se změnou obsahu pojmu mění i náš vztah ke skutečnosti, kterou označuje. Mnohdy dokonce nad touto změnou nepřemýšlíme, a pak nás překvapí, když to druhý «cítí jinak» a my si občas nerozumíme.

Proto považuji za funkční vyjasnit si obsah určitých pojmů a zásad alespoň pro domo sua, tedy pro lidi, ke kterým se občas dostanou samizdatové články, ineditní literatura; kteří ji píší, čtou či o ní diskutují.

Vezměme třeba pojem anonym. Kdysi patřilo k normě redakční etiky vyhodit nepodepsaný dopis či text, k němuž se nikdo ani redakci, ani redaktorovi nepřihlásil. Existovaly ovšem zavedené pseudonymy, šifry, které širší či užší okruh zasvěcenců znal. Kdo zásadně nechtěl nést za svá slova odpovědnost, kdo nebyl konec konců ochoten obhájit svůj názor přiznáním se k němu, např. dodatečným autorizováním pseudonymu, toho slušné redakce netiskly. Spisovatelé, básníci či politici si vzájemně nevybíravě i vybraně nadávali, své autorství ale byli ochotni přiznávat. Anonym byl ve všeobecném opovržení. Dnes tomu tak není, respektive nemělo by být.

Udržovat tradiční postoj k anonymům by dnes bylo namyšlenou zpozdilostí, jež by nás samé poškozovala. Uzavírala by nás ještě více do ghetta, izolovala od ostatních. Dnešní anonymní autor je člověk — jeden z nás, který nám všem chce sdělit své názory, třeba i kritické k tomu, co děláme, píšeme; své myšlenky chce publikovat a podílet se také na vytváření neoficiální kultury; chce psát do samizdatových časopisů, publikovat třeba i v zahraničí — ale z důvodů, které zná nejlépe jen on sám, se nechce či nemůže přiznat ke svému autorství. Nepřiznává se k němu ne proto, že by snad chtěl druhé beztrestně pomlouvat, ale proto, že je ještě «ve struktuře», že je normálně zaměstnán nebo dokonce prostě nepodepsal Chartu 77 či má jiné, čistě osobní důvody, pro které nechce své jméno uveřejnit. Současný anonym neuvádí své jméno nikoli proto, že by nechtěl být znám před těmi, s nimiž diskutuje, jež chce oslovit, ale proto, aby nebyl popotahován oficiální mocí, «establishmentem», či jednoduše a česky od StB. A i ten, kdo nechce být šikanován, kdo chce zůstat «ve struktuře» a v ní pracovat, má plné právo přispívat k «druhé kultuře», k té neoficiální, a my, co jeho články či studie čteme, máme mu být vděčni za to, že nás obohacuje, a respektovat a bránit jeho právo na anonymitu. A to se mnohdy nedělá. Vždyť anonymové jsou právě ti, kteří nám mohou sdělit, jak vypadáme (naše činy, díla i dílka, naše mravy), jak působíme mimo úzký disidentský svět, jak nás vidí ostatní lidi. Jejich korektivní zkušenost je pro nás důležitá.

Morálka je svérázným odrazem společenského bytí a naše «zvláštní» bytí plodí i zvláštní etické normy. Proto nepovažuji za nemorální psát anonymně či pod nepřiznaným pseudonymem a štve mě, když to lidé u druhého nerespektují a málem více než obsah je zajímá, kdo je vlastně ten autor, píšící třeba pod jménem Fidelius, Bohemicus, Jiří Boleslav, Horváth nebo Václav Racek. Ptají se a snaží se vypátrat, kdo jsou ti, co třeba vydávají časopis Prostor, kdo asi «dělá» Kritický sborník, kdo je Dalimil, Danubius či Martin Středa, a zajímají je další a další pseudonymy. Mají své hypotézy, které si ověřují, a možná že i proto si připadají aktivní a snad i ohrožení. Jejich shánění informací je však jen pseudoaktivitou, a to velice nebezpečnou. Pracují vlastně na zpevňování naší izolace.

České přísloví říká, že vyslovené slovo ani deseti páry koní nepřitáhneš zpět a nikdy pak již nevíš — vyslovil-li jsi je — jak ten druhý s tvou informací naloží, komu dalšímu ji řekne. Čím vzdálenější je osobní vazba, čím méně se lidé osobně znají, tím snadněji uvedou něčí jméno. A tak se může stát, že ten pátý, který je uslyší, nabude dojmu, že «se to po Praze již říká», a bude informaci «kdo je kdo» opakovat na nevhodném místě jen proto, aby naznačil, jak je do všeho zasvěcen, jak se vyzná.

Ptá-li se mě tedy někdo, kdo je ten či onen, nevyslovím jeho skutečné jméno, i když je náhodou vím, ani před nejdůvěrnějším přítelem. Ne proto, že bych mu nevěřila, ale proto, že opakováním se ztrácí ostražitost, nabývá se dojmu, že «se to může». A ani když se při takovémto dohadování někdo náhodou strefí do skutečného jména, neměli bychom mu to potvrdit. A nestrefí-li se, hádá-li špatně, pak je to také zlé. I mylná interpretace může ohrozit člověka, i pouhé opakování domněnky uvádí lidi do podezření.

Takže dohady o autorství považuji za nebezpečné a nemorální; ohrožují druhé lidi — anonymní autory, fatálně zužují dosti již úzký okruh diskutujících. Tomu, kdo se těch jmen dohaduje, to slouží stejně jen k exhibicionismu. Navíc mi tyto otázky připomínají Ruzyň nebo Bartolomějskou a ve svých důsledcích vždy slouží vyslýchajícím. Budu-li náhodou mluvit přímo s autorem, který se kryje pseudonymem, o jeho vlastním článku, musím i pak respektovat jeho právo a i s ním polemizovat třeba o obsahu článku, jako by se jednalo o práci někoho třetího, nepřítomného. Na obsahu statě přece nic nemění fakt, že to napsal ten či onen. Konečně máme příležitost, po níž volal již i F.X. Šalda, diskutovat o meritu věci, aniž náš úsudek ovlivňuje autorovo postavení, politická příslušnost či slavné jméno! Využijme tedy v naší jinak autoritativní společnosti této svobody!

A když již takto rozhorleně hájím právo autorů na anonymitu jako politikum prvořadého významu, musím napsat i pár slov proti nim, respektive proti některým z nich.

Anonymní autoři nesmějí či neměli by svého inkognita zneužívat. Jsou-li jejich texty kritické, měly by být vždycky kritické spíše «ad rem» než «ad personam». Měli by si odpustit všechny zlomyslnosti na adresu neanonymních osob resp. autorů. Neměli by se nikdy pouštět do «kádrování» nebo čehokoli, co se tomu podobá. Měli by dát najevo skromnost nejen při podpisování (či spíše nepodpisování) svého článku, ale i při stylizování. Někdy jako by je cosi — snad přece jen stud — nutilo kompenzovat si svou nepříjemnou anonymitu málo vybíravou «otevřeností». Anonymní autor by měl ve vlastním zájmu chytře, tj. opatrně naznačit, kdo je, resp. kam patří nejen svými názory, ale i věkem, sociálním postavením, přesvědčením. Bez těchto alespoň přibližných určení může být jeho text málo čitelný, může být i matoucí. A také by neměl svůj «podpis», tedy svůj pseudonym, často měnit, neboť jinak by mohl čtenáře poplést docela. Měl by si zkrátka osvojit etiku anonyma neoficielních struktur 1983.

Ať již jsou jeho motivy pro anonymitu jakékoliv, objektivně, z většího odstupu se jeho pozice podobá pozici skrytého ostřelovače: míří-li na člověka, který se prohlásil a je držen policií jako viditelný cíl, měl by anonym útočit na jeho nepravdu, či na faleš, demagogii systému, ale šetřit vždy toho člověka. Vždyť je to jeho bližní. Dokonce dvakrát bližní!

V čestném souboji se vždy volí stejné zbraně. Anonymní autor si musí být vědom své výhody trestně právní, nikoli existenciální či etické, a proto musí pečlivě volit slova, nefaulovat v diskusi, nevyžívat své anonymity k podtrhům, k vyprovokování druhého či dokonce k denunciantství. Člověk píšící pod svým jménem nemůže dnes zpravidla vyslovit v polemice to, co si může dovolit autor píšící pod pseudonymem. To musí «pseudonym» respektovat, být si toho vědom, a nezahánět lidi přiznávající se k svým názorům na veřejnosti do situací, kdy již nemohou dál polemizovat nebo dál hájit své názory a postoje, neboť tím by byli ještě více ohroženi. Tuto skutečnost v diskusi s námi respektují naši přátelé, kteří emigrovali, a tuto skutečnost musí akceptovat i anonymní autoři, kteří na rozdíl od těch druhých nenesou tolik na trh svou vlastní kůži. Jedině za těchto podmínek může platit současná, dočasná, poměry vynucená exkulpace anonymních autorů.

Teď, po této apologetice i filipice zároveň, mohu — ačkoliv bych nemusela — s klidným svědomím podepsat tento článek jako

V Praze v červnu 1983

A. NONYMOVÁ

SAMIZDATOVÉ ČASOPISY V ČSSR

Jakmile začnu cokoli psát o situaci v Československu pro své přátele v zahraničí a zájemce o poměry u nás na Západě, vždy narazím na jeden a tentýž problém. Použiji určitá slova — například druhá kultura, kontrakultura, dizikultura, underground atd., a když je napíši, uvědomím si, že znamenají něco jiného u nás a něco jiného pro ně. Takže pro jistotu a lepší porozumění hned popisuji tento druh časopisů, neoficielních, pseudoperiodik či «občasníků», které ty různé skupiny vydávají, tj. rozepisují na stroji. Vzhledem k tomu, že vyzrazení takové skupiny je poměrně snadné a na každou činnost v organizované či programově spojené skupině jsou podle našeho zákoníku daleko vyšší tresty, nemají tyto časopisy většinou nějak vyhraněný nebo přímo politicky formulovaný program. Nehlásí se skoro nikdy k nějaké ideologii. Snaží se být a jsou pouze výrazem názorů a tvorby určité skupiny, a někdy i jen generační vrstvy. A tak se v těchto časopisech objevují debuty mladých básníků, kritiků či filosofů na různé úrovni. Mnohdy ti mladí objevují něco, co již dávno bylo napsáno, prorážejí otevřené dveře. Jindy je jejich tvorba původní reflexí zdejší současnosti.

I první přístup je pochopitelný a je nesmírným přínosem. Cožpak ti dnešní mladí lidé mohou za to, že poslední výstava českého surrealismu byla v roce 1963, tedy přesně před dvaceti lety, že například ruský filosof Berďajev byl zde naposledy vydán před druhou světovou válkou, a že československá nakladatelství nenaplánovala vydání spisů Franze Kafky ani na letošní rok, rok stého výročí jeho narození? I tyto mezery vyplňují neoficielní časopisy, a je absurdní, ale pro situaci zde i charakteristické, že i toto je považováno za protistátní činnost (viz proces s I. Jirousem — časopis Vokno atd.). Mnohá tato periodika — či spíše neperiodika, neboť «vydavatelské» termíny v samizdatech závisejí na životní energii a času těch, kdo to přepisují — vznikala a vznikají jako jakási forma «samoobsluhy» v oblasti kultury, případně politiky. Někoho — obvykle jsou to mladí lidé — zaujme nějaký text, přeloží ho, přepíše, napíše pro sebe a své přátele. Líbí se, druhý k tomu přidá svou polemiku, požádá o vyjádření další, kteří to doplní jiným, obdobným textem, a tak vznikne jakýsi sborníček. Postupně se z toho vyvine časopis, někdy je k němu dodatečně připsáno i jakési programové prohlášení, a podepsána «redakce», označená pseudonymy.

Nedávno jsem dostal poštou dokonce cyklostylovaný časopis Prostor. V záhlaví je výzva čtenářům, aby redakci — která je uvedena pseudonymy a bez adresy — posílali své příspěvky. «To je nelogické! Jak a komu to poslat?» — řekl by logicky myslící, spořádaný občan jiného státu. Zde již víme, co se tím myslí. Chci-li do takového časopisu přispět, ptám se nějakou dobu řady svých dobrých přátel, zda vědí o někom, kdo to vydává. Hned dodám: «Neříkej mi jména, pokud je víš — jen zda znáš nějakou cestu, jak to do té redakce dostat.» Za jeden dva týdny mi určitě někdo řekne:

«Dej to sem, zařídím to,» a za další 2-3 měsíce se shledám se svou prací v dalším čísle takového časopisu. Korektury se autorům k nahlédnutí ovšem neposílají. A jen výjimečně jsou statě podepsány skutečnými jmény.

Výtvarná úprava obálky takových časopisů, včetně názvu, je dojemně vyťukaná z interpunkčních znamének, jež jsou k dispozici na psacích strojích. Dříve vydávaný a zase zaniklý časopis, jemuž se říkalo «Zebra», měl obálku z fotografického papíru, a na něm byly zužující se pruhy. Své poslání plnil i bez názvu. Po určitou dobu umožnil skupině lidí se sdružovat, spolupracovat, něco tvořit, cílevědomě se stýkat, formulovat a vyjadřovat své kulturně politické postoje a dokázat sobě i ostatním, že se tu dá něco dělat, i když se člověk neohne a nevstoupí do oficielní reálně socialistické struktury a neponižuje se v redakcích. A přistoupíme-li k existenci a poslání takových časopisů či periodických sborníků z tohoto hlediska, není postatné, že většina po krátké době zaniká. Příčiny zániku jsou mnohé. Občas někoho zavřou — viz časopisy Vokno, Váhy; občas ty lidi šikanují tak, že se rozejdou, přestěhují nebo emigrují; jindy redaktoři nestačí koordinovat své občanské povolání s prací v «redakci», s opisováním rukopisů a vlastní tvorbou (to byl hlavní důvod zániku časopisu Spektrum), jindy někoho z hlavních představitelů zavřou či vyhostí. A pak časopis zanikne, ale velmi brzo vznikne jiný, další a další. Myslím si, že mám dost slušnou představu o této neoficielní kultuře, a přesto jsem asi většinu dosud vycházejících časopisů neviděl, či vidím a čtu je jen občas. Vím, že v severních Čechách vznikl, zanikl a opět vznikl již nejméně pátý časopis. Na Ostravsku si rozepisují části z Listů a doplňují to vlastními články. Morava a jižní Čechy mají dokonce tři podobné samostatné časopisy. Vedle toho tu «vychází», tedy opisuje se, několik desítek časopisů či sborníků s tematikou církevní, převážně katolickou. V těchto publikacích opět základ tvoří pár v zahraničí vydaných statí (např. z časopisu Studie, z Proměn) doplněných nějakými články z Polska a studiemi zdejších lidí. Některé z těchto časopisů jsou dokonce cyklostylované, což je tu skoro vrcholem techniky.

A to vše se zde děje, vzniká, obnovuje se i přesto, že dechu a sil lidí z «undergroundu», což je také nepřesný termín, ubývá. Mnozí jsou unaveni (leckdo nepočítal s tím, že se režim etablovaný v roce 1968 za pomoci sovětských tanků udrží tak dlouho) a mnozí emigrovali. Ale objevují se i noví. Ti nově přicházející do řad disidentů a nově se podílející na vydávání časopisů patří již k jiným věkovým kategoriím než k «lidem roku 1968». Nově se formující, generačně často ohraničené skupiny kritiků režimu nereagují již svým opozičním postojem na to, co bylo — na rok 1968 — ale na to, co zde právě je. V tom je naděje, ale i smutek!

*
* *

Avšak nechme obecných úvah a zaměřme se alespoň na dva z časopisů — spíše sborníků, které si udržely a udržují nejdelší časovou kontinuitu. Jsou jimi Kritický sborník a historické sborníky. Jen první již má za sebou úspěšné tři roky existence, druhé dokonce pět let.

Kritický sborník vychází strojopisně, v rozsahu 80-100 stran, přibližně čtyřikrát do roka. Poprvé byl vydán na počátku roku 1981. Obsahuje články, studie, recenze a zprávy zvláště o novinkách domácího samizdatu a o knížkách autorů vydávaných za hranicemi. Oficielní publikace jsou většinou opomíjeny. Není na to čas, ani místo a papír. Od roku 1982 má Kritický sborník i pravidelnou rubriku věnovanou diskusím, polemikám a publicistice. Občas se tam objeví překlad či zkrácený výtah z nějaké zajímavé statě ze zahraničí, jako byla stať Jamese Hillmana «O zradě poněkud jinak» nebo Raymona Ruyera «Expresivita», či obsáhlá informace o úplném vydání Husserlových spisů. Překládá a píše se o tom, co kde zaujme, co kdo náhodou ve světové literatuře a časopisech objeví a o čem víme, že se o tom u nás oficielně nebude a nesmí psát. V těchto sbornících je například studie o české společnosti v trilogii Josefa Škvoreckého, vyjádření k Vaculíkovým románům, recenze na knížku Ivana Klímy «Stojí, stojí šibenička», na Mojmíra Klánského «Vyhnanství», informace o práci Bělohradského «Krize eschatologie neosobnosti», či rozbory čistě zdejší problematiky. Jan Lopatka tu píše «Sláva a úskalí amatérismu», vyšly tu «Otazníky kolem ineditní literatury», či Václava Havla «Úvahy o divadle». Dnes jsou to již desítky statí, z nichž každá by mohla vyjít v náročném literárním či literárně filosofickém měsíčníku, kdyby tu nějaký vycházel. Naposledy jsem četl takto ostré, kriticky otevřené články o obsahově závažných dílech v Plameni či někdy v Literárních novinách tak před patnácti lety. Autoři článků to píší pro sebe, pro malý okruh přátel, pro lidi, vůči nimž — přestože statě jsou povětšině podepsány pseudonymy — cítí velkou odpovědnost a na jejichž úsudku jim záleží. Ačkoli je to všechno psáno jen na stroji a vnější úpravou to působí jako školní časopis nebo hra, jsou v tom obsaženy myšlenky a práce podstatnější pro současnou českou literaturu a kulturní frontu, než jsou ve všech oficielně vydávaných literárních měsíčnících konsolidovaného Svazu spisovatelů.

Se stejnou péčí se zde připravují monotematické sborníky obsahující někdy i stovky stran textů psaných historiky a filosofy, kteří již nesmějí oficielně publikovat. Nedávno (asi v roce 1980) vyšel sborník věnovaný T. G. Masarykovi, prvnímu prezidentovi Československé republiky. Spory o jeho osobnost, o degradaci jeho díla, nebo spíše o mlčení o něm, se staly nadlouho symptomem otevřenosti, stupně uvolnění socialistického režimu. Dnes se o něm zase naprosto mlčí a neučí ve školách. Tento sborník, do něhož přispěli i zahraniční autoři, Češi v emigraci, byl za pomoci našich lidí v exilu vydán a rozmnožen, ale zřejmě se dostal do rukou StB, takže dnes tu existuje jen v několika exemplářích. A než nám ministerstvo vnitra ty stovky exemplářů opět poskytne k distribuci, ještě nějaký čas uteče. Možná, že se trezory ministerstva vnitra stávají jakýmsi depozitářem památníku písemnictví a studovnou pro literární vědce. Musí tam již nyní být stovky, tisíce knih zabavených při domovních prohlídkách; studovnou bohužel zatím nejsou.

Jiným příkladem je sborník věnovaný TOLERANCI. Nápadití lidé, historici a publicisté, využili výročí vydání tolerančního patentu Josefem II. v roce 1781 k vydání sborníku s analogickým tématem. Statě pochopitelně nezůstaly u historického rozboru činnosti císaře reformátora, ale staly se podnětem k rozboru jednoho z nejaktuálnějších témat současnosti.

Pravidelně, či skoro pravidelně od roku 1978 zde vycházejí sborníky historických prací. Poslední, zatím devátý, vyšel v listopadu 1982. Vydávány jsou v nestejném rozsahu, přibližně mívají kolem 200 stránek strojopisu. Mají názvy Historické studie, Studie, Studie z čs. dějin, Sborník historických studií apod., a vždy tvoří jejich obsah z větší části původní práce, recenze a anotace. Tematicky jsou nejčastěji zpracovány otázky z českých a československých dějin 19. a 20. století, jejichž obsah je a býval oficiální historiografií nejvíce zkreslován, případně zamlčován. Významně jsou zastoupeny i studie z dějin kominterny, z dějin KSČ, zpravidla z pera Miloše Hájka. Ve dvou posledních sbornících jsou zajímavé sociologické studie Jaroslava Klofáče (který zemřel v roce 1981) věnované vývoji sociální struktury Československa po roce 1945. Část recenzí si všímá domácí historiografie, oficielní i samizdatové. Autory většiny příspěvků jsou známí českoslovenští historikové, jimž bylo po roce 1968 znemožněno pracovat ve vědeckých ústavech a na vysokých školách; některé statě jsou podepsány pseudonymy nebo šiframi. Podmínky, za nichž tito lidé pracují, jsou těžké. Do archivů mají jen výjimečně povolení vstoupit, do knihoven chodí po své celodenní, většinou manuální práci. Přesto jsou tyto sborníky v Československu pro svůj obsah vyhledávány odborníky i laiky, a jejich existence nesmírně irituje nejen StB, ale i některé bývalé kolegy těch vyhozených. Obdobně jako si oficiální spisovatelé kdysi stěžovali na edici Petlice, obávají se oficielní historici i nyní «konkurence» ze strany samizdatové vědecké literatury. Obsáhlé diskuse, glosy, recenze jsou psané s vervou, jako by těmto polemikám mohly přizvukovat široké vrstvy čtenářů, což samozřejmě nemohou. Sborníky tohoto druhu se daří «vydat» — tedy rozepsat — maximálně ve čtyřiceti exemplářích; na víc nestačí peníze ani síly.

I zde mohu konstatovat totéž, co při Kritickém sborníku: Naprostá většina článků má vysokou profesionální úroveň, rozsáhlý aparát odkazů na prameny i literaturu, a je to celé upraveno jako pro vydání v Akademii věd. Tohle dokázat, udržet si profesionální úroveň textu a psát bez naděje na širší ohlas, jen pro vědu samu, je hodné obdivu. Ti lidé to píší bez koruny příspěvku, rozepisují po večerech, studují a píší ve svém volném čase, často na úkor spánku a s vědomím, že jim to nepřinese slávu, ale nanejvýš komplikace, oplétačky a policejní výslechy. Je to obdivuhodné, i když zároveň nesmírně smutné.

Snad se přece jen někdy v budoucnu najdou lidé, kteří toto úsilí o udržení kontinuity kultury a vědy tohoto národa ocení. Tolik bych to přál svým přátelům, i tomuto národu.

GEORGE MOLDAU

Staré židovské hřbitovy

LENKA ŠKRABÁNKOVÁ

Starý židovský hřbitov, tento zajímavý kout staré Prahy, je památkou poměrně mladou. V Praze jsou i zbytky mnohem starších židovských pohřebišť, které mají dnes bohužel jen archeologickou hodnotu.

Starý židovský hřbitov vznikl v 15. století; přesto patří k nejlépe zachovaným ve střední Evropě. Je podnes chráněn Pražany jako typicky pražská památka. Ale vidíme, jak dopadají venkovské židovské hřbitovy, které jsou rušeny a ničeny s nebývalou intenzitou? Bude-li tento přístup pokračovat, zbude za pár let už jen ten pražský. Přes všechny pogromy a jiné násilí, které židé na našem území zakusili, byly naše země jednou z nejdříve a nejhustěji jimi osídlených zemí, protože přes veškerou diskriminaci bylo naše území kulturnější a hlavně tolerantnější, než mnohá sousední. A dnes tyto památky mizí!

Bez ohledu na unikátnost těchto míst ruší režim potichu památky, které odolaly staletím, a to buď pod záminkou, že plocha hřbitůvku překáží výstavbě nových budov, nebo dokonce — v jednom případě — stavbě autobusové zastávky! *A pak se bez pardonu zaboří do staletími popsaných kamenných archivů bagr, a sebemenší stopa po nich je odklizena z povrchu zemského.*

Občané se pak marně dotazují, co se stalo a proč byly zbořeny například lidové domky posledního existujícího ghetta u nás v Holešově na Moravě.

V Praze nevychvalovali svůj hřbitov sami židé, ale již v 18. století jej objevili romantičtí rytci a malíři. Starý židovský hřbitov byl pro svou malebnost řazen do vedut přímo charakterizujících Prahu, a jeho motivy byly sběrateli umění ceněny jako senzace. Tato popularita přivedla vědce k prozkoumání pražského pohřebiště, které obsahuje fantastický počet, celkem jedenáct tisíc, náhrobních stél, hustě popsaných dokumenty doby. Na plochu poměrně malou se díky hebrejskému písmu vejde delší text, než umožňuje latinka, a kromě faktů zachycují kameny i specifickou a u nás exotickou *poezii.*

Tato exotika, která lákala Pražany k návštěvám židovského města — Josefova — byla pro ně sice nerozlučitelná, ale obdivovali alespoň estetickou podobu, která se zachovala díky úctě k tradicím. Jsou to tvary a výzdoba ještě z «pravlasti», ale i z řecké a římské doby. Je až neuvěřitelné, jaké dovedli židé vytvářet umělecké hodnoty v podmínkách neustálého ohrožení, v nejistotě, zda bude prodlouženo povolení jejich pobytu — a to ne hodnoty uniformní, ale barvitě rozvinuté a v nejzajímavějších kombinacích.

Píši o tom tak podrobně proto, aby si občané i mimo Prahu uvědomili, že v jejich blízkosti stojí možná skupinka podobných štíhlých stél v podobě Mojžíšových desek a že by stálo za to je chránit, protože rodinná kontinuita potomků byla často rozme-

tána Hitlerem a žádní příbuzní už v místě neexistují. Židé v našich zemích pocházejí podle mínění odborníků ze středomořské oblasti, a ti, kteří přišli později ze Španělska a z Francie, přijali sloh původnějších obyvatel. Časté jsou slohové antiky, jako postranní sloupky s kanelováním, trojúhelníkovitý štítek, motiv palmety a akantových kalichů. Také způsob pohřbívání přejali židé od Římanů, s jediným rozdílem, že nikdy neportrétovali zemřelého výtvarně, ale slovy. Ornamenty a obrázky mají symbolický význam, značí rodovou příslušnost, jméno, stáří a jiné atributy. Až do konce 19. století se užívalo výhradně hebrejského písma.

Symbolika má svůj nábožensko-filosofický význam; pomáhala lidem žít pro jejich ideál i za těžkých podmínek exilu. Písemné portréty osob jsou sice idealizované, ale přece se nepřímo dovídáme, o jakého člověka šlo. Jeden žil «bez reptání», a u jiného «zněl hlas jako zvon». Národní identitu zachovala rodinná tradice, takže i lidé, kteří v životě neviděli svou pravlast, dovedli o ní skládat verše a vystihovat její podstatu. Například: «Pláči v zahradě Edenu, zalité sluncem, které nikdy nesvítí šikmo.»

O jak staré památky jde, dokumentuje třeba text z náhrobku, dodnes čitelný:

«Zde byl pochován muž, Abigdor Kara, který rozuměl líbezné písni, jenž učil tóře lidi mnohé i jednotlivé, syn mučedníka, rabbiho Jicchaka Kary, který požíval vážnosti lidu. Zemřel roku 199 malého počtu, v sobotu devátého ijjar, a byl pochován v neděli 10. ijjar.»

Je to náhrobek učence a diplomata rabína Kary, jehož otec byl zavražděn v pogromu za Václava IV.; on sám zemřel v roce 1438 křesťanského kalendáře.

Ale i na venkově se zachovaly hroby slavných osobností. Jako třeba na poškozeném hřbitově v Holešově stojí (doufám, že ještě stojí!) barokní tumba rabína Meira Kohena z roku 1663, tumba významného filosofa a spisovatele, který působil v Polsku.

Snad by se vedle velkých částek na zakonzervování kulturních památek, jako je rodný domek Klementa Gottwalda ve Vyškově (ve kterém se Gottwald ve skutečnosti nenarodil) mohlo věnovat trochu pozornosti zpustošeným památkám a cenným hodnotám dějin. Nebo alespoň zabránit tomu, aby na taková místa vjel buldozer, a učinit tak dříve, než nezbude co zachraňovat.

Obrana jazyka

Čas od času si někdo přečte málo známý esej nebo článek George Orwella a je natolik okouzlen, že ho záslužně přeloží do češtiny. Tak se mi dostala do rukou Orwellova stať «Politika a angličtina» z roku 1964. Protože je dost dlouhá a v konkrétních příkladech dost «anglická», uvedu jen některé z jejích hlavních myšlenek (a nakonec si přihřeji vlastní polévku).

Vztah mezi úpadkem společnosti a úpadkem jazyka přirovnává Orwell k možné situaci člověka: Někdo se může dát na pití, protože podle svého soudu zklamal, a zklame pak tím úplněji, protože se dal na pití. Skoro totéž se děje s angličtinou. Je čím dál ošklivější a nepřesnější, protože naše myšlení je pošetilé, ale sama nepořádnost jazyka nám pošetilost myšlení usnadňuje. Vtip je v tom, že ten proces lze obrátit. Novodobá angličtina, zvlášť psaná angličtina, je plná zlozvyků, jež se šíří napodobováním a kterým se přitom lze vyhnout, pokud jsme ochotni vynaložit potřebnou námahu. Zbavíme-li se těchto zlozvyků, dokážeme myslet jasněji a jasné myšlení je nezbytný první krok směrem k politické obrodě: boj proti špatné angličtině není tedy ničím lehkovážným a netýká se výlučně profesionálních spisovatelů.

V čem spatřuje Orwell zlozvyky? V tom, že konkrétnost se rozpouští v abstrakci. Próza se stále míň skládá *ze slov* zvolených pro svůj význam a čím dál více *z frází* sestavovaných jako díly prefabrikovaného kurníku.

Za hlavní nepřátele dobrého jazyka považuje: *Umírající metafory*, kdysi vynalezené, ale opotřebované natolik, že již nevyvolávají žádoucí vizuální obraz («chodit kolem horké kaše», «tahat kaštany z ohně», «voda na mlýn», «Achillova pata», «labutí píseň» atd.). *Slovní protézy*, vycpávající slabikami větu tak, aby vypadala symetricky. Místo aby sloveso zůstalo jedním slovem, je nahrazováno frází («vyřadit z provozu», «být čemu ke škodě», «dosáhnout uplatnění» aj.). I prosté spojky a předložky bývají nahrazovány frázemi («s ohledem na to», «při uvážení toho a toho», «za předpokladu, že», «fakt, že...». Dále *strojené výrazivo*, které má jednoduchým výrokům dodat lesk a předpojatým soudům zdání vědecké nestrannosti. Některá adjektiva («epochální», «historický», «nevyhnutelný») mají zdůstojňovat špinavé procesy mezinárodní politiky, jiná, zpravidla archaicky zbarvená slova oslavují válku («doména», «meč», «štít», «úderná pěst» aj.). Posléze jsou to *slova bez významu*, přesněji řečeno, slova, jejichž význam se užíváním zcela rozmělnil («romantický», «lidský», «přirozená životnost» atd.). Každé ze slov jako «demokracie», «socialismus», «svoboda», «vlastenecký», «realistický», «spravedlnost» má několik různých významů, jež nelze smířit. Pokud jde o slovo «demokracie» — uvádí Orwell — nejen neexistuje žádná dohodnutá definice, ale všem pokusům dospět k ní se ze všech stran odporuje... Nazveme-li nějakou zemi demokratickou, chválíme ji tím, a tak obhájci jakéhokoli režimu tvrdí, že je demokratický, a obávají se, že by se užívání tohoto slova možná museli vzdát, kdyby bylo spoutáno a významem jediným. Slov tohoto druhu se často užívá s vědomou nepoctivostí: jejich uživatel má vlastní skrytou definici, ale dovoluje posluchači, aby se domníval, že myslí cosi zcela jiného.

Podle Orwella pečlivý autor při každé větě, kterou píše, klade sám sobě nejméně čtyři otázky: Co se snažím říci? Která slova to vyjádří? Jaké obrazné rčení či idiom to objasní? Je tohle obrazné rčení dost

svěží, aby účinkovalo? A patrně si položí i dvě otázky další: Dalo by se to říci kratčeji? Řekl jsem něco ošklivě a mohl jsem se přitom ošklivosti vystříhat? Ale ke vší téhle námaze nejsme nuceni. Stačí otevřít mysl běžným frázím, ty ji naplní, budou stavět věty za vás a částečně ukryjí zamýšlený význam i před vámi.

V politickém jazyce se při obhajobě neobhajitelného používá eufemismů («pacifikace», «přesídlení obyvatelstva», «úprava hranic», «eliminace nespolehlivých živlů» atd.). Pohodlně žijící anglický profesor, obhajující ruské totalitářství, nemůže rovnou říci: «Pokládám za správné zabíjet protivníky, dá-li se tím dosáhnout dobrých výsledků». A tak pravděpodobně řekne něco jako: «I když ochotně připouštíme, že sovětský režim jeví jisté rysy, jež humanitář může pokládat za politováníhodné, musíme, myslím, souhlasit s tím, že určitá redukce práv na politickou opozici je nevyhnutelným průvodním úkazem přechodných období a tvrdost zkoušek, jež byl ruský lid povolán podstoupit, je dostatečně ospravedlněna ve sféře konkrétně dosažených výsledků». Eufemismem je už sám nabubřelý sloh.

George Orwell nebyl pouhým zvěstovatelem katastrof, snažil se je odvrátit. Ani stav jazyka nepovažoval za nevyléčitelný. — Hloupá slova a výrazy často vymizely nikoli pod účinkem nějakého vývojového procesu, ale díky vědomé akci menšiny. Uvedu dva nedávné příklady — «proslídit každou uličku» a «nenechat žádný kámen neobrácen» — jež ubil posměch hrstky žurnalistů. Existuje dlouhý seznam nečistých metafor, od nichž bychom se mohli osvobodit, kdyby ta práce zaujala dostatečný počet lidí...

Na vazby typu «nelze nevidět» předepisuje Orwell tento lék: Naučme se zpaměti větu «Nikoli nečerný pes hnal nikoli nemalého králíka přes nikoli nezelené pole».

Svá doporučení shrnuje Orwell do těchto pravidel:

I. Neužívejte metafor, přirování či jiných slovních obratů, jež jste zvykli vídat na tištěných stránkách.
II. Neužívejte dlouhých slov, kde účel splní slovo krátké.
III. Dá-li se některé slovo škrtnout, vždy je škrtněte.
IV. Neužívejte trpného rodu, kde lze užít činného.
V. Neužívejte cizojazyčných frází, vědeckých terminů či slov ze žargonu, dokážete-li patřičný protějšek najít v každodenním jazyce.
VI. Raději porušte kterékoli z těchto pravidel, než byste řekli něco přímo barbarského.

Potud Orwell, záslužně objevený překladatelem –k–. Nechci vyzvedat jeho včasnost a vhodnost pro současné kulturní poměry v naší zemi. My, kteří nevystupujeme v oficiálních publikacích, máme povinnost nezanášet do svého písemného vyjadřování jejich četné, staré i nové nešvary. Máme dost vlastních. Některým dobrým a zpravidla mladším beletristům by například neškodilo seznámit se podrobněji s pravidly české interpunkce; žádný nakladatelský redaktor po nich rukopis neupraví, žijí tedy ve stavu nevinnosti. To, co mi už delší dobu leží na srdci a co chci vyslovit při dané příležitosti, je však jistá nedemokratičnost našich písemných samizdatových projevů.

První znak bych s Orwellem označil jako přebujelé strojené výrazivo. Slova odvozená z latiny nebo angličtiny, veškerá cizí slova a slova prostě převzatá by měla být užívána s větší střídmostí, jen tam, kde jsou účelná. (Kupodivu málo slov přechází do našich spisovných projevů z oblasti užité techniky, ačkoli někdy mohou mít zobrazující, vysvětlující význam). Zkrátka: cizí slovo jen tam, kde domácí výraz chybí nebo není dostatečně přesný, tedy nikoli jako ozdobu či průkaz vzdělanosti. Zkusíme-li například čas od času nahradit vžité a srozumitelné termíny «racionální řízení», «racionální systém» výrazem «rozumné řízení», «rozumný systém», nic jsme neztratili, zato získáme na živosti a účinnosti.

Horší než zbytečné přejímání je asi domácí vytváření cizích slov. Už delší dobu přemítám nad terminem «ineditní». Ale ano, dá se mu rozumět, když se rozloží, řekněte mi však, jak se významem či přesností liší «ineditní literatura» a «ineditní autor» od «nevydávané literatury» a «nevydávaného autora»? («Editní autor» by už vypadal jako schválnost). Určité významové nedostatky jsou a zůstávají v jedné i druhé podobě. Termín «ineditní» má jedinou přednost — je mezinárodně srozumitelnější; řada jazyků ho může převzít bez velké úpravy, bez hledání odpovídajícího významu. Zároveň má zřejmou nevýhodu: domácí, po publicistických polích méně honěný čtenář o něj zakopne. Proto ho považuji za prohřešek proti demokratičnosti.

Druhou, asi stejně rozšířenou vadou našich písemných projevů je rozvleklost. Můžeme ji pochopit i omluvit mnoha okolnostmi, zejména špatným příkladem oficiálních publikací, kde se místem opravdu nešetří: jalovosti námětů odpovídá mnohomluvnost.

Zdá se mi, že každý z nás má určitý rytmus, jímž spěje k vyvrcholení a zakončení svého poselství. Vaculík končívá na dvaapůlté stránce, jiní se bez ohledu na závažnost a nosnost námětu nedokáží zastavit před stranou desátou. Pomyšlení, že s lety se bude předehra jejich ukojení prodlužovat, skličuje. Jak k tomu přijde čtenář? A proč se od něho svou výmluvností vzdalujeme?

Já vím, že tady nelze nic předepisovat, že každý tvůrčí projev má své vlastní zákonitosti. Dovoluji si však navrhnout další, po Orwellových šesti to bude sedmé pravidlo: škrtejme! Každý řádný autor škrtá zbytečná slova (kéž bychom je po sobě vždy uměli najít!). Škrtejme také odstavce, stahujme myšlenky blíž k sobě. Vyhlašme válku zbytečným větám, tak jako brojíme proti exhalacím nebo hluku. I slova, přemíra slov dopadajících ze všech stran, jsou nebezpečím, které nás může pohltit. Nakonec nejde jen o čtenáře, o jeho čas a zatěžování jeho pozornosti, ale také o práci všech, kdo nás se čtenářem spojují.

j g

JOSEF ŠVEJK A DANNY SMIŘICKÝ

Úvodní věta Haškova Švejka «Tak nám zabili Ferdinanda» uvádí do pohybu mašinerii války, mašinerii zbyrokratizovaného militarismu, která je skutečným protihráčem Švejka. S ní se Švejk neustále střetá, ji musí přemoci jako pohádkový Honza stohlavého draka. Ve vztahu k ní — a teprve v tomto vztahu — vyrůstá do skutečné velikosti. Není to již pouhý upovídaný kumpán z pražských hospůdek, ale skutečný literární typ prostáčka, který svou mazaností vyvádí z míry všemocnou a hrůznou mašinerii války. Svou nezničitelnou lidskostí, tím, že odmítá přijmout její pravidla hry, vyvádí mašinerii z konceptu. Svou pouť na frontu proměňuje v nekonečný řetěz nedorozumění, výtržností a groteskních scén, do nichž strhává i všechny své spoluhráče a protihráče. Komika, kterou při tom rozpoutává, nemá však nic společného s metafysickou, existencialistickou úzkostí z osamoceného, odcizeného bytí moderního člověka[1]. Švejkova komika kotví pevně v družnosti a pozemskosti lidové smíchové kultury, jak ji analyzoval M. M. Bachtin ve své knize o François Rabelaisovi[2], do jehož tradice se Haškova kniha o Švejkovi organicky řadí.

Škvoreckého první kniha o Dannym Smiřickém, budoucím hrdinovi «Příběhu inženýra lidských duší» — což je mimochodem titul stejně ironický jako «Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války» — začíná větou: «Tak revoluce se vodkládá na neurčito». Je to věta stejně klíčového význam pro interpretaci «Zbabělců» i dalších Škvoreckého románů. Nejen proto, jak ležérně zde Danny a Benno o revoluci mluví, nejen proto, že se odkládá «Z technickejch důvodů, ne?»[3] Mladým lidem, kteří jsou aktéry prvního Škvoreckého románu, připadá absurdní, že jejich otcové, jak je znají v jejich každodennosti, by se měli stát hrdiny skutečného povstání proti okupantům: «Recese to bude. Až náš fotr zavře kšeft a potáhne s flintou na Němce»[4]. Takovou představu revoluce odsuzují velmi nevybíravě, v tónině blízké Švejkovu pohledu na život: «Takovýhle krávy budou blbnout, hovno udělaj, naštvou Němce a všichni to vodserem»[5].

Ale věta o odkadu revoluce má v kontextu čtyřdílného cyklu Škvoreckého románů o Dannym Smiřickém ještě mnohem podstatnější význam. Danny je si již ve «Zbabělcích» vědom toho, že nejde jen o parodii na povstání proti okupantům, které otcové hodlají «odšvejkovat» podobně jako kdysi 28. říjen 1918, ale o problém revoluce sociální. Již ve «Zbabělcích» se v Dannyho vědomí ohlašuje vize společenské revoluce, která má v duchu tradice české a zejména ruské literatury vdechnout nový smysl života «zbytečným lidem», oněm «živoucím mrtvolám», za něž se v duchu této tradice považují intelektuálové z majetných vrstev. Danny se z počátku považuje za jednoho z nich. Tato revoluce se ve «Zbabělcích» ještě «odkládá na neurčito», ale v dalších dílech cyklu je s ní Škvoreckého hrdina důkladně konfrontován. Danny nepatří mezi její stoupence, ona «není věcí jeho srdce», spíše přitahuje jeho zvědavost — podobně jako táhlé písně rudoarmejců; je napjat, co to s ním udělá. Chce se vystavit zkoušce revoluce ne jako její nositel, ale jako její svědek, «poputčik», jak zní oblíbený ruský termín.

Právě v průběhu této konfrontace s realitou revoluce, která se ve Škvoreckého literárnim cyklu mění v novou mocenskou mašinerii, reprezentovanou nakonec již jen postavami fízlů, vyrůstá Danny z rozcitlivělého pubertálního intelektuála ve výrazný literární typ. *Podobně jako typ Švejka roste z konfrontace s mašinerií války, v níž odhaluje mašinerii moderní civilizace vůbec, roste Danny v literární typ konfrontací s realitou revoluce, kterou demaskuje jako nastolení nové mocenské mašinerie totalitního typu. Na rozdíl od románů Milana Kundery není ústřední postavou Škvoreckého cyklu revolucionář, který prochází rozčarováním z revoluce a který teprve postupně odkrývá povahu nové moci — nejčastěji až poté, když se sám stal její obětí[6]. Danny má od počátku nedůvěru k «mýtu» revoluce. A za druhé je od «Zbabělců» po «Inženýra lidských duší» obklopen řadou lidových postav, které v něm posilují v podstatě plebejskou nedůvěru ke každé mocenské mašinerii a její ideologii. A právě toto demaskování ideologického pláštíku lidských zájmů, slabostí a vášní, toto umělecké odhalování groteskností i hrůznosti světa «znormalizované» revoluce sbližuje obchodníka se psy Josefa Švejka se světa znalým intelektuálem a literátem Dannym Smiřickým.*

* *

První zmínka o Švejkovi padne již na prvních stránkách prvního Škvoreckého románu «Zbabělci». Když Benno vypráví o svém pobytu v lágru, připomene mu Lexa, že měl protekci u lágrfýry: «Jo», řekl Benno, «Musel jsem mu vždycky ráno pucovat boty a večer mu je zouvat». — «Fakt?» — «Fakt. Páni, to bylo jak za Švejka»[7]. Povšimněte si, že Benno neříká «jako ze Švejka», nýbrž «jako za Švejka»; scéna v lágru mu nepřipomíná scénu z Haškovy knihy, nýbrž scénu «z časů Švejka». O Švejkovi se zde tedy hovoří nikoliv jako o literární fikci, ale jako o skutečné postavě, která charakterizuje určitou historickou epochu nebo určitý životní postoj.

I my jsme začali — úmyslně — svoje poznámky nikoliv srovnáním odlišných literárních struktur, jaké představují monumentální Haškův fragment «Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války» a Škvoreckého knihy «Zbabělci», «Tankový prapor», «Mirákl» a «Příběh inženýra lidských duší» — z nichž druhá má ne náhodou podtitul «Fragment z doby kultů» — a které tvoří podle mého názoru tetralogii o Dannym Smiřickém. Začali jsme naopak srovnáním životních postojů dvou centrálních postav těchto textů — Švejka a Dannyho — jak se v průběhu obou textů formulují.

Je takový přístup k literárnímu dílu vůbec legitimní? A nedopouštíme se tu starého naivního omylu přístupu, který zaměňuje literární postavu, to jest určitý obraz, fikci konstituovanou na stránkách textu, se skutečnou postavou? A případě obou našich textů, silně autobiograficky podložených — oba, Hašek i Škvorecký, píší jen o tom, co v té či oné míře skutečně sami prožili — hrozí dokonce záměna Švejka a Dannyho za postavy autorů. (Tato sugesce je tak silná, že dokonce v rejstříku jedné odborné knihy o jazyce a stylu české literatury byl Jaroslav Hašek přejmenován po vzoru Josefa Švejka na Josefa Haška!) Poslechněme si však, co k této otázce říká autor jistě povolaný, Jan Mukařovský, jehož nikdo nebude podezřívat z biografické a zážitkové interpretace literárních děl: «Vezměme si za příklad postavu z díla epického nebo dramatického. Realistické umění bude usilovat o to, aby v čtenáři (popř. divákovi) vznikl dojem, že jde o určitého jednotlivce, který někde a někdy existoval. Zároveň však nutně usiluje i o to, aby se postava zdála co nejobecněji platnou, aby, tak říkajíc, nabyl čtenář (divák) dojmu, že něco z této postavy je v každém člověku, ba i v něm samém. Nerozlučné spojení konkrétnosti s obecností je příznakem každého umění, je však možné jen tak, že umělecké dílo znamená skutečnost teprve jako souhrn všech svých složek a částí (mezi něž patří i jeho jednotlivé postavy) a ukazuje k ní rovněž jako k celku. A tak je každá jednotlivá postava epického díla plně srozumitelná jen ve vztahu k ostatním postavám, k ději, k uměleckým postupům, jichž bylo v díle užito atd. Jen velkým postavám světové literatury je dopřáno vystoupit z kontextu uměleckého díla a vstupovat v přímý styk se skutečností. . .»[8].

Dnes, sto let od narození Jaroslava Haška, není sporu o tom, že jeho Švejk se stal právě takovým typem světové literatury, který působí i mimo text díla ve vědomí čtenářů i v nesčetných obrázcích, figurkách, nápisech i obecných rčeních o «švejkování». Ostatně jako nadávku zaznamenal zlidovění Švejkova jména již jeho autor po vydání prvního dílu «Osudů». O významovém bohatství literárního typu «Švejka» svědčí — mimo všechnu «švejkovštinu», s níž nelze literární postavu Švejka zaměňovat — nejprotikladnější interpretace, jichž se jeho postavě dostalo od Viktora Dyka po Ivana Olbrachta a od Václava Černého po Karla Kosíka.

I Škvoreckého «Zbabělci» vyvolali, jak známo, bouři nejen literárně kritickou, ale i kulturně politickou. Danny Smiřický zasadil ránu mýtu revoluce u samého jejího historického zrodu: v květnových dnech roku 1945. Ale nejen to: Karel Nový nebo Václav Běhounek, kteří se pohoršili jako první, nebyli typičtí představitelé stalinského dogmatismu 50. let. Zasaženy byly obecnější, řekl bych obrozenské představy o roli české literatury vůbec. Na základě mravoličných příběhů měl být národ uvědomován, vzděláván a šlechtěn a nikoliv urážen vulgární mluvou a cynickými, nemravnými historkami. Takové a podobné výtky, vycházející z diametrálně odlišných představ o funkcích a povaze literatury, postihovaly a mnohdy postihují dodnes tvorbu Jaroslava Haška stejně jako Josefa Škvoreckého. Oba autoři zasáhli významně do vývoje české prózy a přispěli podstatně k obnově její umělecké struktury. Směr této obnovy má u obou řadu shodných i řadu odlišných rysů. Začněme odlišnostmi, které jsou patrné na první pohled.

Haškovo vrcholné dílo, «Osudy dobrého vojáka Švejka», povyšuje na úroveň velké literatury mimoliterární žánr hospodského klábosení, tedy pokleslý žánr velkoměstského folklóru. Základní směr jeho činu je antiliterárnost, spjatá nejen s Haškovou anarchistickou osobností, ale i s povahou jeho tvorby a s výslednou podobou textu «Osudů». Jde o sešitově vydávaný román na pokračování, který zůstal torzem. Právem bylo upozorněno na Haškovu stylistickou nedbalost, zřejmou např. z toho, že název třetího a čtvrtého dílu «Osudů» neodpovídá jejich obsahu, neboť Švejk nedorazí vůbec na frontu, takže o «Slavném výprasku» nemůže být ani řeč[9]. *«Osudy» mají tradiční formu objektivního vyprávění s množstvím dialogů a vložených historek a s lineárním časovým rozvíjením děje, oněmi historkami ovšem silně retardovaným. Připomínají vzdáleně starý španělský pikareskní román, jehož hrdina, šibal, putuje z místa na místo a svou mazaností vyvázne z nástrah nejrůznějších prostředí. V «Osudech», podobně jako v pikareskním románu, je charakter hlavní postavy od počátku vyprávění v podstatě hotový a neměnný. Švejk putuje na frontu, ale nikdy jí nedosáhne. Právě tímto paradoxem proměňuje hrůzy války v groteskní mumraj karnevalového typu, v osvobodivý smích, a jeho mazaná prostota vítězí nad válečnou mašinerií. Náhoda, že «Osudy» zůstaly nedopsány, zesiluje jejich umělecký účin: podtrhuje lineární, otevřenou strukturu jejich textu.*

Zcela jinak je tomu u Škvoreckého. Celých 35 let po «Osudech» podniká mladý autor «Zbabělců» další pokus o oživení struktury české prózy na základě vývoje moderního románu, zejména angloamerického, konkrétně románu Hemingwayova. Ve «Zbabělcích» se střídají dvě kontrastující roviny textu: rovina proudu vědomí «ich-vypravěče», rozvíjející v řadě monotónních variací téma nostalgie a očekávání věku dospívání, a rovina autentických dialogů «o ničem», uvádějících dynamické dějové pasáže. S výjimkou jednoho vloženého příběhu je zachována lineární časová osa vyprávění — osm kapitol knihy odpovídá osmi květnovým dnům roku 1945. — V «Miráklu» je naproti tomu časový sled vyprávění složitě mixován, aby vynikla hektičnost dění a aby byl zesílen absurdní pocit «theatrum mundi». V «Příběhu inženýra lidských duší» je prolínání časových rovin stupňováno a násobeno rovinou intertextuality, zrcadlením «ich-vyprávění» a vzpomínek vypravěče v cizích textech a jejich různých interpretacích na seminářích, které vypravěč vede. — Naznačil jsem stručně, jak se proměňuje vypravěčská struktura v jednotlivých knihách Škvoreckého tetralogie. Je zřejmé, že máme před sebou vypravěče vysoké literární kultury, který dojmu svěžesti a spontaneity dosahuje záměrným využitím bohatého repertoáru moderních vypravěčských technik a konvencí. Co se týče typu prózy, je tetralogie o Dannym Smiřickém jakýsi moderní «Bildungsroman» ve čtyřech knihách, jedinečný v tom, že jej začal psát čtyřiadvacetiletý mladík, takže proces utváření literární postavy Dannyho probíhal téměř paralelně se zráním autora.

Máme při takové odlišnosti autorského typu Haška a Škvoreckého vůbec právo srovnávat jejich postavy? Domnívám se, že ano, neboť jejich zápas s konvencemi české prózy má přinejmenším tři společné rysy: «Osudy» i «Zbabělci» šokovaly zpočátku především novou autentičností jazyka. Dialogy jsou psány hovoro-

vou češtinou vzdálenou spisovné normě a oplývající slangovými i drsnými výrazy. Svejk a jeho nadřízení mluví vojenským slangem rakousko-uherské armády, Danny a jeho přátelé protektorátním slangem jazzofilní mládeže, později jazykem Čepičkovy armády a konečně slangem kanadských emigrantů — přirozeně v příslušné literární stylizaci. Tato jazyková stránka, rozsáhlé užití hovorového jazyka a drsného slangu v literárním díle, byla nejčastějším předmětem kritiky a oba autoři ji museli v komentářích ke svému dílu obhajovat. Teprve postupně se ukázalo, že není ničím samoúčelným, že slouží zcela funkčně dosažení daleko závažnějšího cíle, totiž autentičnosti vidění světa jejich postav, to jest nové a hlubší uměleckė pravdivosti české prózy. Za druhé je Haškovi i Škvoreckému společné zaměření na široké čtenářské vrstvy, u nichž také nalezli oba širokou odezvu a oblibu. Jejich knihy jsou opakem esoterické literární produkce experimentálního typu, určené úzkému, náročnému publiku znalců nebo snobů. Neváhají při tom sáhnout i k osvědčeným prostředkům komiky a drastičnosti, případně i banality některých příběhů. Škvorecký to vyjádřil programově následujícím citátem z Aldouse Huxleye: «Celý veliký rejstřík myšlení a citů, a přece v organickém spojení se směšným šlágrem»[10]. — Konečně třetí a hlavní společný rys vypravěčského díla Haškova a Škvoreckého spatřuji v tomto: Jakkoliv odlišná je jeho literární struktura, jejím centrem zůstává věrohodnost výrazné ústřední literární postavy — literárního typu — Švejka a Dannyho. S přesvědčivostí a typičností postavy Švejka a Dannyho stojí a padá celá umělecká účinnost a významová bohatost jejich epického díla. (Bohumil Hrabal je např. mnohými rysy své poetiky Haškovi ještě bližší než Škvorecký; avšak jeho texty jsou základní povahou lyrické, nikoliv epické — evokují intenzitu okamžiku a kouzlo vzpomínky, nikoliv rozvinutý děj: proto nestojí v jeho textech v centru jejich umělecké struktury výrazný literární typ.) — O literárním typu Švejka a jeho zápase s mašinerií militarismu byla napsána již obsáhlá literatura — Škvoreckého Danny na významovou interpretaci, postihující jednotu jeho literárního typu od «Zbabělců» po «Příběh inženýra lidských duší» ještě čeká. — Zde se musím omezit na několik poznámek k tomuto tématu, vycházejících ze zvoleného srovnání s literárním typem Švejka.

*
* *

Poprvé, pokud vím, upozornil na typologickou příbuznost Švejka a Dannyho Jiří Voskovec ve své půvabné «Rekomandaci» k torontskému vydání «Tankového praporu». I on spěchal zdůraznit, že nejde o příbuznost literárního žánru, nýbrž o příbuznost životního postoje:

«Švejk je moderní svatý Jiří, hrdina ságy triumfu jedné hlavy nad hydrou Vrchnosti, Režimu, Systému — rozum přestrojený za slabomyslnost v boji proti Absurdnu, vydávajícímu se za Moudrost a Důstojnost — smysl Nesmyslu proti nesmyslu Smyslu... Jedině v tomto smyslu patří "Tankový prapor" do oblasti českého "švejkovství" v nejširším mínění tohoto pojmu...»[11].

Skutečně, sama o sobě kniha «Tankový prapor» srovnání s «Osudy dobrého vojáka Švejka» nesnese. Je opravdu jen «fragmentem z doby kultů», to jest, omezuje se záměrně na satirickou rovinu, na devět volně řazených satirických scének ze života party veselých kumpánů, «odkrucujících si» vojnu u jisté vojenské jednotky. A co je hlavní, postava Dannyho sem přichází ze «Zbabělců» již hotová a nestojí nijak v popředí děje. Je «o chlup cyničtější a o hodně opatrnější», píše o něm Voskovec. «Byl to člověk bojácný a proto svědomitý», charakterizuje ho s lehkou ironií autor. — «Tankový prapor» je především satirou na obranné chování lidového živlu v exemplu zvláštního, uzavřeného světa vojenské posádky a vojenské logiky. V tomto smyslu je knihou méně univerzální než ostatní Škvoreckého romány o Dannym Smiřickém, rozehrávající současně více významových rovin. A přece má v jejich sledu důležité postavení — a to nejen pro svůj příznačný vojenský humor, pro který se stal oblíbenou četbou všech, kdo absolvovali aspoň několik měsíců základní vojenské služby.

Ze dvou důvodů: Ve «Zbabělcích» se ještě «revoluce odkládá na neurčito». V «Tankovém praporu» zastihujeme Dannyho již po české verzi revoluce, t.j. po únoru 1948, v době, kdy «stín Josefa Vissarionoviče se prodloužil až do zemí koruny české», jak píše v zmíněné Rekomandaci Jiří Voskovec a kdy «tvrdá pěst dělnické třídy» dopadala nelítostně na «zrádce lidu». Příliš si při tom nevybírala: jednou to byl generální tajemník KSČ Rudolf Slánský, jindy prostý desátník, který neprozřetelně obeslal armádní STM vlastnoruční básní. Bdělý člen poroty odhalil v jeho básni ideologicky nepřátelský pesimismus a ubohý desátník opouštěl soutěž s chmurnou vyhlídkou kladenských dolů.

Není tedy divu, že Danny se stal opatrnějším a bojácnějším. Nechtěl po skončení prezenční služby putovat do dolů, ale do nakladatelské redakce v Praze. Ani vidina «civilu» padesátých let však nenabízela Dannymu žádnou selanku. Již v «Tankovém praporu» dává autor Dannymu zahlédnout povahu poměrů, které nastolil «vítězný Únor». Z jejich perspektivy se vojenská existence vyznačovala být zvláštní, ale přece jen propočitatelnou logikou: «Oproti poklidné buzeraci vojny připadalo mu, že lidé v civilním životě jsou ve stavu neustálé bojové pohotovosti, že s tvrdošíjnou odvahou bojují nepřetržitě ten soudružský boj všech proti všem, jehož cíl a jakýkoliv smysl mizí kdesi v nepochopitelnu»[12].

Plebejské prostředí «Tankového praporu» vyléčilo za druhé Dannyho radikálně ze zbytků literární nostalgie «zbytečného člověka» a poučilo ho názorně o povaze nové moci. Jako literární postava byl Danny Smiřický v «Tankovém praporu» proměnou revoluce v eklatantní kontrast banálních frází a drsné reality zatlačen do pasivity.

Ale již v další knize cyklu, v «Miráklu», opatřené podtitulem «Politická detektivka»[13]*, se Danny vydává na vlastní pěst na cestu za objasněním politické vraždy z počátku padesátých let. Snaha dopídit se pravdy o tom, «jak to skutečně bylo» i «jak to vůbec bylo možné» se brzy netýká jen kdysi pověstného, policií inscenovaného «zázraku», který posloužil jako záminka k rozsáhlé protináboženské kampani, ale celé absurdní doby první poloviny padesátých let v Čechách. Politická nezkušenost mládí a nadšení širokých vrstev byly tehdy zneužity k masovému teroru. I jeho vlastní mládí se mu nyní jeví v jiném světle: jen dík své bezelstné*

naivitě a řadě náhod unikal o vlas tragickému osudu, který postihl tolik jeho přátel a známých. — Avšak sama doba, v níž se «Mirákl» odehrává, opět «vymknuta ze svých kloubů, šílí». Je to doba vyzývající k rehabilitaci oběti minulých politických zločinů, současně však svou překotností, nezralostí, nedostatkem politické uvážlivosti připravující již půdu pro nové tragédie. Danny prožívá v «Miráklu» příznačnou hektiku roku 1968, a autor ho nechává vidět i reformní hnutí Pražského jara a jeho účastníky skepticky, s ironickým odstupem. «. . .co nejmenší potíže, co nejvíc svobody, stejný pocit nepříslušnosti, nevůle se angažovat», tak charakterizovala postoj Dannyho v «Miráklu» domácí autorka[14].

Četl jsem «Mirákl» ještě v Praze, ihned po jeho vydání roku 1972 v Torontu, a vím, jak bolestně a dotčeně řada lidí na tento «cynický» postoj Dannyho k věcem a lidem jim svatým, pro něž právě obětovali svou občanskou existenci, reagovala. Domnívám se však, že jedině tento postoj je v logice vývoje Škvoreckého postavy Dannyho. Jeho nedůvěra ke všem ideologiím, k davovým emocím, k velkým slovům a gestům, jeho schopnost zůstat sám sebou uprostřed víru událostí sebe dramatičtějších dělá právě z Dannyho literární typ schopný vidět i kolotoč svůdných nadějí, jímž rok 1968 na celém světě byl, jako velké «theatrum mundi», jako trh marnosti, na němž se všechny dobré úmysly zvrací ve svůj opak. Dannyho skepse dává tušit, že porouchanou mašinerii revoluce nelze reparovat hektickou aktivitou studentů a intelektuálů. Jeho plebejský instinkt, poučený minulostí i trpkým osudem přátel, ho správně varoval, že maximalismus dneška jen připravuje katastrofy zítřka.

Katastrofa na sebe nedala dlouho čekat. Ve čtvrté knize cyklu, v «Příběhu inženýra lidských duší» s nezvykle dlouhým podtitulem «Entrtejnment na stará témata o životě, ženách, osudu, snění, dělnické třídě, fízlech, lásce a smrti», jíž cyklus umělecky nesporně vrcholí, nacházíme již Dannyho v emigraci v Torontu. Působí zde jako profesor angloamerické literatury na kanadské univerzitě a sedm autorů této literatury, která hluboce ovlivnila Škvoreckého styl i pohled na svět, dalo pojmenování sedmi oddílům knihy. Na semináři pestrého mezinárodního složení probírá Poea, Hawthornea, Twaina, Cranea, Fitzgeralda, Conrada a Lovecrafta. Do interpretace smyslu jejich děl se Dannymu neustále nutkavě promítá jeho zkušenost života v jiné zemi a jiné době, zkušenost okupace, války, revoluce a emigrace, zkušenost trpká a absurdní a přece podivuhodně rezonující s dílem zvolených autorů. Stejně silně jako v předchozích knihách, dokonce snad ještě silněji, zde vystupuje do popředí autobiografický základ postavy Dannyho Smiřického (i když i zde je nadále odlišován od «manžela nakladatelky », jíž je kniha věnována). Formou dopisů Dannymu i ve vzpomínkách «ich-vypravěče» Dannyho jsou přítomni i další přátelé z doby Dannyho mládí ve staré vlasti. Neoblomný Přema, známý již ze «Zbabělců», a proletářská dívka Naďa, umírající v mládí na tuberkulosu, patří k nejkrásnějším lidovým postavám české moderní literatury.

Zdánlivě paradoxně právě tam, kde zážitkový autobiografický základ vyprávění se zdá nejbezprostřednější, je i literární motivace nejsilnější. Tak např. motiv smrti milované dívky, ono neodvratně «už víckrát ne», je v zrcadlení několika časových i tematických rovin předznamenán Poeovým «Havranem» a jeho ruskou replikou. Intertextuální korespondence a významové interference, jimiž je text Škvoreckého velkého románu doslova prosycen, se zdaleka neomezují na autory explicitně uvedené v názvech jednotlivých oddílů knihy a probírané na seminářích nebo citované v hojných úvodních «předznamenáních» jednotlivých oddílů a kapitol knihy; neomezují se ani na dominující angloamerickou literaturu.

«Proč to vyprávíš?», ptá se šokovaná Irena, dívka z kanadské dobré společnosti, po jedné zvláště drastické historce Dannyho. «Pro radost, žel a smutek z života a smrti», odpovídá Danny a jeho odpověď je parafrází refrénu slavné Nezvalovy básně «Edison». — Když vzpomíná na otce, líčí Danny jeho zranění za první světové války takto: «Ale ve vybombardovaném vchodu se rozhrnula plachta a vešel velebníček rovnou ze semináře, bledý jako smrt, ale hezký jako panenka, asi chudák tolik mrtvol pohromadě v životě neviděl, a jak se rozhlížel, tatínek zasténal: "Karle!" Protože to byl jeho bratr, můj strýček Karel, ten, co chtěl být chemickým inženýrem a měl známost s dívkou jménem Josefína. Jenže tu rodiče provdali za úředníka z berňáku, za necelý rok potom umřela na horečku omladnic a strýček jí zůstal věrný až za hrob a vstoupil do semináře»[15]. *Není snad třeba připomínat, že je tu evokován styl historek Josefa Švejka z Haškových «Osudů». Podobný charakter má ostatně celá řada dalších historek, např. vyprávění o muži, který přežil vyhlazení Lidic, protože byl tou dobou v kriminále, hlásil se o dodatečné zastřelení na gestapu, hlásil se po válce v Lidicích, ale nikdo nechtěl brát jeho existenci na vědomí. Anebo vložené vyprávění o muži, který se v pořádku vrátil ze služební cesty na Západ, ale v Rudém právu se dočetl, že hanebně zradil a emigroval, a nic nepomohlo, že běhal po všech pražských úřadech, už se s tím nedalo nic dělat, takže nakonec si musel našetřit na novou cestu a skutečně emigrovat. Anebo neuvěřitelné historky «zelenáče» Voženila, vyprávějícího na záchodě ve fabrice o svých zážitcích za náletů při totálajnzacu v rajchu.*

Centrálním tématem intertextuálních korespondencí a interferencí, obohacujících text o řadu nových významových rovin, zůstává však téma revoluce a její proměny v krutou mocenskou mašinerii. Tak na př. Hawthornův obraz lidstva jako spřežení volů, poháněných kočím holí s bodcem, evokuje Dannymu Leninův princip vedoucí úlohy strany; ptá se s Hawthornem: «Copak si nedovedete představit, že někdo... může usilovat o dobro světa na základě jiných myšlenek, než... těch, které máte vy?»[16]. *Marně cituje účastníku semináře, arabskému studentovi Hakimovi, který má jako marxista na všechno hotovou odpověď, z Conradova románu «Západu na očích»: «Ve skutečné revoluci se nedostanou do popředí nejlepší lidé. Násilná revoluce nejprve padne do rukou úzkoprsým fanatikům a pokryteckým tyranům... Spravedliví lidé, vznešené... a inteligentní osobnosti, ti mohou hnutí vyvolat v život — ale hnutí se jim vymkne z rukou. To nejsou vůdcové revoluce. To jsou její oběti...»*[17]. *Danny je tímto tématem doslova fascinován; nechce, aby se i Hakim stal nevinnou obětí svých dobrých úmyslů. — Přesvědčuje se však znovu a znovu, že jeho vlastní životní zkušenost je v jiném kontextu kanadské společnosti nadbytku a bezpečí prakticky nesdělitelná. Pro jeho studenty zůstává cizí, nepřijatelnou nebo zcela nepochopitelnou.*

Síla lidskosti a síla umělecké tvorby — to je jediné, co obstálo v Dannyho skeptických očích ve zkoušce

války a revoluce, v konfrontaci východního socialismu a západní demokracie. V bdělém snění, na semináři, při posezení s torontskými krajany (které vidí se stejnou ironií jako dříve pražské intelektuály) se stále vrací domů, do Kostelce, do krajiny dětství. Při jednom z těchto snových návratů formuluje své anti-iluzívní, anti-ideologické životní vyznání: «Jak je život krásný, když všechno ztratí smysl a člověk začne žít jen pro život. — Možná že ten velký historický krach jedné malé historické episody mi vlastně pomohl dojít k této moudrosti. Neztratil jsem smysl života, jenom iluzi smyslu života»[18].

* * *

Mezi tvorbou Jaroslava Haška a Josefa Škvoreckého leží ovšem celá historická epocha, epocha první československé republiky, epocha literárního díla Karla Čapka. Karel Čapek anticipoval ve svém prozaickém a dramatickém díle v mnohém právě ony hodnoty, jichž se na novém základě, na základě zkušeností «epochy válek a revolucí» dobírá Škvoreckého Danny. Literární postava Dannyho Smiřického, formující se téměř paralelně s autorovým vývojem občanským a uměleckým, vyrůstá ve výrazný literární typ právě proto, že demaskuje všechny dobové iluze, že vychází vítězně ze střetnutí se světem ideologií a revolucí, měnících se obratem ruky v nové despocie. V síle elementárního lidství, v síle groteskního uměleckého pohledu na svět, mísícího smích se slzami, je pojítko Dannyho se Švejkem. Jakkoliv je o dvě generace mladší a jako intelektuál a literát od Švejka typologicky odlišný, je jeho přímým potomkem. Vyrostl, podobně jako Švejk, přes nepochopení kritiků a dík přízni čtenářů, ve výrazný literární typ nejen české, ale i světové literatury.

Konstanz, duben 1983

KVĚTOSLAV CHVATÍK

POZNÁMKY

[1] Tento typ moderní groteskności analyzoval Wolfgang Kayser v knize «Das Groteske in Malerei und Dichtung", rde. 107, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1960.

[2] M. M. Bachtin, François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance, Odeon, Praha 1975.

[3] Josef Škvorecký, Zbabělci, ČS, Praha 1958. Citováno podle 2. vyd. ČS, Praha 1964, s. 11.

[4] Tamtéž, s. 25.

[5] Tamtéž, s. 32.

[6] Srovnej podrobněji K. Chvatík, Der Romanzyklus von Milan Kundera und die Krise der Sprache, Književna reč, 25-3-1983.

[7] Tamtéž, s. 19.

[8] Jan Mukařovský, O strukturalismu, Přednáška v Institut des études slaves v Paříži 1946, otištěno v J. M., Studie z estetiky, 2. vyd., Praha 1971, s. 153.

[9] B. Doležal, Nedokonalost Haškových «Osudů», in: Podoby, Literární sborník, ČS, Praha 1967, s. 171-183.

[10] J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, sv. I., Toronto 1977, s. 11.

[11] Jiří Voskovec, Rekomandace, in: J. Škvorecký, Tankový prapor. Toronto 1980, s. 11.

[12] Josef Škvorecký, Tankový prapor. Fragment z doby kultů. ČS, Praha 1969; četl jsem stránkové korektury, kolující mezi přáteli v Praze — vydání bylo zakázáno. 1. vyd. 68 Publishers Toronto 1971; cituji 5. vyd. 68 Publishers Toronto 1980, s. 221.

[13] Josef Škvorecký, Mirákl. Politická detektivka, 68 Publishers Toronto 1972, 2. vyd. tamtéž 1978.

[14] V. Mrázová, Česká společnost v díle Škvoreckého, původně v opisech v Praze, přetištěno, in: Svědectví 17, č. 68, 1983, s. 739-743.

[15] Josef Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší. Entrtejnment na stará témata o životě, ženách, osudu, snění, dělnické třídě, fízlech, lásce a smrti. Část první a druhá, 68 Publishers Toronto 1977, s. I. 52.

[16] Tamtéž, s. I. 104-105.

[17] Tamtéž, s. II. 208.

[18] Tamtéž, s. II. 359.

Vyšlo již páté číslo časopisu

150 000 SLOV
TEXTY ODJINUD

Časopis vychází třikrát do roka v rozsahu 140-160 stran formátu Listů a přináší nekomentované překlady textů z celého světa z oblasti politiky, hospodářství, sociologie, filosofie, umění, literatury atd. V každém čísle najde čtenář i román na pokračování — v prvních dvou číslech slavnou Tmu o poledních od Arthura Koestlera, ve třetím a čtvrtém čísle maďarský román Erzsébet Galgóczyové o období po roce 1956, V mezích zákona, který vzbudil senzaci v Maďarsku i ve světě.

Časopis řídí A. J. Liehm s redakční radou. Můžete si ho předplatit na adrese: INDEX (150 000 SLOV), Postfach 410511, 5000 Köln 41, NSR, za roční předplatné $ 10, — nebo DM 25, — Pokud zásoba stačí, můžete si za sníženou cenu doobjednat i všechna tři čísla prvního ročníku.

Kafka — Hašek

Dvě stati k stému výročí

JIŘÍ GRUŠA

I. Výstřel z Mariánské šance

> *Raban se podíval na hodiny zdánlivě blízké a vysoké věže, která stála v jedné níž položené uličce: praporek upevněný tam nahoře se jen na okamžik vzdul před ciferníkem. Houfec malých ptáků se snesl dolů jako sice pohyblivá, ale přitom pořád stejně rovná plocha. Bylo po páté. Raban postavil na zem svůj kufřík pošitý černým plátnem, opřel deštník o kamenný pilíř dveří a seřídil své kapesní a dámské hodinky, připevněné na černé úzké stužce kolem jeho krku, podle těch hodin na věži.*

Tahle vlastně maloměstsky idylická scéna z Kafkových raných «Svatebnich příprav» je ještě umístěna do Prahy s přesností, kterou lze na plánu města označit jednoznačným bodem. Praha se ještě neproměnila v ono všude a kdekoli (i když českému oku i tudy prosvítá původní vrstevnice zemského genia loci), jež tvoří syntetickou krajinu vyzrálých Kafkových děl... a byla to tahle vlajka, která na ochozu klementinské Dientzenhoferovy hvězdárny, kde hlídali hvězdu říše, den co den zavlála směrem k Hradčanům na znamení, že astrologicky je ještě všechno — ještě dnes — v pořádku. Poledne co poledne zřízenec k.u.k. času pokynul k.u.k. ohněstrůjci obsluhujícímu dělo na Mariánské šanci a ten to stvrdil výstřelem. Čas věží bylo možné znovu sjednotit. Úředníci si nařídili hodinky. A také Pražané podobně jako Raban se aspoň pro tu chvíli a jaksi instinktivně postaru pokusili uvést svůj vnitřní jinočas v soulad s tím kamenným a věžním. Jako by tímhle gestem měla být překonána nejistota, zda je v čase vůbec ještě obsaženo jakékoli trvání. Neboť čas na věži byl instituce, je (nebo býval) asyl — a být s ním v souladu, znamenalo i skrýt se v něm do staré blažené nespornosti. Jenže hodiny v Čechách šly různě. V Židovské čtvrti dokonce navenek pozpátku a v palácích Malé Strany jako kdyby se zastavily A.D. 1806, neboť tam jim — už tenkrát — došel číselník starého říšského císařství. A ty české se zdály nepořádné, jestli to vůbec byly hodiny a neřídila-li se česká duše stále ještě selsky, podle slunce a slepic. Kdežto německý časostroj jakoby tikal stále hektičtěji, netrpělivý zjednat si nějaký řád, nějaké buď anebo, nějaké počítání zas od nuly vzhůru, odkud by se dalo přehledně sčítat — jako kdyby nula neskýtala tu malou, leč stěží přehlédnutelnou možnost pustit se dolů, do říše záporných čísel.

Ne ne, čas v Čechách byl otřesen a jenom ten výstřel nabádal k alespoň formální korektuře. Pak ale dunění doznělo a vyplašení holubi se vrátili každý ke svému drobtu, ke svému kameni na pražské dlažbě. Všechny formy soužití a spolupráce a ovšem všechny formy vládnutí a ovládání jakož i každý vztah — řekněme — k nadsmyslnému, navýsost znejistěly.

Zámek, ghetto a *ves* jako dosud platné symboly ukotvení se hnuly a Praha jako jejich slitina, jako největší ves, největší z maloměst plula už vlastně na kře. Zaděláno na tenhle tektonický posun bylo už dávno. Už tenkrát, když poreformační Čechy byly shora a násilím zrekonstituovány, přesněji: když byly zbarokizovány, když jim právě v barokní kultuře byla vnucena jednota překonávající sice dosavadní partikularismus víry a politiky, nicméně na principu dělby rolí, mezi «zámek» a «ves» (s přilíplým včelínem ghetta), která však na rozdíl od netuzemska představovala nejenom uvrstvení sociální, nýbrž i víceméně etnické — alespoň podle toho, kde se oněm třem jeho složkám dostalo nejvýraznější artikulace. Při vší krvavosti svého vzniku bylo toto společenství nakonec plodné a poznamenalo natrvalo všechny své aktéry. Slátaná zvnějšku habsburskou režnou nití a vlastně «konfuciánskou» institucí císařství, s jejím mandarinismem úřednictva, s její nobilitou závislou ze země ven a s vojskem, které bylo vojskem říše (a teprve potom Čech), mohla se tahle téměř «čínská» státní religio (proto také čínská metaforika u Kafky není žádné exotum) udržet jenom tak dlouho, dokud trval její barokní fundament, neboli tak dlouho, dokud jím a v něm byla transcendentalizována.

Projevila až neuvěřitelnou životnost, avšak po téměř stoletém zápasu s osvícenstvím (které, podobně jako Kafkovi nomádi, přicházelo ze severu), nakonec podlehla. Státní pokus minulost přece jen nějak obnovit uvízne v biedermeieru, v té «rozumné romantice», jejíž časný úspěch nešťastně překlene dobu, v níž možná bylo lze dojít jiné jednoty, té — po goetheovsku — spřízněné volbou. A tak tedy v době, kdy se Heřman Kafka *smí* narodit, neboť vázanost místem a údělem padá, začíná i onen odstředivý pohyb, v němž co kdysi bylo shora spojeno, se dělí na své komponenty. Zámek se ještě víc uzavře do sebe, už beztak trčel nad krajinou spíš otčímsky než otcovsky, nebude tedy zatěžko mít ho za cosi cizího a ovšem bez *auctoritas* (bez autority, ale od «augere», vidět, být na očích, být samo-zřejmý), neboť očividnost jeho smyslu je uvedena v potaz, aniž by on sám přestal být sídlem životní plnosti a vůle. To jenom podtrhuje jeho jinakost, jeho tajemství, přitažlivé sice — ale podobně jako ona třináctá komnata, do níž je zakázáno vejít, ale která tím víc láká být otevřena... zdali uvnitř vůbec něco je. Bude tedy 19. století v Čechách stoletím dobývání zámku nebo — s Kafkou — pokusu proniknout i tam.

Ves se vylidňuje — paradoxně —, zvětšuje se

totiž. Ba právě tou měrou, do jaké byla typicky českou komunitou, a tedy účelově redukována na svou chtonickou podstatu, na svou «slovanskost» a její přece jen matriarchálnější ráz (v tom směru byla už beztak patriarchálnímu zámku nesrozumitelná: böhmisches Dorf). Je sice odhodlána zmocnit se té stavby na návrší, ale cesta vzhůru je i cestou z půdy dosud známé, je «Bodenlosigkeit», a znovu paradoxně: ubydlet se v sídlech větší plnosti a vůle znamená od tohoto bodu dál chtít už v souladu s minulými (všemi minulými) chtěními, neboli: chtít pansky. Nato ale byla přerva příliš dlouhá a žádná odvolávka na stav ante quo nedokáže docela překlenout vlastní bezradnost a hluboký návyk pohybovat se o patro níž — v podzámčí. Česká cesta k dějinám začíná proto do jisté míry dětinským přitakáním bezdějinnosti. A budou také tito dobyvatelé zámku nebezpečně stigmatizování plebejstvím.

I ghetto se otevírá. Rovněž šalebně. Jako by se ocitlo uprostřed trhliny, která tu zeje mezi vsí a zámkem. Vlastně se spíš potápí a ti, kdo vybředají, zjišťují náhle, že si své odkud nesou v sobě dál.

Tři časy tikají různě. Tři společenství jsou bytostně zasažena ztrátou identity. To je *proces*, který tu běží, Rakousko, to «člověčenství v malém» je jeho světovou laboratoří. Výstřel z Mariánské šance už to nedokáže překrýt. Spíše jenom podtrhuje provinciálnost zařízení téhle laboratoře, tolik kontrastující s významem pokusu, který se tu koná. Ano, scéna je maloměsto, neboť ves i zámek, a ovšem také ghetto, se při všem svém urputně vzájemném odpoutávání nivelizují v bodré a ukrutné malohnízdo, v němž se tak daří grotesce. I ona je totiž bodrá — a krutá.

Ale ještě tu jsou všichni pochromadě. Ještě z jejich středu, ze středu Čech a z nejintimnějšího středu města, vzejde tento F. K. Ještě plánují budoucnost — jako to, co v rytmu toho času (toho jejich) pracuje pro ně. To jenom v oné trhlině — v té pod někdejším ghettem — a nejspíš jenom z ní se dá zahlédnout, že budoucnost může být i čímsi, co se na člověka zřítí, že čas může být i koncem času a přítomnost chyběním a čněním... ničivou proměnou.

Rabanovy, Kafkovy, oči jsou takto vnímavé. Na rozdíl od těch zámeckých mají zkušenost pariovství (společnou se vsí), ale jsou neplebejské, neboť v nich svítí vědomí prastarého, vyvoleného původu. A ovšem i zděděný smysl pro konec dob, «Endzeit», jakož i pro *soud* nad nimi.

Později napíše:

Má dva protivníky: první ho už od počátku tísní zezadu. Druhý mu znemožňuje cestu vpřed. Bojuje s oběma. Vlastně ten první ho v boji s druhým podporuje, neboť ho chce přimět vpřed, a zrovna tak ho druhý podporuje v boji s prvním: neboť ho nutí zpět. Tak tomu je ale jenom teoreticky. Neboť protivníci tu nejsou pouze ti dva, nýbrž ještě i on sám, a je to přece jeho sen, že jednou, v nestřeženém okamžiku — k tomu patří noc tak temná, jako dosud žádná — vyskočí z bojové linie a bude pro svou bojovou zkušenost povýšen na soudce svých dvou bojujících protivníků.

II. Výlet do dějin

«Všem příslušníkům československého revolučního vojska se přísně ukládá Jaroslava Haška, ať je kdekoli a kdykoli, zatknout a pod silnou stráží dopravit k polnímu soudu», nařídili roku 1919 rozkazem č. 203 čeští legionáři, a od té doby jako by se vydávali lovci Haška dopadnout a odpravit v některém z literárních lomů. «Dotyčný» se ovšem ukrývá, nedostavuje se na obsílku, není jaksi k mání. A také jeho Josef Švejk jistě nevyčkává (jako Josef K.), až si pro něj přijdou, ba už dopaden, ještě přesvědčuje svoje katy ne-li o «nevině», tedy aspoň o tom, že jim za zabití nestojí. Za to jmenovité — jménem poprava.

A zatímco čeští vojáci prohánějí zrádce po okolí Omska, má už «největší spisovatel český» (jak se parodoval) za sebou «zrad» řadu. Vlastně už mu zbývá jen ta poslední, ta na bolševictvu... a pak zpátky do Čech, se «smutnýma očima» dopsat jistou historku o «pitomci u kumpanie». Tedy necelých pět roků, na jejichž počátku se — pro ten zatykač — musí změnit v blba, «syna německého kolonisty z Turkestánu, který je od narození němý a kretén».

Má v proměnách praxi. Prodělal jich mnoho a byly různorodé.

Jako skoro každý český člověk pera nejzáž o dvě generace vzešel z Buranova (české psaní není «châteaux», nýbrž «chaumières»), silná-slabá matka, jak se opět v českých Čechách sluší; bude tedy student velmi neodolný proti dusnu erotické Prahy, trvalému počasí promiskuitního města, které se už odvesničťuje, metropolizuje, podtrhujíc přitom zvlášť svůj český *cumulus*. Synek z učitelské líhně (ó, české psaní, ouhore suplentů!), kde je zrovna pusto. Otec dokonal, nejspíš upit — prostě otec vybledavý, zato ovšem maminčina vlahá spravedlnost, vláda-nevláda (žádná onanie Viny jako u Kafků), neboť k českým Synům mluví hlavně Matka, trochu hysterická, ale citlivá a svolná. Také odpouštějící, spočinou-li u ní (s touto podmínkou) promíjející, no skoro všecko. Nemít literární talent, mohl s tímhle vzorcem nastoupit dráhu profivykupitelů a profinásilníků (od jistého Uljanova až po Klara dnešní teroristické scény jsou to hlavně maminčini mazánkové z rodin zaměstnanců ve vzdělávání). Takhle však tím jenom projde: bude anarchista, ba možná inspirátor expropriací, jak si už i tenkrát říkávalo loupežnictví čerstvě ideologizované. Ale jeho touha po pořádku pro jiné, toto libido všeho anarchního, je tak prostá sebeodříkání, že ji prostě nelze přimět k žádné výdrži. A tím ovšem k žádné uniformě, ani k oné vlastnoručně šité, tj. kostýmu dle vlastního gusta, který nošen dostatečně dlouho (a dost fascinačně) by se třeba uniformou mohl stát; začíná se doba rudo-hnědých košil. Jako by byl sám až uhranut vlastním pudem k nápodobě, k *mimésis*, ale jenom žité, pojaté jen coby ochutnávání a možnost sice načatá, leč nepřijatá nikdy jako řešení. Odkládá své kroje včetně měšťanského, který v «Gartenlaube» oděl pro Jarmilu Mayerovou, nadanou dceř význačného domu. Ožení se s ní (maminčini hoši netrápí své lásky výhosty à la Franz), zato ale rychle, zaklínaje se svým «řádným životem», vezme do zaječích. Výstup z manželství (volně dle «Ortelu»)

zkouší na zábradlí Karlova mostu, odsoudiv se «k smrti utopením» ... zachrání ho jistý dobrodinec. Rozsudek je přesto vykonán. Hašek skáče v «bios», v podproud života, kde se sice zvolna, ale přece tone.

Ženě zanechává synka spolu s psičky obchodu, který zkrachoval. Dal ho napsat na ni. Ano, obchodník se psy, clochard a poeta. Jako každý student-Čech začal lyrikou, aby se jí nadosmrti vysmíval, ale aby také v několika vyhraněných chvilích napsal verše vzácné a drsné, k jejichž otištění se česká pruderie dodnes ještě (zčásti) nedostala. Také podvodník a zloděj — a pak umírněně: socan,... bulvární humorista, autor kalendářových příběhů o vojenské cnosti (jedno které). Vlastenec a vlastizrádce... Kolik vlastí se mu nabízelo ke zradě, neušetřil žádnou. Ba ani vlast všech proletářů, ačkoli to dnešní pražská hagiografie pilně tušuje. Renegát a bigamista, odsouzenec, soudce (v Rusku komisařoval). Když mu v Čechách na hrob vyzlatili jeho vlastní verš («Austrie, tak zralá nebylas snad nikdy k pádu»), sami pocítili jistou nepatřičnost nápisu a zas to dali smazat. Jako by se každé určení u H. měnilo hned v kalendář (možná že to platí i o komentáři, kterým on sám hojně doprovází «Švejka»); jako kdyby nikdy nebylo nic na zjednaném místě. Stále překvapuje tato pluralita osob — téhož jedince. Nejde mezi nimi při nejlepší vůli najít žádnou oblíbenou «linku». Neuniklo to už jeho antipódům — básníkům, mluvili o jeho «duši amorfní», o jeho «lhostejnosti k lidství», «ztrátě charakterů», «šaškovských rolničkách» (Hašek-šašek) a — «dělání ostudy».

Neměli ho rádi, nebral se vážně a tím ohrožoval jejich vlastní pocit vážnosti. Jenže v Haškově zlehčování byl vždy druhý, spodní význam: «...bylo by hříchem páchaným na českém národě, kdybych ho nechal v nejistotě o tom, jsem-li či nejsem geniální člověk», pravil jako zakladatel Strany mírného pokroku v mezích zákonu, toho dada před dada; chechtali se, ale stal se, on, profesionál ostudy, synonymem české literatury.

Jednalo se o ostudu «na vsi», neboť jenom tak jsou antihaškiády té doby uchopitelné. Argumentovali jimi maloliteráti, lidé kotvící ve výživném humusu činorodé a čilé, ještě polovenkovanské české komunity, místa písemnictví škol a školiček, časopisů a časopísků, ale ovšem také toho obětiště principů, plného vášní pro malá témata, milieu snadných symbolů, kde se rádo vylučovalo nezařaditelné jako neschopné (!) a kde platil zákon: že lehčí je lepší; kde se holedbala lidovost, pučel intimní vztah k političnu a kde — to však zejména — vládla víra v Literaturu takřka bezelstná. Ó, nic ve zlém, je to charakteristika, kterou napsal Kafka v r. 1910, z valné části inspirován právě českými batrachomyomachiemi. Český maloliterát té doby toužil po světovosti, avšak chtěl jí dobýt krůčky uznanými v obci. To mělo svůj důvod v pauze, kterou české Čechy absolvovaly, vynechávajíce takřka úplně «francouzské století» — tedy klasicismus, jinak přesně to, co pojem literární velikosti novodobě stvořilo. Úkolem všech «malých literatur», žádoucím a často zdárným, bývávalo nějak onu starou axiologii doma usadit — zjednat obci «virtus» — vzešlou ze dvorů a zámků. Jenže v Čechách byly zámky «prázdné». Po té velké devastaci protireformační zůstávaly «česky» neobydlené, mohly tedy jenom velmi utlumeně (jestli vůbec) vyzařovat «řád». «Guerre aux châteaux» tu pak probíhala — tento návrat ke kulturní nebo politické subjektnosti, «do dějin» — jako zápas s neuchopitelným, tajemným, ba jako zápas s čímsi, co se velmi podobá lopatkám donkichotovského mlýna. Vyválčit si zámek znamenalo pozámečtit ves. Proto písmák, měl-li se stát spisovatelem, tj. sotva vsadil na svou komunitní při, nutně získal nádech jisté «virtus», a třebas podučitel, byl už svého druhu *gentilhomme*. Žárlivě a právem si ten status střežil. Tohle dohánění trvalo, no vlastně skoro do Haškova věku, často macešské ke všem zjevům mimo, které přes původní «chaumières»-zdroje (z nich a jim zas navzdory) dobývaly folklorismem, historismem nebo romantismem (atp) Čechám literární svéprávnost. Není proto divu, že ta macešskost postihla i Haška (však si jeho velikosti musí všimnout zase Max Brod, tj. cizí oko), neboť v tomto smyslu dělal «ostudu». Odpisoval totiž všechno «zámectví» — v očích mužů «virtus». Tím pak «pro cizinu» ovšem potvrzoval, že snad Češi žádnou legitimnost ani nemají. Jako kdyby říkal: smažme to, k čemu tohle tumlování, máme prostě, když už tedy, dvojí dějiny, jedny, které doběhly, když se jinde rodil Racine, a pak tyto druhé, kterými jsem já.

Muselo to být (a je to) nesnesitelné. Bojím se však, že to byla pravda.

A ještě více «shocking» zněla výpověď o podstatě těchto nových dějin (nejen českých, ale z úhlu Čech obzvlášť možná ve své obecnosti), mluvila o jejich prázdnotě. Jako kdyby takto paradoxně bylo prázdno zámku přestěhováváno, produkujíc neobyvatelnost jaksi o sobě. Nelidskost — ba zezvířečťování. Neboť nadešel čas zrůd a témat světa zvířat. Vedle «Josefiny, myší pěvkyně», «obřího krtka», «bádajících psů», «kočkojehňat», tedy vedle těchto kafkovských kreací, vznikají haškovské «blechy ing. Khúna» a «prehistoričtí krtkové (!!!)», a ovšem i ta Spletená rosnička, věrná sestra zpívající myši, která taky vydá jenom nepříslušné, závěrečné «kvák». Hašek to však provozuje jako mystifikaci, publikuje svoje objevy pro odborné publikum, polemizuje a «trhá» odborníky, když se tito ozvou, až ho prostě šéfredaktor — šéfredaktor *Světa zvířat* — vyrazí. Žitá mimésis, mimikry a sebekoláž, to ho fascinuje. A jestli Kafka kdesi napsal, že dvě stránky písma jsou mu víc než dvě hodiny života, Hašek ještě zapřísahá biočas. Avšak *v roli*, takže je to také cosi jako psaní — psaní vlastním tělem.

Leč dějiny, ty přivolávané, jsou už velmi blízko — a jsou «pusté», až «je znáti, jak člověk v nich zmizí, než se naděje». Podzámčí mívalo dost místa pro objevitele blech a krtků, nový svět chystá na Kafky trestní kolonie a pro Hašky má «paragrafy proti parazitům» (není to snad vzácná ironie, jestliže současné Československo do svých otrokáren lapá «příživníky» — mezi nimiž by se autor «Švejka» po jediné ze svých eskapád musel ocitnout — paragrafem č. 203?). Dobrý voják Hašek při své anabázi do dějin (jako «výlet do dějin» označuje svoje dobrodružství často) nastupuje poprvé a nadlouho řádně vystřízlivělý. U boku mu visí «továryš mauzer», nástroj lidství na «animal

farm»; bystrý komisař ví dobře, že by stačil mžitek, aby se ta zbraň namířila na něj. V uchlastané Rusi Mátušce je teď za skleničku kulka. Ó, je velmi abstinentní Gášek Jaroslav. Oči rozevřené, vnímá práci dějin, čeká na zázrak. Vzpomenou si na něj — po prověrkách, po váhání — než mu uvěří jeho střízlivost, pak ho pošlou domů jako provokatéra. Tak se vrací do vsi, která v tomto pásmu jaksi chimericky ještě chvíli trvá. V euforii dobytého zámku jsou teď Čechy Československo, zdá se že tu «virtus» zvítězila. Hašek se svou ruskou optikou tuší ale, že se *proměna* jenom zastavila, že jen odpočívá a že jednou (brzy) podemele i tu Zemi Pokroku v mezích Zákona. Znovu: druhý význam haškovských žertů, neboť tento návrat je i přitakáním životnému jádru oné někdejší dada-persifláže. Pokusí se zapít svoji můru, ale třebaže je otcem receptáře vzácných dryáků — nenajde dost silnou směs. Viděl, jak se nový člověk rozmáchl a jak jeho dějiny zjednávají životu zvláštní nicotnost. Viděl, jak se ona nová, nezámecká dominanta Evropy, vítězící «chaumière» pilně připodobňuje blokovému baráku. Asyl ve skutečném životě, dosud doména, dosud Haškův diogenovský sud, není v novém skutečnu natrvalo možný. Zbývá tedy asyl «písma». Také Haškovi jsou nyní stránky víc než žité hodiny. Stará story o pitomci u kumpanie je oprášena a rozepsána k smrti. Psaní jako modus moriendi. «Pitomec» se přeměňuje v «blba» stejně nového jako «nový člověk». Bude stvořen sluha bez pána vprostřed obecného slouhovství; v novodobém mesianismu subalternace má subalterní blbec šanci ještě jakéhosi — lidství. «Švejk» se stává graciánovským *Oracolo manual* pohybu a pobytu na všech appellplatzech. Není častější situace toho románu než moment «poslušného hlášení». Nenechme se klamat, že se ten, kdo hlásí, staví neposlušně — hlásí přece. Vše, co dovede, a je to (nebo bude) umění, je se uplacírovat před střídatelnou «ne-virtus», aspoň jednu nohu ponořenu do «biosu», v život-živobytí, které má svůj směr i spád bez ohledu na to, jaký smysl je mu odkud přikládán. To je sdělováno. A rada je tu, jak se tomu smát v tichém sebeblbství — a jak přitom: nezabíjet.

Blaze tam, kde «Švejka» ještě vykládají jako pamflet nebo satiru. Nebude to zřejmě trvat dlouho, než si ozřejmí tuhle dimenzi a než jim dojde jedna z jeho devis:

> «Ať si bylo, jak si bylo, ještě nikdy nebylo,
> aby nějak nebylo».

ZARDÍ SE HOŘENÍ?

Hoření nastoupil za Oldřicha Švestku a dalo se to čekat. Propsal se k té funkci šéfredaktora «Rudého práva» zásadními články, kterými v posledních patnácti letech dláždil cestu české politické žurnalistiky do nížin nejnižších, kamsi do bažin pomluv, lží, udavačství a pochlebnictví Velkému Bratru. Bude v tom zajisté úspěšně pokračovat.

Mohli bychom nad tím mávnout rukou, ale nedá mi to a pořád se mi vtírá otázka, jaké jsou to asi pohnutky, které českého novináře přivedou na takovou dráhu. A Zdeněk Hoření novinář byl, to se mu upřít nedá. Na rozdíl od Švestky ovládá gramatiku i syntax. A také umí číst, zvláště rusky.

Pro tuhle vlastnost, a také proto, že jako zpravodaj v Moskvě poznal Rusko, jsme ho po srpnové invazi v roce 1968 pozvali do pracovní skupiny, která pro předsednictvo ÚV KSČ analyzovala obsah sovětských sdělovacích prostředků. Při ustavení pracovní skupiny jsme tehdy vycházeli z poznatku, který má dodnes obecnou platnost: hromadná komunikace v Sovětském svazu není aktem sdělování faktů o věcech, které se udály a dějí, ale spíše a především jakýmsi rituálním vyhlašováním představ politického vedení o tom, co se udát mělo a má.

Hoření pracoval ve skupině pilně a skromně a ve svých odhadech se zpravidla nemýlil. I jeho přispěním dostávalo předsednictvo každý den užitečné hlášení o pravděpodobných krocích Sovětů. Někteří členové pracovní skupiny sice upozorňovali na Hořeního dogmatické sklony, ale zdálo se, že nepatří k zaslepeným stalinistům.

V tom čase bylo už jasné, že se Sověti nesmíří s polovičatým řešením a že si brzy vynutí, aby ze svých funkcí odešli všichni, kdož se před srpnem výrazně angažovali za demokratickou změnu režimu. Několikrát jsem s Hořením rozmlouval a snažil se vypátrat jeho pravé smýšlení. Jediné, co se dá pro nastávající období asi ještě udělat, říkal jsem mu, je snad to, aby na místa odcházejících nastoupili lidé, kteří — když už budou pracovat podle sovětských direktiv — si aspoň udrží jistou míru slušnosti. Na otázku, jak by se zachoval, kdyby byl navržen na vedoucího oddělení hromadných sdělovacích prostředků ÚV KSČ, Hořenímu zrůžověly tváře, ale nevím, zda potěšením nebo rozpaky.

Po tom rozhovoru Hoření ještě nějaký čas snaživě docházel do analytické skupiny, ale pak jednoho krásného dne bez slůvka vysvětlení zmizel a už se nikdy neobjevil. Stalo se to v den, kdy se konala první schůze «věrných internacionalistů» v libeňské Čechii. Jak jsme se v zápětí dověděli, Hoření byl jejím aktivním účastníkem.

Setkali jsme se opět až po několika týdnech. To už Hoření mezitím začal působit v aparátu nově ustaveného Byra KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích a v redakci týdeníku «Tribuna». Náhoda nás svedla ve frontě u výdejny jídel kantýny ÚV KSČ. Hoření nevěděl, kam dát oči, zrudl až po kořínky vlasů, a prý co dělám, dlouho už mě neviděl. Nemýlím-li se, odpovídal jsem vyzývavě, byls to ty, kdo se propadl jako duch. Že za mnou tedy zaskočí, ujišťoval, ale to byla také poslední slova, která jsme spolu prohodili.

Ten obrázek zrudlého Hořeního se mi od té doby vybavil několikrát, vždy když jsem se cosi dočítal o jeho následující kariéře. Dlouho jsem věřil, že studem se umějí červenat jen slušní lidé, ale případ Hořeního mě nutí, abych o tom vážně pochyboval. Zdali pak se ve své nové funkci ještě zastydí? Má pro to všechny důvody, a on to dobře ví.

-dh-

Na brněnské kašny

Světoběžníka, znuděného slavnou fontánou di Trevi, vodotrysky ve Versaillich, vodními hrami v leningradském Petrodvorci a — pokud se dostal do Brna přes Prahu — i Zpívající fontánou u letohrádku královny Anny, zajisté příjemně překvapí, že brněnské kašny a fontány nezpívají.

Nemohou. Nemá v nich co zpívat ani tryskat. Vynikají tím, že jsou bez vody. To je zvláštní a pozoruhodné.

Turistu ovšem nesmějí mýlit bazény v parku na náměstí Rudé armády a před Janáčkovou operou. Porušují sice ráz města, jsou však toliko výjimkou, která potvrzuje brněnské pravidlo.

Všude jinde, na předměstích i v centru města, slouží kašny a fontány svému skutečnému účelu. Nalezneme v nich papíry, plechovky od stolního oleje a barev, rozbité sklo, plastikové sáčky od lima, uschlé a vyhozené květiny. Ty docela malé slouží alespoň jako popelníky. Najdeme tu vše, nač si vzpomenete. Jenom vodu ne.

Ani kapku.

Důslednost, s jakou je tato zásada dodržována, je podivuhodná a v jiných městech nevídaná.

Někdy si myslím, že nebožtík národní umělec Karel Toman byl inspirován kašničkou na Římském náměstí, když napsal slavný verš: Studna otrávená je napajedlo krys. Vzápětí však tu domněnku zapudím. Kdyby byly brněnské krysy odkázány na tuhle «studnu», pozdechaly by žízní. Zato najdou v díře, která na Římském náměstí po půvabné kdysi kašně zbyla a je nyní pravděpodobně chráněna památkovým úřadem, všelicos k snědku.

O vodě se za horkých letních nocí zdává i kocourům z polévané keramiky na rozkošné fontánce před kinem náročného diváka v Jundrově. Autor tohoto vodního dílka bez vody se ovšem dopustil hrubé chyby. Udělal tu fontánu v podobě koule, takže není kam co odhazovat. Ale aspoň na ni sedá silniční prach a saze.

A kdo se, zlákán průvodcem po brněnských historických památkách, vydá na bývalý Zelný trh obdivovat proslulý Parnas J. B. Fischera z Erlachu, s obdivem stane před monumentálním památníkem žízně.

Pocítí touhu rychle se něčeho napít a jde do Špalíčku na pivo. Bohové na Parnasu mu závidí.

BRNĚNSKÝ VEČERNÍK
pondělí 30. května 1983

(Otištěno bez vědomí autora.)

Na potencionálního teroristu

Není to vůbec snadné býti dítětem rodičů, kteří jsou oba herci a opravdu hrají. Není to vůbec lehké, když je vám něco málo přes čtyři roky.

Takové dítě záhy pozná, že není ani tak dítě, jako spíš putovní pohár, nebo štafeta. Jde z rukou do rukou a v žádných nezůstane dlouho. Je předáváno.

Žije v poklusu a prožívá velmi udivené dětství, je stěhovavým ptákem, podobá se vlaštovce na jaře, ale také cirkusu, který táhne z města do města.

Takové dítě, podobné vlaštovkám a cirkusu Sarasáni, má nesčíslně tet a různých všelijakých strýčků. Trochu si je ze začátku plete, ale to se časem poddá.

Takové dítě zná mnoho postelí a postýlek. Dovede mezi nimi rozeznávat. Stává se znalcem.

Když se blíží večer, když se smráká, připraví si herecké dítě zavazadlo a čeká. Protože ví, že maminka dnes hraje Manon Lescaut a tatínek třeba Tiberge, že budou oba mluvit ve verších. To znamená, že divně.

Aby mohli tatínek s maminkou divně mluvit, je dítě dopraveno na noc k hodným sousedům, známým, nebo posláno autobusem k babičce, která je také hodná. Na noc se školka zavírá. Dokonce už odpoledne.

Jinak to nejde.

Jinak to opravdu nejde. Takové dítě to už dávno ví, že je takové dítě. Vezme si tedy pod paži medvídka a čeká: Ke komu a kam?

Jedno takové znám důvěrně. Je milé a na povrchu docela normální. Není ani jinak smutné. Neřekl bych. Oddaně miluje maminku a tatínka. Občas je zahlédne skulinou mezi tetami a mateřskou školou.

Zraje v něm myšlenka a otcem té myšlenky je přání téměř zoufalé.

Já to vím.

Vím to, protože jednou, nic zlého netuše, jsem se ho zeptal, zeptal jsem se ho jenom tak, jak už to mívají dospělí ve zvyku.

«Řekni mně, kamaráde, co budeš dělat, až budeš velký?».

A dítě, takové dítě, mně odpovědělo: «Vyhodím do vzduchu divadlo».

Chodím v poslední době do divadel míň než kdysi. Ne že bych zpohodlněl. Mám však mezi herci několik přátel a pozoruji, že jejich děti rostou jako z vody.

BRNĚNSKÝ VEČERNÍK
úterý 10. května 1983

EVA KANTŮRKOVÁ

VČELY V PALCÁTU

Jiřímu Hájkovi k 70. narozeninám

Masmédia se zalykají mírovou agitací. Řekla bych si: lépe když mluví o míru, než kdyby mluvili o válce — kdybych nevěděla, jak je takové uvažování ošidné. Mír je pojem podstatnější, než aby sloužil jen politickému přetahování. Jako mírový galaprogram zinscenovala československá televize Aldridgeův román «Diplomat». Se spisovatelem pak uspořádali v Londýně rozhovor a spisovatel řekl, že až na dlouhé vlasy a příliš přepychové šaty hlavního hrdiny se mu inscenace líbila. James Aldridge taky přijede v červnu do Prahy na světové mírové shromáždění a na otázku vysvětlil, že mírový program, stejně jako literární dílo, se má stylizovat precizně a jednoduše tak, aby byl srozumitelný co největšímu okruhu lidí. Tento australský Brit žijící v Londýně, nositel Leninovy ceny míru a za druhé světové války dopisovatel v Moskvě, napsal hned po válce román o nepoctivosti britské diplomacie, o její nemožnosti — a to ať v mezích konzervativní nebo labouristické politiky — jednat s protivníkem na pokladě pravých skutečností. Diplomacie je podkládání zlých úmyslů protivníkovi a schopnost z takto umělě zkonstruovaných napjatých situací vytěžit ve svůj prospěch co nejvíc; alespoň takovou zkušenost udělá hrdina Aldridgeova románu MacGregor, vybraný pro diplomatickou misi do Moskvy pro svou znalost perských poměrů; protože však v něm předchozí vědecká praxe vychovala smysl pro objektivitu, MacGregor se nectnému umění klamat svět — a tedy svým představeným — vzepře. Z inscenace pak naopak vyplynulo, že Sovětský svaz, Brity obviněný, že podněcuje ve svůj prospěch revolučně demokratické hnutí v Perzii, vede svou diplomacii metodami čistšími a pravdě bližšími, a příběh to demonstruje na postavách Molotova a Stalina. Ocenila jsem, jak naše televize chytře odtabuizovala pro původní inscenaci Stalinovu osobu pomocí díla britského spisovatele; v zájmu pravdy k tomu však musím poznamenat, že Stalin nebyl ani otylý ani neměl přitroublý úsměv. Jestli se někdy nestřeženě usmál, bylo to spíš potměšile a nás herec mohl vynaložit aspoň tu námahu trochu zhubnout. Jinak se inscenací nic tak špatného nestalo; zdejšího spisovatele nanejvýš může napadnout, že britský spisovatel, ten se má! Může volně napsat vlastní názor na diplomacii své země a pochválit praxi protivníkovu, a jeho román může být v protilehlé politické oblasti vysílán televizí, aniž on z toho má nepříjemnosti s úřady nebo dokonce s policií, a vyjede si volně na kongres, kde bude nepochybně brána v potaz i současná zahraniční politika vlády jeho země. Ale takový je svět: Anglie taky nedosáhla těchto záviděníhodných poměrů naráz a zadarmo a pan Aldridge měl prostě štěstí, že se nenarodil jako Čech, ale jako Brit. Ostatně jeho hrdina, chudý mladý vědec v doplomatickém žaketu, podstoupivší charakterně dramatický boj o pravdu, je muž sympatický, a rozhodně není vinen tím, že jej autoři na konci příběhu kýčovitě obdarovali k obhájené čestnosti i láskou přebohaté krásky z vysokých šlechtických kruhů. A když pak odhlédneme od konkrétních okolností děje, můžeme zjistit, že základní konflikt díla — zda být v diplomacii korektní pouze vnějším vystupováním anebo respektováním objektivit — je převeditelný i do našich poměrů.

Protože u nás taky žije vědec-diplomat, který proti tahům mocenské manipulace a falešným výkladům skutečnosti položil důraz na její pravdu. Jak o něm přemýšlím, svém kdysi vysokoškolském profesorovi, teď příteli a dokonce spoluobviněném, napadá mě, co to je, ona realita, *jíž se politikové tak rádi ohánějí. Mít smysl pro realitu — znamená to jen a jen ustoupit mocenské přesile? To by pak dnešní realitou světa byl prostě hrubý fakt toho, na čí straně je víc a účinnějších raket, a světu by nezbylo, než se do nekonečna touto tužbou vysilovat; a přesto všichni doufáme, že věci nejsou takto jednoduché, já aspoň věřím v to, že hrozivost zbraní se jednou zvrhne proti nim v jejich nepoužitelnost. Životní realitou Jiřího Hájka je pak rozhodně to, že už patnáct let není státně činným diplomatem a fascinující na jeho osudu je, že přesto být diplomatem nepřestal a že navzdory ztrátě státního pověření jeho* činná *diplomacie není vůbec nereálná. To jenon naše státní socialismy mají sklon považovat za platné pouze to, co je státní, a úřad Jiřího Hájka nejspíš na shromáždění ke světovému míru nepozve, raději postaví před jeho vrátka několik hustě osazených automobilů, jejichž posádky budou dbát, aby k němu nikdo nepronikl; a zde taky končí podobnost s příběhem Aldrigeova diplomata, riskujícího vyslovit pravdu, a začínají tu platit zvláštnosti našich poměrů oproti poměrům třeba anglickým. A v Anglii má každý tolik možností, jakou pravdu chce hlásat, takže se mu tyto možnosti vlastně rozplizávají a stanovisko má pak sklon klouzat k soudům příliš vyhraněným. Vlivný je ten, kdo vládne pevně a viditelný ten, kdo křičí hodně nahlas a hodně provokativně. Aspoň mně se to teď tady tak zdá. Cenou za to pak ale může být ztráta nuancí, mizejí v hlučném halasu z povědomí, tak důležité právě pro složitost vztahů, jež se nazývají mírovými. Kdežto u nás je vláda stále táž, nezměnitelná za nedotknutelnou hradbou státní moci, a každá, i sebemenší názorová nuance tu v ohlupeném tichu, té zadní stěně oficiálního monologu, ostře vyniká. A má naději vyniknout i mezinárodně, protože je policejně stíhaná. Když si MacGregor chtěl uhájit nutkání k pravdě, musel se diplomatické kariéry vzdát; kdežto Jiří Hájek právě pro své nutkání k pravdě být diplomatem nepřestal. A nemuset mít k činné diplomacii ani tribuny světových shromáždění ani Černínský palác — no jestli nejsou naše poměry výborné? Povrchní usuzovatel teď jistě podotkne, že Hájkova řeč je pouze řečí «odpadlíků» a ztracenců, kdo ale o sobě může s jistotou tvrdit, že obstojí před všemocným časem?*

Neboť v čase, promiňte mi tu banalitu, dochází k proměnám. Smysl hodnot se nemění, co a jak kdysi hodně dávno člověk osmyslil, osmyslil to dobře a my původnímu pojetí dodáváme jen jiné výrazové prostředky; na povrchu věcí se však stále děje něco nového. Válka a mír. Do dvou pojmů jsou dosaditelné celé národní dějiny. V jižních Čechách,

kde tento blahopřejný fejeton píšu, jsou pro válečně-mírová rozjímání živé tradice dvě. Jedna je každoročně oživovaná zákazem úřadů připomínat ji, je to lidová vzpomínka na Američany, kteří osvobodili západní a jižní Čechy a mimo vzpomínky na svoje zvláštnosti tu zanechali i něco potomků, prý i černé pleti; druhou živou tradici, jíž úřady přejí, je tradice husitská. Je tu prostě obsažena v kraji, neumikneš jí. Tamto se narodil Jan Hus, tamto je jeden z hrotů Šumavy, kolem něhož prošel cestou do Kostnice. A ze zahrádky vidím místa, kudy táhl Jan Žižka v roce 1420 s houfem ozbrojených sedláků od Plzně založit Tábor a kde svedl u Sudoměře svou první vítěznou bitvu ve volné krajině a potřel několikanásobnou přesilu vojsk panských těžkooděnců. Od této chvíle se jednooký vojevůdce žádné přesily nepoleká, v důvěře v boží poslání své pře vždy najde vítězné řešení a zemře nepokořený. Sudoměř je malá ves a rybníků kolem je jak naseto. A ta jména! Tmov, Miska, Šilhavý, Markovec, Kobližný, Nadveský, Řešeto, Ovčácký, Osek, Třetinový. Vodní plochy od sebe oddělují lány právě žlutě kvetoucí řepky a žita chystajícího se k opylení, lesíky a mokré loučky s kanály a potoky, nízké vyvýšeniny od mělkých úžlabin. Dubová stromořadí na hrázích jsou staletá a je jich tu tolik, že jedno se nelogicky ocitá i napříč lánu sytě zeleného. Střed sudoměřské kotliny tvoří tři největší rybníky, Markovec, Škaredý a Prostřední, jsou vzájemně propojeny pradávnými hrázemi a koryty plnými kalné vody. Mezi sebou uzavírají vyvýšeninu, přístupnou jenom po hrázích, středobod, odkud Žižka řídil bitvu; teď je tu jeho památník.

Přestože je to ve volné krajině, místo je upravené, tráva posečená, lavičky nerozbité, keře a stromy ošetřené, cestičky viditelné. Kodetovo originální výtvarné řešení památníku je adekvátní osobnosti, jíž oslavuje. Žižkova stylizovaná postava je sestavena z žulových kvádrů, z dálky šestnáctimetrová figura vyhlíží jako obrovská šedá mohyla, sestouplá sem z dávných časů, zblízka je to zachmuřený vojevůdce, zavalující vás mohutností; hledíte k němu nahoru, jen nahoru. V jedné ruce drží velitelský palcát, druhá ruka spočívá na trestajícím meči. Na hlavě má vejcovitou helmici, jedno oko je zastřeno páskou, zbylé hledí přísně do kraje. Ze své výše musí vidět daleko, jistě putimskou věž a střechu štěkeňského zámku, věž píseckou a kdoví jestli ne strakonický hrad, rozhodně ale rybník Řežabinec za tratí, rezervaci masožravých rostlin a sídliště racka chechtavého, jehož rodinky zrovna sedí na vejcích. Jak mu asi bylo tenkrát, když tu stál, nikoli žulový, ale člověk jako my, první vítězství nad panskou přesilou za sebou? Nebyl už nejmladší a dost prožil, lapka a žoldnéř, revoluční velitel a budoucí dějepisný idol. Tamhle napříč hrází mezi rybníkem Markovcem a rybníkem Škaredým postavil vozovou hradbu a panskou jízdu donutil sejít v brnění do bažinatého, v březnu jen napůl promrzlého terénu. Močaliska byla těžkooděncům osudná, sedláci je pochytali a postříleli, porubali jako křepelky. Mně býval Žižka obdivuhodnou záhadou: ta neporazitelnost plynula nejen z vojenského talentu, taky z rozmyslu a věrnosti středu. Zdecimoval panské i adamitské, maje čtyři artikuly, ono politické vyjádření zákona božího a budoucí diplomatickou platformu Prokopa Holého i Jiříka z Poděbrad, pevně zasazeny do chorálu. Ale těch klášterů a kostelů zničených, těch památek klenotnických a gotických maleb a obrazů! Čechy vypleněné od bezbožné nádhery, která by nyní plnila výstavní síně a národní poklad. Avšak přítel, který mě k památníku vezl, místní člověk, řekl: «Naše poslední pořádná armáda». Ano, a co je pak důležitější? Impozantní Kodetův Žižka taky neruší ani lidi ani krajinu, umělecký tvar jen doplňuje jímavý kout, jeden z mála, které ještě nešpikují stožáry elektrického vedení; a do žluté řepky, barevného výkřiky viditelného na kilometry daleko, usadili pojízdný včelín.

Včely! Nesmím zapomenout na včely! Žižka je sestaven z přesně tvarovaných kvádrů, i meč má kamenný, i přilbu, oko a vous, jen palcát je kovový a pokrytý měděnkou. Kamenná ruka si palcát opírá o předsunutý kvádr, v jehož tvaru čtu Bibli, boží zákon, jehož se bojovník proti bohatstvím zkažené a světsky rozmařilé církvi dovolává. A buď palcát proděravěl anebo byl do něho od začátku přístup, mají v něm úl divoké včely. Život vytváří symboliku, jíž by umělec nevymyslel. Včely vlétají dovnitř držadlem, hemží se kolem nezvyklého česna, přítel byl u pomníku naposledy, když se tu točil o Žižkovi film, to je víc jak před dvaceti lety, a úl už tam byl, a vy si můžete představit, jak je ta obrovitá hlavice vojevůdcovského označení plná pláství a medu a včelích královen a zárodků. Pracovité včely, žluť řepky, temná zeleň dubů, lesk vody, tišina nebes a růžová záře kohoutků v neposečených lučinách, to je mír. Válka je tu jen vzpomínkou. V blízké Bažantnici pak, mezi olšemi, břízami a smrky, na místě, k němuž se ploužíme vysokou trávou a prodíráme křovisky černého bezu a planých jeřabin, dosud stojí Žižkův dub. Je věkem ochromený, mrtvý. Žižka prý pod ním odpočíval v noci před bitvou. Peň dubu by dva muži pažemi neobjali, větví má do hůry vztyčeno pět a každá by vydala za samostatný mocný strom, a je až do těch pěti větví úplně dutý. Porušenou stěnou se shnilá dřeň vyvalila a uvnitř lze zahlédnout pilné mravence. Dub! Pod dubem prý se Žižka narodil, zde pod dubem odpočíval, u Přibyslavi pod dubem zesnul. Tento ztrouchlivělý obr vypovídá o čase. Pět set let. Osm set let. Tisíc let. Už to nikdo nespočítá, dřevo je vyhnilé a dutý obr čeká jen na milosrdné zhroucení. Oba jsou tak velicí: i kamenný Žižka, i tato jeho noční stráž. A podivuhodnou shodou jsou oba tak podivně zašedlí. Barevná je živá krajina, živí jsou mravenci a živé jsou včely. Někdo by mohl říci, že živá je i myšlenka: pryč s panstvem, které lže o Bohu, přivlastnilo si boží milost, kupčí s ní a za vykupčené se přežírá. Je živá. Vždycky bude živá, protože když odstraníte jedno přežrané panstvo, vznikne na jeho místě jiné. A ve mně stejně zůstává lítost za zničenými jihočeskými madonami. Nezůstat Rožmberk neporažený, neměli bychom žádnou.

Včely v palcátu, to je proměna válečníka k míru; ostatně, abych se vrátila k diplomatům, i konkrétní okolnosti Aldridgeova románu byly — a dokonce několikrát — překonány proměnou. Převrat za převratem, až v Persii vládne Chomejní. Chomejního vousy by se nádherně hodily pro včelí úkryt. Našemu diplomatovi bez paláce pak přeju k vzácném jubileu hodně zdraví a moudré diplomatické mysli.

6. června 1983

(Otištěno bez vědomí autorky.)

Obrana konfidentství?

IVAN PFAFF

«Za peníze je schopen všeho»
Pražská policie o K. Sabinovi
21-11-1866

Vážím si Evy Kantůrkové jako spisovatelky i jako člověka víc než umím povědět, ale nemohu mlčet ke krajně nešťastné výpravě do historie, kterou podnikla svou statí Příspěvek k Sabinovým obranám (LISTY č. 1-83, str. 65-70). Její polemika se jednak obrací proti Puršově práci z r. 1959, proti jejímu pojetí, postupu i metodě, jednak se zabývá vlastní sabinovskou problematikou. Budu se držet těchto dvou okruhů, přičemž se budu opírat o své práce o politické osobnosti Nerudově[1] a také o nový vídeňský archivní materiál, objevený až po Puršově studii.

Jestliže autorka studii vytýká porušování «základní zásady historiografické metodologie», jež spatřuje v tom, že Purš jen nedokazuje, ale «domnívá se» nebo dokonce «podezírá», pak upírá historikovi právo na vědeckou hypotézu (jejímž východiskem domněnka je) — a kde by byla věda, každá ostatně, bez hypotézy? Domnívat se, že k určité události nebo činu došlo, je stále mnohem víc než o nich vůbec nevědět. Domněnka — a dokonce i náznak, dohad nebo tušení — ke správné metodologii nedílně patří, jako k ní patří i podezření tam, kde výpověď pramenů není tak jednoznačná, aby stačila k nezvratnému důkazu, ale přitom jejich srovnávací kritická interpretace podezření dovoluje. Bez domněnek a podezření by se musela úplně odepsat značná část světové historické literatury. Kantůrková si ostatně ve své představě o historické metodě odporuje, odmítá-li právo historika na domněnku, ale žádá-li po něm «fantazii», tedy kategorii, jaká nemá v historiografii vskutku vědecké vůbec místa, nemá-li jí imputovat konstrukce, ne-li výmysly.

Klíčem k autorčině předpojetí vůči Puršovi je ale zřejmě její odpor k pramenné základně jeho studie — k archivnímu materiálu policejní (úřední) provenience, jehož výlučné užití považuje za «směšnost» a za podklad «zkreslené pravdy». Soudí-li tak, neví, že stovky vyloženě přínosných historických monografií vycházejí jenom z úředních pramenů (kde by bez nich byly třeba dějiny zahraniční politiky a dějiny diplomatické, ale i podání revolučního a dělnického hnutí a dokonce i vývoje literárního, jak jsem poprvé prokázal už před 30 lety[2]) a že náš obraz českých politických dějin v 60. a 70. letech 19. století by byl zcela nemyslitelný bez série Kazbundových studií (1921-37), postavených výhradně na úředním materiálu převážně policejního původu. Upírat platnost těmto dokumentům znamená apriorně nihilistický vztah k hodnotě pramenů. Když autorka předhazuje Puršovi, že «bere z policejních spisů vše, jak to leží a běží» a že zachází s materiálem jako «opisovač», svědčí to o tom, že nepochopila, že Purš záměrně nepodává práci analytickou, ale materiálovou, jejíž přínos není v nové interpretaci, ale ve snesení nových pramenů. Stigmatizovat pak Puršův postup jako «ahistorismus», protože «pracuje s pojmem konfidentství v časech prolamujícího se liberalismu stejně tak, jako by s ním pracoval v dobách policejního teroru», opravdu nelze: 60. léta 19. století přinesla české politice a vůbec českému národnímu hnutí daleko spíše ten teror než ten liberalismus — brutální masovou represi (což opět drtivě prokázal Kazbunda), která vyvrcholila v letech 1867-69 dokonce víc než jednoročním výjimečným stavem s drastickou policejní perzekucí zvlášť českých novinářů a táborového hnutí.

Popírá-li Kantůrková, že Sabinovo konfidentství způsobilo osobní škody a obviňuje-li v tom smyslu Purše, že «zaměňuje a ztotožňuje dva různé problémy» (t.j. morální a politický), očividně přejímá z Maxe Broda dávno překonanou tézi Arbesovu, že Sabina nezradil české národní a demokratické hnutí, ale jen podváděl rakouskou policii, jíž prý dodával jen všeobecné, nepodstatné zprávy, které nemohly nikomu uškodit. Skutečný stav věci (připouštím, že z Puršovy rekonstrukce dost jasně nevyplývá) nechť ozřejmí několik namátkových příkladů: Na základě Sabinovy denunciace byl český účastník polského povstání 1863 V. Zrůst odsouzen na dvaapůl roku těžkého žaláře (v tomto případě Sabina fungoval jako vyložený agent provokatér); na základě Sabinovy denunciace byl 1864 zatčen J. Sztejnike, diplomatický agent polské revoluční vlády v Čechách; na základě Sabinovy denunciace z prosince 1864 policie pozatýkala účastníky ilegální zpravodajské sítě pražských radikálů s evropským revolučním hnutím; v květnu 1868 Sabina navrhl, aby proti J. V. Sládkovi bylo pro jeho příspěvky v básnickém almanachu «Ruch» zavedeno trestní stíhání a Sládek byl nucen před důsledky Sabinovy denunciace Ruchu uprchnout do USA; v květnu 1869 udal Sabina jako autora anonymního protihabsburského letáku «Vůle národa» Josefa Baráka, který byl pak odsouzen ke 3 letům těžkého žaláře; v listopadu 1870 prozradil Sabina tajnou náborovou akci pražské dělnické a studentské mládeže a na základě jeho informací bylo zatčeno 129 (!!) dobrovolníků přihlášených do francouzské armády. A pak že by byla Sabinova udání neškodná? Ostatně není pravda, že v letech 1866-72 přestala policie Sabinu pravidelně honorovat: po svém rozsáhlém zpravodajství o moskevské pouti v létě 1867 byl opět přijat na «plný úvazek».

S tím souvisí i autorčin závěr, že případy Sabinových udání snesené Puršem jsou «čtení spíš anekdotické než mravně pobuřující». Hodně přes 100 řádek věnuje třem «směšným» případům pro «pobavení»: Sojkovu vydávání Jasoně a jeho revoluční agitaci na českém venkově; zásilce revolučních brožur Fričových z Paříže do Prahy, která nakonec nebyla uskutečněna; a schůzkám pražských intelektuálů na

«francouzských dýcháncích» u Náprstků. Jako «hrubý protipolicejní vtip» či jako groteskní aférky mohou tyto případy akcí buď nerealizovaných nebo na první pohled nevinných připadat jen tomu, kdo není obeznámen s rakouskými policejními praktikami a hlavně s intenzivním zájmem rakouské policie o všechny akce, plány, kontakty českých osobností, v nichž policie bez ohledu na jejich objektivní význam vždy předem spatřovala projevy revoluční konspirace proti režimu — a to Sabina dobře věděl. Autorka se, mimochodem, mýlí, připisuje-li otázku Fričových neodeslaných revolučních brožur na vrub Puršovi, který ji jen cituje ze Žáčkovy práce z r. 1936, jak z Puršova textu jasně vyplývá.

Hodně místa věnuje Kantůrková v přímé závislosti na Maxu Brodovi Sabinovu libretu k Prodané nevěstě jako jeho «zřejmému odreagování, jeho eticko-psychickému východisku z vnitřní mravní pře, jeho vztahu k vlastnímu konfidentství, jeho popisu vlastního vnitřního sváru». Jeníkova lest vůči Kecalovi má být transpozicí Sabinovy «lsti» vůči rakouské policii. Kantůrková bohužel zamlčuje Brodovu snahu o kryptografickou psychologickou analýzu Sabinova libreta v její komplexnosti, o dešifrování reálné společenské identity všech postav Sabinova libreta, když se omezuje jen na postavu Jeníkovu jako personifikaci Sabiny samého. Ale Brod sahá k dalším identifikacím vskutku absurdním: tak blbeček Vašek je český národ (!!), Háta česká mešťácká společnost, Krušinovy dluhy rakouská cenzura — a to už autorka neříká. Nemíním nijak popírat oprávnění kryptografické metody v analýze literárního díla takových autorů, kteří se zároveň aktivně účastní společenského života a transponují svá ideologická, společenská a politická stanoviska i své osobní prožitky a motivy svého konkrétního životního postoje do umělecké tvorby. Zdá se, že právě u Sabiny může být taková metoda opravdu plodná a může významně přispět k dešifrování tajemství jeho vnitřního života. Ovšem Brod a v jeho zajetí i Kantůrková užívají této metody nejen bez dostatečného konkrétního rozboru Sabinova libreta, bez srovnání jaho motivů, fabulace, postav, psychologické stavby s jednotlivými situacemi Sabinovy společenské praxe, ale zejména bez srovnávacího zkoumání libreta Prodané nevěsty s ostatními literárními díly Sabinovými z let jeho konfidentství. V některých jeho románech, tak v Synech světla a zejména v Moraně, můžeme postihnout zřetelnou transpozici Sabinova konfidentství do jeho umělecké tvorby a travestovanou reprodukci jeho osobních zážitků a duševních i morálních pocitů, podmíněných jeho konfidentskou činností[3]. Sabinovo přiznání se tu promítá rozhodně jasněji než jeho domnělé alibi v Prodané nevěstě; izolovaně mechanický a statický pohled Kantůrkové na Sabinovo libreto ale k platnému řešení nepřispívá. Byl to ostatně rozhodný Sabinův obránce, který v recenzi Puršovy práce přesně napsal: «Vrcholným číslem této metody (t.j. Puršovy, I. P.) by bylo zjištění, že text Prodané nevěsty je sublimací Sabinovy zaprodanosti a že sto zlatých (snad 300?, I. P.), které nabízí Kecal Jeníkovi, je literární obměnou Sabinova konfidentského žoldu»[4]. Co tedy považoval jeden Sabinův obránce za vrchol absurdity ze strany Sabinova kritika, naplňuje dnes nejnovější obránce Sabinův právě tou metodou, kterou Kosík Puršovi (neprávem) vytýká! Do této souvislosti patří aspoň zčásti i Sabinova «Obrana» z r. 1872, kterou Kantůrková oceňuje. Věřím, že tento Sabinův pamflet v jeho plném znění nečetla, protože patologicky vulgární slovník Obrany — obsahuje na 60 krajně sprostých nadávek — podává materiál spíše pro rozbor psychiatrický než literární.

Purš nezvratně prokázal 34 individuelně i kolektivně koncipovaných udání, která podal Sabina rakouské policii v letech 1859-70. Za svého vídeňského archivního výzkumu jsem v letech 1971-72 ve fondech za Puršova studia ještě neuspořádaných náhodně objevil 11 dalších Sabinových udání, takže bilance jeho konfidentství se zvyšuje celkem na 45 udání. Ta ovšem nevedla k uvěznění, trestnímu stíhání, policejnímu sledování, kompromitování 45 osob, ale počtu trojnásobného až čtyřnásobného, protože řada Sabinových udání jmenuje celé skupiny. Kolem 140-180 politiků, novinářů a literátů, které Sabina tak postihl, reprezentovalo ale v šedesátých letech prakticky celou tehdejší českou elitu politickou i intelektuální, takže Sabina vytvářel přímé potencielní nebezpečí rozvrácení celého politického a kulturního života české společnosti. Že otřesná klasifikace Sabiny *"Für Geld ist derselbe zu Allem zu haben"* z pera policejního rady Javůrka, Sabinova «řídícího orgánu»[5], přesně vystihuje šíři i hloubku Sabinova konfidentství, protože udal, co mohl a co věděl, naznačuje výčet shora neuvedených akcí, jež denuncoval — od řady akcí českých demokratů na podporu polského povstání 1863 přes spojení české demokracie s evropským revolučním hnutím (1864), spojení pražských radikálů se srbskou iredentou a jejich zpravodajský řetěz mezi Prahou, Záhřebem, Bělehradem a Paříží (1865-67), důvěrnou výzvu polských demokratů z Paříže k poslancům haličského sněmu, aby podporovali českou politiku proti Vídni (1867), přípravu protestu českých demokratů proti pustošení Francie pruskou soldateskou, revoluční akce českých spisovatelů na obranu zdeptané Francie, pozdravnou adresu českých radikálů k proklamaci francouzské republiky (1870) až po přípravu protestu českých poslanců proti pruské anexi Alsaska-Lotrinska a po tajný plán české politiky a francouzské diplomacie na středoevropskou konfederaci malých národů pod ochranou Francie (1871). Tedy spolu s uvedeným už výčtem případů, které vedly k trestnímu postihu, dalších 21 akcí, plánů, kontaktů, které Purš neuvádí; dá se tohle vůbec exkulpovat nebo dokonce vysvětlovat Sabinovým «vnitřním svárem»?

Kantůrková ironicky uvádí jedinou Puršovu zmínku o nedůvěře českého prostředí k Sabinovi (vztahuje ji mylně na dílčí problém Fričových revolučních brožur). Zastavme se u té nedůvěry trochu podrobněji. Že Sabina sloužil policii po celou dobu svého věznění už od r. 1849, že před vojenským soudem vypověděl, co jen věděl a že zbytečně přitížil Arnoldovi, že ve službách policii pokračoval na olomoucké pevnosti až do svého propuštění 1857 a že jeho vinou byl 1858 internován J. V. Frič v Sedmihradsku, dohadoval se český autor s použitím nepřímých indicií poprvé už 1884[6]. Purš sám sice považuje tato obvinění za neprokazatelná, ale o stránku dál cituje z první konfidentské relace Sabinovy větu, která dovoluje připustit, že za svého věznění udal dva maďarské důstojníky pro jejich spojení s uherským revolučním hnutím venku. Žádal-li J. V. Frič na podzim 1860 svého bratra, aby mu v Praze našel

«lidí politických, s kterými by se mohl smluvit», neměl na mysli Sabinu, ale Nerudu, a toho jedním dechem doporučoval i jako protiváhu k Sabinovi, jemuž nedůvěřoval už tehdy[7]. Důrazná výstraha tohoto listu Fričova, aby se bratr Sabinovi se vším nesvěřoval, prokazuje, že pozdější Fričovy výhrady k Sabinově spolehlivosti[8] i jeho příkrý posudek Sabiny «jakožto mluvky i lháře sdostatek povědomého», před nímž «se měl odjakživa pilně na pozoru»[9], není soudem posteriorním, ale že jej Frič vskutku sdílel dávno před Sabinovým odhalením. Že nedůvěra k Sabinovi byla v české společnosti rozšířena ještě před jeho *prokazatelným* vstupem do služeb pražské policie, dosvědčují na prahu roku 1859 pochybnosti spisovatele Gustava Pflegra v komentáři blíže nespecifikovaných negativních zpráv o Sabinovi, jejichž ověření by jej snížilo na «sprostého hanebného podvodníka, jenž nezasluhuje žádné útrpnosti»[10]: tedy silná indicie pro podezření Sabiny z konfidentství dávno před červencem 1859.

Sabinův osobní přítel J. E. Sojka, ukřivděný literát vysokých ambic, ale podprůměrných schopností, jenž skončí jako národní renegát ve vodách vídeňské vysoké byrokracie, vyřizoval si svůj osobní účet s Nerudou, otevřený Nerudovou kritikou nepravidelného vycházení Sojkova časopisu Jasoň, kolem 1. listopadu 1859 udáním Nerudy rakouské policii o tisku 1. čísla Nerudových Obrazů života v Litomyšli bez úředního povolení, a zavinil tak, že Obrazy nemohly být přeměněny v periodikum a přeneseny do volnější Litomyšle. Po třech týdnech napadl Sojka Nerudu veřejně způsobem vskutku denunciantským, když jej obvinil z «rejpání, vraždění a umořování *všeho, co stává*» a v půli prosince 1859 o něm podal pražské policii další obsáhlou konfidentskou zprávu[11]. Spojovacím článkem mezi Sojkou a policií mohl být snadno Sabina, spoluredaktor Jasoně (že se Sabina nerozpakoval udávat časopis, který sám spoluredigoval, je jiná kapitola). Sabinův poměr k Nerudovi není dosud vyjasněn natolik, aby se dal jeho zásah proti Nerudovi vyloučit. Víme ale, že se Neruda už před svým konfliktem se Sojkou a třiapůl měsíce před prokazatelným Sabinovým vstupem do policejních služeb vyslovil o Sabinovi s odsudkem ohromivě drastickým. «Ani ten Karel není už k ničemu», psal tehdy Fričovi, «stal se z něho frásovitý, nedbalý, skorem nesolidní a zcela obyčejný pisálek a co na něm posud pikantního, podobá se pikantnosti shnilého slanečka»[12]. Vím, že otázka, proč si Sojka právě v tomto směru tak dobře rozuměl se Sabinou, je poněkud odvážná, ale nakonec se nemůžeme vyhnout ani jí, zvlášť projevuje-li Neruda svůj odpor k Sabinovi v relativní časové shodě se Sabinovým upsáním policii a s jeho perfidní denunciací Nerudy v jeho první konfidentské zprávě. Nereagoval Sabina důrazem na Nerudovo jméno v tomto udání na Nerudův odpor ke své osobě a nepokusil se vyřešit jejich vzájemný konflikt podobným způsobem, jakým chtěl Nerudu po několika měsících vyřídit Sojka? Pak by bylo víc než náhodné, že policejní zpráva o Sojkově denunciaci Nerudy uvádí v sousedství jména Sojkova jako jeho spolupracovníka Sabinu, a to nikoli jeho občanským jménem, ale jeho krycím jménem konfidentským. Zdá se tedy, že Sabinovo konfidentství mělo širší pozadí, než se dosud tušilo[13].

Třetím konfidentem z radikálně demokratických řad, jehož jméno mělo zvuk, byl Eduard Rüffer, autor klíčového románu o Sabinovi, jak uvádí i Kantůrková, o jehož udavačství víme zatím nejméně. Jisté je, že jako konfident sloužil pražské policii nejpozději od podzimu 1860 a že do jara 1864 byl nasazen jako agent provokatér mezi české radikální emigranty, jak dokládají jeho raporty z Itálie. Roku 1864 přeložil svou činnost do vlasti, není jen jasno, jak dlouho v ní pokračoval; poslední s jistotou určitelná konfidentská zpráva z jeho pera je z konce roku 1867 a je typické, že i on v listopadu 1866 denuncoval Nerudu jako osobnost, která by se v době krize mohla stát nebezpečnou.

O konfidentství nejen Sabinově, ale i jeho radikálně demokratických druhů se zmiňuji šíře ze zásadních důvodů. Už konfident Hanka, jenž nevstoupil do české kultury vlastním dílem, ale falzifikáty, trpěl ve stínu vyspělejších a úspěšnějších osobností pocitem ukřivdění a nedocenění. Jeho udavačství (1835) bylo jen transpozicí téhož komplexu, jaký vedl jeho «objev» — i za cenu pochybných prostředků postoupit na místo, na něž nestačil jeho vlastní tvůrčí náboj. To vede přes protilehlost ideového a politického zařazení k hlubšímu pochopení i konfidentství radikálů: patologické kompenzace selhání i odplaty vyzrálejším rivalům. Kryptografické romány Sabinovy a Rüfferovy (ani jednomu z nich nestačil jen jeden) ověřují platnost komplexibilního určení konfidentství radikálů promítnutím jejich vlastních pohnutek a činnosti do psychologického pojetí literární fabulace, které snadno osvětluje promítnutí polohy literární a politické. Na případu Sabinově a Sojkově jsem se snažil ukázat, do jaké míry řešili soustavou udání své napětí s Nerudou, do něhož je uvedlo jejich vyřazení ze soutěže vyzrálejším rivalem. Přičteme-li okázalou národní apostázi radikálů Ohérala a Springra v 50. letech, těžko se vyhneme otázce, zda nápadná koncentrace konfidentství mezi radikálními demokraty nenapovídá jistou zákonitou afinitu politického radikalismu k marxovskému «spojenectví s ďáblem», jemuž se politikové liberální od Palackého po Masaryka vždy dovedli vyhnout.

Podvědomé tušení tohoto jevu patrně figurovalo v pozadí snahy klasického československého stalinismu tabuizovat konfidentství radikálních demokratů a Sabiny zvlášť, aby se za každou cenu zachránil pochybný sociální radikál pro českou socialistickou tradici. Pochybný proto, že už 1860 Sabina odmítal Nerudovo chápání sociální otázky jako klíče národně osvobozenského boje; že koncem září 1871 — jen čtyři měsíce po rozdrcení Pařížské komuny — mu připadla vedoucí účast na pražské konferenci «nesocialistů», která plánovala veřejnou demonstraci proti sociálně demokratické agitaci; že v lednu 1872, krátce před svým odhalením, prohlásil, že čeští demokraté nemají nic společného se sociálními otázkami a že není radno politicky «nezralé» dělníky pustit z rukou[14]. Jestliže se před 25 lety docela vážně tvrdilo, že Sabina svým konfidentstvím «stál mimo dobro a zlo» (!)[15], jestliže se vykládalo jako «deformace a degenerace buržoazního individualismu» a «tragické řešení společenské situace»[16], jestliže se převracely hodnoty absurdní kontradikcí údajně důsledného revolucionáře Sabiny proti prý kolaborantovi buržoazie Nerudovi[17] — pak v pozadí takových obludných apologií figurovalo nejen subjektivistické popírání

negativních rozměrů radikální demokracie, ale i aktuálně politický zájem totalitního systému: zatajovat morální pád ideologicky preferovaných postav a proudů (ne náhodou pozastavil tisk Puršovy studie r. 1958 ÚV KSČ, před nímž ji autor musel obhajovat!). Proč, prozrazuje příbuznost hrubého slovníku Sabinovy Obrany s propagandistickou terminologií nacistickou jako stalinistickou. Také Sabinovo a Sojkovo zdůvodnění jejich konfidentství — Sabinův odstup od «neplodného idealismu», «pozornost ke skutečnosti», «lhostejnost a protivnost ke snahám demokratické strany» a zaujetí proti «nejasné, skutečnosti odporující ideji»[18] nebo Sojkova nenávist k «rejpání, vraždění a umořování všeho, co stává» — obsahově i formulačně silně připomíná verzi, jakou užíval československý totalitní systém před rokem 1968 a jakou užívá znovu dnes jako teoretický podklad svého kurzu.

Je škoda, že výprava Evy Kantůrkové za jedním z nejsložitějších problémů českých politických dějin se ztratila v bludišti, kam ji historik při vší úctě k tvůrčí osobnosti jejího formátu nemůže sledovat. A je škoda, že tolik analytické odvahy a slovesného mistrovství bylo promarněno jen v bezvýchodném bloudění, i když ani ono nemůže oslabit náš celkový názor na zásadní význam autorčin. Ani po sabinovské studii Evy Kantůrkové a právě po ní nemůžeme přijmout názor, že Sabina «proti jistotám svých soudců klade otázky»[19]. Nikoli, otázky klademe my jemu.

POZNÁMKY

[1] J. E. Sojka a Jan Neruda (Česká literatura 1955, 67-79); Jan Neruda a české demokratické hnutí v letech šedesátých (Praha-Academia 1963); Sabinův případ ve výkladu Maxe Broda (ČsČH 1965, 548-553); J. Neruda a české revoluční polonofilství (Slavia Occidentalis — Poznaň 1965, 75-118).

[2] *I. Pfaff*, Jan Neruda a východní otázka 1875-79, Česká literatura 1954, 135-155; *týž*, Jan Neruda a Rusko, tamtéž 1956, 193-236.

[3] Zvlášť průkazné je, že takovou transpozici Sabinova konfidentství připouštějí i jeho obránci (*R. Grebeníčková*, Doslov k Synům světla, Praha 1953, 485). Kryptografické romány Sabinovy jsem se pokusil rozebrat a určit jejich reálný podklad z osobních prožitků autorových v cit. článku Sabinův případ ve výkladu Maxe Broda.

[4] *K. Kosík*, Znovu případ K. Sabiny, LN 12-12-1959; *týž*, Co je případ K. Sabiny, LN 16-1-1060.

[5] Příl. zprávy praž. policej. ředitele z 21-11-1866, ad No. 256/g.P., IBAM č. 8519/BM, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Österreichisches Staatsarchiv Vídeň)..

[6] *J. Malý*, Naše znovuzrození, VI, Praha 1884, 125-126.

[7] J. V. Frič-V. Fričovi, Paříž 7-11-1860, FA 44, Literární archiv Národního muzea (LANM) Praha.

[8] *J. V. Frič*, O katastrofě májové, Ruch III — 1881, 303.

[9] *J. V. Frič*, Paměti, IV, Praha 1891, 475.

[10] Záznam G. Pflegra z 20-1-1859, in: *K. Veleminský*, Z rukopisné pozůstalosti G. Pflegra Moravského, Listy filologické 1903, 242.

[11] Dokumentace toho všeho: *I. Pfaff*, J. E. Sojka a J. Neruda, l.c. 67-79.

[12] Neruda Fričovi, Praha 26-3-1859, FA 44 — LANM.

[13] Nerudova polemika se Sojkou 1862 prokázala jednoznačně, že Neruda o Sojkově konfidentství věděl a že jej podezíral z konfidentské aktivity soustavnější (*Pfaff*, J. E. Sojka, l.c. 77-78). Je ostatně příznačné, že Sojka sám doklad svého postoje k Nerudovi podával jedním dechem s otevřeným náznakem svého vztahu k policii (Kusy žertovné z tobolky českého redaktora, Posel míru I, č. 2, 40-42). Na Sojkovu «hanebnost» a «nešlechetné jeho jednání v literatuře i v životě» upozorňoval Friče jako první J. Barák (Barák Fričovi 1859, bez data, FA — LANM).

[14] *I. Pfaff*, Jan Neruda a české demokratické hnutí, l.c. 87.

[15] *R. Grebeníčková*, Brodův román o Sabinovi, LN 25-5-1963.

[16] *K. Kosík*, Česká radikální demokracie, Praha 1958, 170. Tehdejší Kosíkovy formulace nemohou ovšem v nejmenším znehodnocovat jeho vysoce progresivní pozici po roce 1960.

[17] Tamtéž, 224.

[18] Sabinova první konfident. zpráva z poč. července 1859, otisk. *J. Purš*, K případu K. Sabiny, Praha 1959, příl. II, zde str. 55-56.

[19] *Grebeníčková*, srv. pozn. 15.

Čína našima očima

se nazývá sborník statí spolupracovníků Listů Zdenka Hejzlara, Františka Janoucha, Jiřího Kosty, Karla Kovandy, Antonína J. Liehma, Zdeňka Mlynáře, Adolfa Müllera, Jiřího Pelikána a Michala Reimana, kteří v posledních létech navštívili Čínskou lidovou republiku a napsali o svých poznatcích a dojmech. Knížka o 185 stranách vyšla a objednává se v nakladetelství INDEX.

Obsah a jmenný rejstřík Listů 1971-1980

který připravili Dagmar a Jaroslav Sukovi, stojí 5 DM (2 $), a může se objednat buď v administraci LISTŮ (Vicolo della Guardiola 22, I — 00186 Roma) anebo v nakladetelství INDEX (Postfach 410511, D — 5 Köln 41).

KONEC KORUNUJE DÍLO

Třetí a poslední díl Ilustrovaného encyklopedického slovníku, vydaný r. 1982 nakladatelstvím Academia za vedení akademika a zasloužilého inkvizitora Jaroslava Kožešníka, se svým obskurantismem neliší nijak od dílů prvního a druhého. Poněvadž jsem jim věnoval na stránkách Listů kritickou pozornost, mohl bych se omezit na toto suché konstatování. Považuji však přesto za užitečné vyslovit několik poznámek o slovníku jako celku.

Encyklopedické slovníky mají význam jako nástroj elementární informace o důležitých faktech, dějinných událostech, historických osobnostech, kulturních jevech a vědeckých pojmech. V tom tkví jejich poslání a užitek, který poskytují. Nelze je podceňovat, ale také ne přeceňovat. Nemohou nikdy nahradit hlubší soustavné vzdělání, a nemohou být ani jeho zdrojem. Skutečný vzdělanec do nich málo nahlíží, zpravidla jen v tom případě, když potřebuje ověřit nějaké datum nebo jiný fakt, anebo když hledá zběžnou informaci z oboru, v němž je naprostým laikem. Vzdělanec nepropadá iluzi, kterou se opájí polovzdělanost. Ta má sklon považovat naučný slovník za klíč otevírající brány k veškerenstvu vědění. Je to však jen pošetilé a dětinské zdání, pouhý klam a mam. Vědění totiž vždy předpokládá nevědění, znalosti v jedné oblasti jsou nutně vykupovány neznalostmi v oblasti jiné. Vědění má smysl jen ve své dynamice, jako vědění živé. I kdyby se snad nalezl bláhovec, který by se chtěl hlouběji vzdělat soustavnou četbou naučného slovníku od A do Z, musel by nutně ztroskotat. Navzdory píli a vytrvalému úsilí by se mu nepodařilo stát se skutečným vzdělancem. Nanejvýše by statické vědomosti thesaurované ve slovníku změnily substrát, jenž je uchovává. Paměť by převzala funkce potištěného papíru.

Zatím jsem ovšem mluvil o dobrých, spolehlivých slovnících, jejichž pořadatelé svědomitě dbali o přesnost informací a o objektivitu pohledu. I v tomto případě naráží přesnost a úplnost elementární informace, kterou má slovník poskytovat, na jisté meze: slovníky bývají mezerovité a jejich obzor je více nebo méně omezen etnocentrismem kulturního prostředí, v němž vznikají. Kromě toho velmi rychle stárnou.

Ilustrovaný encyklopedický slovník vydaný ČSAV trpí ovšem zcela jinými vadami, než jsou tyto «přirozené» nedostatky vyplývající z povahy věci. Na rozdíl od solidních slovníků není prostředkem informace, nýbrž je nástrojem *ne*informace, *des*informace a *pseudo*informace.

Za prvé, slovník potlačuje vědomě informace podle klasických cenzurních pravidel. Četné důležité osobnosti, myslitelé, spisovatelé, političtí vůdcové a pod. se ve slovníku neobjevují. Byli jednoduše odhozeni «na smetiště dějin».

Za druhé, slovník manipuluje informaci, nejčastěji tak, že kombinuje dějinný fakt s ideologickou pomluvou a lží. Názorným příkladem pro tuto operaci je heslo trockismus ve třetím dílu. Umožnilo jednak elegantně vynechat heslo L. D. Trockij. Bylo by obtížné se v něm nezmínit o skutečnosti, že Trockij byl jedním z vůdců Říjnové revoluce, organizátorem Rudé armády atd. Heslo trockismus naopak umožňuje shrnout všechny stalinistické mýty o antileninismu Trockého a zároveň potlačit hesla o dalších spoluzakladatelích sovětského státu, Kameněvovi a Zinověvovi. Autoři slovníkového amalgamu je jednoduše přiřadili k trockismu.

Za třetí, slovník nahrazuje informaci desinformací tím způsobem, že na místo faktů dosazuje pseudofakty, na místo událostí zdánlivé události a na místo potlačených osobností osobnosti fiktivní. Úsilí, s nímž vydavatelé a autoři slovníku nahrazují informace pseudoinformacemi, hraničí se směšností. Hierarchická logika sklerotické společnosti je vede k tomu, že slovník doslova zaplavili údaji o různých stranických aparátnících (od krajského tajemníka výše), ať už činných přímo ve stranickém aparátu anebo detašovaných do státního aparátu nebo převlečených do generálských uniforem.

Nevím, proč by měla veřejnost například vědět, že generálmajor Ludvík Přikryl je profesorem a rektorem Vysoké školy SNB v Praze, instituce více než podivuhodné. Slovník ho nadto kvalifikuje jako pedagoga. Zřejmě ho považují za pokračovatele J. A. Komenského. Jako jeho významné spisy slovník uvádí pojednání nebo novinové články «Komunisticka cílevědomost v přípravě důstojníků Československé lidové armády» a «Aktuální problémy programu komunistické výchovy na vysokých školách». Jak je vidět, ve znormalizovaném Československu není nic snažšího než vstoupit do dějin pedagogiky. Stačí k tomu přečíst dva tři frázovité referáty na služebním shromáždění. I kdybych však přijal argument, že generál Přikryl do slovníku patří z titulu svého společenského postavení, nechápu, proč má tato příručka poskytovat i vizuální informaci o jeho tváři. Není přece divadelním nebo filmovým hercem. Stačí, že jeho fotografie je řádně vylepena v jeho služebním průkazu a že jeho podobu znají jeho služební představení a jeho podřízení.

A tím se dostáváme k tomu hlavnímu. Ostudný Ilustrovaný encyklopedický slovník, zcela bezcenný jako zdroj informace, je velice cenným dokumentem pro studium mentality nové vládnoucí třídy. Je nechtěným svědectvím o jejím parvenuovství, o narcisismu, s nímž kontempluje samu sebe, své výsady, tituly, medaile, které si stále častěji uděluje, dokonce i obličeje svých příslušníků. Její velikášství se stává groteskním. Její honba za tituly hraničí s absurditou. Nové panstvo se považuje za «politické a státní činitele», za vědce, za «vojenské činitele» a umělce, zkrátka a dobře za sůl země a výkvět národa. Jejich sebepřeceňování hraničí s mentalitou císaře Nerona. Pravděpodobně by se hluboce urazili, kdyby jim někdo řekl, že vědeckých titulů nabyli nepoctivě, protože za nimi není skutečné vědění a badatelská práce. Odpověděli by, že jim byly uděleny (nebo že si je dali udě-

lit) s respektem k formální liteře zákona. Laureáti literárních cen se pohorší, když jim řeknu do očí, že nejsou skutečnými spisovateli, protože za nimi nestojí hodnotné dílo. Jsou všichni hluboce přesvědčeni o své mimořádné niterné hodnotě. Jsou prostě ve svém sebeobdivování raněni slepotou. Ztratili veškerou míru. A to je snad to jediné, co je liší od podvodníků. Protože nemohu vstoupit do jejich duší, nemohu zjistit, kdo z nich je v zajetí sebeklamu a jako mytoman věří neochvějně ve své mimořádné kvality, a kdo z nich je jen vědomě předstírá, t.j. chová se jako tuctový šejdíř. Je to však zcela podružné, protože v obou případech se zpronevěřili zásadě, kterou respektuje podvodník: nutnosti zachovávat při podvodném předstírání nezbytnou míru, jež mu dodává důvěryhodnosti u jeho obětí. Ztráta veškeré sebekontroly a sebekritických kritérií nutně vytváří právě tuto směs klamu a sebeklamu, podvodníků a lidí subjektivně snad poctivých, ale beznadějně posedlých velikášstvím. Nejsmutnější nebo nejsměšnější na tom je, že proti této chorobě «reálného socialismu» není léku. Není to vlastně ani nemoc, jako spíše příznak vleklého stařeckého marasmu společnosti, která nahradila všechny ideje ženoucí vpřed jediným ideálem — trvalým spočinutím v sobě samé, ideologií sebeobdivování, adorací «dokonalých» institucí a jejich personálu.

Dodatky a opravy k Ilustrovanému encyklopedickému slovníku (s. 964-975) mě v těchto závěrech utvrzují. Vydavatelé nedoplnili ani jedinou informaci z těch, které v prvním a druhém dílu potlačili. Zato veřejnost zaplavují proudem dalších pseudoinformací. Považují za nutné sdělit, že Vladimír Cirbes byl povýšen na akademika, že Vasil Bejda dostal Řád práce, že L. I. Brežněv rozvěsil na své sako další ošatku řádů a medailí, že soudruzi A. Indra, M. Jakeš, A. Kapek a J. Korčák se stali hrdiny socialistické práce, že ten či onen krajský tajemník KSČ přestal být tajemníkem apod. Zkrátka a dobře, přidali k tunám tohoto informačního smetí další metrické centy.

Ani tato posedlost, s níž zaznamenávají fiktivní události, hlavně služební povýšení nebo udělení řádu, není nahodilá. Řády, stará carská instituce přesazená do nových poměrů, vyjadřují zcela přesně tendence «reálného socialismu» k novému třídnímu rozvrstvování, k dělení společnosti na nové panstvo a beztvarou anonymní masu. Není nic smutnějšího než republika bez republikánského ducha, republika, v níž se hluboce zahnízdily carské mravy. Přirozeně, z hlediska lidského rozumu jsou řády zcela nesmyslné. Jejich naprostá nicotnost se plně prokazuje v mezních situacích. Nechrání totiž své nositele ani před ponížením, ani před oprátkou. Vzpomínám si, že jeden sovětský generál, který byl za Stalina obětí teroru, se po zatčení dovolával toho, že byl dekorován nejvyššími sovětskými řády. Byl udiven, když mu vyšetřujících komisař NKVD cynicky odpověděl, že podobných bezcenných tretek odebraných zatčeným mají už ve sklepeních celé bedny. V této mezní situaci měl pravdu Ježovův komisař, nikoli naivní generál. Avšak věc je mnohem složitější v situacích normálních. Řády a medaile jsou v «reálném socialismu» nezbytné. Jsou nutnou součástí vzrůstajících sociálních rozdílů, formování nového panstva a ideologického zdání, bez něhož by byl «reálný socialismus» zcela ireálný. Nositelé řádů jsou zároveň oporami zlořádů. Ideologičtí agenti «reálného socialismu» jsou proto zcela logičtí a nezpronevěřují se sami sobě, když pečlivě zaznamenávají ve slovníku každou udělenou medaili, vyráběnou na běžícím pásu v podnicích Jablonecké bižuterie.

LUBOMÍR SOCHOR

Na šlechtu se neútočí!

O zasloužilé umělkyni Věře Adlové se dá říci, že je dobrá šedesátnice a špatná spisovatelka. Bylo by to však nepůvodní a nespravedlivé. Za svůj věk paní Adlová nemůže. A že je špatná spisovatelka... Sami to znáte: na jednu vynikající knížku vezmete do rukou dvě prostřední a jednu, co nestála za četbu. Také podprůměr patřil a patří k literatuře; povážlivá situace nastává až tehdy, když je favorizován.

V loňském, jedenáctém čísle pražských Hudebních rozhledů zaměřil se hudební vědec dr. Tomislav Volek na literáty, kteří tyjí ze slavných muzikantů. Na autory, kteří podle Volkova přesvědčení dělají hudbě mnohem více škody než užitku.

Odmítl knížku Davida Weise nazvanou Mozart — člověk a génius (český překlad v nakladatelství Suprafon) jako komerční «Plauderei» (klábosení) amerického výrobce životopisných románů. Vytýká jí povrchnost, neznalost, duševní malost a podbízivost, pokládá ji za ediční omyl. Nechápe, proč byly na tento bezcenný odvar vynakládány devizy, když například Einsteinova světoznámá monografie o Mozartovi v českém překladu stále chybí.

O sovětském novináři Sergeji Morozovovi, autorovi knížky o J. S. Bachovi (český překlad v nakladatelství Mladá fronta), recenzent tvrdí, že mu chybí základní předpoklady k seriózní práci na bachovské téma: není hudebník, neumí německy a nezná pravidla historické práce. Nesmysly a chyby, které z této nekvalifikace vyplynuly, naštěstí odstranila, s ochotným souhlasem autora, česká redakce.

Nejsmutnějším případem je podle T. Volka práce Věry Adlové Jarní symfonie. Tuto, jak píše recenzent, tristní parodii na životní příběh Roberta a Kláry Schumannových vydalo nakladetelství dětské literatury Albatros.

Dospělý čtenář Jarní symfonie si patrně položí otázku, jaký tvůrčí podnět přiměl společensky tak angažovanou paní Adlovou k životopisnému románu o dvou význačných postavách z dějin světové hudby.

Znalost zpracovávané látky to nebyla. Recenzent dokládá, že autorka zná pouze jediný pramen, schumannovskou studii B. Litzmanna, a ani tu nečetla celou. Z této ledabylosti občas vzniká — po shakespearovsku řečeno — příběh vyprávěný blbcem. Tak o původu svého motivu, Jarní symfonii, Adlová tvrdí, že byl inspirován Jarní básní Jansena Davidsbündlera. Autorka svou informaci předkládá jako citát z deníku Kláry Schumannové. Skutečný Klářin denik podobné nehorázností

ovšem neobsahuje, neboť: Davidsbündler byl název tvůrčí a kritické skupiny kolem Roberta Schumanna. Zmíněnou inspirační báseň napsal Adolf Böttger, což uvádí F. G. Jansen ve studii Die Davidsbündler. Paní Adlová slyšela tedy zvonit, ale nevěděla komu. Mohla vědět, kdyby ze svého jediného pramene opisovala pečlivěji.

K její omluvě nutno uvést, že Litzmannova studie byla pohříchu vytištěna starší německou abecedou, švabachem. Snad proto se v schumannovské historii psané po adlovsku jména komolí k nepoznání, z žen se stávají muži a naopak a z ruských obcí města německá.

Ani znalost událostí devatenáctého století Věru Adlovou k námětu nepřivedla. Její Klára se ve Vídni setkává s Franzem Schubertem, už deset let mrtvým, zatímco Mendelssohn je tu předčasně pohřbíván. V Praze se Klára Adlová obdivuje skladbám Bedřicha Smetany — autorce nestojí za to, aby nahlédnutím do encyklopedie zjistila, že český klasik byl teprve třináctiletým školákem. Ne, mrtvých se Adlová nebojí: z autorské dvojice Komunistického manifestu rázně škrtá Engelse.

Posléze ani z hudebních znalostí nelze autorku podezírat, ba ani z lásky k hudbě, která by ji občas dovedla do hudební síně. Tak v jejím literárním koncertu nastupují cella a *po nich* violoncella, a její Klára se může matce chlubit, že hrála Mozartův koncert «S dur». Adlová neví nic o akordech, intervalech a základním hudebním názvosloví, kterým svůj text zdobně špikuje.

Kdo má chuť a příležitost, může si vlastní četbou zmíněného díla ověřit, že ignorance a lhostejnost ke skutečnostem, o nichž Adlová píše, není vyvážena ani uměleckým ztvárněním, umocněním sledovaných životních příběhů či podmanivým vyprávěním. V normálních kulturních poměrech by podobný rukopis neprošel lektorským a vydavatelským sitem, byl by zvážen a shledán lehkým. V poměrech našich sedmdesátých let byla Jarní symfonie, určená mládeži, vydána dokonce čtyřikrát. Navíc uvedena jako televizní inscenace. Konečně i vybrána k mezinárodní reprezentaci české dětské knihy.

Není těžké pochopit pohoršeného kritika, když lidé méně než prostřední přitesávají a takto zprzněné předkládají čtenářům osudy hudebních géniů. A je přímo nemravné musit tomuto kritikovi připomenout, že v našich vládnoucích poměrech má živý, aktivní trpaslík mnohem větší cenu než mrtvý velikán.

Napadená Věra žádala skalp a hmotnou satisfakci. Získala jedno a bude mít i druhé. Odstavený hudební vědec a vypeskované Hudební rozhledy si to ostatně zavinili sami. Muselo je trknout, že Adlová nedostala titul zasloužilé umělkyně za své zásluhy o českou literaturu. Měli vědět, že je předsedkyní stranické organizace ve Svazu spisovatelů, měli vzít v úvahu její moskevskou minulost. Útok proti Věře Adlové byl právem vyložen jako útok proti stranické kulturní politice.

Všichni ti kozákové, v kultuře jako v ekonomice, vědí, že všechny ty adlové, v kultuře jako v ekonomice, jsou osoby velmi průměrné. Nic nového, nic velkého a zdravého nevytvoří, jsou jen věrnými plavčíky na lodi vystavené bouřím. Kapitáni a kormidelníci, kteří loď řídí, nejsou ovšem sadisté. Přáli by nám dobrou literaturu stejně jako prosperující ekonomiku — jen jim překážejí vyšší zájmy. Kdykoli vyvstane nebo se jen stínem objeví ohrožení stávající moci, osobních a novotřídních výsad, obětují ihned a bez váhání pravdu, umění, hospodářství, cokoli.

Za těchto poměrů může být každý prst vztyčený proti nahatému králi pokládán za donkichotství. Zároveň je ovšem cenným vkladem pro budoucnost.

gr

O hrdinech a bláznech

Odpověď prof. Petra Hrubého na recenzi jeho knížky (Peter Hruby, Fools and Heroes, Pergamon Press, Londýn 1980) z pera prof. Ivana Svitáka, uveřejněnou v minulém čísle Listů.

V polemice s Ivanem Svitákem ovšem nemám žádnou šanci: vytáhl na mě Dějiny s velkým «D». Dokáže mi vtipně vytknout i mé jméno a to, že toho času žiju v Austrálii, kdežto on v Americe. Z mé knihy si zřejmě přečetl jen pár stránek (ty o sobě), takže mi pak klidně vytýká, co v ní není, a zlobí se, že jsem tam nepsal o tom, co v ní je. Bije mě po hlavě Benešem a liberálními demokraty, ačkoli v úvodu jsem stručně vypsal, jak neslaná nemastná byla obhajoba demokracie v únoru 1948. Přičítá mi vinu za první republiku a za benešovské názory za války i po ní, kdy on «chodil za holkama», i když jsem byl tehdy student jako on a političtí vůdci stran mi nijak neimponovali. Může to dělat taky proto, že nemá ani potuchy o tom, co naše nekomunistická generace mimo jiné psala proti čecháčkovským iluzím v letech 1948-51 v časopise Skutečnost, *který jsem založil a vydával v Ženevě a kde jsme se už tehdy podívali třeba na barbarství, provázející odsun Němců, takže jsme pak byli milými krajany udáni hned u několika policií jako zakuklení bolševici. (O té Ženevě jsem se neměl zmínit, nebo mi zas nějaký Ivánek vytkne selhání Společnosti národů).*

Sviták si libuje v levných asociacích (Francisco Franco a František z Assisi), aby nezasvěcenému čtenáři dokázal, že si pletu Krista s Reaganem a Marxe s Brežněvem a že tedy, i když nejsem hrdina, blázen jsem určitě! Blahoslavená prostoto! Bohužel, čím víc čtu Svitákovy výpady proti své knize (už aspoň dva), tím míň si mohu vážit jeho bojové schopnosti polemizovat, která mi tak imponovala v roce 1968 i předtím. Musel jsem uhodit na hlavičku, když se tak vzrušil, ztratil soudnost a píše nerozumně, hluboce pod svou obvyklou úrovní. Je to snad nedořešený pocit spoluviny za spolupráci s režimem hrdlořezů? Pravděpodobně, protože zásadně píše jen o reformních *komunistech, i když ti tvoří jen polovičku mé téze. Ta druhá je o pošetilcích, kteří se předtím, než se stali reformními komunisty, domnívali, že vyplňují vůli Dějin, když vyhazovali studenty a profesory ze škol a když bojovali proti náboženství v době, kdy pomáhalo v obraně proti*

mnohem horší a v té chvíli nebezpečnější ideologii, jež pomohla k zotročení miliónů a k vraždění tisíců.

Ale nepsal jsem své dějiny s malým «d», abych zostouzel na třicet intelektuálů. Doufal jsem, že na jejich odstrašujícím příkladu mohu varovat současné podobně pomýlené nadšence, olivněné populárními sovětskými báchorkami, především v Austrálii. A taky jsem chtěl vlastním krajanům přiblížit, jak později reformní komunisté, vyléčeni ze svých bludů, když viděli katastrofální následky komunistické politiky, chytře a často hrdinně pracovali na změně systému. O tom se málo vědělo. A to jsem na rozdíl většiny po léta a s radostí sledoval, maje potěšení z toho, že ze zrádců vzdělanců se mohou stát jejich zachránci.

Sviták mi vytýká diskriminující nálepky, které jsem mu prý přilepil na čelo, ale zcela omylem; ani jedné jsem ve své knize na jeho adresu nepoužil, nevidí to? Jen jsem se ho (a Kosíka) zeptal, proč se domnívali, že by dělníci měli spasit lidstvo a proč by vůbec někdo měl mít takovou úlohu. Zato on mě nálepkami polepil celého: vytkl mi nejen hříchy starých liberálních demokratů, Beneše a jeho válečné vlády, za něž nesu přesně tutéž odpovědnost jako on, ale i tu Austrálii, v které učím, a dokonce i australskou poušť! (Neměřil jsem to, ale nebyl bych překvapen, kdyby Chico, kde on žije a «pozoruje vývoj socialismu», bylo pouští blíž než Perth). V soukromém dopise společnému příteli dokonce napsal, že se nenechá kritizovat nějakým australským pastýřem ovcí. Páni, kde to jsme? Už zas v Kocourkově a Hulvátově? A to píše člověk, který je Američanem stejně jako já.

Proč raději nepolemizuje o tom, oč v mé knize opravdu jde? Třeba o tom, jak je nebezpečné, když sebevědomí ale pomýlení elitáři přisluhují teroru a pak se za své omyly a za svou obhajobu zločinů vymlouvají (dodnes!) na Dějiny. Půl své kritiky věnoval doporučování tohoto bludu: nechápu prý, že lidé a jejich činy jsou vytvářeny nejen názory, ale hlavně dějinami a okolnostmi. Ale proč pak lidé, vytvořeni týmiž dějinami a týmiž okolnostmi jednali tak rozdílně? Jedni byli zavíráni do vězení a koncentračních táborů a druzí je tam posílali. Jedni museli do uranových dolů a jiní psali oslavné básničky na Stalina. Jedni byli obětováni jen proto, že si dovolili nesouhlasit s lidmi, tak podobnými fašistům a nacistům. Jedni byli demokraty, druzí komunisty. Jak to, že tytéž Dějiny, táž situace vytváří v tutéž dobu Staliny a Trocké, Leniny a Masaryky, Gottwaldy a Berany, Svitáky a Fice nebo Ransdorfy? Lidé jsou zodpovědni za své činy a žádné Dějiny je neospravedlní. Proti Svitákovu názoru soudím, že zločiny australských pionýrů žádné Dějiny neospravedlnily: legendy a čítanky možná; ale zločinci zůstali zločinci, i když se hodili propagátorům nacionálních mýtů.

Nemám prý právo posuzovat tehdejší pošetilce liberální etikou, protože na ni nevěřili. Ale o to mi právě šlo: ukázat na jejich příkladě, jak došli k závěru, že mravní hodnoty nejsou relativně tvořeny jen pro potřeby vládnoucí třídy, ale mají mnohem trvalejší základnu. Lhář, zloděj a vrah jsou společností souzeni, i když jejich morálka v době činu byla zásadně jiná. A žádné Dějiny je zpětně neospravedlní. V tom se profesor Sviták mnohem víc podobá politikovi než filosofovi. A vůbec: co jsou to Dějiny? Lidský výmysl, i když občas nesený poctivou snahou dát smysl sledu událostí. Nic absolutního a všeobecně platného, přes všechny Hegely, Marxe a Svitáky.

PETR HRUBÝ

IVAN SVITÁK

Zbyrokratizovaný svět

MONOLOG DLAŽEBNÍ KOSTKY

Já jsem vždycky milovala anarchisty, kteří z dlažebních kostek stavěli barikády, bojovali a prolévali krev. To se mi velice líbilo, protože má existence kamene, po němž lidé jen šlapou, byla přerušena zážitkem teplé krve z masakrů liberálů, anarchistů, socialistů, komunistů, fašistů, nacistů. Mně bylo jejich politické přesvědčení lhostejné, jen když tekla krev a když jsem se trochu bavila a nemusela se jen pořád nudit ve službě lidským nohám spěchajícím do práce. V šedesátých letech jsem tedy propadla lásce k nové levici, k studentům z New Yorku a Paříže, z Říma a z kalifornského Berkeley, kteří mě začali znovu používat ve svých antiestablišáckých demonstracích. Tak jsem překonala pocit, že jsem vyšla z módy, a že proto patřím na smetiště dějin spolu s myšlenkami pokroku a svobody, kterých si už nikdo neváží v době počítačů a atomových bomb. Ale to jsem se podcenila. Našla jsem znova samu sebe, když jsem proletěla oknem přednáškové síně univerzity, zničila kartotéky profesorů a prokázala tak svou trvalou hodnotu studentům, kteří s rozkoší ničili knihovny na Harvardu, na Columbii a na Yaleově univerzitě. Ach, jak jsem milovala toto svaté nadšení nové Hitlerjugend, těchto nových amerických a evropských studentů, kteří pochopili, že pravým přítelem studenta je dlažební kostka — ne kniha, tento nástroj zženštilých snobů. Avšak američtí studenti mě brzy zradili — to mi Hitlerjugend nikdy neudělala! — a já se teď hluboce stydím, když slyším, že radikálové nové levice hrají golf s tímtéž zaujetím, s jakým mne vrhali proti třídním nepřátelům, a že vedoucí radikál z Chicaga se stal pojišťovákem v Massachusetts! Jaký úpadek pro anarchisty, a jak nudný život čeká nás oba ve srovnání s dobou, kdy studenti spolu s televizním průmyslem tak úspěšně prodávali zločinný vandalismus jako veřejnou službu společnosti, a kdy myšlenky pubertálních neurotiků platily za poslední hodnoty na boulevardu Saint-Michel, na Telegraph Avenue a na Broadwayi! Kde že ty loňské sněhy jsou!

MONOLOG TRUMANOVA HESLA

Kdepak jsou ty staré zlaté časy, když prezident Truman používal známek z vlastní kapsy na dopisy dceři a když příchozí do jeho pracovny četli na psacím stole stručné oznámení: "The buck stops here." Pro vás, kdo nevíte, co to znamená, musím dodat, že anglický idiom "to pass the buck" (doslova «předat vědro») znamená postoupit druhému odpovědnost. Takže naopak oznámení "the buck stops here" (tedy: vědro se zastavuje tady) znamená, že prezident už nemá komu předat odpovědnost a že to on musí učinit konečné rozhodnutí. Dnes jsou tyto idylické doby za námi, protože Richard Nixon odpovědnost v prezidentském úřadě pozměnil. Novinář Jack Anderson objevil, že v roce 1973 prezident Nixon použil svého zmocnění k tomu, aby ze státních rezerv prodal nedostatkové strategické kovy v ceně asi tří miliard dolarů. Vzácné nerosty byly prodány politickým přátelům pana prezidenta za směšné výprodejní ceny, a strategická rezerva těchto dovážených kovů byla snížena z 2.9 miliónů tun na pouhých 440.000 tun, tedy asi na sedminu. Tuna chromu byla prodána za 7.64 dolaru společnosti Metallurg Inc., zatímco tržní cena byla pětkrát vyšší a činila 35 dolarů za tunu. Brzy poté Národní bezpečnostní rada dala provést přísně tajný průzkum, z něhož vyplynulo, že zásoba strategických kovů musí být ihned zvýšena na 2.5 miliónu tun. Takže táž tuna chromu, kterou koupil Metallurg Inc. za 7.64 dolaru jen před rokem, byla nyní koupena za tržní cenu 46 dolarů — od téže firmy Metallurg Inc.! Rozdíl v ceně stál poplatníky asi dvacet miliónů. Chytrý, že jo? Zodpovědnost se už nezastavuje za prezidentským stolem; teď se pod stolem pěkně usměrní a pošle dál politickým přátelům k naplnění kapes. A ty známky na dopisy? Prosím vás, nebuďte malicherní!

MONOLOG INKUBÁTORU

V Kalifornii máme novinku, takzvaný Zákon o přirozené smrti, podle něhož smrtelně nemocný pacient může dát lékaři příkaz, aby nepoužil *komplikovaných zařízení, jež pacientovi prodlužují život, ale také prodlužují pacientovo utrpení anebo prostě odkládají hrozící smrt. Takový pacient však musí splnit určité podmínky: Musí podepsat písemný příkaz lékaři, musí být diagnostikován jako smrtelně nemocný jiným lékařem, a také musí dokázat, že je dospělý a příčetný, protože jeho schopnost k právním aktům musí být prokázána, než zmocnění lékaři podepíše. Avšak každý smrtelně nemocný pacient se zdravým rozumem musí vědět, že může klidně zemřít bez takového byrokratického procesu, jestliže spolyká tubu barbiturátů. Měl by tedy být považován za neschopného závažných právních aktů právě* proto, *že se uchází o tuto debilní právní proceduru, kterou na něho nastražili doktoři s právníky, aby mu mohli započítat vyšší honoráře za to, že legálně pacienta spíše zabijí, než aby ho udrželi naživu! Moc pěkný zákon, opravdu, nová kapitola 22. Každý má právo na přirozenou smrt, ale nikdo se o ni nemůže ucházet, protože když tak učiní, prokazuje, že je právně nepříčetný. Šťastní Kalifornané — právně nesmrtelné bytosti!*

MONOLOG DÝKY

Určité aspekty vládní činnosti bývaly od pradávna skryty před veřejností, a jestliže se prozradily, popírały vlády svou účast na takových akcích. Tajná spiknutí pláště a dýky byla součástí dráhy státníka a diplomacie politika: obojí si mohli zachovat čisté ruce právě proto, že každá politika je špinavá záležitost. My dva, já a plášť, sloužíme politikům jako prostředek. Klasická závislost, mezi vládami a tajnou policií je však naprosto nepochopena ve Spojených státech, kde denní tisk přináší pikantní historky o americké tajné službě CIA a občané jsou soustavně šokováni odhalováním našich triků. Proč však tisk neklade závažnější otázky, například čí zájmy hájila vláda ve skandálu Watergate, nebo zda kterýkoli prezident, včetně Roosevelta a Kennedyho, by mohl politicky přežít odhalení o svých vlastních machinacích? A já vás ujišťuji, že oba používali mých služeb, stejně jako jich používali všichni prezidenti před nimi a po nich. Kdypak Američané procitnou z mythologií o Jamesu Bondovi a otevřou oči před skutečností? Ano, my dýky a pláště operujeme v noci a nemůžeme tedy být měřeny morálními hledisky denního světla. Čelíme tajným sítím profesionálních zabijáků, kteří budou ve svém řemesle pokračovat bez konkurence, jestliže odložíte dýky a rozpustíte tajné služby. S gangstery můžete jednat jen gangsterským způsobem, protože gangsteři neznají morálku džentlmenů a neřídí se jí. Džentlmeni jsou směšní pro gangstery, dýky nejsou směšné, a gangsteři rozumějí naší řeči.

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem ve složení: Dušan Havlíček, Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Lubomír Sochor, Ota Šik, Vladimír Tosek. **LISTY** jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné

DM 25. - (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30. - pro **USA**, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35. - pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a **PŘÍSPĚVKY** na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: **LISTY**, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce: **LISTY**, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.